

**WYDZIAŁ
HUMANISTYCZNY
AGH**
bo za każdą technologią
stoi człowiek

**University
of Manitoba**

LVIV POLYTECHNIC NATIONAL UNIVERSITY (Lviv, UKRAINE)

Department of Sociology and Social Work

V.N. KARAZIN KHARKIV NATIONAL UNIVERSITY (Kharkiv, Ukraine)

School of Sociology

SOCIOLOGICAL ASSOCIATION OF UKRAINE

Lviv Department of SAU

Kharkiv Department of SAU

POLISH NAVAL ACADEMY (GDYNIA, POLAND)

Faculty of the Humanities and Social Sciences

AGH – UNIVERSITY OF SCIENCE AND TECHNOLOGY (KRAKÓW, POLAND)

Faculty of the Humanities

UNIVERSITY OF MANITOBA (WINNIPEG, CANADA)

Peace & Conflict Studies, Arthur V. Mauro Institute for Peace & Justice at St. Paul's College

«SOCIOLOGY – SOCIAL WORK AND SOCIAL WELFARE: REGULATION OF SOCIAL PROBLEMS»

Proceedings of The XIII International Scientific Conference

May 18–19, 2023

Lviv 2023

**WYDZIAŁ
HUMANISTYCZNY
AGH**
bo za każdą technologią
stoi człowiek

**University
of Manitoba**

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА» (м. Львів, Україна)
Кафедра соціології та соціальної роботи

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.Н. КАРАЗІНА (м. Харків, Україна)
Соціологічний факультет

СОЦІОЛОГІЧНА АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНИ
Львівське відділення САУ,
Харківське відділення САУ

АКАДЕМІЯ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКОГО ФЛОТУ ІМ. ГЕРОЇВ ВЕСТЕРПЛЯТТЕ (м. Гдиня, Польща)
Відділ Гуманістичних і суспільних наук

АКАДЕМІЯ ГІРНИЧО-МЕТАЛУРГІЙНА (м. Краків, Польща)
Відділ гуманістичний

МАНІТОБСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ (м. Вінніпег, Канада)
Інститут миру та справедливості Артура В. Мауро при коледжі Св. Павла

«СОЦІОЛОГІЯ – СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ»

Матеріали XIII Міжнародної наукової конференції
18–19 травня 2023 року

Львів 2023

УДК 36
ISBN 978-617-7937-76-9

Sociology – Social Work and Social Welfare: Regulation of Social Problems (Lviv, May 18–19, 2023): Proceedings of The XIII International Scientific Conference. – Lviv, 2023. – 227 p.

Соціологія – Соціальна робота та соціальне забезпечення: регулювання соціальних проблем (Львів, 18–19 травня 2023 р.): збірник матеріалів XIII Міжнародної наукової конференції. – Львів, 2023. – 227 с.

The conference materials present the views of young and experienced researchers on current issues of modern society. Different options for their regulation are considered.

The texts are published in the author's edition. The authors, as well as (for students and graduate students) the scientific supervisors, are responsible for the scientific content and quality of the materials submitted.

Матеріали конференції представляють погляди молодих та досвідчених дослідників на актуальні проблеми сучасного суспільства.

В них розглядаються різні варіанти їх регулювання. Тексти публікуються в авторській редакції. За науковий зміст і якість поданих матеріалів відповідають автори, а також (для студентів та аспірантів) наукові керівники.

ISBN 978-617-7937-76-9

© Колектив авторів, 2023
© Видавець ФОП Марченко Т.В.

CONTENT

SOCIOLOGY	8
<i>Baistruk S., Makukh O. Socio-cultural changes under marital law</i>	8
<i>Bataeva E., Artemenko A. Problem of studying the coping strategies of military combatants' spouses in modern military sociology</i>	10
<i>Belenok O., Matsko-Demydenko I. Preservation and use of human capital of senior citizens in the context of intergenerational interaction</i>	14
<i>Bieliaieva V. Social adaptation of Ukrainian youth abroad: prospects and limitations</i>	18
<i>Brovchenko K. The educational process in Ukraine under the conditions of marital state</i>	20
<i>Deina T. Unemployment as a social problem</i>	24
<i>Golikov A. Feast in creating order of social processes: regimes and modes</i>	27
<i>Herus O. The role of social media in the information warfare in the context of war</i>	31
<i>Husakova K. Public activity as a social institution</i>	35
<i>Janeczek P. The psychology of love and the phenomenon of online dating – the need for research development</i>	40
<i>Kalynchuk O. Cultural trauma J. Alexander as an example of events in Ukraine</i>	41
<i>Klymanska L., Klimanska M., Haletska I. Military everyday life: Ukrainian discursive projection 2022</i>	44
<i>Kosowski P. Voluntary blood donation in Poland – about the need for social research on barriers and disadvantages</i>	47
<i>Kotowski B. Language and refugee – the challenges of enculturation</i>	50
<i>Kotylko Ya. The impact of russian aggression on state-religious relations in Ukraine</i>	53
<i>Kupiak U., Myshok R. Cyberbullying as a socio-political internet technology in the information warfare</i>	57
<i>Makar M., Savka V. Social constructions in Ukrposhta stamps during the Russian-Ukrainian war</i>	60
<i>Mychka M.-R., Shkoliar M. Sociological discourse of the domestic animals status transformation in the human-animal relations</i>	63
<i>Myshok R. Information fraud as a challenge for civil society in Ukraine</i>	68
<i>Novosad K. Population migration in an interdisciplinary dimension</i>	72
<i>Omelchenko V. Gender-based sexual violence during wars: the Ukrainian experience</i>	77
<i>Opanasenko S. Socio-psychological problems and social well-being of young citizens of Ukraine</i>	81
<i>Parashchevin M. Changes in the confessional identification of the orthodox in Ukraine in the conditions of Russian aggression</i>	82
<i>Savka V. Social problem regulation: war as an opportunity for conceptual approach modernization</i>	87
<i>Shtraikher O., Shkoliar M. The context of war in sociological interpretations of the phenomenon of volunteering in Ukraine</i>	91
<i>Siryy E. Exclusive factors and resource opportunities of youth in professional self-fulfillment (taking into account the social challenges of the war in Ukraine)</i>	96
<i>Wicher A. Ukrainian refugees in Poland: problems and challenges faced by local governments – social context</i>	100
<i>Yatsyshyn U. The problem of implementing inclusive education in higher education institutions in Ukraine</i>	102
<i>Zholonko T., Svoboda A., Protasova A. Attitudes and expectations of Ukrainian youth regarding higher education</i>	105
<i>Zubchenko O. Visualisation as a method for investigating the dysfunctional of the educational institution in the temporarily occupied territories of the South Ukraine</i>	107
SOCIAL WORK	112
<i>Bazarnyk K.-M., Kozak M. Preventive social work as a component of the strategy for the prevention of human trafficking in the youth environment in the conditions of war</i>	112
<i>Boberska R. Social work with young people who were forced to change their place of residence due to the beginning of the war in Ukraine</i>	115
<i>Cherba V., Pavliuchenko A. Ethical values and dilemmas in the work of social sphere employees</i>	119

<i>Diulherova A., Baidarova O. Features of the volunteer organizations management in the direction of assisting the military in conditions of war</i>	122
<i>Hudzenko Ye. Development of self-management skills of social workers as a direction of management work in social services</i>	126
<i>Kravchenko O., Kucher H. Social work with elderly people in the territorial community</i>	129
<i>Osianenko K., Makukh O. Features of foster care for children in Ukraine</i>	132
<i>Plakhova O. The role of church and religious organizations in solving social problems during the war</i>	136
<i>Romanyshyn N., Kozak M. Organization of social and psychological assistance to families of military servicemen: abroad experience</i>	139
<i>Sira O. Identification space in Ukraine and youth socialization</i>	142
<i>Snizhko K., Butylina O. Interaction of state and not-state social services during the war in Ukraine</i>	145
<i>Sychova V., Borysiuk S. Approaches to policy regarding elderly people in Ukraine in the context of European integration</i>	149
<i>Terletska S., Makukh O. Integration of internally displaced persons</i>	152
<i>Tsvietkova N., Novosad K. Innovative methods of working with victims of domestic violence and gender-based violence</i>	156
<i>Vakulenko S. The role of the emotional component in the professional activity of social work specialists during the war</i>	159
<i>Vitkovska I. Financial assistance to victims of war and internally displaced persons</i>	161
<i>Yevdokymova I., Butylina O. Strategies of social services in Ukraine during the conditions of war</i>	164
SOCIAL WELFARE	167
<i>Hnatchuk O. Risk-oriented thinking in the conditions of modern challenges</i>	167
<i>Kuziuk M. Mechanisms and ways to institutionalize social policy in the field of social welfare of children deprived of parental care</i>	169
<i>Malets M., Shapovalova T. The role of the manager in the process of ensuring a favorable social and psychological climate for team activities in the social sphere institution</i>	172
<i>Medina T. Gender policy at the institution of higher education: current problems and activities</i>	176
<i>Montytsky O., Klymanska L. Ukrainian companies as a part of transnational corporations: social responsibility</i>	180
<i>Ostash R., Zelenko N. Domestic realities of social welfare for families with children: problems and ways of overcoming</i>	183
<i>Romaniuk K., Shapovalova T. Development of the pension system in the context of its reform</i>	187
<i>Sasovets V. International experience of social protection of persons affected by radiation exposure</i>	191
<i>Senchenko K. Socio-psychological adaptation of externally displaced Ukrainians in Germany</i>	194
<i>Shapovalova T. Current market of social services in Ukraine</i>	197
<i>Shestakova K. EU structural funds and support for the implementation of social projects: the Polish example</i>	202
<i>Venher V. Features of the state policy in the field of social security for orphans and children deprived of parental care</i>	205
<i>Voitsyshyn D. Pension provision: domestic and world practices</i>	208
<i>Yaremchuk S. Capitalization of the pension system as the main direction of pension reform in Ukraine</i>	212
<i>Yur Ju. Analysis of the existing system of control in social institutions: disadvantages and advantages</i>	216
<i>Zaryshniuk S., Andreichuk S. State regulation of the transition of servicemen from military service to civilian life: current state and prospects</i>	220
<i>Zhovnir S. Ukrainian refugees in Europe: main trends, integration prospects, challenges for the post-war reconstruction of Ukraine</i>	223

ЗМІСТ

СОЦІОЛОГІЯ	8
<i>Байстрок С., Макух О. Соціокультурні зміни в умовах воєнного стану</i>	8
<i>Батаєва К., Артеменко А. Проблема вивчення копінг-стратегій дружин військовослужбовців-комбатантів у сучасній мілітарній соціології</i>	10
<i>Беленок О., Мацко-Демиденко І. Збереження та використання людського капіталу громадян похилого віку у контексті міжпоколінської взаємодії</i>	14
<i>Беляєва В. Соціальна адаптація української молоді за кордоном: перспективи та обмеження</i>	18
<i>Бровченко К. Освітній процес в Україні в умовах воєнного стану</i>	20
<i>Дейна Т. Безробіття як соціальна проблема</i>	24
<i>Голіков О. Свято в процесах творення порядку соціального: режими та модуси</i>	27
<i>Герус О. Роль соціальних мереж в інформаційному простистоянні в умовах війни</i>	31
<i>Гусакова К. Громадський активізм як соціальна інституція</i>	35
<i>Janeczek P. The psychology of love and the phenomenon of online dating – the need for research development</i>	40
<i>Калінчук О. Концепція культурної травми Дж. Александера. На прикладі подій в Україні</i>	41
<i>Кліманська Л., Кліманська М., Галецька І. Воєнна повсякденність: українська дискурсивна проєкція 2022</i>	44
<i>Kosowski P. Honorowe krwiodawstwo w Polsce – o potrzebie społecznych badań nad barierami i utrudnieniami</i>	47
<i>Kotowski B. Język a uchodźstwo – wyzwania enkulturacji</i>	50
<i>Котилко Я. Вплив російської агресії на державно-релігійні відносини в Україні</i>	53
<i>Купяк У., Мишок Р. Кібербулінг як соціально-політична інтернет-технологія в інформаційній війні</i> ..	57
<i>Макар М., Савка В. Соціальні конструкти у марках Укрпошти часу російсько-української війни</i>	60
<i>Мичка М., Школяр М. Соціологічний дискурс трансформації статусу домашніх тварин у взаєминах з людиною</i>	63
<i>Мишок Р. Інформаційне шахрайство як виклик для громадянського суспільства в Україні</i>	68
<i>Новосад К. Міграція населення в міждисциплінарному вимірі</i>	72
<i>Омельченко В. Гендерно зумовлене сексуальне насильство під час війни: український досвід</i>	77
<i>Опанасенко С. Socjalno-psychologiczne problem a samopoczucie socjalne obywateli Ukrainy</i>	81
<i>Паращевін М. Зміни конфесійної ідентифікації православних в Україні в умовах російської агресії</i> ..	82
<i>Савка В. Регулювання соціальних проблем: війна як шанс на модернізацію концептуальних підходів</i>	87
<i>Штрайхер О., Школяр М. Контекст війни у соціологічних інтерпретаціях феномену волонтерства в Україні</i>	91
<i>Сірий Є. Ексклюзивні чинники та ресурсні можливості молоді у фаховій самореалізації (з урахуванням соціальних викликів війни в Україні)</i>	96
<i>Wicher A. Ukraińscy uchodźcy w Polsce: problem oraz wyzwania stawiane przed samorządami – kontekst społeczny</i>	100
<i>Яцишин У. Проблема впровадження інклюзивної освіти в закладах вищої освіти в Україні</i>	102
<i>Жолонко Т., Свобода А., Протасова А. Освітні установки учнівської молоді в умовах війни</i>	105
<i>Зубченко О. Візуалізація як інструмент дослідження дисфункційності інституту освіти на тимчасово окупованих територіях Півдня України</i>	107
СОЦІАЛЬНА РОБОТА	112
<i>Базарник К.-М., Козак М. Профілактична соціальна робота як складова стратегії превенції торгівлі людьми у молодіжному середовищі в умовах війни</i>	112
<i>Боберська Р. Соціальна робота з молоддю, яка вимушено змінила місце проживання внаслідок початку війни</i>	115

<i>Черба В., Павлюченко А. Етичні цінності та дилеми в роботі працівників соціальної сфери</i>	119
<i>Дюльгерова А., Байдарова О. Особливості менеджменту волонтерських організацій у напрямі допомоги військовим в умовах війни</i>	122
<i>Гудзенко Є. Розвиток навичок самоменеджменту соціальних працівників як напрям управлінської роботи в соціальних службах</i>	126
<i>Кравченко О., Кучер Г. Соціальна робота з людьми похилого віку в територіальній громаді</i>	129
<i>Осіяненко К., Макух О. Особливості функціонування патронату над дитиною України</i>	132
<i>Плахова О. Роль церкви та релігійних організацій у вирішенні соціальних проблем в умовах війни</i>	136
<i>Романишин Н., Козак М. Організація соціально-психологічної допомоги родинам військовослужбовців: закордонний досвід</i>	139
<i>Сіра О. Ідентифікаційний простір в Україні та соціалізація молоді</i>	142
<i>Сніжко К., Бутиліна О. Взаємодія державних та недержавних соціальних служб під час війни в Україні</i>	145
<i>Сичова В., Борисюк С. Підходи до політики щодо людей похилого віку в Україні в контексті євроінтеграції</i>	149
<i>Терлецька С., Макух О. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб</i>	152
<i>Цветкова Н., Новосад К. Інноваційні підходи в роботі з особами, постраждалими від насильства та насильства з ознакою статі</i>	156
<i>Вакуленко С. Роль емоційної складової в професійній діяльності соціальних працівників під час війни</i>	159
<i>Вітковська І. Грошова допомога постраждалим від війни та внутрішньо переміщеним особам</i>	161
<i>Євдокимова І., Бутиліна О. Стратегії діяльності соціальних служб в Україні в умовах війни</i>	164
СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	167
<i>Гнатчук О. Ризик-орієнтоване мислення в умовах сучасних викликів</i>	167
<i>Кузюк М. Механізми та шляхи інституціоналізації соціальної політики у сфері соціального забезпечення дітей, позбавлених батьківського піклування</i>	169
<i>Кузюк М. Механізми та шляхи інституціоналізації соціальної політики у сфері соціального забезпечення дітей, позбавлених батьківського піклування</i>	172
<i>Медіна Т. Гендерна політика в закладі вищої освіти: актуальні проблеми та напрями діяльності</i>	176
<i>Монтицький О., Климанська Л. Українські підприємства у складі транснаціональних корпорацій: соціальна відповідальність</i>	180
<i>Остап Р., Зеленко Н. Вітчизняні реалії соціального забезпечення сімей з дітьми: проблеми та шляхи їхнього подолання</i>	183
<i>Романюк К., Шаповалова Т. Розвиток пенсійної системи в умовах її реформування</i>	187
<i>Сасовець В. Міжнародний досвід соціального захисту осіб, постраждалих від радіаційного опромінення</i>	191
<i>Сенченко К. Соціально-психологічна адаптація зовнішньо переміщених українців у Німеччині</i>	194
<i>Шаповалова Т. Сучасний ринок соціальних послуг в Україні</i>	197
<i>Шестакова К. Структурні фонди ЄС та підтримка реалізації соціальних проєктів: польський приклад</i>	202
<i>Венгер В. Особливості державної політики у сфері соціального забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування</i>	205
<i>Войцишин Д. Пенсійне забезпечення: вітчизняна та світові практики</i>	208
<i>Яремчук С. Капіталізація пенсійної системи як основний напрям пенсійної реформи в Україні</i>	212
<i>Юр Ю. Аналіз існуючої системи контролю в установах соціальної сфери: недоліки та переваги</i>	216
<i>Заришнюк С., Андрейчук С. Державне регулювання переходу військовослужбовців від військової служби до цивільного життя: сучасний стан та перспективи</i>	220
<i>Жовнір С. Українські біженці в Європі: основні тенденції, перспективи інтеграції, виклики для повоєнного відновлення України</i>	223

SOCIOLOGY СОЦІОЛОГІЯ

Baistruk S., Makukh O.

Lviv Polytechnic National University

SOCIO-CULTURAL CHANGES UNDER MARITAL LAW

Background: sociocultural changes are changes in worldview, religion, value systems, mentality of social groups and society. This impact can be both positive and negative, which makes it necessary to constantly evaluate these changes.

Purpose: on the basis of a review of the literature and personal observations, to establish the real state of socio-cultural changes in Ukraine during the war.

Methods: The theoretical research method consisted in the analysis of documents, which were used to study the works of scientists who studied socio-cultural changes.

Results: The analysis of literary sources and our own observations confirmed that the challenges facing society change our perception, give rise to practices that we will use to assert our national consciousness.

Conclusion: Thus, the results of the study indicate that the war became a test of the ability to unite the nation, provide people with resources, and maintain the legal order in the state.

Keywords: Ukrainian society, sociocultural changes, war.

Соціальна зміна – це процес, у ході якого в соціальній структурі та системі соціальних відносин виникають нові риси та елементи, види руху соціальних явищ, процесів і соціальних структур у суспільстві, результатом чого є породження, накопичення та трансформація якісних відмінностей між ними. , таким чином створюючи численні соціальні реалії.

Розрізняють три групи соціальних змін:

- соціокультурні (зміни в світогляді, релігії, системах цінностей, менталітеті соціальних груп, суспільств та епох);
- індустріально-технологічні (зміни в матеріальному виробництві);
- соціально-економічні (зміни в економічному розвитку).

Національно-державне відродження України та укорінення демократичних цінностей відбувалося в досить складних і суперечливих умовах, що зумовлено неусталеністю (революційністю) багатьох суспільно-політичних і соціально-економічних процесів, започаткованих у 1990-х роках (Поліщук, 2016, с. 4). Проте, сьогодні, в умовах воєнного стану, як ніколи, спостерігаємо суттєві зміни в соціокультурній сфері. Війна стала новим викликом для молодії Української держави. Росія намагається не допустити демократизації українського суспільства, цивілізаційного вибору на користь європейських цінностей, активно нав'язує їй стереотип неспішності, який спрямований на руйнування української ідентичності як такої. В цих умовах особливо гостро постає питання переоцінки не лише нашого минулого, а й майбутнього, в тому числі і соціокультурних змін українського суспільства, яке ще до початку війни тісно було пов'язане з тоталітарним минулим. Спостерігаємо, то за рік війни 22% українців перейшли на постійне або часткове використання української мови, 82% вважають українську мову різною а 60% розмовляють нею дома що є найбільшим показником починаючи з 2022 року (комплексне порівняльне дослідження «Як війна змінила мене та країну. Підсумки року» проведене 6-7 лютого 2023р. соціологічною групою Рейтинг)

Питанням модернізації та трансформації українського суспільства займалось багато науковці – Д. Видрін, В. Кремень, Г. Касьянова, М. Беззуб'яка, М. Рябчук, В. Горбатенко. Пріоритетним у поясненні причин та механізмів змін у суспільстві віддавалося економічним і технологічним чинникам (Горбатенко, 1999; Поліщук, 2016). З часом науковці починають

розуміти, що не менше значення у трансформаційних процесах мають соціокультурні чинники, які є нематеріальними, а саме, зміна духовно-ціннісних орієнтацій, поява альтернативних стилів у мистецтві, утвердження нових суспільних ідеалів та моральних норм.

Проте, за роки незалежності нашої держави недостатньо уваги було приділено дослідженню мовній та освітній трансформації у суспільстві. М. Рябчук підкреслює в своїх працях: «Україні доводиться братися за навздогінну модернізацію в умовах війни, тобто воювати фактично на двох фронтах, зовнішньому і внутрішньому. Це істотно ускладнює весь процес, але й дає водночас активніший, свідоміший, відповідальніший частині населення додатковий стимул для мобілізації та цілеспрямованих дій» (Рябчук, 2015).

Ми живемо у складний воєнний час. Виклики, перед якими стоїть суспільство, змінюють наше уявлення, породжують практику, якою ми скористаємось для утвердження нашої національної свідомості. Так, науковцями було проведено опитування в жовтні 2022 р. щодо ціннісних пріоритетів (Дембіцький та ін., 2022). Більшість респондентів вибрали такі твердження як державна незалежність України, власна безпека та безпека близьких людей. Матеріальний добробут мав найменше значення для людей.

Війна стала випробуванням на здатність об'єднати країну, забезпечити людей ресурсами, підтримувати в країні правопорядок, церкву, освіту, культуру. За даними деяких авторів, з початку російської агресії до часу утворення православної церкви України були лише лічені випадки переходів до Української православної церкви київського патріархату: у 2014 р. – 23 переходи, 2015 р. – 22, 2016 р. – 5, 2017 р. – 10, 2018 р. – 0, 2019 р. – 512, 2020 – 5, 2021 – 10, проте в 2022 р. бачимо збільшення переходів – 583. Це є наслідком усвідомлення українцями того, що ми повинні мати свою церкву, ні від кого незалежну.

Війна також має негативні наслідки, такі як інституційний безлад, зниження виробництва, грабіж і ворожість, що впливає на соціальні відносини. Змінюються стосунки, уявлення про себе та суспільство. Напередодні війни соціологи задокументували серйозні зміни в структурі суспільства. Це тому, що фактичний розподіл можливостей серед людей змінився за останнє десятиліття. Почуття ідентичності людей із середнім класом значно зросло. Народилося та поширилося багато ефективних стратегій адаптації до соціальної нестабільності та подолання соціальної несправедливості. Саме ці стратегії та практики продовжують відігравати фундаментальну роль у нашому русі до перемоги та в побудові нового післявоєнного суспільного ладу.

Під час війни соціальна сфера зазнала таких негативних наслідків, як відтік мізків (близько 5 мільйонів українців покинули свою державу), скорочення фінансування, зниження попиту на культурні продукти та послуги, порушення ланцюжків поставок. Більшість коштів, які виділяються на культуру в мирний час, йдуть на підтримку Збройних сил України в умовах воєнного стану. Водночас креативні індустрії мають можливість бути двигуном післявоєнного відновлення України, адже люди продовжують працювати та виставляти свою продукцію, організовувати волонтерські центри та допомагати військовим, цивільним на звільнених від окупації територіях та тимчасово переміщеним громадянам.

Список використаних джерел

- Горбатенко, В. (1999). *Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть*. К.: Академія
- Поліщук, Ю. (2016). Соціокультурні трансформації в сучасній Україні як об'єкт дослідження вітчизняних науковців. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Вип. 2(76). 4–26
- Рябчук, М. (2015). Від навздогінної революції до навздогінної модернізації. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Вип. 4(78). 32–41
- Головаха, Є. та ін. (2022). *Українське суспільство в умовах війни. 2022*. Київ: Інститут соціології НАН України

References

- Horbatenko, V. (1999). *Stratehiia modernizatsii suspilstva: Ukraina i svit na zlami tysiacholit*. K.: Akademiia [in Ukrainian]
- Polishchuk, Yu. (2016). Sotsiokulturni transformatsii v suchasni Ukraini yak ob'ekt doslidzhennia vitchyznianskykh naukotsiv. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*. Vyp. 2(76). 4–26 [in Ukrainian]
- Riabchuk, M. (2015). Vid navzdohinnoi revoliutsii do navzdohinnoi modernizatsii. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*. Vyp. 4(78). 32–41 [in Ukrainian]
- Holovakha, Ye. ta in. (2022). *Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny*. 2022. Kyiv: Instytut sotsiologii NAN Ukrainy [in Ukrainian]

Байструк С., Макух О.

Національний університет «Львівська політехніка»

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЗМІНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Sofiia Baistruk – Student, Department of Sociology and Social Work, baystryk2016@gmail.com

Oksana Makukh – PhD of Political Sciences, Associate Professor, Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, oksana.y.makukh@lpnu.ua

Bataeva E., Artemenko A.

Zhytomyr Institute of Economics and Humanities of the University “Ukraine”

PROBLEM OF STUDYING THE COPING STRATEGIES OF MILITARY COMBATANTS' SPOUSES IN MODERN MILITARY SOCIOLOGY

Background: In modern military sociology, considerable attention is paid to the topic of coping strategies of military combatants' spouses. This topic has been significantly updated in Ukraine in connection with the events of the Russian-Ukrainian war, which affected many Ukrainian families.

Purpose: To analyze the coping strategies used by the spouses of military personnel in the world and Ukraine.

Methods: The research methods were a qualitative content analysis of documents devoted to the social adaptation of military family members; in-depth semi-structured interviews with the spouses of Ukrainian servicemen-combatants.

Results: According to the results of our study of coping strategies of the Ukrainian servicemen-combatants' spouses, they prefer to use such coping strategies as social support from family members and close friends, helping other people, communication with a husband, positive reframing of the fact that a husband being transferred to the front, asking for information about the war, permanent keeping busy, venting to close persons.

Conclusion: Thus, the results of our study indicate that it is necessary not only to study the coping strategies of the Ukrainian military combatants' spouses but also to develop the concept of their social support, taking into account the methodological features of measuring coping strategies, as well as the results of Ukrainian and international sociological studies to optimize their social practices and provide social support for them.

Keywords: coping strategies, greedy institution, army, spouses of Ukrainian combatants.

У західній мілітарній соціології значну увагу приділяють темі копінг-стратегій дружин військовослужбовців-комбатантів, оскільки проблеми, що виникають у їхніх сім'ях у зв'язку

з тривалою розлукою подружжя, потребують спеціального вивчення. Як підкреслюють С. Ледберг та Ч. Руффа, особливо актуальними стають порівняльні, міжнародні дослідження копінг-стратегій, які використовують дружини військовослужбовців, з метою удосконалення теорії та практики соціальної роботи з цією вразливою соціальною групою (Ledberg & Ruffa, 2020). Ця тема значно актуалізувалася в сучасній Україні у зв'язку з подіями російсько-української війни, яка торкнулася значної кількості українських сімей.

Метою нашої статті є аналіз копінг-стратегій, які використовують дружини військовослужбовців у світі та в Україні. Будемо використовувати концепт копінг-стратегій, який запропонували Р. Лазарус та С. Фолкман: копінг – це процес подолання зовнішніх або внутрішніх вимог зовнішнього середовища, які пригнічують життєві ресурси людини, та які можна розуміти як когнітивні та поведінкові зусилля людини з управління стресовою ситуацією (Lazarus & Folkman, 1984, p. 150). Слід зазначити, що тему копінг-стратегій треба вивчати не тільки в психології, а й у соціології, оскільки вона є міждисциплінарною і включає психологічні, соціологічні та фізіологічні аспекти (Lazarus & Folkman, 1984, p. 325). В українській соціології вже існують успішні спроби соціологічної концептуалізації дистресу у працях С. Дембіцького. Як наголошує С. Дембіцький, соціологічне вивчення теми стресу та дистресу вже стало дослідницькою традицією, проблеми якої актуалізувалися у сучасній соціології, що викликало необхідність у розробці соціологічних методик дослідження цих психологічних станів на масовому рівні (Дембіцький, 2018).

Метод дослідження – якісний контент-аналіз документів, присвячених вивченню теми соціальної адаптації членів сімей військовослужбовців; глибинне напівструктуроване інтерв'ю з дружинами українських військовослужбовців-комбатантів.

В американській соціології проблеми соціальної адаптації членів сімей військовослужбовців часто аналізуються у контексті вивчення взаємовідносин між армією та сім'єю як «жадібних» інститутів (greedy institution), які претендують на життя, здоров'я і навіть повсякденність військовослужбовців. Автором концепту «жадібний інститут» є Л. Козер, який вперше представив його в книзі «Жадібні інститути: патерни безроздільної залученості» (Coser, 1974, p.8). М. Сегал у статті «Армія та сім'я як жадібні інститути» (Segal, 1986) проаналізувала основні виклики армійської служби, які впливають на те, що армія стає жадібним інститутом: ризик поранень та загибелі військовослужбовців, часті географічні переміщення, періодичне розділення із сім'єю, переїзд до інших країн для виконання миротворчих місій (Segal, 1986, p. 17-21). У мілітарній соціології розрізняють три стадії в процесі виконання військової служби – до, під час і після ротації/участі в бойових акціях (predeployment, deployment і postdeployment) – кожен з яких вимагає від дружин військовослужбовців значних зусиль з адаптації до нового формату життя. Під час відсутності чоловіків-військовослужбовців, їхні дружини часто стикаються з такими проблемами, як виконання батьківських обов'язків поодиночці, складнощі із поєднанням професійних та сімейних ролей, з пошуком нового місця роботи у разі переїзду, хвороби, хвилювання щодо здоров'я чоловіка. Дружинам військовослужбовців необхідно розв'язувати різноманітні життєві проблеми не тільки під час виконання чоловіками військової місії, але й після їх повернення додому (Segal, 1986, p. 20). Наприклад, на етапі реінтеграції сім'ї можуть виникати проблеми з відновленням комунікації між подружжям, з виконанням сімейно-рольових та батьківських обов'язків, з фінансами та працевлаштуванням, із сімейним насильством (яке може стати результатом травматичного військового досвіду комбатантів), ризиком розлучення (Knobloch et al., 2012, p. 430-442). Тривала відсутність чоловіка-військовослужбовця часто негативно впливає на взаємини між молодим подружжям, які не мали достатньо часу для зміцнення взаємин. Крім того, у таких сім'ях може не сформуватися загальний досвід, пов'язаний з вихованням дітей, оскільки «чоловіки, які відсутні під час вагітності та/або пологів своїх дружин, пропускають важливу подію у сімейному житті; військовослужбовці, розлучені зі своїми маленькими дітьми, пропускають важливі періоди їх зростання, наприклад перший крок, перше слово, першу поїздку на велосипеді...» [Segal, 1986, p. 20]). Під час війни участь чоловіка в бойових діях стає основною причиною стресу для їх дружин та негативно

впливає на їхній психологічний стан, що пов'язане з необхідністю використання ними копінг-стратегій (Moelker & van der Kloet, 2006, p. 211).

Р. Лазарус і С. Фолкман розрізняють дві категорії копінг-стратегій – сфокусовані на розв'язанні проблеми (problem-focused coping) чи зміненні емоційного стану людини (emotion-focused coping) (Lazarus & Folkman, 1984, p. 141). До стратегій, що сфокусовані на розв'язанні проблеми, відносять планування дій, які можуть допомогти впоратися зі стресовими обставинами; підготовка до нового способу життя за відсутності чоловіка; пошук соціальної підтримки (емоційної, інформаційної чи матеріальної); надання допомоги іншим; релігійність тощо. Копінг-стратегії, що націлені на змінення емоційного стану людини, включають різні форми уникнення (avoidance) (наприклад, уникнення негативних переживань шляхом занурення в роботу, виконання батьківських/хатніх обов'язків, занять фізкультурою, шопінгом, здобуттям освіти); трансляція своїх переживань близьким людям (venting); медитація; куріння; прийняття алкогольних напоїв та/або седативних препаратів тощо (Lapp et al., 2010; Dimiceli et al., 2010, p. 357).

У складній життєвій ситуації людина може використовувати копінг-стратегії, що належать до різних категорій, причому усі вони можуть виявитися ефективними в життєвій ситуації конкретної людини. Як підкреслює Р. Лазарус і С. Фолкман, «жодна стратегія не може вважатися кращою за іншу. Ефективність, доречність стратегії визначається лише її результативністю на цей час та в довгостроковій перспективі» (Lazarus & Folkman, 1984, p. 134). Як вважає Е. Дімічеллі, не так конкретна копінг-стратегія, як її невідповідність ступеню контролюваності життєвої ситуації може стати причиною неефективності адаптивних практик людини: «коли стресова ситуація та обрані копінг-стратегії не збігаються, можуть виникнути дисфункціональні ефекти. Наприклад, якщо дружина вважає участь свого чоловіка в бойових діях неконтрольованою і все ж таки намагається розв'язати проблему (problem-focused coping), можливо, вона не зможе адекватно впоратися з ситуацією. У цьому випадку спочатку, можливо, краще використовувати метод транслювання емоцій (emotion-focused coping), щоб впоратися з негативними емоціями. Однак, якщо людина продовжує протягом тривалого часу виплескувати емоції, але нічого не робить для розв'язання проблеми або прийняття реальної ситуації, стратегії, що сфокусовані на емоціях, можуть стати недоречними» (Dimiceli et al., 2010, p. 355).

Дослідження К. Лепа, Л. Тафта, Т. Толефсона та ін. показало, що найефективнішими копінг-стратегіями, що використовуються дружинами військовослужбовців-комбатантів на етапі проходження чоловіками військової служби, є постійна зайнятість роботою, дітьми, будинком, господарством; комунікація з чоловіком за допомогою телефону, SMS, e-mail; заняття фізкультурою, ведення щоденника, перегляд фільмів, читання, підвищення кваліфікації на різних курсах; пошук соціальної підтримки (Lapp et al., 2010, p. 54-58). О. Вілер та Р. Стоун виділили такі копінг-стратегії, які часто використовують дружини військовослужбовців-комбатантів: 1) творчість, ведення щоденника; 2) підтримка з боку сім'ї та друзів; 3) віра в Бога, 4) комунікація з чоловіком; 5) уникнення тривожних ситуацій (Wheeler & Stone, 2010, p. 550-552). Ці копінг-стратегії належать до різних категорій (problem-focused coping та emotion-focused coping), тобто дружини військовослужбовців-комбатантів часто використовують різні адаптивні практики з урахуванням особливостей конкретної життєвої ситуації.

Р. Молкер та І. ван дер Клоет розрізняють позитивні та негативні копінг-стратегії, що використовуються дружинами військовослужбовців у період їх відсутності: «поряд із численними негативними копінг-стратегіями, які не вирішують проблему (алкоголь, снодійне, заперечення чи втеча), є сім позитивних копінг-стратегій: 1) підтримка сімейних зв'язків; 2) розвиток впевненості у собі та підняття самооцінки; 3) соціальна підтримка; 4) формування позитивного ставлення до ситуації; 5) вивчення проблеми; 6) зняття напруги, наприклад, за допомогою розмов та плачу; 8) збалансоване застосування копінг-стратегій» (Moelker & van der Kloet, 2006, p. 215).

Ми провели власне дослідження копінг-стратегій дружин українських військовослужбовців-комбатантів у січні-лютому 2023 р. методом глибинного напівструктурованого інтерв'ю (N=10, середній вік учасниць – 34 роки). Було виявлено, що дружини українських військовослужбовців, які беруть участь у російсько-українській війні,

використовують такі копінг-стратегії: соціальна підтримка з боку членів сім'ї та близьких друзів, допомога іншим людям, комунікація з чоловіком, позитивний рефреймінг факту перебування чоловіка на фронті, пошук інформації про війну, постійна зайнятість, транслювання своїх переживань близьким людям тощо (Батаєва та Артеменко, 2023).

Отже, було виявлено, що в різних країнах дружини військовослужбовців-комбатантів використовують схожі копінг-стратегії, хоча їх зміст може варіюватися залежно від соціокультурних умов існування в певній країні. Надалі необхідно розробляти концепцію соціальної підтримки дружин українських військовослужбовців-комбатантів з урахуванням методологічних особливостей вимірювання копінг-стратегій, а також результатів українських та міжнародних соціологічних досліджень, з метою оптимізації їх соціальних практик та забезпечення соціального супроводу їхньої соціальної адаптації.

Список використаних джерел

- Ledberg, S. K., Ruffa, C. (2020). Military Families: Topography of a Field. In: Sookermany, A. (Eds.) *Handbook of Military Sciences*. Springer, Cham.
- Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal, and Coping*. Springer Publishing Company: New York, NY.
- Дембіцький, С. (2018). Вивчення психологічного дистресу в соціологічних дослідженнях: історія та методологія. *Ukr. Socium – Ukrainian society*, 1(64), 36–48.
- Coser, L. (1974). *Greedy Institutions: Patterns of Undivided Commitment*. New York: Free Press.
- Segal, M. (1986). The Military and the Family as Greedy Institutions. *Armed Forces & Society*, 13 (1), 9–38.
- Knobloch, L. K., Theiss, J. A. (2012). Experiences of U.S. military couples during the post-deployment transition: Applying the relational turbulence model. *Journal of Social and Personal Relationships*, 29, 423–450.
- Moelker, R., van der Kloet, I. (2006). Military families and the armed forces. In G. Caforio (Eds.), *Handbook of the sociology of the military* (pp. 201–223). Boston: Springer US.
- Lapp, C. A., Taft, L. B., Tollefson, T., Hoepner, A., Moore, K., Divyak, K. (2010). Stress and coping on the home front: Guard and Reserve spouses searching for a new normal. *Journal of Family Nursing*, 16 (1), 45–67.
- Dimicelli, E. E., Steinhardt, M. A., Smith, S. E. (2010). Stressful experiences, coping strategies, and predictors of health-related outcomes among wives of deployed military servicemen. *Armed Forces and Society*, 36(2), 351–373.
- Wheeler, A. R., Stone, R. A. T. (2010). Exploring stress and coping strategies among National Guard spouses during times of deployment: A research note. *Armed Forces and Society*, 36(3), 545–557.
- Батаєва, К., Артеменко, А. (2023). Дружини українських військовослужбовців-комбатантів: копінг-стратегії та ресурс соціального капіталу. *Ukr. Socium – Ukrainian society*, 1(84).

References

- Ledberg, S. K., Ruffa, C. (2020). Military Families: Topography of a Field. In: Sookermany, A. (Eds.) *Handbook of Military Sciences*. Springer, Cham.
- Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal, and Coping*. Springer Publishing Company: New York, NY.
- Dembitskyi, S. (2018). Vyvchennia psykholohichnoho dystresu v sotsiolohichnykh doslidzhenniakh: istoriia ta metodolohiia. *Ukr. Socium – Ukrainian society*, 1(64), 36–48. [in Ukrainian]
- Coser, L. (1974). *Greedy Institutions: Patterns of Undivided Commitment*. New York: Free Press.
- Segal, M. (1986). The Military and the Family as Greedy Institutions. *Armed Forces & Society*, 13 (1), 9–38.
- Knobloch, L. K., Theiss, J. A. (2012). Experiences of U.S. military couples during the post-deployment transition: Applying the relational turbulence model. *Journal of Social and Personal Relationships*, 29, 423–450.

- Moelker, R., van der Kloet, I. (2006). Military families and the armed forces. In G. Caforio (Eds.), *Handbook of the sociology of the military* (pp. 201–223). Boston: Springer US.
- Lapp, C. A., Taft, L. B., Tollefson, T., Hoepner, A., Moore, K., Divyak, K. (2010). Stress and coping on the home front: Guard and Reserve spouses searching for a new normal. *Journal of Family Nursing*, 16 (1), 45–67.
- Dimicelli, E. E., Steinhardt, M. A., Smith, S. E. (2010). Stressful experiences, coping strategies, and predictors of health-related outcomes among wives of deployed military servicemen. *Armed Forces and Society*, 36(2), 351–373.
- Wheeler, A. R., Stone, R. A. T. (2010). Exploring stress and coping strategies among National Guard spouses during times of deployment: A research note. *Armed Forces and Society*, 36(3), 545–557.
- Bataieva, K., Artemenko, A. (2023). Druzhyny ukrainskykh viiskovosluzhbovtiv-kombatantiv: kopinh-stratehii ta resurs sotsialnoho kapitalu. *Ukr. Socium – Ukrainian society*, 1(84). [in Ukrainian]

Батаєва К., Артеменко А.

Житомирський економіко-гуманітарний інститут Університету “Україна”

ПРОБЛЕМА ВИВЧЕННЯ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ ДРУЖИН ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ-КОМБАТАНТІВ У СУЧАСНІЙ МІЛІТАРНІЙ СОЦІОЛОГІЇ

Bataeva E.V., Dr Habil. in Philosophy, Professor, Department of Social Rehabilitation Technologies, Zhytomyr Institute of Economics and Humanities of the University “Ukraine”, email: bataevaekaterina72@yahoo.com

Artemenko A.B., PhD in Sociology, Head of the Department of Social Rehabilitation Technologies, Zhytomyr Institute of Economics and Humanities of the University “Ukraine”, email: a.b.renkas@ukr.net

Belenok O., Matsko-Demydenko I.

Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine

PRESERVATION AND USE OF HUMAN CAPITAL OF SENIOR CITIZENS IN THE CONTEXT OF INTERGENERATIONAL INTERACTION

Background: The global aging of the population and the growing need of the elderly in various forms of social interaction actualize the problems of social adaptation, support and health of third-age citizens in modern society, intergenerational dialogue and cooperation.

Purpose: To reveal the attitude of student youth to the elderly; frequency of communication with elderly relatives; to investigate whether young people help elderly people to learn information and communication technologies; to find out how young people see their well-being when they reach retirement age.

Methods: This empirical sociological study used the method of surveying students of the Kyiv Polytechnic Institute in March-April 2022.

Results: Most students treat the elderly with respect; older people are positively perceived in many social roles; most young people help older people learn gadgets, primarily their grandparents, and also support the professional development of older people. At the same time, young women are more tolerant of older people than young men. When planning their retirement future, young people are most focused on profits from their own real estate and individual savings in non-state pension funds.

Conclusion: Elderly people should have the opportunity to learn and develop throughout their lives, to be socially active even in retirement. The inclusion of elderly people in various social

practices, the organization of a social space tolerant to the needs of third-age citizens will mean an increase in the status of a person of respectable age in the family and society.

Keywords: elderly people, intergenerational interaction, human capital, information and communication technologies.

Глобальне постаріння населення та зростання потреби літніх людей в різних формах соціальної взаємодії актуалізують проблеми соціальної адаптації, підтримки та здоров'я громадян «третього віку» (P. Laslett) в сучасному суспільстві, міжпоколінського діалогу та співробітництва. Теорія вікової стратифікації (M.W.Riley, R.S.Laufer, V.L.Bengston) дозволяє розглядати суспільство як сукупність вікових груп і в такий спосіб відобразити відмінності в здібностях, рольових функціях, правах і привілеях, що обмовлені віком.

Пенсіонери є однією з найбільш соціально вразливих груп населення сучасної України. Масові пенсії не дотягують навіть до фактичного прожиткового мінімуму для цієї категорії населення. Далеко не всі з них мають таких родичів, які б допомагали їм в різноманітних життєвих питаннях, а частина з них відчуває множинну депривацію.

Про моральне здоров'я суспільства роблять висновки за його ставленням до людей похилого віку. Цивілізована європейська країна немислима без поваги до літніх членів суспільства. Між тим значна частина представників старшого віку в Україні відчуває нестачу поважного ставлення до себе з боку молоді, а іноді і державних органів. У повсякденному житті ми бачимо безліч прикладів соціальної ексклюзії, тобто процесу, що витісняє похилих людей на периферію суспільного життя та позбавляє можливості брати повноцінну участь в ньому внаслідок бідності, браку базових компетенцій або дискримінації. Деякі автори (А.Кузнєцов, О.Сергєєва) виокремлюють як один з проявів ейджизму так званий техноейджизм, тобто дискримінацію старших вікових груп у процесі розповсюдження новітніх технологій. Інформаційний бум, швидке постаріння знань, необхідність їхнього регулярного оновлення об'єктивно знижують вагу передачі досвіду від старших членів суспільства до молодших, але не відмінюють його повністю. Погляд на літніх людей як на економічний та соціальний баласт, що побуває на рівні неписаних норм серед певної частини українського суспільства, не прийнятний морально і невірний з урахуванням їхнього потенціалу. Соціальна ексклюзія старших є негативним фактором як для суспільства, так і для індивідів. Якщо атмосфера неповаги до старших (у крайньому прояві – геронтофобії) транслюватиметься все новим молодим поколінням, то сучасна молодь у літньому віці сама на собі, в свою чергу, відчує гіркі наслідки такого побутового ейджизму.

Емпіричну базу нашого дослідження склали результати соціологічного опитування студентів Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», проведеного у березні-квітні 2022 р., методом анкетування (N=231). До опитувальника був включений блок запитань, що стосуються взаємодії старшого і молодшого поколінь. Відповідаючи на запитання *«Яким чином, на Ваш погляд, ставляться до літніх людей у сучасному українському суспільстві?»*, переважна більшість (86,2%) студентів вважає, що з повагою: безумовно з повагою – 11,3%, скоріше з повагою – 74,9%. Про безумовну повагу до пенсіонерів йшлося дещо частіше у відповідях дівчат (14,3%), ніж хлопців (6,6%).

У процесі опитування респондентам було запропоновано запитання щодо *ставлення до літніх людей, які виконують різні соціальні ролі*. Виявилося, що максимально позитивно студенти ставляться до літніх людей у ролі їхніх сусідів (87,4%), продавців у магазині (69,7%), прибиральниці, двірника, вахтера (68%). Середня зона соціальної дистанції по відношенню до літніх людей включала такі позиції: вчитель середньої школи (62,8%), лікар (58%), керівник (53,2%), колега по роботі/навчанню (52,4%), водій громадського транспорту (51,6%), викладач вишу (50,2%). Нечасто студенти хочуть бачити літню людину в якості свого підлеглого (лише 34,6%) і свого представника в органах влади, депутата (лише 27,7%). Показово, що дівчата частіше виявляли толерантність до літніх людей у ролі прибиральників, двірників, вахтерів (65,7%), ніж юнаки (46,4%), а також у гіпотетичній ролі свого підлеглого (відповідні показники – 38,6% і 28,6%).

Про те, що різні покоління можуть знайти спільну мову, свідчать відповіді респондентів на запитання *«Як часто Ви спілкуєтесь по телефону або за допомогою інтернету з літніми родичами?»*. Виявилось, що спілкуються з літніми родичами щоденно 16,5% опитаних студентів, кілька разів на тиждень – 28,4%, 1 раз на тиждень – 16,5%, 1 раз на 2 тижні – 9,2%, рідше – 24,3%, ніколи -5%. Наявність родинних зв'язків та ступінь їхньої інтенсивності, таким чином, діагностуються через частоту спілкування родичів, що належать до різних поколінь, а також через частоту надання родинної допомоги у випадку необхідності. На запитання *«Як часто Ви допомагаєте літнім родичам?»* отримані наступні відповіді: щоденно – 12%, кілька разів на тиждень – 24,5%, 1 раз на тиждень – 9,3%, 1 раз на 2 тижні – 13%, рідше – 39,8%, ніколи – 1,4%. Юнаки допомагають рідним пенсіонерам кілька разів на тиждень або ж 1 раз на тиждень (сумарно) і це частіше, ніж дівчата (44% та 27,6% відповідно), проте в плані щоденної допомоги дівчата дещо випереджають своїх однолітків-юнаків (13,4% та 9,7% відповідно). Потребує додаткового вивчення той факт, що серед дівчат більше тих, хто ніколи не надає таку допомогу (44%), ніж серед юнаків (32,9%). Часто мова йде навіть не про фінансову допомогу, а про елементарне людське спілкування, моральну підтримку, поблажливість та терпіння по відношенню до літніх родичів, щоб ті не відчували соціальної ізоляції. Сучасні дані показують, що спілкування між поколіннями в родині має бути достатньо інтенсивним, аби не рвалися внутрішньородинні зв'язки, але в той же самий час не тотальним, щоб різновікові учасники взаємодії зберігали суверенне право на свої власні цінності, а молодь, крім того – на створення власної сім'ї.

Рушійною силою та водночас маркером сучасних соціальних змін слугують новітні інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), що докорінним чином змінюють форми та засоби комунікацій. Питома вага літніх людей, що йдуть в ногу з часом та користуються комп'ютером та інтернетом, невинно зростає. Ті представники старших поколінь, які не пристосувалися до нової реальності, позбавляються багатьох переваг цивілізації, наче «випадають» із суспільства. Наразі наявний колосальний технологічний розрив між поколіннями – «просунутою» цифровою молоддю та їхніми консервативними прабатьками.

У постіндустріальному суспільстві соціологи констатують феномен зворотної соціалізації – від молодших до старших, особливо у царині засвоєння новітніх ІКТ. По суті мова йде про ресоціалізацію літніх людей в сучасному світі з його правилами і ритмами. Важливу роль в оволодінні особами поважного віку новітніми ІКТ відіграє наявність в цих людей онуків або інших родичів, молодих знайомих тощо, здатних виступити своєрідними медіаторами між ними та комп'ютерними технологіями, готових витратити свої емоційні сили та час на навчання представників старших поколінь користуванню комп'ютером, інтернетом, електронною поштою тощо.

Одне з питань анкети звучало наступним чином: *«Чи доводилось Вам допомагати старшим людям опановувати сучасні гаджети, кому саме?»* (можна було обирати кілька варіантів). Були отримані наступні відповіді: дідусям/бабусям – 90,5%, батькам – 70%, іншим родичам – 34,2%, незнайомим людям на вулиці, в громадських місцях – 29%, старшим знайомим – 21,2%, літнім сусідам – 15,6%, старшим колегам – 6,5%. Отже, головним чином опитані студенти допомагали розібратися із гаджетами своїм прабатькам та батькам. Якщо по вибірці батькам допомагали 70% респондентів, то серед юнаків таких виявилось 80,2%, а серед дівчат – лише 63,3%. Зазначимо, що саме завдяки ІКТ досвід старших людей може стати корисним та доступним до широкого загалу, а не лише для членів їхніх сімей.

Подекуди існує стереотип, що буцімто навчати ІКТ літніх людей – то зайва витрата часу, сил та фінансів, що представники третього віку, мовляв, не здатні до засвоєння навичок користування новітніми технічними засобами. Крім того, ейджизм, що панує на ринку праці, часто не дає можливості зайняти відповідальну посаду особам після 50 років. При аналізі відповідей студентів на запитання *«Чи варто, на Вашу думку, вкладати гроші в навчання співробітників у віці 60+»* було отримано наступний розподіл. 39,8% респондентів вважають, що безумовно варто, бо літні співробітники мають право на професійний розвиток, 47,6% - варто, але диференційовано – в особливо цінних співробітників, і лише 12,6% вказали, що не

варто, бо це не рентабельно. Характерно, що за безумовне перенавчання літніх людей частіше виступають дівчата, ніж хлопці (52,1% і 20,9% відповідно), за диференційоване – юнаки, ніж дівчата (59,3% і 40% відповідно). Відмовляють пенсіонерам у навчанні технологічним інноваціям теж частіше юнаки, ніж дівчата (19,8% проти 7,9% відповідно).

Щоб в умовах тенденції старіння населення України максимально використовувати досвід старших членів суспільства, щоб пенсійний вік не означав фактичне примусове звільнення, треба системно перенавчати літніх людей, пропонувати їм більш гнучкий графік роботи, зручну система відпусток, запроваджувати квоти на працевлаштування осіб передпенсійного віку тощо.

Респондентам також пропонувалося відповісти на запитання *«На що Ви в першу чергу розраховуєте у плануванні власного добробуту, коли досягнете пенсійного віку?»* (можна було обирати кілька відповідей). Більшість опитаних виявилася орієнтованою на прибутки від власної нерухомості (71%), на другому місці – індивідуальні накопичення в недержавних пенсійних фондах (63,6%), на третьому – трудова пенсія у солідарній пенсійній системі (49,6%). Далі йдуть орієнтації на дивіденди по цінним паперам (29%), допомогу з боку власних дітей (24,7%), депозит у банку (24%). Останнє місце зайняла орієнтація на спадщину (12,6%). Існують суттєві гендерні відмінності у відповідях на вищевказане запитання. На традиційну трудову пенсію більше зорієнтовані дівчата, ніж юнаки (56,1% та 39,6% посилянь відповідно), проте хлопці випереджають дівчат в ракурсі орієнтації на дивіденди (42,9% і 20% відповідно) і допомогу з боку дітей (30,8% і 20,7% відповідно). Звичайно, образ власної старості для молоді виглядає досить розпливчато через значну віддаленість власної пенсійної перспективи. Все ж бачимо, що молодь загалом віддає перевагу ринковим варіантам пенсійних стратегій, хоча половина її все ще є прихильницею існуючої солідарної моделі пенсійної системи, що базується на механізмі міжпоколінного трансферу.

Літні люди – одна з найчисельніших соціальних груп українського суспільства – не повинна бути непобаченою і непочутою. В процесі кардинальних соціально-економічних трансформацій останніх десятиріч в Україні людський капітал старших поколінь виявився багато в чому девальвованим, а самооцінки людей третього віку та їхня впевненість власних силах – знизилася. Тим не менш літні громадяни мають право розраховувати на те, щоб суспільство надавало їм додаткові можливості і створювало благодатний ґрунт для реалізації їхнього потенціалу, підтримки та відновлення здоров'я, загального благополуччя.

Традиційна культура відводила старшим девіантний статус, роль аутсайдерів, приписувала негативний стигматизм. Такі характеристики обумовлювалися застарілими уявленнями про нібито безнадійне виснаження їхніх ресурсів за період трудового життя та несприйнятливості до нових технологій. Важливо визнати, що старші покоління – не відпрацьований людський матеріал, а носій унікального досвіду, хранитель та транслятор важливих соціокультурних кодів. Літні люди повинні мати можливість вчитися і розвиватися протягом усього життя, бути соціально активними і в пенсійному віці. Соціальна інклюзія, суспільна запитаність та посилення активності за інших рівних умов сприяють продовженню життя похилих людей. Пенсіонери повинні належати до середнього класу, як це є у розвинених європейських країнах. Там добре зарекомендували себе університети та школи третього віку, які проводять заходи освітнього, культурного, медично-просвітницького характеру з активним залученням літніх людей не лише в якості слухачів та споживачів відповідних послуг, але й організаторів та волонтерів.

На противагу негласно існуючому в сучасній Україні «культу молодості» є нагальна доцільність корекції суспільних стереотипів сприйняття людей похилого віку. У майбутніх дослідженнях важливо з'ясувати, чи відчують літні люди себе щасливими і запитаними у своїй родині/будинку/країні; як ставляться до громадян похилого віку члени їхніх сімей, представники сфери обслуговування, медицини, поліції, держслужбовці тощо.

Гармонізація міжпоколінських взаємовідносин потребує забезпечення реальної, а не декларативної рівності усіх вікових груп. Жодне з поколінь не має монополії на сучасні ІКТ, жодне з поколінь не повинно відчувати себе зайвим. Включення літніх людей в різноманітні соціальні практики, організація толерантного до потреб громадян третього віку соціального простору означатиме підвищення статусу людини поважного віку в сім'ї та суспільстві.

Беленок О., Мацко-Демиденко І.
Інститут соціології НАН України

ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ГРОМАДЯН ПОХИЛОГО ВІКУ У КОНТЕКСТІ МІЖПОКОЛІНСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Oleksiy Belenok – Researcher, Department of Social Structures, abelenok@i.ua

Iryna Matsko-Demydenko – Candidate of Sociological Sciences (Ph. D.), Researcher,
 Department of Sociology of Culture and Mass Communication, idemidenko218@gmail.com

Bieliaieva V.

Scientific supervisor: **Sokuryanska L.**, Doctor of Sociology, Professor
V.N. Karazin Kharkiv National University

SOCIAL ADAPTATION OF UKRAINIAN YOUTH ABROAD: PROSPECTS AND LIMITATIONS

Background: Due to the war in Ukraine, a large number of young people were forced to flee abroad, where they faced problems that affected their social adaptation in their host countries. The success or failure of the socialization and social adaptation of Ukrainian youth abroad will have a significant impact on their decision to return home in the future.

Purpose: to assess the prospects and limitations of social adaptation of Ukrainian youth who were forced to flee abroad due to the war.

Methods: the study has an empirical focus and contains a method of analyzing one-dimensional and two-dimensional distributions, as well as a method of comparative analysis.

Results: the analysis of the empirical data allowed us to formulate hypotheses for further research, including, for example, the hypothesis that after fleeing abroad due to the war, most Ukrainians, including young people, experienced a decline in living standards, which indicates that their social adaptation was unsuccessful.

Conclusion: analyzing the data of current sociological studies, we can assume that Ukrainian youth abroad have more limitations for social adaptation than prospects. However, this may vary depending on the country and the individual aspirations of each young person.

Keywords: sociology of youth, youth, social adaptation.

Повномасштабне вторгнення Росії на територію України 24 лютого 2022 року змусило 8 мільйонів людей виїхати з країни та шукати прихистку за кордоном (UNCHR, 2023). Молодь складає досить значну частку біженців (27% - молоді жінки віком від 18 до 25 років; 7% - молоді чоловіки віком від 18 до 25 років) (CES, 2022). Тобто третина з усіх українських біженців за кордоном – це молоді люди, які змушені адаптуватися до нових умов, соціалізуватися в іншомовному середовищі, що може становити проблему для багатьох осіб. Успішність або неуспішність соціалізації та соціальної адаптації української молоді за кордоном значною мірою впливатиме на рішення, чи повертатися додому згодом. Отже, ця проблема потребує вивчення.

Для оцінки перспектив та обмежень соціальної адаптації української молоді звернемося до дослідження українців за кордоном. Слід зазначити, що ця тема є важко досліджуваною, адже доступу до українців за кордоном здебільшого не достатньо, щоб провести репрезентативне дослідження. Ті дані, до яких ми звертатимемося надалі, можуть бути не повністю репрезентативними, проте на їхній основі ми можемо сформулювати певні гіпотези та окреслити ситуацію загалом.

Звернімося до результатів одинадцятої хвили дослідження «Міграція та соціально-політичні настрої під час повномасштабної війни Росії проти України», яке було проведене в жовтні 2022 року дослідницькою компанією “Gradus Research” (Gradus Research, 2022).

Перш за все розглянемо питання бажання повернення додому та можливостей залишення українців у тих країнах, де вони перебувають. 77% респондентів зазначили, що вони хочуть повернутися за першої можливості. При цьому 72% респондентів зазначили, що мають можливість залишитися в країні перебування. Це відповіді загалом по масиву, а не щодо молоді окремо, бо таких даних немає, проте можемо припустити, що приблизно такі самі настрої мають і молоді люди. Така ситуація дозволяє нам розглядати соціальну адаптацію українців, зокрема молодих, за кордоном як проблему, адже за можливості залишитися вони все одно прагнуть повернутися додому. Це може бути зумовлено патріотичністю, проте припускаємо, що за цим стоять й інші чинники.

Розглянемо питання щодо працевлаштування та доходів. Серед тих українців, які переїхали за кордон через війну, 46% є не працевлаштованими. 68% з біженців також зазначили про те, що за період повномасштабного вторгнення їхній дохід зменшився. Загалом по масиву (тобто не тільки серед тих, хто переїхав за кордон), 53% респондентів 18-24 років та 72% респондентів 25-34 років теж зазначили, що їхній дохід зменшився.

Вищезазначені дані є підставою, щоб говорити про те, що після переїзду за кордон через війну в більшості українців, зокрема молодих, знизився рівень життя, що свідчить про неуспішність їхньої соціальної адаптації.

Можемо припустити, що значними обмеженнями для самореалізації та соціальної адаптації молоді в країнах перебування є незнання мови, неможливість знайти гідну роботу та відмінності соціокультурного середовища, а саме норм та цінностей в новому для біженців суспільстві.

Проте питання мови для української молоді є не таким проблемним, як для представників старших поколінь, що можна розглядати як перспективу соціальної адаптації української молоді за кордоном.

За даними дослідження Київського міжнародного інституту соціології (грудень-січень 2022-2023), 78% українців віком від 18 до 29 років зазначають, що володіють англійською мовою, 25% – польською, 14% – німецькою, 7% – французькою, 4% – іспанською, 2% – турецькою, 1% – угорською (KIIS, 2023). Загалом 86% молодих українців володіють щонайменше однією іноземною мовою. Цього не достатньо для того, щоб більшість молодих біженців вільно відчували себе за кордоном, але в порівнянні з іншими віковими групами молодь володіє іноземними мовами найкраще. Частка тих, хто володіє іноземними мовами, зменшується зі зростанням віку.

39% молоді віком від 18 до 29 років мають навички читання, письма, побутового і професійного спілкування англійською мовою. Ще 26% мають навички побутового або професійного спілкування. 13% мають навички читання та/або листування. 22% не мають навичок англійської. Ці дані дозволяють нам припускати, що навичок володіння англійською мовою українській молоді може вистачати для життя за кордоном та задоволення базових потреб на початку, проте в не англомовних країнах цього не достатньо для повноцінної успішної соціальної адаптації.

Отже, проаналізувавши дані актуальних соціологічних досліджень, можемо припустити, що українська молодь за кордоном має більше обмежень для соціальної адаптації, ніж перспектив. Однак це може варіюватися залежно від країни та індивідуальних прагнень кожної молодої людини. З одного боку, бажання молоді повернутися додому є позитивним аспектом для майбутнього України, але невідомо, чи повернуться молоді люди насправді. До того ж таке бажання може бути перешкодою для успішної соціальної адаптації в країнах перебування, що деструктивно впливає на морально-психологічний стан молодих людей, що може призвести до проблем та негативних наслідків у майбутньому.

Список використаних джерел

Operational Data Portal. Ukraine Refugee Situation. URL:

<https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 28.04.23)

- Центр економічної стратегії. Біженці з України: хто вони, скільки їх та як їх повернути? URL: <https://ces.org.ua/who-are-ukrainian-refugee-research/> (дата звернення: 28.04.23)
- Gradus Research. Міграція та соціально-політичні настрої під час повномасштабної війни Росії проти України – одинадцять хвиля дослідження. URL: https://gradus.app/documents/311/Gradus_EU_wave_11_UA.pdf (дата звернення: 29.04.23)
- Київський міжнародний інститут соціології. Рівень володіння англійською та іншими іноземними мовами в Україні: результати кількісного соціологічного дослідження, проведеного у грудні 2022-січні 2023. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1210&page=1> (дата звернення: 30.04.23)

References

- Operational Data Portal. Ukraine Refugee Situation. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (data zvernennia: 28.04.23) [in Ukrainian]
- Tsentr ekonomichnoi stratehii. Bizhentsi z Ukrainy: khto vony, skilky yikh ta yak yikh povernuty? URL: <https://ces.org.ua/who-are-ukrainian-refugee-research/> (data zvernennia: 28.04.23) [in Ukrainian]
- Gradus Research. Mihratsiia ta sotsialno-politychni nastroi pid chas povnomasshtabnoi viiny Rosii proty Ukrainy – odynadtsiata khvylya doslidzhennia. URL: https://gradus.app/documents/311/Gradus_EU_wave_11_UA.pdf (data zvernennia: 29.04.23) [in Ukrainian]
- Kyivskyi mizhnarodnyi instytut sotsiologhii. Riven volodinnia anhliiskoiu ta inshymy inozemnymy movamy v Ukraini: rezultaty kilkisnoho sotsiolohichnoho doslidzhennia, provedenoho u hrudni 2022-sichni 2023. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1210&page=1> (data zvernennia: 30.04.23) [in Ukrainian]

Беляєва В.

Наук. керівник: **Сокурянська Л.**, доктор соціологічних наук, професор
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ЗА КОРДОНОМ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ОБМЕЖЕННЯ

Viktoriia Bieliaieva – student of the School of Sociology of V.N. Karazin Kharkiv National University, belyayevava@gmail.com

Brovchenko K.

Scientific supervisor: **B. Kotowski**, PhD in humanities
Jan Kochanowski University of Kielce

THE EDUCATIONAL PROCESS IN UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

Background: On February 24, 2022, Russia invaded the territory of Ukraine to carry out the so-called "special military operation". Cities across the country were bombed. On the first day, martial law was introduced in Ukraine and world preparations began to defend the existence of our state, its sovereignty and unity.

Purpose: This topic is very relevant today and aims to show education from the beginning of military aggression until today.

Methods: document analysis.

Conclusion: The year 2022 was a challenge not only for the integrity of Ukraine, but also for education. The education system has come a long and difficult way in the form of unscheduled holidays, unexpected changes and complicated distance or residential education. But it also proves

that the system can be flexible and adapt not only to students who are in a given district or city, but also to those who are abroad.

Keywords: the education process, mirital state.

24.02.2022 Росія вторглася на територію України з метою проведення так званої “спеціальної військової операції”. Бомбардувань зазнали міста по всій країні. В перший день в Україні було введено військовий стан, розпочалася глобальна підготовка до оборони існування нашої держави, її суверенітету і соборності. А вранці 25.02.2022 міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба повідомив про атаку російських військ на дитячий садок і дитячий будинок що знаходяться в Сумській області. Цього ж дня було оголошено тимчасове припинення освітнього процесу і введення двотижневих канікул, перед якими обов'язково в онлайн формі вчителі провели інструктаж з техніки безпеки (№ 1/3276-22).

Від початку збройної агресії, зі сторони Росії, в пріоритеті було життя та безпека людей. Війна призвела до невідворотних наслідків не тільки для дорослих осіб, а й для дітей. Сфера освіти також зазнала суттєвих викликів, перший і найголовніший це безпека, близько 7.5 мільйонів дітей опинилися під загрозою. Станом на 22.04.2023, з частковим урахуванням місць де ведуться активні бойові дії, загинуло 470 дітей і 949 дістали поранень (Офіс Генерального прокурора України, 2023). По-друге, освітня інфраструктура зазнала масштабних руйнувань, було пошкоджено або знищено приміщення освітніх закладів. За весь час 3198 закладів освіти зазнали бомбардувань та обстрілів, з них 286 було зруйновано повністю і не підлягають відновленню. В зв'язку з чим велика кількість людей була вимушена до масштабного переміщення, як в межах України так і за її кордони. Все вище перелічене призвело до порушення циклічності освітнього процесу і загострило проблеми з доступом до освіти.

В державному документі про повну загальну середню освіту освітній процес визначають так “система науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей” (Ст. 1. ЗУ «Про освіту»). На підставі документу Осадчий І. Г. створив власне визначення: „освітній процес – це організоване закладом освіти здобування здобувачем освіти відповідного рівня освіти в інституційній формі, що відбувається за освітньою програмою в спеціально створеному освітньому середовищі із встановленими властивостями” (Осадчий І. Г. 2019.ст.31). Не менш важливим є розуміння характеристики освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти. По-перше освітній процес має забезпечити єдність навчання, виховання і розвитку учня. По-друге має здійснюватися відповідно до освітньої програми яка розроблена і затверджена закладом освіти на підставі державних стандартів загальної середньої освіти. По-третє має перебігати як одночасна співпраця та постійна взаємодія між учнями і вчителями з використанням методів і засобів, що відповідають освітній програмі. По-четверте має забезпечити виконання закладами освіти своїх освітніх програм у повному обсязі та досягнення учнями визначених результатів навчання як особистісних якостей, які підлягають визначенню, вимірюванню та які можна оцінити. По-п'яте має здійснюватися в освітньому середовищі, створеному навчальним закладом, як упорядкованій сукупності умов, що дозволяють успішно здобути учнями загальну середню освіту (Осадчий І. Г. 2019.ст.31).

Одним з перших рішень що до освіти було звільнити від проходження державної підсумкової атестації учнів, які завершують здобуття початкової та базової загальної середньої освіти, у 2021/2022 навчальному році (наказ МОН від 28.02.2022 № 232). Наступним кроком було впроваджено методичні рекомендації, закон який мав на меті урегулювати організацію освітнього процесу у 2021/2022 навчальному році. Досвід дистанційного навчання під час пандемії став в нагоді і школи почали пристосовуватись до функціонування в дистанційному форматі, бо згідно з законом уроки в очній формі могли проводити тільки ті школи в яких є діюче бомбосховище, а таких в країні менше ніж 25%. З початку 2020 року з'явилась перешкода у вигляді всесвітньої пандемії, але знайшлось розв'язання у вигляді дистанційного навчання. Віртуальне навчання є однією з форм освіти, і являє собою процес передавання і засвоєння знань, але здійснюється не в навчальному середовищі (школі, садочок, технікум, тощо), а залежно від місця перебування учня

(кімната, кав'ярня, інше місто, тощо) і відбувається за допомогою сучасних інформаційних технологій, таких як телефон чи комп'ютер, які мають забезпечити взаємодію між вчителем і учнями. Тож згідно з законом учні, які належать до тимчасово переміщених груп, за заявою батьків можуть навчатись у зручний для них спосіб:

- Учні можуть проходити дистанційне навчання у закладі загальної середньої освіти, до якого вони зараховані згідно з основним місцем проживання.
- Учні можуть навчатись дистанційно, відвідуючи заклади загальної середньої освіти, що діють на території України, незалежно від місця проживання тимчасово переміщених осіб.
- Учні можуть навчатись в режимі реального часу у закладах загальної середньої освіти, що працюють у населених пунктах, де проживають тимчасово евакуйовані особи.
- Учні можуть навчатись за іншими формами навчання, дозволеними чинним законодавством.

Також не залежно від форми навчання мають бути реалізовані освітні програми які були обрані до початку навчального року. Для реалізації занять було запропоновано наступні електронні освітні платформи: Google Workspace, Google Classroom, Нові Знання, HUMAN.UA) і комунікаційні онлайн сервіси Zoom, Skype, Team, базові сервіси Google: Gmail, Календар, Meet, Jamboard, Chat, Hangouts, YouTube та інші. Характеристичним для навчання під час воєнного стану є сигнали про повітряну тривогу „Увага всім! Повітряна тривога”. У такому випадку учні мають або піти в укриття з вчителем- якщо це очна форма навчання, а у разі дистанційного навчання пройти в безпечне місце яке встановлено родиною. Також для учнів молодших класів було розроблено пізнавальні мультфільми виробництва телеканалу ПЛЮСПЛЮС про факти, здобутки, винаходи та природні ресурси України(№1/3725-22).

В своєму листі з 6.03.2022 „Про організацію освітнього процесу” МОН урегулювало питання що до подальшого навчання і рекомендувало перед усім дбати про безпеку наших громадян і зробити роботу навчальних закладів максимально гнучкою до ситуації. (№ 1/3371-22). І вже 14.03.2023 освітній процес було відновлено в тих областях, в яких це було можливо. МОН разом з Google Україна створили Всеукраїнський онлайн розклад. Також розпочався освітній проєкт „Навчання без меж”, що транслював відеоуроки для учнів 5-11 класів.

1.04.2022 президентом Володимиром Зеленським було підписано закон про скасування ЗНО у 2022 році.

Щодо подальшого навчання на сьогоднішній день, то є 4 сценарії продовження навчання, або повернення до навчання.

1. Школяр перебуває в безпечній зоні України, місце проживання не змінилося або дитина повернулась на постійне місце проживання:
 - Очна форма навчання : однозмінна або двозмінна.
 - Дистанційна форма в навчальних закладах (за рішенням військово-цивільної адміністрації та адміністрації школи).
 - Змішане навчання – очно з використанням технологій дистанційного навчання
 - Форма сімейного виховання (вдома) за рішенням і вибором батьків в обраних навчальних закладах.
 - Екстернат у визначених навчальних закладах за рішенням батьків.
2. Дитина є внутрішньопереміщеною особою:
 - Всі пункти як вище наведенні, окрім дистанційного навчання, воно проводиться або у старих закладах освіти, або у закладах де наразі перебуває учень, або у ліцензованій приватній школі.
3. Дитина перебуває на тимчасово окупованій території або на території активних бойових дій:
 - Дистанційна або екстернат (за дистанційною формою) у закладах освіти на підконтрольній території України.
 - Домашня форма навчання з елементами екстернату за рішенням батьків в обраних закладах, розташованих у безпечних зонах.

- Екстернат у визначених закладах освіти на безпечних територіях, залежно від рішення батьків.
- 4. Дитина перебуває за кордоном:
 - Очна у закладах освіти країни перебування або українських школах та класах із використанням технологій дистанційного навчання або екстернату (дистанційно) з окремих предметів.
 - Дистанційна форма навчання у школі де дитина навчалась раніше.
 - Екстернат у Міжнародній українській школі та навчання у недільній школі.
 - Екстернат у своїй школі, якщо заклад надає такі послуги, або у будь-якій школі на підконтрольній Україні території. (Міністерство освіти і науки України).

Також МОН урегулювало умови із правових питань що до продовження здобуття загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році (13.05.2022 № 438).

5.09.2022 МОН повідомило, що на порталі Державної наукової установи було розміщено віртуальну бібліотеку, в якій окрім звичайних книжок є підручники для закладів загальної середньої освіти з 1-го до 11-го класу з усіх предметів.

Підбиваючи підсумки можна з певністю сказати що 2022 рік був викликом не тільки для цілісності України, а й для освіти. Після детального аналізу видно, що система освіти пройшла довгий і складний шлях у вигляді незапланованих канікул, неочікуваних змін та ускладненого дистанційного або стаціонарного навчання. Але це теж доводить, що система може бути гнучкою і підлаштовуватись не тільки під учнів які знаходяться в даному районі чи місті, а й під тих хто за межами країни.

Список використаних джерел

- Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 29.03.2022 №1/3725-22.
 Закон України про освіту (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380).
 Міністерство освіти і науки України від 25 лютого 2022 року 1/3276 „Про організацію освітнього процесу”.
 Міністерство освіти і науки „Про організацію освітнього процесу в умовах військових дій” від 06.03.2022 № 1/3371-22.
 Міністерств освіти і науки України наказ від 28.02.2022 № 232.
 Наказ МОН „Про деякі питання зарахування до закладів загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні” від 13.05.2022 № 438.
 Офіс Генерального прокурора України. URL: <https://www.gp.gov.ua/> 22.04.2023.
 Міністерство освіти і науки України. URL: <https://saveschools.in.ua/> 22.04.2023
 Осадчий І.Г (2019), Розроблення та впровадження внутрішньої системи забезпечення якості освіти закладу загальної середньої освіти. Методичні рекомендації– Дніпро: Середняк Т. К.
 Міністерство освіти і науки України URL: <https://osvitanow.org/forms-of-education/> 25.04.2023.
 Електронні підручники для навчання в умовах воєнного стану розміщено у вільному доступі.
 Міністерство освіти і науки України URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/elektronni-pidruchniki-dlya-navchannya-v-umovah-voyennogo-stanu-rozmisheno-u-vilnomu-dostupi> 27.04.2023

References

- Dodatok do lysta Ministerstva osvity i nauky Ukrayiny vid 29.03.2022 №1/3725-22. [in Ukrainian]
 Zakon Ukrayiny pro osvitu (Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR), 2017, № 38-39, st.380). [in Ukrainian]
 Ministerstvo osvity i nauky Ukrayiny vid 25 lyutoho 2022 roku 1/3276 „Pro orhanizatsiyu osvitr'oho protsesu”. [in Ukrainian]
 Ministerstvo osvity i nauky Ukrayiny nakaz vid 28.02.2022 № 232. [in Ukrainian]
 Nakaz MON «Pro deyaki pytannya zarakhuvannya do zakladiv zahal'noyi seredn'oyi osvity v umovakh voyennoho stanu v Ukraini» vid 13.05.2022 № 438. [in Ukrainian]
 Ofis Heneral'noho prokurora Ukrayiny. URL: <https://www.gp.gov.ua/> 22.04.2023. [in Ukrainian]
 Ministersto osvity i nauky Ukrayiny URL: <https://saveschools.in.ua/> 22.04.2023. [in Ukrainian]

- Osadchyy I.H (2019), Rozroblennya ta vprovadzhennya vnutrishn'oyi systemy zabezpechennya yakosti osvity zakladu zahal'noyi seredn'oyi osvity. Metodichni rekomendatsiyi– Dnipro: Serednyak T. K. [in Ukrainian]
- Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy URL: <https://osvitanow.org/forms-of-education/> 25.04.2023. [in Ukrainian]
- Elektronni pidruchnyky dlya navchannya v umovakh voyennoho stanu rozmishcheno u vil'nomu dostupi. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/elektronni-pidruchniki-dlya-navchannya-v-umovah-voyennogo-standu-rozmishcheno-u-vilnomu-dostupi> 27.04.2023 [in Ukrainian]

Бровченко К.

Науковий керівник: **Kotowski B.** доктор гуманітарних наук
Університет Яна Кохановського в Кельцах

ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Kateryna Brovchenko – Student, John Kochanowski University in Kielce,
katyabrovchenko01@gmail.com

Deina T.

Scientific supervisor: **Golia G.**, teacher of the department of natural sciences
and mathematics, worldview education and information technologies
Communal institution of higher education «Lutsk Pedagogical College»
Volyn Regional Council, Lutsk, Ukraine

UNEMPLOYMENT AS A SOCIAL PROBLEM

Background: The article examines the problem of unemployment in Ukraine. It was determined that the Russian-Ukrainian war changed the focus of social problems. The impact of various types of unemployment on the country's economy is analyzed. Ways to reduce the level of unemployment are proposed and prospects for further scientific research are outlined

Key words: unemployment in Ukraine, population employment, impact of the Russian-Ukrainian war, frictional unemployment, economic situation.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день однією з головних соціально-економічних проблем ринкового суспільства є безробіття. Проблема зайнятості населення країни стала однією з найважливіших соціальних проблем, з якими ми зіткнулись ще у XIX ст. Безробіття це не тільки бідність людей, але й духовність та моральність. Таким чином вирішення проблем зайнятості населення найважливіше завдання країни.

Феномен безробіття – одна з найгостріших проблем, з яким стикається сучасне світове суспільство. У загальному розумінні безробіття – це соціально-економічне явище, коли частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати(винагороди) як джерела існування і стає «зайвою» (Закон України, 2012).

В Україні завжди існувало безробіття, але з часом через економічну кризу проблема загострюється все більше. Безробіття накладає свій відбиток на економічний, соціальний та психологічний стани населення. Люди, які залишились без роботи через певні причини, зневірюються у власних силах щодо майбутнього свого розвитку. Це може стати причиною виникнення кризових станів, а саме роздратованість, стрес, зневіра у власних можливостях, збудженість, а далі і до нервових та психічних розладів - що може призвести до втрати себе як особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми й тенденції рівня безробіття та шляхів його мінімізації у своїх наукових дослідженнях розглядали вітчизняні вчені: Вольська, А. Казановський, В. Костиков, О. Котляр, І. Маслова, П. Нікіфоров, І. Петрова, О. Рузавіна, В. Федоренко та інші. Проблема безробіття знаходить своє широке відображення у працях таких відомих зарубіжних учених, як Фр. Кене, Дж. Міллз, У. Петті, Д. Рікардо, Ж.-Б. Сея, А. Сміт.

Метою статті є аналіз проблеми безробіття в Україні та способи її вирішення.

Виклад основного матеріалу. Безробітні – це громадяни працездатного віку, які з не залежних від них причин не мають заробітку через відсутність відповідної роботи, зареєстровані в державній службі зайнятості, бажають працювати і знаходяться в пошуках роботи (Закон України, 2013).

Вивчення проблеми безробіття дозволяє стверджувати, що серед причин безробіття велику роль відіграють певні явища, а саме невідповідність професійної підготовки спеціалістів, недостатня їх усвідомлена обізнаність із вимогами сучасних професій та потреб працівників, а отже, їх не конкурентоспроможності у праці. Безробіття в умовах ринкового переходу може спричинити серйозні психологічні труднощі для громадян, особливо у зв'язку з нездатністю безробітних адекватно оцінити ситуацію та причини безробіття, визначити позитивну індивідуальну поведінку під час професійної перепідготовки.

Проаналізувавши види безробіття, ми робимо висновок, що в Україні найбільш поширеними є такі види безробіття:

- фрикційне,
- структурне,
- вимушене,
- приховане.

Фрикційне безробіття включає студентів, які щойно закінчили вищий освітній заклад і вперше шукають роботу.

Структурне безробіття стосується населення, яке не можуть отримати професійну підготовку через технологічні зміни. Популярні кілька років тому професії на сучасному ринку праці втратили свою актуальність, і як наслідок багато людей залишилися без роботи.

До вимушеного безробіття можна належать категорії громадян, які залишаються без роботи внаслідок скорочення працівників (закриття, звільнення).

Приховане безробіття включає осіб, які теоретично є безробітними (офіційно не працевлаштовані, деякі з них можуть перебувати на обліку в Національній службі зайнятості), але фактично працюють і отримують заробітну плату.

Російсько-українська війна внесла корективи у всі сфери життя українського суспільства. Спочатку повномасштабного вторгнення кількість безробітних в Україні різко зросла, але з часом дана кількість поступово почала зменшуватись. Зріст безробіття залежить від виникнення різних непередбачуваних ситуацій, яких ми не можемо повністю контролювати, але можемо змінювати. Для нас важливо не лише працювати, але й отримувати гідну заробітну плату, щоб забезпечити задовільний рівень проживання та зменшувати рівень безробіття інших громадян країни.

У найближчій перспективі Україна має знайти своє місце в системі міжнародного поділу ринку праці та стати активним виробником конкурентоспроможної продукції. Проте, уже сьогодні в Україні діє Державна програма зайнятості населення. З метою вирішення проблеми безробіття створені центри зайнятості, розроблені державні програми щодо зменшення безробіття, однак ця програма не вирішує проблем безробіття (Урілова, 2008).

Вирішення цієї проблеми потребує детального наукового аналізу та розробки на його основі дієвих рекомендацій. Можна використовувати для створення та реалізації ефективної соціально-економічної політики, спрямованої на забезпечення продуктивності зайнятості економічно активного населення країни та зниження рівня безробіття до найближчих соціально прийнятих рівнів.

Узагальнюючи погляди різних авторів, слід зазначити, що більшість із них наводить дві моделі ринку праці – американську та японську. Дані моделі використовуються у процесі

соціального регулювання ринку праці, в той самий момент впливаючи на процес зайнятості. Сьогодні Україна ще не визначилась з ринковою моделлю, яка накладе відбиток на механізм соціального регулювання.

Японська модель зосереджена переважно на підприємстві. Підприємства в межах «за життєвим наймом» забезпечують працівникам гарантії зайнятості упродовж життя, повністю формують кваліфікацію працівників, оперативно приводять у відповідність професійно-кваліфікаційний склад із структурою робочих місць, розвитком техніки і технологій тощо. У разі скорочення виробництва, працівника або переміщують на інші робочі місця, або скорочують тривалість робочого часу, зберігаючи кадри на підприємстві. Якщо виникає потреба, адміністрація бере на себе всі витрати з перепідготовки кадрів, вважаючи, що при звільненні працівника через скорочення виробництва і набір нових працівників обійдеться значно дорожче. Також у Японії особисті успіхи не заохочуються, на відміну від американської моделі (Петюх, 1999). Власне, йдеться про зусилля щодо забезпечення безпеки роботи та стабільного функціонування ринку праці. Таким чином, ця модель не вимагає від держави активних дій безпосередньо на ринку праці.

Для американської моделі характерне регулювання виробничих відносин на жорсткій класифікації робіт, чітких межах змісту кожної роботи для того, щоб зберегти професійну мобільність кадрів. У разі скорочення обсягів на підприємстві ця модель віддає перевагу звільненню працівника, а не скороченню годин чи переміщенню його на друге місце. Зарплата визначається за ступенем складності роботи. Менше уваги приділяється також професійній підготовці кадрів (Петюх, 1999). Американська модель є тією моделлю активного ринку праці, на якому завжди присутній кадровий рух. Таким чином, збільшується ризик того, що особистість, яка шукає роботу, може не знайти її, що в свою чергу, вимагає від держави активного регуляторного впливу й моніторингу процесів ринку праці.

З досвіду зарубіжних країн, ми вважаємо, що найбільш ефективними кроками до покращення ситуації на ринку праці нашої країни є:

- проведення вступних лекцій для абітурієнтів щодо розуміння ситуації на ринку праці, які спеціальності користуються більшим попитом та які спеціальності будуть затребувані після закінчення ВНЗ;
- інформувати освітні заклади про зміни на ринку праці (щоб профорієнтація була спрямована на ті професії, які користуються попитом, і зменшила набір професій, яких немає на ринку праці);
- розвиток подальшої кар'єри або перекваліфікація працівників, які втратили роботу у зв'язку з скороченнями на підприємстві;
- оскільки потрібне скорочення виробництва, вирішення цієї проблеми полягає не в звільненні працівників, а в скороченні робочого часу або переведенні працівників на інший бізнес за їхньою згодою (як це практикують в Японії).

Висновки і перспективи. Отже, для сучасного розвитку ринку працевлаштування особливого значення набувають соціальні регулятори ринку праці. З переліку цих регуляторів є просвітницька діяльність, інформування та соціальна допомога спрямована на самостійний пошук виходу з ситуації безробіття (способом допомоги у перекваліфікації). Повністю ліквідувати безробіття практично неможливо, але потрібно робити кроки, які допоможуть зменшити його рівень. Повну зайнятість забезпечити нереально, адже існує фрикційне та структурне безробіття, які є неминучими. В подальших наукових розвідках слід зацентрувати увагу на аналізі ринку праці та професій, що стануть актуальними у післявоєнній відбудові як одному із чинників подолання безробіття в Україні.

Список використаних джерел

Петюх В.М. (1999). Ринок праці : навч. посіб. Київ : КНЕУ. 288 с

Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 р. № 5067.

Про зайнятість населення: Закон України зі змінами, внесеними згідно з Законом № 406-VII від 04. 07. 2013 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5067-17> (10.04.2023)

- Урілова О.А. (2008). Безробіття в Україні: причини, види, наслідки. *Наукові праці молоді: зб. наук. ст. в 2 т. № 12.* С. 182-184/
- Чернін Т. (2006). Україна: Аспекти праці. Київ. 125с.

References

- Petiukh V. M. (1999). *Rynok pratsi : navch. posib. [Labor market: education. manual]*. Kyiv: KNEU, 288 s. [in Ukrainian]
- Pro zainiatist naseleennia [On employment of the population] : Zakon Ukrainy [Law of Ukraine] vid 05.07.2012 r. № 5067.* [in Ukrainian]
- Pro zainiatist naseleennia [On employment of the population]: Zakon Ukrainy zi zminamy, vnesenymy zghidno z Zakonom [Law of Ukraine as amended by Law] № 406-VII vid 04. 07. 2013 r.* URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5067-17> (10.04.2023) [in Ukrainian]
- Urilova O. A. (2008). Bezrobittia v Ukraini: prychyny, vydy, naslidky [Unemployment in Ukraine: causes, types, consequences]. *Naukovi pratsi molodi: zb. nauk. st. v 2 t. № 12.* S. 182-184. [in Ukrainian]
- Chernin T. (2006). *Ukraina: Aspekty pratsi [Ukraine: Aspects of work]*. Kyiv. 25s. [in Ukrainian]

Дейна Т.

Наук. керівник: **Голя Г.**, викладач кафедри природничо-математичного циклу,
світоглядна освіта та інформаційні технології
Комунальний заклад вищої освіти "Луцький педагогічний коледж"
Волинської обласної ради

БЕЗРОБІТТЯ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА

Tatyana Deina – student of the Communal institution of higher education «Lutsk Pedagogical College» Volyn Regional Council, Lutsk, Ukraine, tdejna@lpc.ukr.education

Golikov A.

V.N. Karazin Kharkiv National University

FEAST IN CREATING ORDER OF SOCIAL PROCESSES: REGIMES AND MODES

Summary. The research is devoted to the study of modern processes of transformation of the holiday from the point of view of the functionality of the holiday in the processes of production of social order. The author singles out several modes and regimes arranged in axial and spatial views. Disintegration of the syncretism of the holiday into discursive, substantive, symbolic and practical components; politicization of the holiday; commodification of the holiday; "participation" of the holiday in the (re)creation and destruction of the social order; sacred and collective in the holiday; intimization, collectivization, publication of the holiday - all these regimes and modes are discussed by the author as essential processes of the heterogenization of the holiday in the modern world. A conclusion is made about the methodological and conceptual specificity of the research of the holiday in the modern world.

Key words: holiday, order, social, mode, mode, sacred, discourse, practices

Періоди суспільно-політичної та соціокультурної нестійкості та динаміки для соціолога парадоксально є часом-лабораторією. Саме за часів воєн та криз зароджувалися найвпливовіші концепції. І це не дивно: у такі періоди оголюється багато, досі приховане множинними верствами соціальних «деривацій», як би їх позначив В. Парето, легітимацій і сигніфікацій, як би назвав їх Е. Гідденс, повсякденних практик, як це сказали б феноменологи. У цьому сенсі кризовий та

критичний період, який переживає Україна зараз, є не лише контекстом актуалізації багатьох соціальних проблем та соціологічних проблематик, а й специфічною умовою для дослідження тематик, що у мирний та стійкий час є латентизованими та важкодоступними.

Однією з таких тем є тема свята не просто як суми практик, знаків, дискурсів, смислів, а свята як акту та факту (спів)творення порядку соціального. Гострі суспільно-політичні, релігійно-міжконфесійні, соціокультурні, економіко-господарські конфлікти та зіткнення розкрили багато механізмів та особливостей свята як феномена, які потребують осмислення не для того, щоб свято елімінувати з порядку соціального, а для того, щоб здійснити його «перескладання», «реассамбляж», кажучи в термінології Б. Латура. «Розгвинтити, аби розвінчати» – це гасло постструктуралізму тут є цілком релевантним, проте з уточненнями та обмеженнями, які висуває З. Фрейд у «Майбутньому одній ілюзії» щодо релігії.

Ось чому в даному нашому дослідженні ми поставили за **мету** саме фундаментальне осмислення проблематики свята в процесах створення порядку соціального, насамперед – позицій модусів, які набуває свята та святкування, а також режимів їх здійснення, з тим, щоб врешті-решт запропонувати дослідницьку концептуальну та операційну схему дослідження свята як акту конституювання порядку соціального.

У соціології, антропології, етнографії широко прийнятою є позиція, що свято існує не просто як один з можливих варіантів існування соціальної тканини, але що це особливий порядок соціального, що є «проміжним», «перехідним», а то й «поворотним». «Поворотним» у тому сенсі, що у святі відбувається «повернення» до архаїчного, міфічного, до- та позатрудового тощо. Однак у XX столітті було виявлено, що масштабні трансформації порядків соціального, породжені універсалізацією капіталізму та глобалізацією, суттєво впливають навіть на глибинні верстви соціального буття, на архітектонічні плити, на яких ґрунтується багатотисячолітній процес цивілізації (за Н. Еліасом). Одним із них якраз і виявляється свято.

Поверхневої констатації, що свято перетворюється на ще один з модусів споживання, ще один з приводів для перескладання «машини бажання» (за Ж. Дельозом і Ф. Гваттарі), тут явно недостатньо. Особливо це виявляється недостатнім у критичних та кризових ситуаціях, коли свята виявляються локусом символічної боротьби, фокусом ідентичностей, «зерном» цілого світоустрою, ідеологемою тощо. Саме у зв'язку з цим важливим стає проаналізувати множинність відносин і явищ, до яких залучено свято як соціокультурне та структурне явище в сучасному світі. Зауважимо, що перелічені та коротко проаналізовані далі модуси та режими свята в сучасному світі не є взаємовиключними, але, навпаки, цілком можуть доповнювати один одного, поєднуватися, створювати найхимерніші конфігурації та контамінації.

По-перше, соціолог виявляє при самому побіжному погляді, що вихідна синкретичність свята розпадається, і її компоненти починають існувати й функціонувати незалежно, або навіть суперечливо друг щодо друга. Чотири виміри будь-якого свята (як і власне тканини соціального, як ми доводили в (Голіков, 2018) – дискурси, практики, речі, знаки/символи – виявляються «розірваними», відчуженими один від одного, мало залежними одне від одного та індетермінованими. Це робить такі «розірвані» та «розорені» свята функціональними для соціоінженерного впливу, соціополітичного управління, економічної коммодифікації, культурної апропріації та структурного реассамбляжу. Вже тут ми виявляємо, що свята виявляються «більш-менш символічними», «більш-менш практичними», «більш-менш матеріалізованими», «більш-менш дискурсивованими» тощо. І якщо в традиційному і ранньомодерному суспільстві цілісність цих чотирьох вимірів є критично важливою для ідентифікації та функціональності свята, то зараз – через те, що змінилося розуміння функціональності – саме ця не-цілісність діалектично заміщує її. «Розірване і розорене» свято легко перейменовується, політично переозначається, матеріально та речово переоснащується, ринково експлуатується та реексплуатується, дискурсивно переоформлюється тощо. Більше того, саме таке свято виявляється затребуваним та функціональним – і навпаки, саме з цілісними у своїй синкретичності святами виникають проблеми у цих технічних діях.

По-друге, свято втрачає свою (пост)дюркгеймівську «підключеність» до колективності (не плутати з публічністю), природного, екстатичного та священного. При цьому легко

помітити дві лінії уникнення цієї природи свята: з одного боку, продукуються модуси альтернативної підключеності, з іншого ж - «перемикання» в протилежний модус. У першому випадку ми спостерігаємо свята, в яких колективність заміщена публічністю (або відкритою комунікативністю в сучасних соцмережах), природність – реіфікованістю (тобто виробленою «альтернативною природністю»), екстатичність свята – істеричністю та демонстративністю, міфічність – ідеологічністю, священність – неопаганською (у широкому значенні слова) священністю. У другому випадку – відповідно, колективність замінюється і підміняється одиничністю та самотністю (про що добре пише С. Нолбат (Нолбат, 2022), природність – деконструюючою штучністю, екстатичність – критичністю засмучення та втоми, міфічність – раціональністю канікул (за Р. Кайюа), священність – профанністю. При переміщенні вздовж цих осей ми отримуємо найрізноманітніші модуси свят у суспільстві.

По-третє, свято починає осцилювати між двома станами: станом руйнування порядку соціального та станом (від)творення, причому друге розпадається на виробництво (часто соціоінженерно спрямоване, раціонально кероване) та відтворення (засноване на стійкості, традиційності, сталості). Зазначимо, що це не взаємовиключні процеси: у професійно спрямовуваному виробництві вміло задіяні потенції вже наявного відтворення (саме цим може бути пояснений, наприклад, успіх християнства на Русі), а в досить тривалому відтворенні неминуче проблискуватимуть нові елементи порядку соціального. Важливіше інше: спочатку виникнувши як абсолют (пере)родження порядку соціального, свято в сучасному світі стає більш гетерогенним і диференційованим у цьому вимірі. З іншого ж боку, стан руйнування може бути інспірований як непоєднуваність свята, його структур, міфів і практик із панівним соціальним (політичним, економічним, культурним) порядком – і тоді ми говоримо про «малу руйнацію», коли, власне, свято не втрачає свої творчі потенції; так і втратою святом оних, коли свято перестає бути об'єктом віри, міфу, солідарності, цілісності, історії, свято перетворюється на протест або на об'єкт протесту, на конфлікт чи об'єкт конфлікту, на зайве (пере)підтвердження дисфункціональності порядку соціального – і тоді варто говорити про "велику руйнацію" (або гранд-руйнацію).

По-четверте, найважливішим у світі режимом функціонування свята виявляється політизація і деполітизація свята. Деполітизація, взята знову-таки в соціоінженерному модусі, є однією зі стратегій руйнування дисфункціонального для порядку соціального свята – або, діалектично протилежно залежно від суб'єкта та техніки здійснення деполітизації – однією із стратегій збереження свята у «чужому» соціальному середовищі, за якого свято мімікрує під мікросоціальне, суто культурне, повсякденно-традиційне тощо явище. Політизація свята (якщо інвертувати попередні викладки) може бути як режимом стигматизації свята та святкуючих з метою розтину його «істинної» природи, так і режимом збереження соціального свята в тому числі і солідаризацією соціальної групи навколо нього та з приводу нього. Саме тут особливо ефективно та інтенсивно залучаються історичні та політичні міфи, саме тут найширше задіюється інструментарій символічної боротьби тощо.

По-п'яте, ще одним режимом функціонування свята є коммодифікація та споживання свята, протиставлені демонстративній та абсолютизуючій декоммодифікації. Другий процес, власне, є лише реакцією і відповіддю на перший з них, і в цьому сенсі він є несамотійним і невизначеним як такий. Він визначається, вимірюється і здійснюється лише у поєднанні та протистоянні з процесом коммодифікації – що, зауважимо, не стосується режимів політизації та деполітизації: вони цілком можуть існувати незалежно один від одного, хоча часто йдуть комплементарними парами. Цей характерний момент, який породжується саме суспільством споживання (найчастіше в його абсолютизованій формі деборівського спектаклю) і лише у його межах. Свято з самого початку, як вказують теоретики Колежу Соціології, протиставлене будь-якій прагматичності, меркантильності, інструментальності (а тим більше – її граничному варіанту у вигляді коммодифікації та квантифікації), тоді як у сучасному світі ми все частіше спостерігаємо і квантифікацію свят, і їхню коммодифікацію, і розподіл свят за ступенем проникнення цих логік у їхню тканину.

По-шосте, важливим модусом функціонування свят є їхня інтимізація, протиставлена одночасно традиційній для свята колективності та сучасному її симулякру у вигляді публічності.

Такі «свята», як «день поцілунків», наприклад, «день спонтанного прояву доброти» чи «день обіймів», є ілюстрацією інтимізації, протиставленої колективності, отже – зіставленої публічності. Саме з цим можна пов'язати високий рівень публічно-дискурсивного існування цих «свят», коли практика з відтворення такого свята, по-перше, виявляється вкрай бідною та обмеженою, а по-друге, існує насамперед у дискурсивованому та публічному вигляді, чому сприяють сучасні комунікації. Інтимізація ж традиційного свята Нового року, наприклад, спостерігається нами останніми роками і, мабуть, можна говорити, десятиліття, є прикладом інтимізації, протиставленої публічності і зіставленої колективності. Такий модус святкування, хоч і є специфічним способом збереження деяких сутнісних та суттєвих характеристик свята в сучасному світі, проте принципово руйнує деякі традиційні схематики свята (діяльне та практичне «підключення» до колективності, фізична присутність, пишна ритуалізація свята і т.п.).

Нарешті, по-сьоме, свято, яке всю історію людства черпало свою силу саме в історії, у нинішньому світі стає дедалі відірваним від історії, а простір часу людини дедалі більше наповнюється аісторичними та утопічними з погляду реальної історії святами. Деісторизація (тобто просто вихід із зіставленості з історією), антиісторизація (тобто протиставлення історії – офіційної чи загальноприйнятої) створюють ще один простір диференціації свят, де на полюсі «залученості до історії» концентруються свята, що апелюють у своїй легітимності до колективності, священного, міфологічного, знаково-символічного (в першу чергу) і практичного, ритуального, а на протилежному полюсі – до одиничного, споживацького, профанного, ідеологічного (або взагалі антиметанаративного), речово-матеріального (як легко коммодифікованого і дискурсивного).

Зрозуміло, що багато виділених нами осей і просторів типології модусів і режимів свят та святкування перетинаються або, як мінімум, корелюють. Однак вони, описуючи корелюючі феномени та процеси, зовсім не вичерпуються один одним, зате створюють цілісну картину, ось чому ми і вважали за необхідне провести більш менш повний опис цієї типології.

Все це накладає специфічні обмеження та вимоги до сучасних досліджень свята та святкування. Формальне запитання про самоідентифікацію та суто механічне святкування тут виявляється дослідницьки безпорадним; спроба заглибитися в когнітивні та ціннісні структури може стати сензитивною та, відповідно, безрезультатною; у світі симуляції та спектаклю дослідження знаково-символічного та матеріально-речового оснащення свята може виявитися методичним самообманом дослідника. У таких умовах, на наш погляд, актуалізуються методи етнографії та автоетнографії, антропологічних досліджень ліві-стросівського штибу, глибинного аналізу. Ефективним може виявитися дослідження соціальних мереж (особливо тих, які створюють ефект «закритої та ексклюзивної комунікації») – цього еквівалента сучасних щоденників (як документів нехай і аматорської, але все ж таки автоетнографії), кейс-стаді конкретних свят та їхніх технік та процедур святкування, візуальний аналіз (за П. Штомпокою) та аналіз фотографій (за П. Бурдьє).

Список використаних джерел:

- Голіков О.С. (2018) Фабрикація порядку. Знання у конституюванні соціального. Харків: ХНУ імені В.М. Каразіна, 596 с.
- Нолбат С.В. (2022). Ціннісні зрушення від колективізму до індивідуалізму: втрата новорічного настрою, твіттер-пости та Віктор Франкл. *Соціологія у (пост)сучасності. Збірник тез доповідей XX Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів, докторантів та молодих вчених* (м. Харків, 17-18 березня 2022 р.). Харків: ХНУ імені В.М. Каразіна, С. 149-151.

References

- Golikov O.S. Fabrykatsiia poriadku. Znannia u konstytuiuvanni sotsialnoho. Kharkiv: KhNU imeni V.M. Karazina, 2018. 596 s.
- Nolbat S.V. Tsinnisni zrushennia vid kolektyvizmu do indyvidualizmu: vtrata novorichnoho nastroi, twitter-posty ta Viktor Frankl. *Sotsiolohiia u (post)suchasnosti. Zbirnyk tez dopovidei KhKh*

Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii studentiv, aspirantiv, doktorantiv ta molodykh vchenykh (m. Kharkiv, 17-18 bereznia 2022 r.). Kharkiv: KhNU imeni V.M. Karazina, 2022. S. 149-151.

Голіков О.

Харківський національний університет імені В.М. Каразіна

СВЯТО У ПРОЦЕСАХ ТВОРЕННЯ ПОРЯДКУ СОЦІАЛЬНОГО: РЕЖИМИ ТА МОДУСИ

Олександр Голіков – доктор соціологічних наук, доцент, професор кафедри соціології Харківського національного університету імені В.М. Каразіна; golikov@karazin.ua.

Herus O.

Lviv Polytechnic National University

THE ROLE OF SOCIAL MEDIA IN THE INFORMATION WARFARE IN THE CONTEXT OF WAR

Background: The Russian-Ukrainian war has unprecedented features of information warfare, which is happening online and involves a wide range of participants. The need for timely and accurate information about events in Ukraine and effective control of disinformation has only intensified with the full-scale invasion. Ukrainian media have had to quickly adapt to new conditions, find new ways of gathering information, and learn to work in the absence of security guarantees. Telegram is the most popular social media platform among users in Ukraine, followed by Facebook and YouTube. With the full-scale invasion, Telegram becomes a key platform for searching and exchanging information. However, the platform is controversial because it is not a source of information itself but rather a place where information is posted. Therefore, there is a need for critical thinking and information verification.

Purpose: The purpose of this article is to examine the role of social media in war and specify the peculiarities of social media usage in Ukraine after a full-scale invasion.

Methods: secondary analysis of sociological researches devoted to the analysis of social networks in Ukraine in 2022-2023.

Conclusion: Social media and internet resources have become important tools in the information war. On the one hand, social media has begun to play a role in citizen monitoring, data collection and analysis, organizing humanitarian aid, and coordinating the actions of various groups and organizations. On the other hand, the risks of information warfare have intensified with the popularity of social media, including the spread of disinformation and fake news, privacy and confidentiality violations, including monitoring and spying, and an increase in cyber attacks.

Keywords: social networks, social media, information warfare, Telegram.

Російсько-українська війна має безпрецедентні особливості інформаційної війни, яка відбувається в онлайн-середовищі та залучає широке коло учасників. Повномасштабне вторгнення лише загостило потребу в оперативній та достовірній інформації про події в Україні, а також в ефективному контролі за дезінформацією, яка з початком повномасштабної війни почала ширитися ще швидше та активніше.

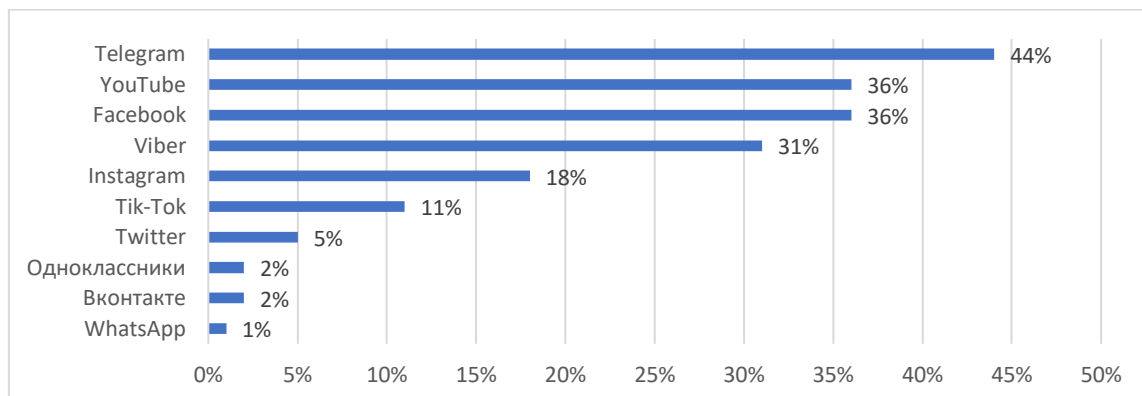
Українські мас-медіа були змушені швидко адаптуватися до нових умов, шукати нові способи джерел збору інформації, навчатися працювати в умовах відсутності гарантій безпеки. У той же час, соціальні мережі та інтернет-ресурси стали важливими інструментами в інформаційній боротьбі. Саме сучасні технології і соціальні мережі в умовах війни дозволяють громадянам бути більш інформованими, проявляти активну громадянську позицію та мобілізуватися для реалізації спільних цілей. Так, з одного боку, соціальні мережі,

в умовах війни почали виконувати роль механізму громадського моніторингу, збору та аналізу даних, організації гуманітарної допомоги та координації дій різних груп та організацій. Проте, з іншого, із ростом популярності соціальних мереж загострюються і ризики інформаційної війни – розповсюдження дезінформації та фейкових новин, порушення приватності і конфіденційності, включаючи моніторинг і шпигунство, зростання кількості кібератак.

За даними дослідження Київського міжнародного інституту соціології, проведеного у травні 2022 року на замовлення Громадянської мережі ОПОРА (Опора, 2022) найбільш популярним джерелом інформації серед українців стали соціальні мережі – для 76,6% респондентів. На другому місці опинилося телебачення з 66,7% голосів, на третьому – інтернет (не включаючи соціальні мережі) – 61,2% користувачів. Радіо наразі слухають близько 28,4% громадян України, а друковані ЗМІ читають лише 15,7% опитаних. При цьому, за даними наступної хвилі дослідження, проведеної у липні 2022 року, соціальні мережі одним із топових джерел отримання інформації для 87% молоді (18–29 років), а телемарафон «Єдині новини» для 28%. Очікувано, зворотна тенденція спостерігається серед респондентів старших за 60 років, про соціальні мережі говорять 34%, а 61% – про «Єдині новини» (КМІС, 2022). Вітак, ці дані підтверджують той факт, що соціальні мережі мають більший вплив на молодіжне середовище, а отже, молодь є чи не найбільш вразливою до негативного впливу соціальних мереж, таких як спотворення інформації, поширення фейків, агресивна мова, кібербулінг тощо. Крім того, соціальні мережі можуть сприяти формуванню "інформаційного баласту", коли користувачі перевантажені великою кількістю неперевіреної інформації, що може призвести до зниження їх критичного мислення та здатності аналізувати та оцінювати отриману інформацію.

Стосовно оцінки критичного ставлення до інформації, то за даними цього ж дослідження, більшість респондентів зазначають, що вони критично ставляться до проросійських ЗМІ в Україні та російських ЗМІ загалом (КМІС, 2022). Водночас, їхнє ставлення до інформації є змішаним, оскільки 40% відзначають складність визначення правдивості інформації через велику кількість джерел. Ще більш цікавим ж той факт, що 56% респондентів покладають відповідальність за боротьбу з фейками та дезінформацією на державу, і лише 35% вважають, що відповідальними є самі громадяни. Такі дані свідчать про те, що українське суспільство, з одного боку, є свідомим та досить критичним щодо інформації, що знаходиться в медіа, проте, з іншого, боротьбу з фейками та дезінформацією вважає не своєю безпосередньою відповідальністю, а відтак, це свідчить про певну прогалину у розумінні важливості особистої ролі кожного громадянина в боротьбі з дезінформацією. Це може бути пов'язано зі складністю оцінки достовірності інформації та недостатньою кількістю інструментів для перевірки фактів, або зі сподіванням, що держава повинна забезпечити захист від дезінформації. Проте, важливо зрозуміти, що кожен громадянин має свою роль у боротьбі з фейками та дезінформацією, і потрібно вдосконалювати свої навички критичного мислення та перевірки фактів, щоб бути більш ефективним у протидії дезінформації.

Зауважимо, що абсолютна більшість опитаних негативно ставляться до проросійських ЗМІ в Україні та до російських ЗМІ загалом, однак 16% респондентів все ж розглядають російські ЗМІ дають альтернативний погляд для балансу.

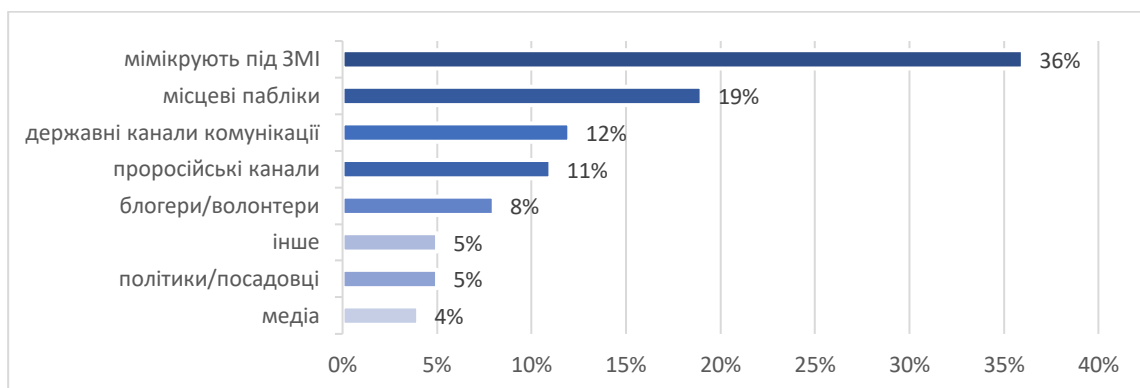
Джерело: Київський міжнародний інститут соціології (2022). Дослідження "Демократія, права і свободи громадян та медіаспоживання в умовах війни"

Серед найпопулярніших за кількістю користувачів соціальних мереж перше місце має Telegram (44%), далі йдуть Facebook і YouTube (по 36% респондентів). Також респонденти сюди ж віднесли і Viber (хоча це месенджер, проте респонденти відзначили користування цим джерелом для отримання новин – 31%). Лише 4% користувалися відкрито російськими соціальних мереж (КМІС, 2022).

З початком повномасштабного вторгнення саме Telegram стає ключовою платформою для пошуку та обміну інформації. Однак, ця платформа є доволі дискусійною, оскільки, по-перше, сама по собі вона не є джерелом інформації, а лише місцем, де ця інформація розміщується. Тому виникає запитання, кому належить певна інформація, яка поширюється в тому чи іншому каналі, хто є її замовником, а, відтак хто її контролює. По-друге, політика мережі щодо блокування та модерування каналів є розмитою, що ускладнює розуміння функціонування мережі. Ну, і найголовнішим є той факт, що засновниками цієї мережі є росіяни, що додає ще більше сумнівів у прозорості функціонування цієї платформи.

Однак ці запитання не заперечують того факту, що для українського суспільства соціальна мережа стала альтернативним джерелом отримання інформації. Зокрема, як зазначають самі респонденти (КМІС, 2022) основною причиною користування соціальними мережами є зручність використання (36%), а уже потім правдивість та достовірність інформації (26%).

Українське інтернет-видання «Детектор медіа» провели дослідження соціальної мережі Telegram, сформувавши список 100 найпопулярніших телеграм-каналів українського сегменту. Об'єктом дослідження були канали з найбільшою кількістю підписників українського сегменту Telegram. Методом контент-аналізу за допомогою машинного навчання та елементів штучного інтелекту було проаналізовано понад 50 тисяч дописів цих телеграм-каналів (Детектор медіа, 2022).

Джерело: Детектор медіа (2022). Від «Трухи» до «Гордона»: найпопулярніші канали українського сегмента Telegram

За даними цього моніторингу з першої сотні каналів було отримано вісім категорій: «мімікують під ЗМІ, місцеві пабліки, проросійські канали, державні канали комунікації, блогери/волонтери, політики/посадовці, медіа та інше».

Найбільшу категорію становлять «канали, що мімікують під ЗМІ» (36 із 100), що свідчить про певну недовіру до класичних ЗМІ, які часто мають конкретного а відтак демонструє запит суспільства на альтернативні джерела інформації. Наступні за кількістю підписників – місцеві пабліки (19 із 100). Варто звернути увагу на те, що серед визначеної сотні «державні» канали випереджають «проросійські», проте розрив між ними є дуже незначний (12 та 11 каналів відповідно).

Також негативним є те, що 76% каналів з цього рейтингу є анонімними. Це означає, що українці в Телеграмі часто віддають перевагу неперевіреному і анонімним каналам, які розповсюджують фото та відео з зони бойових дій, псевдоновини та політичні "інсайди" (Детектор медіа, 2022). Деякий з цього контенту створюється каналами, що мають зв'язки з російськими спецслужбами. З-поміж виділеної сотні каналів, 11 є відкрито проросійськими. Зокрема, серед них можна виділити проросійських блогерів, анонімні канали, які публікують маніпулятивну аналітику та вигадані інсайди, канали, які прикидаються медіа і публікують

новини, що мають російську пропагандистську спрямованість, а також проросійські медіа. Наприклад, найпопулярнішим телеграм-каналом у реальному українському сегменті є «Труха ⚡ Україна», який має 2,27 млн мільйонів підписників. Проте цей канал неодноразово піддавався змістовній критиці як такий, що поширював недостовірну інформацію, викладав у мережу фото та деталі обстрілів, поширював інформацію без посилань на джерела.

Отже, зауважимо, що у сучасних умовах війни соціальні мережі стають важливим інструментом інформаційного простору. Завдяки широкому поширенню і доступності цих медіа платформ, вони можуть бути використані для поширення та розповсюдження інформації в режимі реального часу. Однак, існує велика кількість анонімних каналів, які розповсюджують недостовірну інформацію та маніпулюють громадською думкою. Деякі з цих каналів мають зв'язки з російськими спецслужбами та пропагандують проросійські погляди. Тому важливо бути обережним при споживанні інформації з соціальних мереж та перевіряти її достовірність, а також не допускати поширення недостовірної та маніпулятивної інформації.

Український приклад демонструє, що соціальні мережі можуть бути ефективним засобом для збору та поширення інформації. В той же час, вони можуть бути використані для дезінформації, що створює серйозні наслідки для суспільства та політики країни.

Список використаних джерел:

- Опора. (2022). Медіаспоживання українців в умовах повномасштабної війни: опитування. Режим доступу до ресурсу: https://opora.ua.org/report/polit_ad/24068-mediaspozhyvannia-ukrayintsiv-v-umovakh-povnomasshtabnoyi-viini-opituvannia-opori (29.04.2023)
- Київський міжнародний інститут соціології. (2022). Дослідження "Демократія, права і свободи громадян та медіаспоживання в умовах війни" Режим доступу до ресурсу: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20220817_z/Дослідження%20Демократія,%20права%20і%20свободи%20громадян%20та%20медіаспоживання%20в%20умовах%20війни.pdf (29.04.2023)
- Детектор медіа. (2022). Від «Трухи» до «Гордона»: найпопулярніші канали українського сегмента Telegram. Режим доступу до ресурсу: <https://detector.media/monitorynh-internetu/article/202665/2022-09-09-vid-trukhy-do-gordona-naypopulyarnishi-kanaly-ukrainskogo-segmenta-telegram/> (29.04.2023)

References

- Opora. (2022). Mediaspozhyvannia ukraintsiv v umovakh povnomasshtabnoi viiny: opytuvannia. Rezhym dostupu do resursu: https://opora.ua.org/report/polit_ad/24068-mediaspozhyvannia-ukrayintsiv-v-umovakh-povnomasshtabnoyi-viini-opituvannia-opori (29.04.2023) [in Ukrainian]
- Kyivskiy mizhnarodnyi instytut sotsiologii. (2022). Doslidzhennia "Demokratia, prava i svobody hromadian ta mediaspozhyvannia v umovakh viiny" Rezhym dostupu do resursu: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20220817_z/Дослідження%20Демократія,%20права%20і%20свободи%20громадян%20та%20медіаспоживання%20в%20умовах%20війни.pdf (29.04.2023) [in Ukrainian]
- Detektor media. (2022). Vid «Trukhy» do «Hordona»: naipopuliarnishi kanaly ukrainskoho sehmenta Telegram. Rezhym dostupu do resursu: <https://detector.media/monitorynh-internetu/article/202665/2022-09-09-vid-trukhy-do-gordona-naypopulyarnishi-kanaly-ukrainskogo-segmenta-telegram/> (29.04.2023) [in Ukrainian]

Герус О.

Національний університет «Львівська політехніка»

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОТИСТОЯННІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Olha Herus – PhD of Sociology, Department of Sociology and Social Work, olha.i.herus@lpnu.ua

Husakova K.

Scientific supervisor: **Klymanska L.**, Doctor of Political Sciences, Professor
Lviv Polytechnic National University

PUBLIC ACTIVITY AS A SOCIAL INSTITUTION

Summary. Public activism is a significant phenomenon of modern society, manifested in the active engagement of citizens in addressing social, political, and economic issues. The article examines various aspects of public activism, including its main characteristics in the context of institutional and practical dimensions. One of the key aspects of civil activism is its expression in different spheres of relations between citizens and authorities. In particular, the article discusses the dynamics of "citizen-citizen" and "citizen-authority" interactions in the context of public activism. Studying these relationships allows us to understand how public activism influences democratic processes and the development of civil society.

In addition, the article also analyzes the transformation of public activism after 2014, particularly in the context of the events of the Ukrainian Revolution of Dignity. These events played a significant role in shaping a new institution of society, where civil activism became one of the influential forces impacting political processes and reforms.

The peculiarities of the institutional approach to the study of public activism are also examined in detail in the article. The distinctiveness of this approach lies in analyzing public activism as a social institution that interacts with other institutions.

Key words: public activism, institution of society, public, transformations of society, activity, civil society.

Громадянськість є суспільною чеснотою і соціальним ідеалом, це комплекс знань, морально-етичних, мотиваційно-вольових і соціальних якостей особистості, поглядів і переконань, які, поряд з вмінням включатися в соціальні взаємодії та готовністю до співпраці в ім'я суспільних інтересів, відрізняють справжнього громадянина від обивателя, який думає лише про своє благополуччя. Громадянськість є мірою соціальної зрілості окремих індивідів та ступеня демократичності, цивілізованості суспільства. Натомість, реальний прояв громадянськості зумовлений безліччю факторів об'єктивного та суб'єктивного, ситуативного та перманентно діючого характеру.

Найчастіше громадський активізм виявляється в часи кризи, коли у суспільстві накопичується багато соціальних проблем. Тоді криза стає маркером для відображення громадського активізму в практичному вимірі, готовності громадян будувати громадянське суспільство та дотримуватися його принципів. В умовах потужних суспільних трансформацій, часом революційного характеру, громадська діяльність виявляється найбільше, оскільки володіє внутрішнім мобілізаційним ресурсом, який закликає діяти. У часи війни громадяни мають можливість найбільше проявити себе, оскільки загострюється увага до діяльності влади на всіх рівнях, чіткіше стає видно формальних та неформальних лідерів, з'являються більше соціальних проблем, які потрібно вирішувати, а отже й виникає потреба залучати більше ресурсів, в тому числі і людських. Як наслідок, громадський активізм стає помітнішим у практичному вимірі для вирішення проблем в суспільстві.

В Україні маємо можливість спостерігати посилення участі громадян в житті суспільства під час та після революції 2013-2014 рр., зростання громадської активності від початку повномасштабного вторгнення. Громадський активізм виявляється як в способах впливати на дії влади (петиції та звернення), так і в бажанні допомагати іншим (наприклад, волонтерство чи надання тимчасового притулку). Перехід від громадської участі до громадського активізму залежить від позиціонування індивіда щодо влади та політичних інститутів (у тому числі від уявлень про роль громадянина в суспільстві та державі), когнітивної компетентності, включаючи досвід роботи у громадських чи політичних організаціях та рухах чи індивідуального відстоювання прав, ресурсів у врегулюванні проблемної ситуації. Громадський активізм створює нові форми, способи та канали громадянської участі, нові цінності та норми, розширює межі прав

і свобод, трансформує повсякденність, оновлює громадянську ідентичність. Саме у мережах громадського активізму відбувається інституціоналізація цінностей та норм, необхідних для розвитку громадянського суспільства, що забезпечує перехід до громадянської участі.

Такий прояв дає можливість розглядати громадський активізм як інституцію суспільства, формальні та неформальні вияви, трансформації та зміни цієї інституції. Це і зумовлює актуальність даної теми.

Про особливості громадського активізму в Україні писали різні науковці розглядаючи його в межах політичної культури та громадянського суспільства.

Громадський активізм є органічною частиною життя сучасного суспільства, ознака та умова його нормального функціонування та розвитку. Він передбачає діяльність громадян та їх об'єднань, яка спрямована на розв'язання суспільних проблем. У цілому чинники формування громадського активізму розуміються як умови, які впливають на мотивацію, цінності та настанови участі громадян, у громадській діяльності. Факторами успішності громадянського руху в традиційному активізмі виступають політична та економічна ситуація, вагома причина або серйозний привід для дій, інформаційна кампанія, зусилля та ресурси, моральна гідність, організаційна єдність, ідентичність та кількість учасників. О. Дейнеко досліджує громадський активізм у двох площинах “громадянин - влада” та “громадянин – громадянин” (Дейнеко, 2020).

Якщо раніше в Україні більшість науковців розглядали переважно активізм у кількісному вимірі, зосереджуючи свою увагу на кількості громадян, які беруть участь в громадських організаціях, то після 2013-2014 років увагу авторів стали привертати нові типи громадського активізму, вони почали звертати увагу на виникнення численних неформальних мереж та волонтерських рухів.

В. Степаненко, вивчаючи українську революцію, саме через поняття (де)інституціоналізації пострадянської політики пояснює швидке зростання волонтерського руху під час та після Революції Гідності, називає це яскравим виявом громадського активізму та його інституціоналізації (Stepanenko, 2015).

Прояви громадського активізму вивчає також В.Середа, яка аналізує громадський активізм в Україні після Євромайдану (Середа, 2014).

Репертуар громадського активізму визначається, з одного боку, політико-інституційним та соціокультурним контекстом, структурою політичних можливостей та культурою громадянської участі, а з іншого – залежить від поставлених цілей та доступних для тих чи інших акторів (індивідів, соціальних груп) ресурсів, можливостей мобілізації.

Приклади громадського активізму можуть бути різні. За результатами міжнародного дослідження “Регіон, нація та інше: міждисциплінарне та транскультурне переосмислення України” В.Середа до видів громадянського активізму відносить участь у громадських об'єднаннях, залученість до прийняття державних рішень, допомога іншим на громадських засадах, що порівнюється з відповідними практиками. На рівні практик звертають увагу на підписання петицій, участь у зборах підписів, звернення до місцевих політиків, участь у демонстраціях, бойкот товарів чи послуг, волонтерська діяльність, матеріальна та нематеріально допомога, надання допомоги ВПО та військовим. (Середа, 2014)

Поняття «громадський активізм» часто пов'язують із становленням та формуванням громадянського суспільства, але варто також зазначити, що соціологічна інтерпретація громадянського суспільства має в собі інституційний та практичний його виміри. В.Степаненко зазначає, що інституційний рівень містить в собі наявність відповідних соціально-правових норм та механізмів, які можуть привести в дію принципи громадянського суспільства. До них відносять принцип верховенства права, що гарантує рівність перед законом; зовнішній громадський контроль за владою на всіх рівнях, включаючи громадські ради при органах виконавчої влади та правозахисні громадські організації. В практичному вимірі зосереджується увага як на практичному, так і на когнітивному компонентах. До практичного компоненту відносять активність громадян, що проявляється не лише через участь у виборах, а саме ініціативні групи, громадські рухи, участь в добровільних суспільних спільнотах, які часто можуть бути неформалізовані або ж віртуальні, вміння лобіювати суспільно важливі ініціативи.

До когнітивного компоненту відносять поінформованість та громадянську компетентність, навички застосовувати судову або правозахисну системи. (Резнік, 2019)

О. Дейнеко зосереджує свою увагу на тому, що соціальні практики можуть бути поділені за спрямованістю на дві підгрупи: громадський активізм у площині “громадянин - влада” та громадський активізм у площині “громадянин – громадянин”.

Якщо говорити про першу підгрупу “громадянин - влада”, то це практики, що пов’язані з можливістю громадян впливати на прийняття рішень владою - подання та підписання петицій, звернення до політиків чи органів місцевої влади, участь в зборах підписів, участь в демонстраціях чи бойкоті послуг або товарів. Ці практики можуть здійснюватися індивідуально або на рівні колективних зусиль громадян.

Друга підгрупа практик, яку виокремлює О. Дейнеко, це громадський активізм у площині “громадянин – громадянин”. Ці практики пов’язані з можливістю впливати на вирішення різноманітних проблем в громаді без участі влади, проблем соціальних груп або окремих громадян. До таких практик громадського активізму відносять благодійність, матеріальну та нематеріальну допомогу, волонтерство, соціально спрямовані заходи, які допомагають вирішити локальні проблеми. Такі практики також можуть бути як індивідуальними, так і колективними. (Дейнеко, 2020)

Досліджуючи громадський активізм варто також зважати на аналіз дій влади щодо взаємодій з та підтримки громадських ініціатив. Якщо громадський активізм отримує відповідний відгук у влади, то це сприяє розбудові щоденних практик і це формує інституційні умови.

Зміна політико-інституційного та соціокультурного контексту трансформує і громадський активізм. Яскравим виявом громадського активізму в Україні вважається революція в 2013-2014 роках.

В. Степаненко вивчав українську революцію, через поняття (де)інституціоналізації та пострадянської політики. “Пострадянську політику” він трактує як механізми та логіку адміністративно-централізованого прийняття рішень, які обтяжені інституційною пам’яттю історичної радянської державно-бюрократичної та однопартійної машини. Метою цієї політики є відтворення пострадянського суспільства, хоча зараз і змішаного з постмодерністською сумішшю деяких інгредієнтів демократії та капіталізму. “Інституціоналізація” в її соціологічному значенні передбачає формування системи формальних і неформальних правил, норм і цінностей, що регулюють соціальну взаємодію, зокрема політичну. У цьому контексті також слід розуміти інституціоналізацію не лише як формування системи організаційних мереж, але й як продукування соціальних смислів, структуруючих дії, які визначають стабільні соціальні моделі поведінки через формальні та неформальні практики, дискурси, норми та цінності. Отже, деінституціоналізація – це розмивання та руйнування заданих інституціоналізованих шаблонів, зміна соціальних смислів і правил, відкрита або прихована відмова від вимог, що пред’являються до соціальної діяльності.

На думку В. Степаненка, протестний рух Майдан і наступне народне повстання було найрадикальнішою спробою деінституціоналізації пострадянської політики та порядку з 1991 року. Хвиля демонтажу пам’ятників Леніну по всій країні, в тому числі і в Києві, під час протестів була лише найпростішою акцією, хоча, що важливо, символічною, у складному процесі деінституціоналізації радянської та комуністичної спадщини. Цей процес ще триває. Ще одним прикладом деінституціоналізації радянської та комуністичної спадщини в наш час є перейменування вулиць та міст, відмова від згадок про радянське у повсякденному житті. Проте варто пам’ятати, що внести зміни в менталітет і ставлення суспільства, є набагато складнішим завданням. У цьому сенсі Майдан і його практики були складним досвідом у побудові нових інституцій, правил і цінностей, які за своєю суттю не були “пострадянськими”. Можна розглядати їх як елементарно демократичні, європейські, засновані на верховенстві права, які поважають права особи та людську гідність, апелюють до людської справедливості. У політичній площині українська “Революція Гідності” також виявилася унікальним досвідом залучення масової громадськості до пошуку нових форм як прямої, так і представницької демократії, а також державності в її ідеально-нормативних соціальних уявленнях. (Stepanenko, 2015)

Не варто забувати також про “інституційні пастки” таких трансформацій. Інституційна пастка будь-якого радикального суспільного руху, включно з революцією, полягає в неминучому розриві між ідеальними суспільними прагненнями та їх практичною реалізацією цих прагнень. Багато інституційних підходів і концепцій зосереджені на соціальній інерції інститутів, тобто на їх об’єктивних, а не суб’єктивних характеристиках. Багато з цих пасток уже виявлено в соціальних практиках постмайданного розвитку країни. Вимоги щодо “перезавантаження” всієї системи та люстрація влади видавались не дуже складними діями, або, принаймні, діями, які можна швидко реалізувати. Інституціоналізація нових цінностей і норм пов’язана з “деінституціоналізацією” фреймів, що домінують у існуючих інституційних полях (Lounsbury et al., 2003), а також конструюванням стратегічних фреймів, які надають нові смисли діям із встановлення інституційного порядку (Snow et al., 2000). Напрямок інституційних змін залежить від унікальних історичних та соціокультурних традицій (path dependence) (Hensman, 2003). Однією з перешкод для досягнення нового інституційного порядку вважаються інституційні обмеження. Наприклад, негайні президентські та парламентські вибори були б неконституційними та малореалістичними, враховуючи, що альтернативою безперервності елементарного правління був би стан анархії. Старе законодавство для нових парламентських виборів у жовтні 2014 року було збережено, і багато законодавчих рішень також було прийнято чинним парламентом, який, хоча й демонстрував політичну суперечливість, був конституційно легітимним. Це лише деякі приклади постмайданних інституційних пасток щодо законодавчих процедур. Але різноманітність цих пасток, особливо щодо корупції, включає не лише формальні та законодавчі випадки, а й набагато складніші неофіційні правила та норми, що стосуються соціальних, психологічних та політико-культурних аспектів.

Протестний рух на Майдані виявився головним у цій ланцюговій реакції деінституціоналізації пострадянського старого режиму. Але ще важливіше те, що Майдан і його практика проголосили народження нової потужної інституції в політичному просторі України.

Важливо підкреслити, що початкові та спонтанні проєвропейські виступи на Майдані були ініційовані громадськими активістами та студентами, а не лідерами опозиційних партій. Тобто це був вияв дійсно громадського активізму, а не політичної практики. (Stepanenko, 2015)

Швидко зростання волонтерського руху під час та після Революції Гідності є яскравим виявом громадського активізму та його інституалізації. Ще більше зростання можемо спостерігати сьогодні. Волонтерство розвинуло сферу соціальної солідарності та закріпило принципи громадянського суспільства, перетворилося на щоденну практику для багатьох громадян.

Висновки. Отже, вияв громадського активізму відображає створення нових інституцій у контексті трансформацій суспільства. Громадський активізм сильніше виражається в часи змін, він частіше проявляється в щоденних практиках та набирає більше інституційних рис. Формується стійка системи формальних і неформальних правил, норм і цінностей, що регулюють соціальну взаємодію, громадський активізм таким чином стає новою інституцією суспільства не лише в кількісному, але й в якісному вимірах.

Список використаних джерел:

- Дейнеко О. О. (2020). Локальний громадський активізм як компонент соціальної згуртованості в об’єднаних громадах: особливості, прояви, агенти. Актуальні проблеми філософії та соціології. Вип. 26. С. 51-57. URL: <http://apfs.onua.edu.ua/index.php/APFS/article/view/905> (дата звернення: 09.04.2032).
- Середа В. В. (2014). Переосмислюючи український ідентифікаційний простір: громадський активізм в Україні після Євромайдану. *Феномен Майдану в українському суспільстві: соціологічні інтерпретації* / за наук. ред. Є.І. Головахи та О.Г. Стегнія. К. : Інститут соціології НАН України. С. 58–78.
- Соціологічні виміри громадянського суспільства в Україні (2019). / за наук. ред. О. Резніка. Київ: Інститут соціології НАН України. 288 с

- Hensman M. (2003). Social Movement Organizations: A Metaphor for Strategic Actors in Institutional Fields. *Organization Studies*. Vol. 24. P. 355-381.
- Lounsbury M., Ventresca M.J., Hirsch P.M. (2003). Social Movements, Field Frames and Industry Emergence: A Cultural-Political Perspective of U.S. Recycling. *Socio-Economic Review*. № 1. P.71-104.
- Snow DA., Benford R.D. (2000). Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment. *Annual Review of Sociology*. Vol. 26. P.611-639.
- Stepanenko, V. Ukraine's Revolution as De-Institutionalisation of the Post-Soviet Order. In: V. Stepanenko and Y. Pylynskyi (Eds.). (2015). *Ukraine after the Euromaidan: Challenges and Hopes*. Bern: Peter Lang. P. 29–47.

References

- Deineko, O. O. (2020). Lokal'nij gromads'kij aktivizm jak komponent social'noi zгурtoovanosti v ob'jednanih gromadah: osoblivosti, proyavi, agenti. [Local public activism as a component of social cohesion in united communities: features, manifestations, agents.] Aktual'ni problemy filosofii ta sociologii. Available at: URL: <http://apfs.onua.edu.ua/index.php/APFS/article/view/905> (accessed April 10, 2023) [in Ukrainian]
- Sereda, V. (2014). Pereosmislyuyuchi ukrains'kij identyfikaciynij prostir: gromads'kij aktivizm v Ukraini pislya Yevromajdanu. [Rethinking the Ukrainian identity space: public activism in Ukraine after Euromaidan] Je.I. Golovaha ta O.G. Stegnij (Eds.). *Fenomen Majdanu v ukrains'komu suspil'stvi: sociologichni interpretacii* [The Maidan phenomenon in Ukrainian society: sociological interpretations]. Kyiv: Institut sociologii NAN Ukraini. [in Ukrainian]
- O. Reznik (ed.) (2019). *Sociologichni vimiri gromadyans'kogo suspil'stva v Ukraini*. [Sociological dimensions of civil society in Ukraine.]. Kyiv: Institut sociologii NAN Ukraini. [in Ukrainian]
- Hensman M. (2003) Social Movement Organizations: A Metaphor for Strategic Actors in Institutional Fields. *Organization Studies*.
- Lounsbury M., Ventresca M.J., Hirsch P.M. (2003) Social Movements, Field Frames and Industry Emergence: A Cultural-Political Perspective of U.S. Recycling. *Socio-Economic Review*.
- Snow DA., Benford R.D. (2000) Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment. *Annual Review of Sociology*.
- Stepanenko, V. (2015). *Ukraines Revolution as De-Institutionalizaciya of the Post-Soviet Order*. V. Stepanenko ta Y. Pylynskyi (Eds.). *Ukraine after the Euromaidan: Challenges and Hopes*. Bern: Peter Lang.

Гусакова К.

Наук. керівник: **Климанська Л.**, д. політичних наук, професор
Національний університет «Львівська політехніка»

ГРОМАДСЬКИЙ АКТИВІЗМ ЯК СОЦІАЛЬНА ІНСТИТУЦІЯ

Husakova Kateryna – Postgraduate studies at the Department of Sociology and Social Work, Institute of Humanities and Social Sciences, Lviv Polytechnic National University, kateryna.o.husakova@lpnu.ua

Janeczek P.

Scientific supervisor: **B. Kotowski**, PhD in humanities
Jan Kochanowski University of Kielce

THE PSYCHOLOGY OF LOVE AND THE PHENOMENON OF ONLINE DATING – THE NEED FOR RESEARCH DEVELOPMENT

Background: The psychology of love is a field that, although it has many well-established theories, is not a field that is thriving on research. This is particularly evident in Poland, where the psychology of love is a branch of psychology in terms of conducting research only just being developed. An important aspect that should be taken into account in the context of establishing romantic relationships is the increasingly popular phenomenon of getting to know each other via the Internet.

Purpose: The purpose of this paper is to draw attention to the need for the development of the psychology of love and the need for a more thorough understanding of the phenomenon of online dating from an interdisciplinary perspective.

Method: The method of developing this paper was to analyze the available literature on the psychology of love and the literature on the sociological aspect of getting to know each other via the Internet.

Results: The analysis made showed a glaring need to develop the psychology of love through research.

Conclusion: After analyzing the available sources related to the psychology of love and getting to know each other via the Internet, one can see a clear need for a deeper understanding of the aforementioned subject matter. It is also important to note the need to develop the possibility of psychometric measurement of love, especially in Polish conditions.

Keywords: psychology of love, online dating, relationships, dating portals

Analyzing the resources of science related to the psychology of love, it can be seen that research related to love has not been given enough space so far. This is even more evident if we look at publications that study love in Poland – not much research has been produced so far that uses psychometrically valid questionnaires that study love in Polish cultural conditions. In the context of love and the establishment of relationships, technological changes that make it possible to get to know others through the Internet are also a very important aspect. This has translated in a very significant way into how people's social lives are now.

Love is a feeling that can accompany a person from the moment of birth until his death. The role of love in a person's life is very large, as is the significance of the relationships a person establishes over the course of his or her life, which are united by love. The very first relationship in a person's life, that is, his relationship with his parents, can affect his future mental health and social skills. Unfortunately, love is not easy to define. However, this does not mean that it cannot be defined in any way. Poets of every age or philosophers have written about love, which has had no small impact on how love is viewed in science. A consequence of the multiplicity of ways of perceiving love is that there are different views of it in psychology as well.

For Fromm, love is an attitude, a character trait that determines a person's relationship to the world – Fromm does not see love as a reference to one specific object of love (Fromm, 2004).

An important theory for the psychological perception of love and the research carried out in psychology is the Triangular theory of love developed by Robert Sternberg. It assumes the presence of three components – intimacy, passion, and commitment (Sternberg, 1986). Intimacy is characterized by Sternberg as a component relating to feelings of closeness and bonding with another person, passion is seen by Sternberg as both positive and negative emotions motivated by the desire to connect with a partner, while commitment is seen as the desire to maintain a relationship with another person regardless of adversity (Sternberg, 1986). The above components of love form the following types of love: non-love, liking, companionate, empty love, fatuous love, infatuation, romantic love, consummate love (Sternberg, 1986).

John Lee, a Canadian psychologist who explored the subject of love in developing his theory, did not define love explicitly, but distinguished and described six styles of love that can occur (Lee, 1977). In addition, Lee divided the aforementioned six styles of love into primary (occur individually) and secondary (are a combination of primary styles). The primary styles include Eros, Ludus and Storge. Secondary styles include Agape, Pragma and Mania (Lee, 1977).

Online dating is a relatively new way of getting to know each other. A dating portal takes on the role of a place where one can find a loved one with whom to form a relationship (Kacprzak, Leppert, 2013). Nowadays, however, a dating portal can be used not only to establish strictly romantic relationships, but also to find friends or find people for one-time sexual encounters. Currently, science, although recognizing the phenomenon and paying attention to it, has not explored and recognized in more detail the relationships that may exist in people using dating sites.

This review of selected psychological theories on love is a kind of pill, the purpose of which is to highlight the variation in the ways in which love is perceived and the need for a deeper scientific understanding of it. What's more, an aspect that also needs to be scientifically explored is making friends online and the psychological side of this phenomenon.

References:

- Kacprzak, K., Leppert, R. (2013). Związki miłosne w sieci. *Impuls*, Kraków.
 Lee, J. A. (1977). A typology of styles of loving. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 3, 173–182.
 Sternberg, R. J. (1986). A triangular theory of love. *Psychological Review*, 93, 119.

Piotr Janeczek – Student, Department of Psychology, Faculty of Pedagogy and Psychology, John Kochanowski University in Kielce, piotrjaneczek99@gmail.com

Kalynchuk O.

Scientific supervisor: **Nikolenko V.**, Doctor of Sociology, Professor
O. Honchar Dnipro National University

CULTURAL TRAUMA J. ALEXANDER AS AN EXAMPLE OF EVENTS IN UKRAINE

Background: Trauma as a fact of collective perception plays an important role in the formation of collective identities in modern Western societies. A sociological analysis of Alexander's cultural trauma aims to explain the symbolic mechanisms behind the construction of trauma. Its explanatory power is illustrated by the example of events in pre-war Ukraine.

Purpose: Analyze events in Ukraine using the concept of cultural trauma.

Methods: To achieve the goal, the method of analysis of events and facts was used, as well as theoretical analysis of sources related to the concept of cultural trauma.

Results: Analysis of events in Ukraine through the concept of cultural trauma by J. Alexander revealed a direct link between trauma and mediatization of traumatic objects.

Conclusion: Thus, we analyzed the socio-cultural context of events in Ukraine based on the concept of "cultural trauma". The signs and areas that were affected by it are highlighted. The characteristics of cultural trauma are named and examples of events and practices, both individual and collective, are given, which contributed to the creation of historical and cultural memory.

Keywords: cultural trauma, social construct, events, J. Alexander, sociocultural context.

Культурна травма за Дж. Александером – це соціальний конструкт, а отже травма як така є результатом певних дій. Так події самі по собі не створюють травми, бо вони не є від природи травматичними, тобто сама подія ще не є травмою, щоб вона виникла на рівні суспільства, соціальні кризи мають стати культурними кризами. Травма торкається всіх сфер від економіки

до культури, власне, всі символічні уявлення соціальних подій називають «заявами» про форму соціальної реальності. І культурне конструювання травм починається саме з цієї заяви. У контексті цієї роботи ми спиратимемося на приклад подій в Україні, що розпочалися у 2013 році. Варто зазначити, що всі події від «Євромайдану» до початку повномасштабної війни ми розглядатимемо як одну єдину, велику травму, оскільки всі вони розвивалися по ланцюжку, і кожна наступна була наслідком попередньої. Аналіз же подій у воєнний час має бути розглянутий окремо і буде напрямком подальших досліджень.

Спочатку слід зазначити, що було поштовхом до даних подій. А це мітинг студентів на майдані, які вимагали підписання угоди з ЄС, точніше, кажучи не сам мітинг, а його розгін. Чому саме той факт, що цей мітинг розігнали є поштовхом до травми? Справа в тому, що заяви, з яких починається конструювання травми, формують групи носіїв, якими рухають певні інтереси. Можна стверджувати, що група носіїв це самі мітингувальники, оскільки за Александером їх мета у тому, щоб переконливо подати заяву про травму аудиторії (громадськості). Але щоб переконати аудиторію, що вона травмована, групі носіїв необхідно для початку з'ясувати природу болю, тобто що сталося. У разі проблемною ситуацією є розгін студентів силовиками. Далі слід з'ясувати природу жертви або ж хто зазнав болю – це ті самі студенти, а також їх найближче оточення (родичі, друзі). Наступний момент це зв'язок жертви з ширшою аудиторією, тут важливим є те, чи співвідносить вона (аудиторія) себе з членами групи, що безпосередньо постраждала. Тут Александер зазначає, що зазвичай на початку процесу травми більша частина аудиторії відчуває дуже слабкий зв'язок між собою та групою-жертвою. Але все змінює правильний розподіл інформації у ЗМІ та відбір найбільш болючіших моментів, які створюють певну емоційно-інформативну базу.

Далі йде розподіл відповідальності. Для створення переконливого наративу дуже важливо розподілити ролі відповідно до принципу «лиходій – жертва». У разі розгону мітингу на майдані лиходіями є – силовики, а жертвами – активісти. У більш пізній період для ЗМІ характерним став такий розподіл: росіяни – злочинці, окупанти, а українці – постраждала сторона.

Також варто зазначити, що одним із компонентів культурної травми є матеріальна база, тобто засоби знаково-символічного виробництва конструкту травм. Це різна література, особливо з історії, яку найчастіше переписують з огляду на те, які події відбуваються, включаючи контекст ситуації. Найцікавішим прикладом є підручники, адже їх досить часто переписують з урахуванням нових подій та змін у верхівках правління з ціллю формування лояльності та прихильності до існуючого соціокультурного контексту. Також як приклад матеріальної бази виступають і засоби масової інформації. Тут варто зазначити, що залежно від того, хто транслює цю подію, говоріння про травму буде різнитися. Уточню цей момент на прикладі наступного компонента культурної травми – це кодування у певні категорії, тобто «як травма входить у знання, як вона кодується» (Кравченко, 2010). Яскравим прикладом є кодування української Революції гідності у російських ЗМІ, що транслювали подію як «бардак та анархію» з ціллю виховати потрібну правлінню модель поведінки людей. За допомогою правильного кодування інформації можна сформулювати будь-яке бачення ситуації.

Третій компонент – осмислення або надання травмі смислової «ваги». Тут необхідно з'ясувати, як підвищується статус події і, як створюється шумовий ефект. Говорячи про шумовий ефект, слід згадати засоби масової інформації, які транслюють події з часткою драматизацією. Так, наприклад, у новинах часто включають особисті історії тих, хто бере участь у цих подіях, чи то учасники мітингу, чи мирні жителі. Даний прийом досить чітко допомагає аудиторії, яка перебуває «по той бік» екрана відчутти причетність до цих подій, через що емоції частіше переважають сенс і глядач не може побачити повний, широкий контекст ситуації.

У статті «Культурна травма та колективна ідентичність» Дж. Александер пише: «Аудиторія зможе символічно приєднатися до переживання травми, у тому випадку, якщо жертви будуть представлені в термінах, які описують їх цінні якості, які розділяють масштабнішу колективну ідентичність» (Куракин, 2012). І тут варто відзначити, як травмуючі події об'єднали та воз'єднали український дух та патріотизм. Розпочався, так званий «Бум вишиванок», у школах на лінійці, присвяченій Дню знань, збільшилася кількість школярів у

національній українській сорочці. У 2015 році було розпочато акцію «Подаруй вишиванку захиснику», яка набула світових масштабів. Населення стало частіше застосовувати українську мову у повсякденному мовленні, проїжджаючи вулицею майже з кожних вікон можна було побачити прапор України, що звисає, стали використовувати синьо-жовті стрічки замість брелоків на сумках, машини декорували у національно-українські візерунки.

Повертаючись до теми драматизації подій та створення шумового ефекту, варто додати про виступи у центрі майдану різних політиків та зірок, проголошення полум'яних промов про патріотизм, заклики боротися проти сепаратистів. Також для того, щоб увічнити пам'ять про події, держава вирішила репрезентувати травми у вигляді музеїв АТО, різних виставок, присвячених темі «Євромайдану», а також запровадження такого свята, як День козацтва – 14 жовтня. Лютневі події на майдані також увійшли до історії і понад сто загиблих людей було нагороджено посмертно як герої «Небесної сотні». У засобах масової інформації цьому моменту приділялося чимало уваги. Загиблим під час Революції гідності було встановлено пам'ятник у Миколаєві, відкритий у Сквері Ради Європи. Все перераховане описується Александером як спроби інституціоналізувати уроки травми з метою зберегти пам'ять про її процес. Однак згодом у суспільстві відбувається рутинізація цих процесів (травми), події перестають здаватися такими яскравими, «харизма перетворюється на рутину» (Куракин, 2012). На тлі контексту бурхливого сплеску патріотизму, який охопив Україну в 2014 році, це виражається так: проїжджаючи зараз вулицею досить рідко, на якому вікні можна побачити прапор України, також пройшла мода на стрічки, що відповідають кольорам прапора, що звисають замість брелока на сумці. Одні практики підтримки рутинізуються, деякі зникають, але з'являються нові події, які ведуть за собою інші практики, інші категорії оцінки та сприйняття.

Отже, переживання травми – це соціологічний процес, що визначає «болючу рану», нанесену суспільству. Також це емпіричне, наукове поняття, яке передбачає наявність нових смислових та причинних зв'язків між раніше не пов'язаними між собою подіями, уявленнями та діями. Відповідно, теорія культурної травми може бути застосована до всіх випадків, коли суспільство пережило культурні події, що травмують, оскільки травма – це не те, що існує від природи, а те що створюється соціумом за допомогою певних кроків та дій.

Список використаних джерел

- Герасимюк Е. (2021). День вышиванки: история и традиции праздника.
 Кравченко С.А. (2010). Культуральная социология Дж. Александра (генезис, понятия, возможности инструментария).
 Куракин Д. Ю. Александер Дж. (2012). Культурная травма и коллективная идентичность.

References

- Herasymiuk E. (2021). Den vyshyvanky: istoriya i traditsii praznika. [In Russian]
 Kravchenko S.A. (2010). Kulturnaya sotsiologiya Dzh. Aleksandra (genesis, ponyatiya, vozmozhnosti instrumentariya). [In Russian]
 Kurakin D. Yu. Aleksander Dzh. (2012). Kulturnaya travma i kollektivnaya identichnost'. [In Russian]

Калінчук О.

Наук. керівник: **Ніколенко В.**, д. соціологічних наук, професор
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

КУЛЬТУРНА ТРАВМА ДЖ. АЛЕКСАНДЕРА НА ПРИКЛАДІ ПОДІЙ В УКРАЇНІ

Elena Kalinchuk – recipient of the degree of Ph.D. departments of sociology, social work, public management and administration, kimyunmeilena@gmail.com

Klymanska L.
Lviv Polytechnic National University
Klimanska M., Haletska I.
Ivan Franko National University of Lviv

MILITARY EVERYDAY LIFE: UKRAINIAN DISCURSIVE PROJECTION 2022

Background: Understanding the socio-political situation in Ukraine under martial law as a result of the full-scale invasion of Russia requires an analysis of the transformation of people's lives in the conditions of new extreme realities. It is the analysis of everyday life and its transformation that is the key to unraveling the ability of a person to survive and preserve human dignity in extreme conditions of wars, revolutions, terror, famine and adapt to extremely difficult life circumstances.

Purpose: Definition and description of the positions of Ukrainians in the attitude to the war with Russia and the reflection of this attitude in the discourses of military everyday life.

Concept/Methods. The subject of analysis were 30 transcripts of semi-structured interviews, which were subjected to thematic analysis. Based on the categories identified in the thematic analysis, criteria were identified that differentiate the attitude of Ukrainians to the war, namely personalization/depersonalization, media practice of content consumption; evaluation of the so-called "we-relationship"; reflection on changes in the field of everyday life, the process of adaptation to changes, ideas about exemplary behavior.

Results and conclusion The analysis of the results made it possible to outline the problematic sphere of assessing the attitude of Ukrainians to a full-scale war with Russia and the reflection of this attitude in the discourse of military everyday life. Based on the criteria that differentiate this attitude, three typical positions in the attitude of Ukrainians to the war were singled out - the position of an outside observer, the position of an optimistic fatalist, and the position of a rational optimist.

Висновки: The typology of ideas and types of attitude of Ukrainians to the military reality needs to be checked and further clarified within the framework of a quantitative study to find out the quantitative indicators of the prevalence of the specified positions.

Ключові слова: Russia's war in Ukraine, military everyday life, qualitative research methods, military discourse, the position of an outside observer, the position of an optimistic fatalist, the position of a rational optimist

Розуміння соціально-політичної ситуації в Україні в умовах воєнного стану внаслідок повномасштабного вторгнення росії потребує аналізу трансформації життя людей в умовах нових екстремальних реалій. Саме аналіз повсякденного життя і його трансформації є ключем до розгадки здатності людини виживати і зберігати людську гідність в екстремальних умовах воєн, революцій, терору, голоду та пристосовуватися до надскладних життєвих обставин.

Аналіз повсякденності життя окремої людини в умовах воєнного стану у своїх типових проявах є ілюстрацією життя суспільства конкретної країни в конкретній історичній ситуації війни 2022.

Кожна війна має свою соціальну історію, страждання виникають та вирішуються в соціальному контексті, сформованому значеннями та розумінням подій, а відмінність досвіду війни полягає в цих значеннях. З соціологічної точки зору війна є крахом звичного соціального порядку, порушенням рутинних практик, заснованих на старій когнітивній основі. Відомі з фонових практик ходи та рішення перестають бути ефективними, стають безглуздими. Має пройти час, щоб викристалізувався новий соціальний порядок, який включає знання, «збагачені» війною. Когнітивні схеми, сценарії, фрейми мирного життя перестають пояснювати соціальну реальність граничної невизначеності. Повсякденність зазнає радикальних, дуже стрімких, іноді миттєвих трансформацій. Добре відомі правила перестають працювати, впевненість у їхній дієвості та релевантності переходить у невпевненість та дезорганізацію, знайомий світ одразу перетворюється на незнайомий. Такі різкі переходи дуже болючі для людей – звичний благополучний світ перетворюється на руїни. Такі переходи демонструють процес формування

нових фреймів розуміння і пояснення повсякденності. Зрозуміти повсякденність і її трансформації можливо на основі аналізу дискурсу повсякденності. Засвоєння світу відбувається у процесі занурення у реальний світ, через дискурсивні проєкції досвідом, роздумами, оцінками чи діями. Мова типізує переживання та досвід, визначає можливість безперервної об'єктивації досвіду і думок щодо різних аспектів реальності соціального оточення. Мова визначає необхідні способи розуміння та встановлює той порядок, у якому вони мають сенс і для членів суспільства та фільтрує діяльність свідомості на вході та виході. В дискурсивній проєкції повсякденності відображаються нові фрейми розуміння і пояснення повсякденності. Дискурс мирного життя для українців перетворюється у дискурс військової повсякденності. Аналіз дискурсу повсякденності дає змогу виявити процеси формулювання нових смислів.

Метою нашого дослідження є виявлення дискурсу воєнної повсякденності шляхом опису позицій українців у ставленні до війни з Росією.

Дослідження позицій українців у ставленні до війни з Росією і відображення цього ставлення у дискурсах воєнної повсякденності проводилось методом напівструктурованого інтерв'ю з відкритими запитаннями. Опитування було завершено 25 особами віком від 18 до 75 років (15 чоловіків та 10 жінок, мешканці різних міст та сіл України) у інтерв'ю, проведеному «віч-на-віч» або на платформі ZOOM. Для здійснення аналізу текстів напівструктурованих інтерв'ю використано тематичний аналіз як якісний метод аналізу даних.

На основі виявлених в тематичному аналізі категорій було визначено критерії, які диференціюють ставлення українців до війни: персоніфікація/деперсоніфікація, медіапрактика споживання контенту; оцінка «ми-відносин»; рефлексія щодо змін у сфері повсякденності, адаптації до змін, уявлень щодо нормативної поведінки в часи війни. Поєднання цих критеріїв дає три позиції у ставленні українців до війни. Опис позицій виводить на розуміння дискурсів воєнної повсякденності сучасних українців. В рамках цих тез описується лише один критерій - **персоніфікація/деперсоніфікація війни**. Первинна сутність персоніфікації – це властивість свідомості наділяти поняття, предмети, явища навколишнього світу людськими властивостями. В соціології принцип персоніфікації застосовується для пояснення соціальних моментів. У кожному випадку персоніфікації виокремлюється лідер, на якого покладається відповідальність за ці події, тобто він перетворюється на причину всіх подій, за які несе відповідальність. Відповідно деперсоніфікація не передбачає втілення тих чи інших соціальних явищ у конкретній персоні, лідері, це знеособлення, позбавлення того чи іншого явища права бути втіленням дій однієї людини, навіть видатної. У випадку нашого дослідження персоніфікація виглядає як приписування причин війни одній особі – президенту рф, натомість деперсоніфікація передбачає, що витoki війни набагато глибші, ніж просто амбіції політичного лідера, вони закорінені у історії відносин двох країн. Поєднання персоніфікації та деперсоніфікації у відповіді інформанта про причини війни свідчить про пояснення причин взаємодією історично-ментальних predisposицій та появою особи, яка прагне за допомогою «спецоперації» вирішити свої нарцистичні та політичні проблеми.

Позиція **стороннього спостерігача** передбачає, що людина дивиться на ситуацію зі сторони, оцінює безсторонньо, неохоче сама визнає себе частиною такої ситуації. Позиція такого стороннього спостерігача може виникати як наслідок різних причин: поважного віку – «Я страху ніякого не відчуваю, бо мені вже сімдесят п'ять» (1)^{1,2}; перебування за кордоном (7); небажання визнавати себе всередині кризової ситуації (3 – інтерв'ю проводилось під час повітряної тривоги в укритті). Зазвичай, представники такої позиції мають деперсоніфіковане уявлення про війну та її детермінанти. Причини війни бачать у зовнішніх силах, персонально за початок війни ніхто не відповідає. Відповідальними за війну називають: абстрактну владу загалом - «свідомо чи несвідомо влада давала сигнали Росії, що нас можна привласнити» (3), або абстрактний політичний режим «...це трапилось через деструктивний режим в сусідній країні...через намагання привласнити нашу історію, історію нашого народу» (16), або абстрактно «країну» - «Вторгнення інакшої країни в нашу країну, ...наше теперішнє керівництво не пішло на поступки перед росією, такі як були перед тим» (7), або уникають називати конкретно суб'єкта, який фактично почав цю війну,

¹ Номер інформанта в архівах авторів 1.

² Тут і далі цитати подаються мовою інформанта.

користуватися стереотипними назвами соціальних типів – «москаль», або зневажливо «ліліпут» (11). Деперсоналізація виявляється у використанні займенників «ми», «вони», словосполучень «ті люди», «люди у великій кількості», дієслів у пасивному стані «не було вигнано», що віддаляє інформанта від подій і процесів, які він описує.

Оптимістичний фаталізм як позиція з'являється внаслідок унікальності цієї ситуації, в яку потрапила Україна нині. Ця ситуація, яка парадоксальним чином поєднує минуле (бажання відштовхнути від себе колоніальну залежність від Росії) і майбутнє (безумовна віра перемоги), створює дискурс оптимістичного фаталізму. Настанову «Завтрашній день не обіцяний нікому» українці сприймають як мантру повсякденності і втілюють як буденну практику сьогодення. І це власне відображення фаталізму цієї позиції. Відсутність вагань щодо майбутнього зумовлює другу частину цієї позиції – оптимізм. Фаталіст вірить у невідворотність подій та неминучість долі. Він займає позицію «так мало бути» або у зміненій формі «це вже сталося» та вважає, що може мати лише незначний вплив на те, що відбувається. Щодо сутності самої війни представники цієї позиції дотримуються такого собі «історичного об'єктивізму» з домішками персоніфікації. Фаталіст думає, що навколо все вирішено наперед, а події, які аналізуються, не є випадковістю. З одного боку, війна – це наслідок історичних зазіхань Росії, імперіалістичного характеру цієї держави – «Росія все одно продовжує бути ... імперією... Це антиколоніальна війна. Ця імперія намагається завоювати назад свою колонію» (5), «Ну це мало рано чи пізно трапитись тому, що росія хоче загарбати наші землі» (12), це продовження столітньої агресії «...російська агресія проти України, яка насправді... можна було б назвати такою столітньою, якщо не кількості столітньою антиколоніальною війною з нашого боку, а це лише таке маленьке, точніше велике продовження, і я сподіваюсь, що вже закінчення цієї історії» (5). Серед причин такої колоніальної агресії згадують «міт Києва» - «Київ в їхній історії, як міст величезний, і вони без нього не можуть. Вони без нас не мають свого вікна в Європу...» (5), асиміляційні процеси українського населення на Сході України, які прискорились за часів ще Катерини II, яка «...дуже посприяла цьому» (8). Ця ситуація поза контролем окремої людини «Те, що відбувається, відбувається десь вище за мене... Війна – це такий фактор, який не є по бажанню, воно просто приходить – і ми маємо так і протистояти» (2). А з іншого боку, артикулюється розуміння персональної відповідальності за те, що сталося – «...Ніхто не знає, що там відбувається, крім людей, які реально грають шахмати» (2), це «трапилось тому що протягом декількох десятиліть перші амбіції Росії і окремо Путіна ніхто не вкорочував... він як наче хворіє тією хворобою величності Радянського Союзу...» (4), «один очільник терористичної держави вирішив, що має право на наші території і може просто їх забрати і заграбастати нашу країну. Переоцінив себе...» (22).

Для **раціонального оптиміста** війна – персоніфікована подія, вибір, який зроблено окремою людиною в умовах визначених історично обставин. Війну, яку розпочала РФ на території України, не можна вважати неминучою. Війна – це однозначне зло – «нічим війну не можна виправдати. Війна – не вихід!» (6), «війна – це абсолютно негуманний акт, ...таку жорстокість виправдати неможливо» (17). А у розвинутому цивілізованому суспільстві «існує достатня кількість рычагів впливу, санкційних методів, які можуть вирішити основні конфлікти... без застосування зброї» (24), «Ми живемо в двадцять першому столітті, треба навчитися балакати, треба навчитися домовлятися!» (14). Війна – це вибір, і кожна сторона його зробила «...це як з будь-якою історією: ми можемо робити якісь вибори, можемо починати, можемо не починати. У них був вибір не починати цієї війни. В нас був вибір один: або піддатися на їхню жорстокість, або дати їм відсіч, захистити себе, що зробить будь-яка людина, яка дбає про себе, чи будь-яка нація, яка дбає про себе. Єдине, що тут можна виправдати, я буду виправдовувати тих, хто захищається – це правильні кроки, це здорове рішення дорослих людей, які піклуються про себе, про своїх дітей. Це потурбуватися про себе, захистити себе, відбити цей наступ нападника» (17). Відмінність бачення характеру та причини війни представників цієї позиції від двох попередніх полягає в тому, що війну розглядають як подію, до якої в різній мірі, але долучились обидві сторони: зі сторони росіян – це імперські амбіції, імперська політика, з боку українців – «я не виключаю той фактор, що ми також винні в тому, що дозволяли пригнічувати

себе і якось поступалися нашими національними інтересами, стосовно мови, культури» (6), «...нам дуже сильно не вистачало національної свідомості» (13) і готовності до повномасштабного вторгнення з боку РФ - «ніхто взагалі не очікував, що вони на нас нападуть повномасштабно...» (13), «...думаю, багато людей до кінця не вірили, що така війна можлива в двадцять першому столітті. ...що є люди, які готові розпочати такі жахливі події» (18).

Виявлені позиції та притаманні їм дискурси повсякденності відрізняються між собою вираженістю персоніфікації причин війни, потребами у різноплановості інформації та ступенем критичності оцінки її правдивості, співвідношенням зовнішнього та особистого фокусування на змінах у житті, а також співвідношенням проактивної та унікальної поведінки. Спільним для усіх позицій та дискурсів є достатньо виражена схильність дистанціювання якщо не від воєнного сьогодення, то у напрямку зменшення інтенсивності переживань. Мирна повсякденність цивільних українців зазнала радикальних змін внаслідок перетворення її на повсякденність воєнну в умовах розпочатої росією брутальної війни. Такі болючі руйнування як дірвання звичної повсякденності та сформовані проблематичні анклавні, з одного боку, перешкоджають формування нових патернів повсякденності, а з іншого – захищають від надмірної травматизації.

Список використаних джерел

Транскрипти 25 проведених інтерв'ю. Архів авторів

References

Transcripts of 25 conducted interviews. Archive of authors

Климанська Л.

Національний університет «Львівська політехніка»

Кліманська М., Галецька І.

Львівський національний університет ім.І.Франка

ВОЄННА ПОВСЯКДЕННІСТЬ: УКРАЇНСЬКА ДИСКУРСИВНА ПРОЄКЦІЯ 2022

Larysa Klymanska – Doctor of Political Science, Professor, Department of Sociology and Social Work, Larysa_kl@ukr.net

Maryna Klimanska – PhD in Psychology, associate professor, Department of Psychology, marina.klimanska@gmail.com

Inna Haletska – PhD in Psychology, associate professor, Department of Psychology, innahaletska@gmail.com

Kosowski P.

Scientific supervisor: **Kotowski B.**, PhD in humanities

Jan Kochanowski University of Kielce

VOLUNTARY BLOOD DONATION IN POLAND – ABOUT THE NEED FOR SOCIAL RESEARCH ON BARRIERS AND DISADVANTAGES

Background: Statistics on the number of blood donors and blood donations in Poland have been decreasing every year for the last decade. This state of affairs raises the need for the social sciences to engage in research into the barriers to attracting new donors and retaining ongoing donors.

Purpose: The objective of this article is to outline the two main barriers to attracting new blood donors and retaining existing ones. The second aim is also to highlight the fact that no research in the domain of social sciences has so far been undertaken in Poland to reverse the declining trend in the number of donors and donations.

Methods: An analysis of the literature on the subject and GUS data was used.

Results: The analysis identified two key barriers that require the development of Polish adaptations of tools to empirically investigate them.

Conclusion: There is an important need to focus on the issue of blood donation in Poland. Investigating all the variables behind the declining number of donors will allow the declining trend to be reversed. A lack of research into factors that strengthen the motivation to donate blood may have serious and negative consequences in the coming decades.

Keywords: Blood donations, psychology, Poland, psychological barriers.

W obliczu nagłych wypadków, ratujących życie zabiegów chirurgicznych czy terapii onkologicznych, kluczowym i decydującym o przeżyciu osoby poszkodowanej/pacjenta składnikiem jest krew, która musi zostać jej/mu przetoczona. Pomimo prężnego rozwoju medycyny, po dziś dzień nie opracowano żadnej nowej substancji, która mogłaby stanowić ekwiwalent ludzkiej krwi, stąd nadal jedynym sposobem na pozyskanie krwi jest pobieranie jej odpowiednich ilości od donatorów.

Krwiodawstwo jest zagadnieniem, które zdefiniowane może być zarówno pod kątem samego systemu centrów krwiodawstwa oraz procedur regulujących przebieg każdej donacji, lecz co ważniejsze, może być zdefiniowane jako rodzaj działania prospołecznego, które nakierowane jest na pomoc innym (Higgins, 1994; Goette, Stutzer 2020; Masser i in., 2008; Kosowski, 2021). Według badań Masser i in. (2008), honorowe oddawanie krwi jest dobrowolnym zachowaniem, ale może być łączone z mniejszymi lub większymi korzyściami lub nagrodami. Przyczyną tego jest fakt, że nowoczesne techniki medyczne, takie jak terapie onkologiczne czy zabiegi chirurgiczne, wymagają coraz większej ilości krwi, a wymogi kwalifikacyjne dla potencjalnych dawców są coraz bardziej restrykcyjne, na przykład wykluczają potencjalnych dawców ze względu na odbyte podróże do określonych miejsc lub ze względu na choroby, które wystąpiły w przeszłości. Z tego powodu, potrzeba większej ilości dawców i wprowadzonych obostrzeń może wymagać wprowadzenia systemu drobnego nagradzania, aby zachęcić potencjalnych honorowego oddawania krwi lub jej składników oraz podtrzymać aktywność aktualnych dawców (Kosowski, 2021).

Jak zauważa Makowicz (2022) w oparciu o raporty GUS, liczba honorowych krwiodawców w Polsce drastycznie maleje z roku na rok - stanowi to niepokojący spadek. Niepokojący w stosunku do średniego wskaźnika w Unii Europejskiej oraz w stosunku do zaleceń WHO (Makowicz i in., 2022). Jak wskazują badacze, malejący odsetek krwiodawców może mieć trzy główne przyczyny: po pierwsze: niski lub tylko przeciętny poziom wiedzy na temat procesu oddawania krwi (Bagot i in., 2016; Markowska, Węglińska, 2018; Zucoloto i in., 2019), a strategie promowania tej wiedzy okazują się niewystarczające (Markowska, Węglińska, 2018); po drugie: zmiany demograficzne związane ze starzeniem się społeczeństwa (Li i in., 2021; Mikołowska, Antoniewicz-Papis, 2021) i po trzecie: niepokój i specyficzny lęk przed oddaniem krwi oraz ambiwalencja w postawach wobec oddawania krwi (Gilchrist i in., 2019; Gonçalez i in., 2013; Sojka, Sojka, 2008). Stan wiedzy, wynikający z danych GUS nie napawa optymizmem nad przyszłością krwiodawstwa w Polsce, jednak perspektywa psychologicznych barier – poznania i zbadania ich oraz poszukiwania czynników, które są w stanie je niwelować, stanowi kluczowy element w próbie odwrócenia obserwowanej od dekady spadkowej tendencji. O jakich zatem głównych barierach należy mówić, oraz które z nich należy badać?

- Po pierwsze, ambiwalencja wobec oddawania krwi. Zdefiniować ją można jako sprzeczność w postawach wobec donacji. Wyraża się ona w popularnych i często słyszanych zdaniach: „Oddałbym krew, ale boję się igieł” itd. (Fox i in. 2018). Jest to konstrukt stosunkowo nowy, gdyż pierwsze narzędzie, służące do pomiaru go powstało w 2018 roku. Niemniej, ambiwalencja może stanowić barierę utrudniającą zarówno podjęcie pierwszej donacji przez potencjalnych dawców, jak i utrzymanie w utrzymywaniu kolejnych donacji u obecnych dawców.
- Po drugie, lęk i niepokój przed oddawaniem krwi oraz całym procesem donacji. Jest to konstrukt nieco bardziej złożony od poprzedniego, gdyż dotyczy on nie tylko samej sytuacji, w której w zgięciu łokciowym znajduje się wbita igła, lecz praktycznie każdego etapu donacji – badania lekarskiego oraz jego potencjalnych niekorzystnych wyników, widoku krwi, objawów omdlenia oraz co najważniejsze – oceny społecznej lub wystąpienia objawów omdlenia w towarzystwie

osób znajomych lub obcych (Kowalsky i in. 2014). Jak podają badania (m.in. Kowalsky i in. 2014; Wavers, 2016; France i in. 2013), lęk przed wystąpieniem objawów omdlenia czy innych powyższych jest jednym z głównych predyktorów wystąpienia objawów omdlenia lub niekorzystnych reakcji naczyniowych podczas procesu oddawania krwi. W kwestii lęku/strachu przed oddawaniem krwi i pomiaru go w polskich warunkach, podjęto się opracowania polskiej adaptacji Inwentarza Strachu Przed Oddawaniem Krwi (Kowalsky i in. 2014).

Obie bariery mogą mieć istotne znaczenie dla stopniowego spadku zarówno liczby honorowych krwiodawców, jak i samych donacji w Polsce. Wiążą się one również z pierwszym przytoczonym problemem – niepełną lub niewystarczającą wiedzą na temat procesu donacji. O ile trudniej jest stawiać czoła niżom demograficznym, tak nauki społeczne mogą już przynieść wiele cennych i istotnych informacji w zakresie sposobów przełamywania barier utrudniających zarówno pozyskiwanie nowych krwiodawców, jak i utrzymywanie obecnych. Kluczową zmienną, która wymaga empirycznego zbadania jest również motywacja do oddawania krwi oraz jej charakter.

Problematyka honorowego krwiodawstwa w obszarze psychologii oraz innych nauk społecznych w dalszym ciągu stanowi praktycznie nieruszoną niszę – co z jednej strony jest źródłem nowych naukowych dociekań, lecz z drugiej w kontekście niepokojących raportów GUS, istotnym problemem natury społecznej, wymagającym praktycznie natychmiastowych działań ze strony środowiska naukowego. Brak zainteresowania się tą problematyką w kontekście społecznym bowiem może przynieść negatywne skutki w perspektywie najbliższych dekad.

References

- Bagot, K. L., Murray, A. L., & Masser, B. M. (2016). How Can We Improve Retention of the First Time Donor? A Systematic Review of the Current Evidence. *Transfusion Medicine Reviews*, 30(2), 81–91. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.tmr.2016.02.002>.
- Gilchrist, P. T., Masser, B. M., Horsley, K., & Ditto, B. (2019). Predicting blood donation intention: The importance of fear. *Transfusion*, 59(12), 3666–3673.
- Higgins, C. (1994). Blood transfusion: risks and benefits, *British Journal of Nursing*, 3 (19), 986–991.
- Goette, L., & Stutzer, A. (2020). Blood donations and incentives: Evidence from a field experiment, *Journal of Economic Behavior & Organization*, 170, 52–74.
- Gonçalez, T. T., Di Lorenzo Oliveira, C., Carneiro-Proietti, A. B. F., Moreno, E. C., Miranda, C., Larsen, N., Wright, D., Leão, S., Loureiro, P., & de Almeida-Neto, C. (2013). Motivation and social capital among prospective blood donors in three large blood centers in Brazil. *Transfusion*, 53(6), 1291–1301.
- Kosowski, P. (2021). Relationships between forgiveness, life satisfaction, and empathy in honorary blood donors. The mediating role of forgiveness. *Kwartalnik Naukowy Fides Et Ratio*, 48(4), 363–378. <https://doi.org/10.34766/fetr.v48i4.879>
- Kowalsky, J. M., France, C. R., France, J. L., Whitehouse, E. A., & Himawan, L. K. (2014). Blood donation fears inventory: development and validation of a measure of fear specific to the blood donation setting. *Transfusion and Apheresis Science*, 51(2), 146–151.
- Li, Z., Lei, S., Li, X., Zhao, Y., Dai, Y., Jin, S., Fu, Q., Cai, X., Lin, Z., & Tu, X. (2021). Blood donation fear, perceived rewards, self-efficacy, and intention to return among whole blood donors in China: A social cognitive perspective. *Frontiers in Psychology*, 12, 683709.
- Makowicz, D., Dziubaszewska, R., Lisowicz, K., & Makowicz, N. (2022). Wpływ regularnego oddawania krwi na organizm ludzki w opinii honorowych dawców krwi. Następstwa oddawania krwi w opinii krwiodawców. *Journal of Transfusion Medicine*, 15(2), 141–149.
- Markowska, E., Węglińska, S. (2018). Analiza wiedzy studentów na temat honorowego krwiodawstwa i ich postaw wobec tego zjawiska Analysis of knowledge and attitudes of university students towards blood donation. *Pielęgniarstwo*, 39.
- Masser, B. M., White, K. M., Hyde, M. K., Terry, D. J. (2008). The psychology of blood donation: current research and future directions. *Transfusion medicine reviews*, 22(3), 215–233.
- Mikołowska, A., & Antoniewicz-Papis, J. (2021). Retrospektywna analiza wybranych aspektów działalności publicznej służby krwi jako punkt wyjścia do oceny stanu polskiego krwiodawstwa.

- Część 2: Charakterystyka struktury demograficznej zbiorowości dawców, którzy w latach 1997–2017 oddali krew lub jej składniki do celów klinicznych. *Journal of Transfusion Medicine*, 14(3), 111–130.
- Sojka, B. N., & Sojka, P. (2008). The blood donation experience: self-reported motives and obstacles for donating blood. *Vox Sanguinis*, 94(1), 56–63. <https://doi.org/10.1111/j.1423-0410.2007.00990.x>
- Wevers, A. (2016). Blood, sweat and fears: Understanding and influencing blood donor behaviour. RU Radboud Universiteit.
- Zucoloto, M. L., Gonçalves, T., Menezes, N. P., McFarland, W., Custer, B., & Martinez, E. Z. (2019). Fear of blood, injections and fainting as barriers to blood donation in Brazil. *Vox Sanguinis*, 114(1), 38–46.

Kosowski P.

Науковий керівник: **Kotowski B.** доктор гуманітарних наук
Університет Яна Кохановського в Кельцах

HONOROWE KRWIODAWSTWO W POLSCE – O POTRZEBIE SPOŁECZNYCH BADAŃ NAD BARIERAMI I UTRUDNIENIAMI

Paweł Kosowski – Student, Department of Psychology, Faculty of Pedagogy and Psychology, John Kochanowski University in Kielce, pawel.kosowski.ujk@outlook.com

Kotowski B.

Jan Kochanowski University of Kielce

LANGUAGE AND REFUGEE – THE CHALLENGES OF ENCULTURATION

Background: The year 2022 will undoubtedly affect the fate of Ukrainians and Poles. In a situation of crisis, military aggression, threat to life and health, many citizens of Ukraine decided to leave their country and emigrated to Poland. According to the data submitted by Poland to the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, less than a year after the outbreak of aggression, there were over a million refugees registered as Temporary Protection.

Purpose: Linguistic phenomena that we observe at the meeting point of Polish and Ukrainian cultures, for which the background is a military conflict. The language is undoubtedly not indifferent to the current situation in Ukraine. Thanks to Ukrainian refugees, characteristic Ukrainian words, expressions and phrases dominated the Polish social space.

Methods: Sociological and anthropological analysis focused on linguistics.

Results: Socio-cultural phenomena are part of the trends of the culture of transparency, cruelty and alienation. On the one hand, language is a kind of testimony of experiences and sensations provoked by the surrounding social reality, on the other hand, it is a source of knowledge about the brutality of war, and on the third, it helps other nations understand the situation of the Ukrainian nation, thus going beyond the territorial borders of this country.

Conclusion: Linguistic activities popularizing the semantic patterns of Ukrainians' experiences are anchored not only in virtual worlds but also in the language of everyday use globally. Signs and symbols evoking specific emotions can contain a worldview message and help to tame the surrounding reality.

Keywords: enculturation, Ukraine, conflict, refugee, language

Dzień 24 lutego 2022 roku bezsprzecznie wpłyną na losy Ukraińców jak i Polaków. W sytuacji kryzysu, agresji militarnej, zagrożenia życia i zdrowia wielu obywateli Ukrainy zdecydowało się na opuszczenie swojego kraju i wyemigrowało do Polski. Według danych przedstawianych przez Polskę do Office of the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), na niespełna rok po wybuchu agresji (21 lutego 2023) funkcjonowało 1563386 osób zarejestrowanych jako „uchodźcy pod opieką

państwa” (Temporary Protection). Fakt ten oznacza, że osoby te otrzymały (został im nadany) numer identyfikacyjny PESEL (Por. Ogorzałek 2023). W okresie pomiędzy 24-28 lutego 2022 roku do Polski weszło 355 000 Ukraińców. Jak podaje Portal www.ukrainianinpoland.pl (05.04.2023) miesięczna statystyka uchodźców z Ukrainy, którzy wjechali do Polski w okresie czasowym od początku agresji militarnej rozpoczętej w dniu 24 lutego 2022 r. przedstawia się następująco:

Tabela 1. **Dynamika wjazdu Ukrainy do Polski**

2022	marzec	2 mln osób
	kwiecień	661 000 ↓
	maj	669 000
	czerwiec	707 000
	lipiec	722 000
	sierpień	781 000↑
	wrzesień	737 000
	październik	732 000
	listopad	692 000
	grudzień	720 000
2023	styczeń	722 000
	luty	584 000 ↓
	marzec	708 000

Źródło: Portal www.ukrainianinpoland.pl (05.04.2023). Opracowanie własne.

Największa liczba wjazdów na terytorium Polski oprócz marca 2022 roku ($\max \pm 2\,000\,000$) miała miejsce w sierpniu 2022 roku (781000 osób↑) w stosunku do niejmniejszej z kwietnia 2022 roku (↓) oraz w styczniu 2023 (722000↑). Analizując powyższe dane liczbowe należy mieć na uwadze to, że zapewne określona liczba obywateli Ukrainy przekraczająca granicę z Polską udała się do innych krajów Unii Europejskiej. Bezspornym jest jednak fakt, że spora grupa uchodźców pozostała w na terytorium Polski. Dla porównania można w tym miejscu również wskazać dane ukazujące powroty ukraińskich uchodźców do swojego kraju. Szacuje się, że łączna liczba obywateli Ukrainy (przekraczanie granicy polsko-ukraińskiej) powracających z Polski w okresie od 24 lutego 2022 do 20 marca 2023 wynosiła 9 000 000 (Por. Portal www.ukrainianinpoland.pl, 05.04.2023).

Tabela 2. **Dynamika wyjazdów do Ukrainy z Polski**

2022	24 luty – 18 marca	224 000
	18 marca – 31 marca	164 000 ↓
	kwiecień	557 000
	maj	796 000
	czerwiec	761 000
	lipiec	774 000
	sierpień	878 000
	wrzesień	746 000
	październik	714 000
	listopad	670 000
	grudzień	750 000
2023	styczeń	567 000
	luty	532 000 ↓
	marzec	781 000

Źródło: Portal www.ukrainianinpoland.pl (05.04.2023). Opracowanie własne.

Według danych prezentowanych przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji Polski 75% obywateli Ukrainy, którzy przekroczyli granicę terytorialną ukraińsko-polską to osoby pełnoletnie (50% w wieku produkcyjnym), z czego 97% stanowią kobiety a 3% mężczyźni. Sytuacja ta nie pozostała obojętna na funkcjonowanie uczestników kultury polskiej jak i ukraińskiej.

Na szczególną uwagę zasługują tu zjawiska językowe, które obserwujemy na styku kultur. Język bezsprzecznie nie pozostaje obojętny na sytuację militarną prowadzoną na terytorium Ukrainy. Charakterystyczne ukraińskie słowa, wyrażenia, frazy za sprawą ukraińskich uchodźców zdominowały polską przestrzeń społeczną (implementacje i re-kreacje elementów językowych). W takim ujęciu

zjawiska te wpisują się w trendy kultury transparenacji, okrucieństwa i alienacji. Język z jednej strony, jest swoistym świadectwem przeżyć i doznań prowokowanych otaczającą rzeczywistością społeczną, z drugiej strony, jest źródłem wiedzy o brutalności wojny, z trzeciej zaś, pomaga zrozumieć sytuację narodu ukraińskiego innym narodom, wykraczając tym samym poza granice terytorialne tego kraju. Aktywności językowe popularyzujące wzorce semantyczne przeżyć Ukraińców zakotwiczą nie tylko w światach wirtualnych lecz także w języku codziennego użytku globalnie. Znaki i symbole wywołujące konkretne emocje mogą zawierać przekaz światopoglądowy i pomagać oswoić otaczającą rzeczywistość. Dla przykładu możemy przytoczyć powszechnie znaną już w Polsce frazę „My z Ukrainy” czyli zawołanie, które stało się symbolem niezłomności dla Ukraińców, ich oporu i woli walki. „Доброго вечора, ми з України!” (ukr.), “Goog evening, we are from Ukraine!” (ang.) występuje również w jednej z popularnych piosenek a materiały dotyczące agresji militarnej zamieszczane w mediach społecznościowych często właśnie nią są hasztagowane (TikTok – ponad 61 milionów wyświetleń, Instagram ponad 30 tysięcy oznaczeń). Inną frazą globalnie rozpoznawalną jest „Chwała Ukrainie!” (lub w innym wariantcie „Slava Ukraini!”) Слава Україні! (ukr.). Słowa te bywają zamieszczane w polskiej przestrzeni publicznej np. na billboardach i stanowią swoisty przejaw wyrazu solidarności. W kontekście wyrazu solidarności z narodem ukraińskim oraz wyrażeniu sprzeciwu na prowadzenie działań militarnych w Ukrainie, należy wskazać aktywność propagowaną przez samych Ukraińców, a kierowaną między innymi do Polaków. Rzecz o stosowaniu zwrotu „do Ukrainy” zamiast „na Ukrainę”. Zarówno w języku polskim, i ukraińskim występuje pewien *casus*. Wyrażenie „na Ukrainę” kojarzone jest pejoratywnie, bowiem łączone bywa z doświadczaniem przemocy, atakiem militarnym, napaścią zbrojną, najazdem. Implikuje doświadczenia wojny. Postuluje się zatem wśród nosicieli języka polskiego, aby nie używali wyrażenia „na Ukrainę”, a zamiast niego stosowali formę „do Ukrainy” i „w Ukrainie”. W serwisach TikTok, Instagram, Fabebook (Meta) licznie zamieszczane są egzemplifikacje ilustrujące zwycięstwo wojsk ukraińskich w konkretnych działaniach z okupantem, których *pointa* brzmi: „mówiliśmy wam, że przyjechaliście nie na Ukrainę, a do Ukrainy!”. Łącznie nazwy Ukraina z przymkami „do” lub „w” silnie konotuje potrzebę zasygnalizowania podmiotowości państwa ukraińskiego.

Narracje i działania językowe uchodźców z Ukrainy, które prowokowane są inwazją wojskową, nie tylko popularyzują się pod postacią charakterystycznych słów czy fraz w różnych przestrzeniach społecznych, lecz również wchodzi do polskiego języka codziennego użytku. Są zjawiskiem charakterystycznym, które występuje na styku kultur pomiędzy jednostkami i grupami, tak więc niewątpliwie nie pozostają obojętne na proces enkulturacji, akulturacji czy socjalizacji.

References

- Kotowski B. (2022), *Język cyberprzestrzeni w czasach agresji militarnej na Ukrainie* (w:) Język jako świadectwo kultury, Język – Kultura – Społeczeństwo Vi, (Red.) Cygan S., Kieleckie Towarzystwo Naukowe Kielce.
- Ogorzałek P. (2023), Gdzie jest milion uchodźców z Ukrainy?, URL: [http:// oko.press/ilu-jest-uchodzcow-z-ukrainy](http://oko.press/ilu-jest-uchodzcow-z-ukrainy), (05.04.2023).
- Statystyki SG (2023), Komenda Główna Straży Granicznej, URL: <https://www.strazgraniczna.pl> (05.04.2023).
- Ukrainian in Poland (2023), URL: <https://www.ukrainianinpoland.pl/how-many-ukrainians-have-crossed-the-ukrainian-polish-border-since-the-beginning-of-the-war-current-data-pl/> (05.04.2023).
- Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji Polski, URL: <https://www.gov.pl/web/mswia>, (05.04.2023).

Kotowski B.

Університет ім. Яна Кохановського в м. Кельце, Польща

JĘZYK A UCHODŹCTWO – WYZWANIA ENKULTURACJI

Bartłomiej Kotowski – Doctor of Humanities, Jan Kochanowski University of Kielce
 bartlomiej.kotowski@ujk.edu.pl

Kotylko Ya.

Scientific supervisor: **Rachynskyi A.**, Doctor of Public Administration, Professor
*Institute of the Public Administration and Civil Service of
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

THE IMPACT OF RUSSIAN AGGRESSION ON STATE-RELIGIOUS RELATIONS IN UKRAINE

Background: Ukraine is going through difficult times as a result of Russian aggression, which affects many aspects of society. One of these aspects is state-religious relations, which have undergone significant changes in the context of a full-scale war and the annexation of the territories of Ukraine. The problem is how Russian aggression affects the relationship between the state and religious organizations in Ukraine. This presents sociologists and specialists in social work and social welfare with important tasks, including studying the role of religion in the formation of citizens' identity and their perception of culture, as well as providing social support to people who have suffered from conflict and migration. Solving these tasks is important for ensuring social stability and strengthening national unity in the face of challenges facing society.

Purpose: to study the impact of Russian aggression on state-religious relations in Ukraine and to analyze their consequences for socio-cultural and socio-structural changes in Ukrainian society. The work is aimed at identifying the main factors affecting state-religious relations in Ukraine in the context of Russian aggression, and at assessing their impact on society.

Methods: Collection and analysis of data from statistical sources, regulatory and legal documents, Internet resources and other sources, synthesis and systematization of the received data, logical analysis and interpretation of results..

Results: Russia's invasion of Ukraine led to significant social unrest. The war caused the intensification of religious movements within the country. Religion has a great influence on the formation of national identity and the perception of one's own culture. Religious communities become important subjects of formation of the national worldview and support of the authorities in state policy. The war caused religious problems, particularly in the Orthodox Church. The conflicts opened wide opportunities for religious social work.

Conclusion: Russian aggression on the territory of Ukraine significantly affected state-religious ties. The war led to the intensification of religious movements and a split in the Orthodox Church. The conclusion of the study is useful for social work and social security, as it allows to understand the relationship between religion and social problems in Ukraine. The study may also have implications for the regulation of social issues and for further research in this field. In general, the results of the study confirm the importance of state-religious ties and their influence on the formation of national identity and culture in Ukraine.

Keywords: socio-religious relations, religion, Russian-Ukrainian war.

Вплив російської агресії на Україну відчутний в усіх сферах життя суспільства. Одним з аспектів, які відчули найбільшу динаміку змін, є державно-релігійні відносини. З початку російської агресії Україна стала свідком різних проявів взаємодії держави та релігійних організацій, які відображаються на соціокультурних та соціоструктурних змінах в суспільстві.

Одним з найбільш відчутних наслідків агресії є зміна відносин держави з релігійними організаціями. До початку російсько-української війни українська держава вважалася республікою з відкритою релігійною політикою. Наприклад, у 1991 році Україна прийняла закон про свободу совісті та релігійні організації, який гарантував свободу віросповідання та надавав релігійним організаціям право на самовизначення з пасивною політикою в сфері релігійних відносин. Однак, після російської агресії держава змінила свою релігійну політику, перейшовши до активнішої підтримки тієї частини релігійних громад, які підтримують європейську орієнтацію та позиції, що сприяють зміцненню незалежності та суверенітету України.

Одним з головних напрямів змін державно-релігійних зв'язків в Україні в умовах російської агресії є зміна ролі релігії в інформаційній війні. Російські ЗМІ використовують релігійний елемент у своїй агітаційній роботі, зокрема шляхом залучення підтримки православної церкви в Росії та за кордоном. У відповідь на це, українські релігійні громади та духовенство активніше включаються у війну інформації та стають важливими в розбудові національної свідомості та ідентичності.

У 2018 році відбувся довгоочікуваний Об'єднавчий собор українських православних церков, на якому було затверджено статут та обрано Митрополита Епіфанія предстоятелем Православної церкви України (ПЦУ). Ця історична подія стала можливою завдяки підтримці держави, яка відіграла важливу роль у попередній підготовці українського духовенства до Об'єднавчого собору.

Спроби Росії втручатися у внутрішні справи України та зберігати вплив на релігійне життя в Україні не залишаються непоміченими. Це стало особливо очевидним під час проведення Об'єднавчого собору та надання автокефалії Православній церкві України. Російська православна церква (РПЦ) відмовилася визнавати ПЦУ та спробувала її дискредитувати на міжнародній арені.

Українська Православна Церква (УПЦ) – релігійне об'єднання, яке функціонує в Україні та очолюється митрополитом Онуфрієм з 2014 року, створене у 1990 році шляхом трансформації Українського екзархату Російської Православної Церкви, відмовилося визнавати канонічність автокефальної Православної церкви України і вважає їх розкольниками (Наказ ДЕСС, 2023).

Єпископат УПЦ не відмежовується від РПЦ, не засуджуючи наративи російської церковної пропаганди, не йдучи на міжправославний діалог в Україні та на міжнародній арені, докладає систематичних зусиль для дискредитації України як держави всередині України та на всіх доступних міжнародних майданчиках.

Як наслідок, рішенням Ради національної безпеки і оборони України (РНБО) від 01.12.2022 р. «Про окремі аспекти діяльності релігійних організацій в Україні і застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)», введеного в дію Указом Президента України від 01.12.2022 р. № 820/2022, Кабінету Міністрів України було доручено провести ряд заходів, серед яких забезпечення у двомісячний строк перевірку наявності правових підстав та дотримання умов користування релігійними організаціями майном, яке перебуває на території Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника (Указ, 2022). Результатом такої перевірки стало розірвання договору користування між Національним заповідником «Києво-Печерська лавра» та Свято-Успенською Києво-Печерською лаврою (Чоловічий монастир) УПЦ №2 від 19 липня 2013 року (Лист, 2013). Варто зазначити, що у Верховній Раді України зареєстрована постанова "Про звернення Верховної Ради України до Кабінету Міністрів України про розірвання з Українською православною церквою Московського патріархату договору оренди комплексів споруд Почаївської Успенської лаври" (№9179) (Проект постанови, 2023).

Також, вищевказаним рішенням РНБО було доручено Державній службі України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС) забезпечити у двомісячний строк відповідно до Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" проведення релігієзнавчої експертизи Статуту про управління Української православної церкви на наявність церковно-канонічного зв'язку з Московським патріархатом, за необхідності вжити передбачених законом заходів.

Експертна група релігієзнавчої експертизи дійшла висновку, що прийняття нової редакції Статуту про управління УПЦ (від 27.05.2022) та Постанови Собору УПЦ не призвели до розриву церковно-канонічного зв'язку Української Православної Церкви із Російською Православною Церквою. Статус УПЦ як структурного підрозділу РПЦ, що користується певними правами самостійності, але не утворює автокефальну Церкву, залишається незмінним.

УПЦ відносно РПЦ має церковно-канонічний зв'язок частини із цілим. Відносини УПЦ з РПЦ не є відносинами однієї самостійної (автокефальної) церкви з іншою самостійною автокефальною церквою. УПЦ також не має статусу автономної Церкви, який би визнавався іншими церквами, а, отже, з точки зору еkleзіології та канонічного права є структурним

підрозділом РПЦ, що має окремі права самостійного утворення без власної канонічної суб'єктності (Наказ ДЕСС, 2023).

11 квітня 2023 року відбулася зустріч Голови Верховної Ради України Руслана Стефанчука з Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій (ВРЦіРО), під час якої було обговорено низку питань державно-церковних відносин в контексті російської загарбницької війни проти України.

ВРЦіРО одноставно заявила, що у питаннях Національного заповідника «Києво-Печерська Лавра» держава насамперед захищає інтереси України та Українського народу, що полягають у тому, щоб Лавра функціонувала, саме як православний монастир, відкритий для українських віруючих (Звернення ВРЦіРО, 2023).

Києво-Печерська лавра є однією з найвідоміших та найбільш значимих релігійних споруд в Україні. Вона має значний соціокультурний та соціоструктурний вплив на українське суспільство.

По-перше, Києво-Печерська лавра має вагомий культурний спадщину, яка включає у себе ікони, фрески, рукописи, та інші цінності. Вона є не тільки місцем паломництва для віруючих, а й центром туристичного потоку. Лавра має велике історичне та культурне значення для українського народу, який пов'язує з нею свої національні традиції та історію.

По-друге, Лавра є центром православної релігії в Україні, і тому має значний вплив на моральні та етичні цінності українців. Більшість мешканців України відносяться до християнства, а зокрема до православ'я.

По-третє, Києво-Печерська лавра є важливим соціальним центром. Лавра забезпечує харчування та проживання для монахів.

Таким чином, державно-релігійні відносини мають велике значення для соціокультурних та соціоструктурних змін в українському суспільстві. Наприклад, в контексті російської агресії релігія може мати великий вплив на формування національної ідентичності та сприйняття власної культури. Релігійні громади, включаючи Лаври, стають важливими суб'єктами формування національного світогляду та підтримки влади в державній політиці.

Також, автокефалія ПЦУ може призвести до зміни соціальної структури українського суспільства та вплинути на динаміку соціально-політичних процесів. Взаємодія держави та релігійних організацій може також позитивно вплинути на реалізацію різноманітних соціальних програм та проектів, зокрема у галузі освіти, культури, благодійності.

Варто відзначити, що результати соціологічного опитування, що проводилося соціологічною службою Центру Разумкова, свідчать про вплив Російсько-Української війни на релігійні відносини в українському суспільстві. Так, згідно даного дослідження, із початком повномасштабної російської агресії частка громадян, які визнають себе віруючими, зросла з 68% наприкінці 2021 року до 74% у листопаді 2022 року. Також, членство у релігійній громаді визнали лише 26,5% опитаних (однак, за останні роки число таких зростає: у 2021р. їх було 21%, у 2020р. – лише 16%. Якщо у 2020р. 40% опитаних відзначали позитивну роль Церкви в українському суспільстві, то у 2021р. частка таких зросла до 49,5%, а у 2022р., після початку повномасштабної агресії Росії, зафіксоване ще більше зростання – до 59%, що є найвищим показником. Варто зазначити, що респонденти відзначили, що першочерговими завданнями релігійних організацій повинно бути надання психологічної допомоги (54%), допомоги Збройним силам України (45,5%) та допомогу у вирішенні соціальних і матеріальних проблем громадян (39,5%) (Центр Разумкова, 2023).

Таким чином, високий рівень агресії з боку росії спричинив збільшення кількості віруючих серед населення України, а також збільшення позитивного сприйняття релігійних організацій. Водночас, опитані показали, що головним завданням релігійних організацій є надання психологічної допомоги, допомога Збройним силам України та допомога у вирішенні соціальних і матеріальних проблем громадян. Зростання позитивного ставлення до релігійних громад свідчить про те, що вони можуть відігравати важливу роль у соціальній роботі та підтримці національної ідентичності в умовах конфлікту.

Зважаючи на вищезазначене, можна зробити висновок, що російська агресія має значний вплив на державно-релігійні відносини в Україні, що в свою чергу визначає соціокультурні та соціоструктурні зміни в українському суспільстві. Важливо зазначити, що держава та релігійні

організації повинні сприяти зміцненню національної єдності та спрямувати зусилля на розвиток національної ідентичності та підтримку української культури.

Однак, для досягнення цих цілей необхідно побудувати відносини на основі поваги до різних релігійних традицій та переконань, сприяти взаєморозумінню та взаємному діалогу між релігійними громадами, державою та суспільством в цілому. Тільки таким чином можна забезпечити стабільний розвиток державно-релігійних зв'язків та зміцнення національної єдності в умовах російської агресії та соціальних змін.

Варто відзначити, що під час війни, спричиненої російською невинуватеною агресією, в Україні зберігається високий рівень свободи віросповідання, відсутні переслідування за релігійною ознакою, продовжують діяти демократичні інститути та процедури.

Список використаних джерел

- Указ Президента України від 01.12.2022 № 820/2022 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 1 грудня 2022 року "Про окремі аспекти діяльності релігійних організацій в Україні і застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820/2022#Text>
- Наказ Державної служби України з етнополітики та свободи совісті 27 січня 2023 р. № Н-8/11 [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>
- Лист Національного заповідника «Києво-Печерська лавра» від 10.03.2023 №04-24/222 [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-tkachenko-lavra-upc/32312490.html>
- Проект постанови Верховної Ради України №9179 [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-postanovi-pro-zvernennya-verkhovnoi-radi-ukraini-do-kabinetu-ministriv-ukraini-pro-rozirvannya-z-ukrainskoyu-pravoslavnoyu-tserkvoyu-moskovskogo-patriarkhatu-dogovoru-orendi>
- Звернення ВРЦіРО від 12.04.2023 «Про засуджує зловживання Росії релігійними почуттями в агресивній і несправедливій війні проти України» [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://vrciro.org.ua/ua/events/rada-tserkov-zasudzhue-zlovzhivannya-rosiyskoyu-federatsieyu-religiynimi-pochuttyami-v-agresivniy-i-nespravedliviy-viyni-proti-ukraini>
- Центр Разумкова. Війна і Церква. Церковно-релігійна ситуація в Україні 2022р. листопад 2022р. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/viina-i-tserkva-tserkovnoreligiina-sytuatsiia-v-ukraini-2022r-lystopad-2022r>

References

- Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 01.12.2022 № 820/2022 «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 1 hrudnia 2022 roku "Pro okremi aspekty diialnosti relihiinykh orhanizatsii v Ukraini i zastosuvannya personalnykh spetsialnykh ekonomichnykh ta inshykh obmezhuvalnykh zakhodiv (sanktsii)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820/2022#Text> [in Ukrainian]
- Nakaz Derzhavnoi sluzhby Ukrainy z etnopolityky ta svobody sovisti 27 sichnia 2023 r. № N-8/11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> [in Ukrainian]
- Lyst Natsionalnoho zapovidnyka «Kyievo-Pecherska lavra» vid 10.03.2023 №04-24/222. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-tkachenko-lavra-upc/32312490.html> [in Ukrainian]
- Proiekt postanovy Verkhovnoi Rady Ukrainy №9179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-postanovi-pro-zvernennya-verkhovnoi-radi-ukraini-do-kabinetu-ministriv-ukraini-pro-rozirvannya-z-ukrainskoyu-pravoslavnoyu-tserkvoyu-moskovskogo-patriarkhatu-dogovoru-orendi> [in Ukrainian]
- Zvernennia VRTsiRO vid 12.04.2023 «Pro zasudzhuie zlovzhivannia Rosii relihiinymy pochuttyamy v ahresyvniy i nespravedlyvii viini proty Ukrainy». URL: <https://vrciro.org.ua/ua/events/rada-tserkov-zasudzhue-zlovzhivannya-rosiyskoyu-federatsieyu-religiynimi-pochuttyami-v-agresivniy-i-nespravedliviy-viyni-proti-ukraini> [in Ukrainian]

Tsentr Razumkova. Viina i Tserkva. Tserkovno-relihiina sytuatsiia v Ukraini 2022r. lystopad 2022r.
 URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/viina-i-tserkva-tserkovnorelihiina-sytuatsiia-v-ukraini-2022r-lystopad-2022r> [in Ukrainian]

Котилко Я.

Наук. керівник: **Рачинський А.**, д. держ.упр., професор
*Навчально-науковий інституту публічного управління та державної служби
 Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ВПЛИВ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ НА ДЕРЖАВНО-РЕЛІГІЙНІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНІ

Yaroslav Kotylko – postgraduate student in «Public Administration», Institute of the Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv, slavikcs@gmail.com

Kupiak U., Myshok R.

Lviv Polytechnic National University

CYBERBULLING AS A SOCIO-POLITICAL INTERNET TECHNOLOGY IN THE INFORMATION WARFARE

Background: Internet technologies quickly spread and change our perception of the world, which in turn leads to radical changes in various spheres of our life, in particular in social, political, economic, etc. Despite the many prospects that the Internet gives us, it can also be used by certain groups to carry out cyber attacks, spread misinformation, and purposefully ignite aggression among users. Such actions often have serious consequences for the national security and stability of countries, including those at war.

Purpose: To establish how cyberbullying was formed as a means of information warfare in Ukraine.

Methods: Method of analysis, theoretical method of research was to analyze the documents used to study the work of scientists who studied cyberbullying and its types.

Results: Digital aggression, such as cyberbullying, can take many different forms, such as abusive communications, the dissemination of false information, extortion, etc. The following manipulative technologies are included in cyberbullying: flaming, trolling, threats and intimidation, cancellations, etc. Understanding cyberbullying as an Internet technology used in information warfare can be done by studying it from a constructivist perspective. Cyberbullying is seen through the lens of online engagement and from the perspective of how it is felt and interpreted by the individuals involved.

Conclusion: The use of cyberbullying and other cyber tools in information warfare is now accepted as the standard. Thus, when society views cyberbullying as a set standard in the virtual world, especially during the information war, this phenomenon has gone through a stage of legitimization.

Keywords: cyberbullying, information war, internet technology.

Інтернет-технології стрімко поширюються та змінюють наше сприйняття світу, що у свою чергу призводить до радикальних змін у різних сферах нашого життя, зокрема в соціальних, політичних, економічних тощо. Завдяки інтернету ми маємо можливість знайти будь-яку інформацію, спілкуватися з ким завгодно, а тепер ще й працювати та навчатися дистанційно.

Незважаючи на безліч перспектив, які надає нам інтернет, він також може використовуватися певними групами для здійснення кібератак, розповсюдження дезінформації, цілеспрямованого розпалу агресії серед користувачів. Такі дії часто мають серйозні наслідки для національної безпеки

та стабільності країн, зокрема й для таких, які знаходяться у стані війни. В сучасних війнах ведення інформаційної боротьби є невід'ємною складовою військового протистояння (Сотников, 2023). Пропаганда насильства та поширення різних видів дискримінації у віртуальному середовищі, як-от кібербулінгу, може мати негативний вплив на колективну свідомість та соціальну стабільність тої чи іншої країни.

Російська федерація ще з 2014 року веде інформаційну війну проти України, однак після повномасштабного вторгнення російських військ на територію України інформаційне протистояння стало ще актуальнішим. Якщо раніше Росія проводила односторонні інформаційні кампанії з метою поширити свої наративи в українському суспільстві, то тепер Україна активно протистоїть агресору на інформаційному фронті. Одним із засобів ведення такої війни є кібербулінг.

Кібербулінг – це вид цифрової агресії, який може проявлятися у різних формах, що у свою чергу включають в себе образливі повідомлення, поширення недостовірної інформації, шантаж, погрози тощо. Можливість швидкого видалення або зміни контенту в інтернеті, а також умовна анонімність, яка притаманна кібербулінгу створюють значні перешкоди у забезпеченні правового захисту жертв цього явища (Ведернікова, 2021).

Розрізняють різні види кібербулінгу. Виділимо такі, що найчастіше застосовуються на інформаційному фронті: флемінг – вербальна конфліктна взаємодія, що зазвичай відбувається в публічному просторі (чати, форуми тощо), здебільшого виникає в результаті активних дискусій на політичні чи релігійні теми з використанням нецензурної лексики та образливих висловлювань; троллінг – провокативно спрямований флемінг, часто постає як перебільшена увага до незначних деталей у певній темі, що обговорюється; погрози та залякування – цілеспрямовані повідомлення агресивного характеру з натяками або прямими погрозами близьким, здоров'ю, життю тощо (Ведернікова, 2021). Крім того, сюди можна віднести й так звану культуру скасування, також відома термінами «кенселінг» та «cancel culture». Загалом ідея культури скасування полягає в тому, що якщо людина чи група людей висловлюється або діє неадекватно, зневажливо чи дискримінаційно, то їх можна осудити та вимагати відповідальності за це (Яремко, 2021). Будь-які некоректні висловлювання чи дії, навіть ті, які були зроблені у минулому, можуть викликати в інтернеті бурхливу реакцію. Як правило, у результаті репутація людей, яких «кенселять», нищиться. Проте таке явище набуде рис кібербулінгу лише тоді, коли проявитиметься без вагомих на це причин або заради вигоди.

Таке явище як кібербулінг можна вважати ефективним засобом інформаційної війни, оскільки він вдало використовується безпосередньо для того, щоб розпалити серед певних користувачів суперечки, поширити недостовірну та негативну інформацію з метою дискредитації і дестабілізації того чи іншого суспільства.

Конструктивістський підхід в соціології висуває тезу про те, що люди конструюють свою дійсність через соціальні взаємодії та взаємодії з оточуючим світом. Таким чином, конструктивісти вважають, що соціальні явища не є об'єктивними, а створюються в процесі соціальної взаємодії (Berger and Luckmann, 1966). У випадку дослідження кібербулінгу конструктивістський підхід може допомогти зрозуміти, як кібербулінг сформувався як засіб інформаційної війни через взаємодію в інтернет-просторі та як він сприймається та інтерпретується безпосередньо учасниками цієї взаємодії.

За П. Бергером і Т. Лукманом кожен етап соціального конструювання має своє значення: хабітуалізація – процес звикання до нового соціального явища; типізація – процес розрізнення та ідентифікації певного соціального феномену; інституалізація – введення його в інституційні структури; легітимація – соціальне явище стає абсолютно прийнятним у суспільстві (Berger and Luckmann, 1966). Розглянемо формування кібербулінгу як інструменту інформаційної війни на прикладі війни росії проти України.

Хабітуалізація кібербулінгу в Україні почалася ще до повномасштабного вторгнення росії на територію України. Агресор намагався поширити свої наративи в українському суспільстві через одиничні «вкиди» недостовірної інформації в основному в соціальних мережах, відповідно через це вже почали виникати суперечки між українцями та росіянами.

Таким чином ці спроби вплинути на громадську думку вже більш активно розвивалися з початку вторгнення російських військ на схід України у 2014 році.

Типізація кібербулінгу відбулася тоді, коли конкретні форми цього явища стали вже стандартизованими та застосовувалися в певних випадках. До прикладу, це могли бути російські фейки про військові успіхи, вигадані історії про життя в Україні, підривна пропаганда проти української влади тощо. Всі ці прийоми застосовувалися для того, аби створити негативний імідж України та українців в очах світової спільноти, до того ж виправдати російську агресію. На фоні цього розпалювалася ворожнеча між українцями та росіянами.

Інституалізація проявилася тоді, коли почали створюватися спеціальні підрозділи для боротьби з кіберзагрозами. Україна зараз активно співпрацює з іншими країнами у питаннях кібербезпеки та боротьби з дезінформацією. Російська влада підпорядковує собі створені нею ж певні підрозділи для поширення контенту, що дискредитує Україну, її владу та армію. Однак слід зазначити, що після повномасштабного вторгнення російських військ, Україна також почала використовувати кіберінструменти для захисту власної національної безпеки, проводити різного роду інформаційні кампанії проти росії тощо.

Зараз кібербулінг та інші кіберінструменти вважаються цілковитою нормою в рамках інформаційної війни. Таким чином це явище пройшло етап легітимації, коли суспільство сприймає кібербулінг за певний стандарт у віртуальному середовищі, особливо під час інформаційної війни.

Список використаних джерел

- Ведернікова, А. (2021). Кримінологічна характеристика кібербулінгу та його видів. *Інформація і право*. (3(38)), 99–108. [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.3\(38\).243813](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.3(38).243813)
- Сотников, А. В. (2023). Технології маніпуляції як елемент інформаційної війни (на матеріалі мережі «Інтернет»). *Nova filologiâ*, (88), 98–103. <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-88-15>
- Berger, P. L. & T. Luckmann (1966), *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*, Garden City, NY: Anchor Books.
- Yaremko, O. (2021). «Cancel culture» and cyber-aggression: issues of legal assessment. *Aktual'ni problemi pravoznavstva*, 1(2), 107–115. <https://doi.org/10.35774/app2021.02.107>

References

- Vedernikova, A. (2021). Kryminolohichna kharakterystyka kiberbulinhu ta yoho vydiv. *Informatsiia i pravo*. (3(38)), 99–108. [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.3\(38\).243813](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.3(38).243813) [In Ukrainian]
- Sotnykov, A. V. (2023). Tekhnolohii manipuliatsii yak element informatsiinoi viiny (na materialii merezhi «Internet»). *Nova filologiâ*, (88), 98–103. <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-88-15> [In Ukrainian]
- Berger, P. L. & T. Luckmann (1966), *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*, Garden City, NY: Anchor Books.
- Yaremko, O. (2021). «Cancel culture» and cyber-aggression: issues of legal assessment. *Aktualni problemi pravoznavstva*, 1(2), 107–115. <https://doi.org/10.35774/app2021.02.107>

Купяк У., Мишок Р.

Національний університет «Львівська політехніка»

КІБЕРБУЛІНГ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЯ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНІ

Uliana Kupiak – student of the Sociology and Social Work Department of Lviv Polytechnic National University, uliana.kupiak.so.2021@lpnu.ua

Romana Myshok – postgraduate student in «Sociology», assistant, Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, romana.r.myshok@lpnu.ua

SOCIAL CONSTRUCTIONS IN UKRPOSHTA STAMPS DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Background: The period of the Russo-Ukrainian war is rich in visual symbols. We can observe the emergence and creation of new symbols that contain important cultural and social codes. People create one social construct and reject another, forming their opinion about the war and their participation in it, demonstrating the state of society.

Purpose: To determine citizens' perceptions and how they form a social construct during the Russian-Ukrainian war, a study of Ukraine Post stamps (visual symbols) can be conducted.

Methods: Through the paradigm of social constructivism, we examine this research. We obtained empirical data through quantitative method using content analysis. Since our focus is on how Ukrainians construct a social construct, we chose to analyze the arguments presented in comments regarding the stamps that Ukrposhta submitted for the competition held from March 8 to March 10, 2022 (Ескізи поштових марок, 2022).

Results: Analyzing the comments on the stamps, we obtained two consecutive branches:

1. Commentators' behavior. In addition to likes, 10.6% of the voters left comments, 8.5% followed the contest rules, and 0.5% argued their choice.
2. Formation of a social construct. Commentators form a social construct based on the following parameters and attempts at social encoding: Textual symbolism (condemnation of profanity, praise for the absence of Russian profanity, desire for profanity, condemnation of surzhyk). National and military symbols (support for modifications with the trident, condemnation of modifications with the trident, absence of identification of profanity in the trident, support for identification of the Ukrainian coat of arms, condemnation of its presence, support for identification of Russian colors, condemnation of the Russian tricolor on Ukrainian stamps, support for the expression of blue-yellow colors. Warrior symbol (military) (support for the presence of the Ukrainian military, condemnation of the warrior symbol).

Conclusion: Summarizing the views of commentators, we see citizens of Ukraine who recognize and respect Ukrainian culture, identify themselves as Ukrainians, clearly distinguish themselves from the occupying country, strive to interact with friendly countries, and understand the strength of their own army. This scientific work will be relevant for the study of patriotism, nationalism, building a civil state, propaganda, and counter-propaganda, as visual symbols are not only a reflection of society but also a tool for influencing it.

Keywords: social construct, perceptions, visual symbols, citizens, Russo-Ukrainian War.

Період війни насичений візуальними та текстовими символами, складеними у відповідні конструкти, що здатні в найпростіший спосіб, а отже ефективно для широкої громадськості, донести повідомлення через певні культурні коди. Оформлення символів, як правило спрощене та емоційно забарвлене, забезпечує можливість масової реплікації, швидкість трансляції закладеної в них інформації. Ще одним чинником масового розповсюдження інформації, закодованої у такого роду конструктах, є поєднання традиційних, що віддавна ввійшли у свідомість споживачів, та модерних елементів. Це дозволяє у доступній для нинішнього споживача, зокрема молоді, стилістиці передати необхідні повідомлення.

Об'єктом нашого дослідження стали матеріали конкурсу Укрпошти на створення першої вітчизняної поштової марки часу російсько-української війни (текстові коментарі учасників конкурсу та графічне наповнення 20-ти марок). Такий вибір об'єктів аналізу дозволяє уявити яким чином суспільство, в особі учасників конкурсу, долучається до формування певних соціальних конструктів, пропонуючи певні символи із відповідним сенсовим наповненням, та висловлюючи своє ставлення до них.

Поштові знаки та матеріали, пов'язані із їх публічним обговоренням, викликають особливий інтерес для аналізу, оскільки, при певній архаїчності (традиційне «паперове» листування, особливо в молодіжному середовищі, практично повністю витіснили різноманітні електронні засоби), поштові марки все ж залишаються важливими символами державності, є об'єктами колекціонування, нерідко бажаними навіть для людей, далеких від філателії. До того ж, поштові марки не лише завжди однозначно ідентифікуються з певною державою, але й дозволяють у доступній для споживача з іншого культурного середовища, наприклад іноземців, формі донести бажану інформацію.

Очевидно, керуючись такою мотивацією, Укрпошта у березні 2022 року, менше ніж через місяць після початку повномасштабної російської агресії, на сторінці у мережі Фейсбук, яка налічує 124 тис. читачів, провела конкурс на створення поштової марки за темою війни (Ескізи поштових марок, 2022). Попередньо, з поміж 500 надісланих варіантів було відібрано 20 ескізів. Учасникам голосування, методом вподобайки та коментаря, потрібно було обрати кращий з них для створення марки. Укрпошта одразу визначила, що усі ескізи повинні містити надзвичайно популярне і в нинішні часи, хоча й незвичне для спілкування у публічному просторі, повідомлення: «Русский военный корабль, иди на#уй!».

(20 конкурсних ескізів марок)

Для розуміння обставин створення соціального конструкту, закладеного в марку, ми проаналізували усі коментарі, і навіть ті, що не включають безпосередньої аргументації вибору. Але і вони містять ставлення учасників конкурсу до проблеми. Відповідно, ми отримали дві послідовні гілки:

1. Поведінка коментаторів;
2. Формування соціального конструкту.

Загальна кількість коментарів під усіма 20-тьма марками становила – 3202, з них коментарі до певних марок із вказівкою їхнього номера – 2570, коментарі-заперечення (лише необґрунтоване слово «ні») – 7, неозначені коментарі (емоційні позначки, уточнення як придбати марку, слова: «чудово», «клас» і т.д.), - 464, обґрунтовані коментарі (аргументація власного вибору марки) – 161, вподобайок – 30178.

За цими результатами ми можемо відстежити поведінку учасників обговорення, які поставили вподобайку: помітно, що лише 10,6 % з них залишили коментарі, 8,5 % дотримались всіх умов конкурсу, 0,5 % аргументували свій вибір

Ми проаналізували 20 дописів з коментарями до зображень з марками та 161 текстовий обґрунтований коментар на предмет виявлення соціального конструкту, закладеного в марку та бажаного/небажаного для учасників обговорення.

Досліджуючи коментарі, ми бачимо, що соціальний конструкт українці формують за такими параметрами:

Символізм, закладений у текстовому повідомленні – 89:

- а) Засудження присутності матюків (21)
- б) Похвала за відсутність російських матюків (55)
- в) Бажання присутності обценної лексики (11)
- г) Засудження присутності суржику (2)

Графічні національні та військові символи – 65:

- а) Схвалення модифікацій з тризубом (13)
- б) Засудження модифікацій з тризубом (16)
- в) Відсутність модифікації тризуба (присутність в ньому матюків) (10)

- г) Допустимість присутності на марці ворожого символу – рашистської Z (0)
- д) Засудження присутності Z (8)
- ж) Допустимість присутності на марці рашистських кольорів (5)
- з) Засудження рашистського триколову на українських марках (7)
- е) Схвалення наявності синьо-жовтих кольорів (6)

Символ-воїн (військовий) – 7:

- а) Схвалення присутності українського військового (4)
- б) Невдале графічне оформлення символу-воїна (3)

Марка-переможниця №3 налічує усіх коментарів – 622, з них коментарі з номером марки – 383, коментарі-заперечення (лише необґрунтоване слово «ні») – 1, неозначені коментарі (емоційні позначки, уточнення як придбати марку, слова: «чудово», «клас» і т.д.) – 170, обґрунтовані коментарі (аргументація власного вибору марки) – 68, вподобайки – 5,9 тис.

За цими результатами ми можемо відстежити поведінку учасників обговорення, а саме помітно, що лише 10,5 % залишили коментарі, 6,5 % дотримались умов конкурсу, 1,2 % аргументували свій вибір.

Соціальний конструкт, присутній на марці, формують такі параметри:

Текстовий символізм (Похвала за відсутність російських матюків – 51, Бажання поміщення відомої фрази з обценною лексикою – 6). При тому зазначимо оригінальність підходу автора проекту, який, не використовуючи ненормативної лексики, передав закладений в умови конкурсу вираз через графічне зображення жесту.

Національні та військові символи (Засудження зображення рашистського триколову на українських марках – 1, Схвалення ідентифікації рашистських кольорів – 4);

Символ-воїн (військовий) (Невдале графічне оформлення символу-воїна – 3, Схвалення зображення українського військового – 3).

Присутність воїна підкреслила важливість військових в уявленнях українців. Не всі однозначно ідентифікують жест військового та положення його тіла, хоч значна більшість, навпаки, вбачає максимально зрозуміле повідомлення. Цікаво що до цієї марки було багато коментарів іноземців, які вказували на добре розуміння смислового повідомлення, переданого фігурою та жестом воїна. Тому можемо вважати соціальний конструкт, закладений в марку, є зрозумілим не лише для українців, а й для представників інших культур.

Марка-переможниця також оформлена в гамі національних українських кольорів.

(марка №3)

Отже отримані дані дають нам розуміння, що свідомість українського суспільства не приймає російські матюки, хоч частина коментаторів вважає, що цей вислів треба увіковічити як реальний факт з подій війни. Противники аргументують свою позицію в такому руслі – матюки не віддзеркалюють українську культуру та не можуть бути присутні на марці, що несе смислове символічне повідомлення для всього світу. Те ж стосується кольорів ворога: одні коментатори закликають не подавати на українській марці ворожих кольорів та рашистських символів, щоб не мати жодного стосунку до ворожої країни, інші прагнуть ідентифікації ворога, щоб зафіксувати сміливе протистояння України. Фіксуємо засудження суржику, що теж має зв'язок з мовою ворога.

Критики зазнали модифікації з державним гербом. Коментатори трактують це як осквернення національного символу та присутнього у ньому слова «Воля». Цікавим фактом є те, що значна частина коментаторів не помітили підміну слова «воля» на матюки в тризубі, проте інші коментатори звернули на це увагу.

У підсумку зазначимо, що напрямок формування соціального конструкту, закладеного в марку, первинно сформувало керівництво Укрпошти, а вторинно – пересічні громадяни

(учасники голосування). Відмінності у формуванні певних елементів соціального конструкту, свідчать про те, що вибір здійснювали люди, які, хоча і належать до різних соціокультурних середовищ, мають цілковито однозначне спільне ставлення до російсько-української війни.

Закладений у марку-переможницю соціальний конструкт, відзначається наступними рисами: безумовна повага до української традиційної культури та водночас визнання можливості її модифікації відповідно до умов сучасного суспільства, навіть у достатньо неоднозначних формах, як, наприклад, використання обценної лексики, хоча і у вигляді жесту; повна підтримка національної символіки, хоча для кращої передачі смислових повідомлень також допускається її певна модифікація; чітке відмежування себе від країни-агресорки, яка довгий час сприймалася значною частиною суспільства як дружня. При тому це не заперечує можливості використання елементів культури ворога для «більш дохідливої» передачі йому певних повідомлень. Основним сенсом, закладеного у марку конструкту, виступає демонстрація патріотизму громадян України, їх готовності до боротьби із будь-яким ворогом. При тому важливо що ці настрої не лише приймаються вітчизняним суспільством, але й у цілком доступній формі транслиуються для інших країн, відмінних соціокультурних середовищ.

Список використаних джерел

Ескізи поштових марок (2022). URL: <https://www.facebook.com/media/set/?set=a.4970728026307145&type=3> (дата звернення: 27.04.2023).

References

Eskizy poshtovykh marok (2022). URL: <https://www.facebook.com/media/set/?set=a.4970728026307145&type=3> (data zvernennia: 27.04.2023). [in Ukrainian]

Макар М., Савка В.

Національний університет «Львівська політехніка»

СОЦІАЛЬНІ КОНСТРУКТИ У МАРКАХ УКРПОШТИ ЧАСУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Mariia Makar – Student, Department of Sociology and Social Work, mariia.makar.so.2020@lpnu.ua

Victor Savka – Phd, Department of Sociology and Social Work, savka123@ukr.net

Mychka M.-R., Shkoliar M.

Lviv Polytechnic National University

SOCIOLOGICAL DISCOURSE OF THE DOMESTIC ANIMALS STATUS TRANSFORMATION IN THE HUMAN-ANIMAL RELATIONS

Background: The topic of human-animal relationship has been gaining more and more popularity in recent years in the Western scientific discourse, but there are not so many studies and scientific works. You can find only isolated works and empirical investigations on this topic in the Ukrainian scientific space, although the role that pets play in the life of a modern person is quite important.

Purpose: justification of modern trends in human-animal relations through the prism of sociology.

Methods: the methods of analysis, synthesis, systematization and generalization were the main ones in the work with the primary sources on the topic of the publication, which made it possible to determine the features of various approaches to the study of important aspects of the human – domestic animal relationship. The method of secondary analysis of sociological research made it possible to reveal the current situation regarding the practices of interaction between people and domestic animals.

Results: Current aspects of the study of the pet's role in people's lives have been clarified. The evolution of a person's attitude towards an animal in a historical-cultural section from an object (utilitarian attitude) to a subject, a partner in interaction (animal-companion, animal-friend, animal-child, etc.) is considered. The mechanism of changing the status of a domestic animal through the prism of the phenomenological paradigm is substantiated: the attitude towards animals depends on the framework of perception of their status and essence, which can be the values, norms and rules adopted in society or in a certain environment in a certain period. The factors that contributed to the change of the specified norms and rules of interaction were identified, including: the spread of humanism and posthumanism values, urbanization, the tendency to anthropomorphize animals, etc.. The methodological foundations of B. Latour's actor-network theory were used to explain the subjectivity status of domestic animals. According to it, things (in our case, animals) are not only passive agents of interaction, not only exposed to the influence of a person, but also exert an influence on him. This means, that they are partners in a network of interactions. The process of domestic animals status transformation is illustrated on the basis of the social construction stages of reality by P. Berger and T. Luckmann. Social, racial, and demographic characteristics of social practices related to pets are explored.

Conclusion: The topic of interaction between domestic animals and people is not sufficiently disclosed in the sociological discourse, since interest in it began quite recently. Scientists were motivated to intensify research on this topic by changes in the attitude towards the animals that live nearby. From consumerism to partnership. This led to a change in the utilitarian value of animals, which began to be determined by feelings and emotions. This situation became possible as a result of the transformations of the value dimension of society, the spread of the philosophy of animals treatment, the principles of posthumanism. As well as the aggravation of the modern person needs to interact with animals, experience "live", real emotions and feelings (love, affection, devotion, etc.) in the world of technologies and rational relations.

Keywords: sociology, pet, pets' status transformation, subjectivity of pets.

Згідно з дослідженням Американської асоціації товарів для тварин, 70% або дві третини домогосподарств США мають як мінімум одну домашню тварину (APPA, 2022). В той час як в Україні, за результатами соціологічного опитування компанії R&B Group (2018), кішки та собаки присутні у житті практично кожного другого її мешканця. Роль, яку вони відіграють у їх житті, різна: для одних це друг, для інших – психологічна підтримка, або ж заміна дітей, оскільки власних мати не можуть, чи вважають їх альтернативою дітям тощо.

В західному науковому дискурсі тема взаємовідносин людина – тварина в останні роки є доволі популярною, хоч й досліджень та наукових робіт не так й багато. Вперше до проблеми, що озвучувала олюднення домашніх тварин, їх роль у життєдіяльності людини та набуття домашніми улюбленцями суб'єктності, звернулись закордонні вчені. Зокрема, Л. Курдек, Л. Бек та Е. Мардеш вивчали цю тему в межах теорії прихильності. Специфіка статусу домашньої тварини в різних родинх висвітлювалась у дослідженнях Дж. Хорна й Дж. Міра, Е. Кейн, А. Альберта та К. Балкрофта. До рутинної взаємодії людей та їх домашніх улюбленців зверталась Т. Холмберг. На відміну від закордонних колег, в українському науковому просторі можна знайти лиш поодинокі роботи, які, в основному, зосереджені на психологічних аспектах. Варто звернути увагу на наукову статтю С. Харькова «Еволюція цінностей суспільства в аспекті взаємовідносин «людина-тварина» (2021), де автор детально аналізує причини відносини між людьми та тваринами, вказуючи на наслідки змін у сфері цих відносин.

Соціологи цікавляться виміром взаємодії людини з домашнім улюбленцем в повсякденному житті як з соціальним партнером. Їх цікавлять соціокультурні чинники, що сприяють зміні цінностей та визначення ролі й статусу домашньої тварини в сучасному світі.

Метою публікації є обґрунтування сучасних тенденцій у відносинах між людиною та твариною крізь призму соціології.

Можемо вести мову про еволюцію ставлення людини до тварини в історико-культурологічному розрізі. З найдавніших часів тварини сприймалися як об'єкт, яким людина могла користуватись. Домашні тварини в соціокультурному контексті суспільства споживання

використовувались як споживчі товари, були джерелом продуктів харчування, їх використовували як матеріал та предмети побуту. Ставлення до тварин змінюється разом із змінами у ціннісно-культурному та соціальному вимірах. Особливо на трансформацію ставлення до тварин вплинуло розповсюдження гуманізму як філософії засудження жорстокого ставлення як до людини, так і до тварини.

Утилітарне ставлення до домашніх улюбленців, що домінувало до початку ХХ ст., змінилось: взаємини людина-домашня тварина поступово набувають партнерського характеру. Завдяки прихильності до домашніх тварин сучасна людина стала задовольняти власні соціальні потреби, що проявляються у піклуванні про когось або, наприклад, заміною дітей домашніми тваринами тощо.

Сьогодні йдеться про визнання соціологами амбівалентного характеру сучасних процесів у суспільстві, пов'язаних з антропологізацією речей, з одного боку, та уречевленням людей – з іншого. У «суспільстві знання», яким є сучасне суспільство, об'єктні відносини (стосунки з речами, об'єктами (такими для людини також вважались тварини), які ідентифікують «я»-особистість, перетворюються на соціальні відносини, стають їх складовою. За твердженням соціологів, «об'єкт-центрична соціальність» є продуктом суспільства знання та індивідуалізованого способу життя, притаманного сучасній людині (Вахштайн, 2006). Відповідно, у сучасному суспільстві статус домашньої тварини змінюється із позиції об'єкта у позицію суб'єкта.

У поясненні статусу суб'єктності домашніх тварин було використано методологічні підстави акторно-мережевої теорії Б. Латура, за якою речі (у нашому випадку тварини), є не тільки пасивними агентами взаємодії, вони мають форму власної активності і до них слід відноситися відповідним чином (Латур, 2006). Тварини не лише піддаються впливу людини, а й чинять на неї вплив – тобто є партнерами у мережі взаємодій.

Зміну статусу домашньої тварини обґрунтовано крізь призму феноменологічної парадигми. Зокрема, відповідно до теорії фреймів І. Гофмана (Goffman, 1974), ставлення до тварин залежить від фрейму, рамки сприймання їх статусу та сутності. Цією рамкою є соціокультурний контекст, цінності та норми, прийняті у суспільстві чи в певному середовищі в певний період, епоху. Так відбувається трансформація «натуральних» тварин в об'єкти домашні. З прагматичної точки зору «конструюється» не сама тварина, а рамка сприйняття, як безпосередньо вона (тварина) сприймається: як істота, об'єкт чи домашня тварина. Соціокультурна рамка того чи іншого середовища, в якому відбувається взаємодія людина – домашня тварина, визначає ставлення до тварини, змінює перелік характеристик, які приписуються тварині.

Для пояснення механізму зміни ставлення до домашніх тварин використано 4-рівневий алгоритм конструювання соціальної реальності за П. Бергером та Т. Лукманом (Бергер & Лукман, 1995). Так, завдяки процесам хабітуалізації, типізації, інституціоналізації, легітимації відбувається зміна соціальної реальності, ставлення до тварин відповідно до змін соціокультурного середовища, поява нових норм та правил взаємодії «людина – домашня тварина». Перший рівень – хабітуалізація: життєві практики людей та їх домашніх тварин, такі як спільне проживання, споживання їжі, сон, прогулянки, подорожі та ін. рутинізуються, повторюються практично кожного дня, відповідно до чого з'являються когнітивні моделі сприйняття цих буденних практик. Люди перестають надавати цьому особливого значення і можна припустити, що роблять це нерелексивно. Ми допускаємо, що такі моделі мають масовий та наслідковий характер і можуть передаватись з покоління в покоління. Відповідно, ставлення до домашніх тварин як до членів сім'ї, виконання щодо них функцій опіки, виховання, догляду, спільні дозвіллієві практики, тощо внаслідок хабітуалізації починають сприйматись, розумітись та відтворюватись більшістю як такі, що самі собою зрозумілі. Цей процес називається, за П. Бергером та Т. Лукманом, типізацією, яка є другим рівнем конструювання соціальної реальності. Типізація передбачає створення певних зразків взаємодій, що пізніше відтворюється більшістю. Буденна типізація ґрунтується на здоровому глузді та колективному досвіді, які окремих індивід приймає як щось стале і «правильне». Наприклад, крізь фрейм сільської місцевості собака переважно окреслюється категоріями «охоронець», «живе на вулиці», «не потребує особливого догляду», тобто є «об'єктом» тощо. Фрейм міста пропонує трохи інше смислове навантаження: «друг», «живе в квартирі»,

«компаньйон», «дитина» тощо. Якщо брати українське суспільство загалом, то спостерігається тенденція до типізації «міського зразка» щодо домашніх тварин. Серед типів взаємодій «людина-тварина» виділено наступні: «робоча взаємодія», «дружня взаємодія», «батьківство-дитячі взаємини», відносини людина-тварина як «компаньйони» тощо. Сьогодні факт ототожнення домашньої тварини з дитиною, другом, компаньйоном та перекладання на неї відповідних ролей у сім'ї не є чимось незвичним, зважаючи, наприклад, на практику заміни дітей тваринами у сім'ях чайлдфрі чи молодих сім'ях, в яких подружжя робить ставку на побудову кар'єри тощо. Відповідно, відбувається інституціоналізація зазначеного феномену, закріплення людьми типізацій. Тут з'являються соціальні статуси й ролі, норми та установки. Сприйняття домашньої тварини як члена сім'ї, її присутність в повсякденних життєвих практиках людини, інтеграція улюбленця в громадський простір стає нормою. Про це свідчать такі речі, як поява правил поведінки людини з домашньою твариною в громадських місцях, розвиток споживчого ринку товарів для тварин та їх власників, формалізація заборони жорстокого поводження з домашніми тваринами та ін. Останній завершальний рівень – легітимація, яка допомагає консолідувати дію усталених норм тих чи інших соціальних інституцій, інтегруючи їх в життя наступних поколінь. В легітимації суб'єктності домашніх тварин основну роль відіграють ЗМІ, що поширюють дані про цей феномен та науковці, які досліджують його аспекти. Також чималий вплив здійснюється за допомогою громадських рухів, адже вони здійснюють вплив на громадську думку.

Серед чинників, що посприяли зміні норм та правил взаємодії, можемо виділити міський спосіб життя, наукові відкриття в нейробіології та етології, розповсюдження філософії гуманізму, тенденція до антропоморфізації речей, зокрема і тварин тощо. Через стресогенність урбаністичного способу життя, самотність та ін. людина вибудовує квазілюдські соціальні відносини з твариною, актуалізуючи моральні аспекти цих відносин (Харьков, 2021).

Емпіричні розвідки зарубіжних авторів дозволили виявити деякі особливості соціальних практик, пов'язаних із домашніми тваринами. Зокрема, був зафіксований факт житлової дискримінації осіб та сімей, що утримують тварин (введення додаткової плати, заборона заводити тварин тощо) (Carlisle-Frank, Frank & Nielsen, 2005; Graham, Milaney, Adams & Rock, 2018). Питання житлової нерівності також пов'язані з маргіналізацією за ознаками раси та етнічного походження. Немає певних доказів конкретного співвідношення між расовою приналежністю та тим, якими домашніми тваринами володіє і як ставиться до них та чи інша раса. Проте, варто зазначити, що в США для більшості організацій з захисту та контролю за тваринами раса дійсно має значення у визначенні того, хто має право на ту чи іншу тварину (у цьому випадку береться до уваги економічна спроможність та статус особи як представника певної раси чи етнічної групи) (Applebaum, Peek, & Zsembik, 2020).

Було зафіксовано, що домашні тварини є чинником формування соціального капіталу: власники домашніх тварин характеризуються наявністю соціальних взаємовідносин з іншими людьми в своєму районі або спільноті (Wood, Giles-Corti & Bulsara, 2005; (Wood et al., 2017).

Також шотландські дослідники виявили особливості взаємодії людей та тварин відповідно до демографічних чинників. Так, діти дужче прив'язуються до своїх домашніх тварин, ніж дорослі, а дівчата частіше проявляють турботу та співчуття, ніж хлопці (Hawkins, Williams, & Scottish SPCA, 2017). Гендерні відмінності також відображаються у співвідношенні участі чоловіків і жінок в русі за права тварин. Хоча точні цифри відсутні, існує значна перевага у кількості жінок у членстві в зоозахисних організаціях (Sperling, 1988; Herzog Jr, Betchart & Pittman, 1991). Більш того, опитування вегетаріанців, більшість з яких повідомили, що етичне споживання м'яса тварин враховується в їхніх дієтичних уподобаннях, створило вибірку, яка складалася з 71% жінок і 29% чоловіків (Amato & Partridge, 1989; Herzog Jr, Betchart & Pittman, 1991).

Можемо підсумувати, що зміна статусу домашніх тварин у бік суб'єктності стала можливою внаслідок трансформацій ціннісного виміру суспільства, поширення філософії гуманного ставлення до тварин, а також принципів постгуманізму, які обґрунтовують новий тип соціальності, гібридність, динаміку між онтологічними та аксіологічними межами, між людським і сублюдським (рух за права тварин), між тваринним і людським, природним і

штучним, фізичним і нефізичним. Зміни в культурі суспільства поступово призводять до поширення змішаних комунікацій (постсоціальних відносин), в межах яких люди, як партнери по взаємодії, замінюються нелюдськими, навіть неживими, нефізичними об'єктами. Приписування статусу суб'єктності домашнім тваринам, не в останню чергу, викликане також загостренням потреби сучасної людини, зануреної у світ технологій та раціоналізованих відносин, взаємодіяти із тваринами, переживати «живі», справжні емоції та почуття (любов, прихильність, відданість тощо).

Список використаних джерел:

- Бергер П., Лукман Т. (1995). Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. М.: «Медиум». 323 с.
- Вахштайн, В. (2006). Социология вещей: Сборник статей. Территория будущего.
- Латур, Б. (2006). Об интеробъективности. *Социология вещей*. М.: Территория будущего, 169-199.
- Харьков, С. (2021). Еволюція цінностей суспільства в аспекті взаємовідносин «людина-тварина». *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*, (37), 73-81.
- Amato, P., & Partridge, S. A. (1989). The New Vegetarians: Promoting Health and Protecting Life. American Pet Products Association (2021-2022). National Pet Owners Survey.
- Applebaum, J. W., Peek, C. W., & Zsembik, B. A. (2020). Examining US pet ownership using the General Social Survey. *The Social Science Journal*, 1-10.
- Carlisle-Frank, P., Frank, J. M., & Nielsen, L. (2005). Companion animal renters and pet-friendly housing in the US. *Anthrozoös*, 18(1), 59-77.
- Goffman, E. (1974). *Frame analysis: An essay on the organization of experience*. Harvard University Press.
- Graham, T. M., Milaney, K. J., Adams, C. L., & Rock, M. J. (2018). "Pets negotiable": how do the perspectives of landlords and property managers compare with those of younger tenants with dogs?. *Animals*, 8(3), 32.
- Hawkins, R. D., Williams, J. M., & Scottish Society for the Prevention of Cruelty to Animals (Scottish SPCA). (2017). Childhood attachment to pets: Associations between pet attachment, attitudes to animals, compassion, and humane behaviour. *International journal of environmental research and public health*, 14(5), 490.
- R&B Group. (2018). Всеукраїнське дослідження громадської думки: Коти і собаки в житті українців. Електронний ресурс. Режим доступу до ресурсу: <https://rb.com.ua/blog/koshki-i-sobaki-v-zhizni-ukraincev/>.
- Sperling, S. (1988). *Animal liberators: Research and morality*. University of California Press.
- Wood, L., Giles-Corti, B., & Bulsara, M. (2005). The pet connection: Pets as a conduit for social capital?. *Social science & medicine*, 61(6), 1159-1173.
- Wood, L., Martin, K., Christian, H., Houghton, S., Kawachi, I., Vallesi, S., & McCune, S. (2017). Social capital and pet ownership—a tale of four cities. *SSM-population health*, 3, 442.

References

- Berher P., Lukman T. (1995). *Sotsyalnoe konstruyrovanye realnosti*. Traktat po sotsyolohyy znanyia. M.: «Medyum». 323 s. [In Ukrainian]
- Vakhtayn, V. (2006). *Sotsiologiya veshchey: Sbornik statey*. Territoriya budushchego. [In Russian]
- Latour, B. (2006). Ob interob"yektivnosti. *Sotsiologiya veshchey*. M.: Territoriya budushchego, 169-199. [In Russian]
- Khar'kov, S. (2021). *Evolyutsiya tsennostey obshchestva v aspekte vzaimodeystviya "chelovek-zver"*. Ukrainskaya kultura: minulo, suchasne, shlyakhi rozvytku, (37), 73-81. [In Russian]
- Amato, P., & Partridge, S. A. (1989). *The New Vegetarians: Promoting Health and Protecting Life*. American Pet Products Association (2021-2022). National Pet Owners Survey.
- Applebaum, J. W., Peek, C. W., & Zsembik, B. A. (2020). Examining US pet ownership using the General Social Survey. *The Social Science Journal*, 1-10.

- Carlisle-Frank, P., Frank, J. M., & Nielsen, L. (2005). Companion animal renters and pet-friendly housing in the US. *Anthrozoös*, 18(1), 59-77.
- Goffman, E. (1974). *Frame analysis: An essay on the organization of experience*. Harvard University Press.
- Graham, T. M., Milaney, K. J., Adams, C. L., & Rock, M. J. (2018). "Pets negotiable": how do the perspectives of landlords and property managers compare with those of younger tenants with dogs?. *Animals*, 8(3), 32.
- Hawkins, R. D., Williams, J. M., & Scottish Society for the Prevention of Cruelty to Animals (Scottish SPCA). (2017). Childhood attachment to pets: Associations between pet attachment, attitudes to animals, compassion, and humane behaviour. *International journal of environmental research and public health*, 14(5), 490.
- R&B Group. (2018). Vseukrainske doslidzhennia hromadskoi dumky: Koty i sobaky v zhytti ukrainsiv. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu do resursu: <https://rb.com.ua/blog/koshki-i-sobaki-v-zhizni-ukraincev/>.
- Sperling, S. (1988). *Animal liberators: Research and morality*. University of California Press.
- Wood, L., Giles-Corti, B., & Bulsara, M. (2005). The pet connection: Pets as a conduit for social capital?. *Social science & medicine*, 61(6), 1159-1173.
- Wood, L., Martin, K., Christian, H., Houghton, S., Kawachi, I., Vallesi, S., & McCune, S. (2017). Social capital and pet ownership—a tale of four cities. *SSM-population health*, 3, 442.

Мичка М., Школяр М.

Національний університет «Львівська політехніка»

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС ТРАНСФОРМАЦІЇ СТАТУСУ ДОМАШНІХ ТВАРИН У ВЗАЄМИНАХ З ЛЮДИНОЮ

Mariia-Roksoliana Mychka – student of the Sociology and Social Work Department of Lviv Polytechnic National University, mariia-roksoliana.mychka.so.2020@lpnu.ua;

Mariana Shkoliar – Phd in Political Science, associate professor, Department of Sociology and Social Work, mariana.v.shkoliar@lpnu.ua.

Myshok R.

Scientific supervisor: **Klymanska L.**, Doctor of Political Sciences, Professor
Lviv Polytechnic National University

INFORMATION FRAUD AS A CHALLENGE FOR CIVIL SOCIETY IN UKRAINE

Background: On the Internet today, we can come across numerous fraudulent technologies that are considered electronic crimes. One of the cyber fraud subspecies, information fraud, is not only undefined in Ukrainian legislation but is generally little studied in the domestic scientific discourse. The lack of scientific research and the legislative framework is one of the reasons for the prevalence of this phenomenon in Ukrainian society, which brings serious harm to citizens, especially during the war in Ukraine.

Purpose: To consider information fraud in terms of its impact on civil society in Ukraine.

Methods: In the course of the work, general scientific methods were used: analysis for a detailed study of the scientists works on the selected topic and synthesis to determine the essence of the concept of "information fraud" and its features. The classification method was used to organize and structure information.

Results: Information fraud can be interpreted as manipulative socio-political Internet technology, as online fraudsters, using certain manipulation strategies and tactics, sell information that has no practical value. In our opinion, during the war in Ukraine, this kind of fraudster is a big

problem for society, on par with other widespread cybercrimes, because they can lead to various negative social consequences and even the death of a person.

Conclusion: Positive tendencies in the development of Ukraine's civil society may be seen in the public's engagement and the population's response to the issue of information fraud. On the other hand, one of the obstacles to the creation of such a society is the pervasiveness of information fraud and cybercrime in general.

Keywords: cyber fraud, information fraud, socio-political Internet technology, civil society, manipulation

Сьогодні в інтернеті можна зіткнутися з великою кількістю шахрайських технологій, які розглядаються як електронні злочини. Рівень шкоди таких злочинів в інтернеті варіюється від невеликої шкоди для окремої людини (злам сторінки в соціальних мережах, фішинг) до значних збитків державній інфраструктурі (DoS-атаки, кібертероризм).

Науковці в сфері права констатують факт відсутності в законодавстві України визначення кібершахрайства чи шахрайських дій у мережі або інших синонімічних йому термінів. Згідно ст. 190 Кримінального кодексу України поняття «шахрайство» трактується як заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою. Варто зауважити, що ч. 3 цієї статті визнає кримінальним правопорушенням шахрайство, вчинене шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки, під яким розуміється кібершахрайство. Допоміжним також може бути визначення кіберзлочину як суспільно небезпечного винного діяння у кіберпросторі та/або з його використанням, відповідальність за яке передбачена законом України про кримінальну відповідальність та/або яке визнано злочином міжнародними договорами України (Кримінальний кодекс України, 2023).

При визначенні поняття кібершахрайства дослідники в цілому характеризують його як кримінальне правопорушення, що відрізняється від звичайного шахрайства, оскільки в результаті еволюції та технологічного прогресу воно здійснюється з використанням нових методів, які раніше не були вивчені, але за сутністю вони нагадують звичайне шахрайство.

Один із підвидів кібершахрайства – інформаційне шахрайство, є не просто невизначеним в українському законодавстві, але й взагалі є мало досліджуваним у вітчизняному науковому дискурсі. В публічній сфері за таким видом шахрайства уже прикріпилася назва «інфоциганщина», а людей, які займаються такою справою почали називати «інфоциганями». Зі свого боку ми не вважаємо термін «інфоцигани» толерантним, тому послуговуємося саме варіантом «інформаційне шахрайство», який, на нашу думку, чітко передає суть цього виду кібершахрайства без додаткової стереотипізації та стигматизації представників ромської культури. На додаток, в англійській літературі для позначення таких онлайн-шахраїв використовують висловлення «fake online guru», що можна перекласти як онлайн псевдонаставники, що також підтверджує некоректність використання назви «інфоциганщина».

Інформаційне шахрайство можна інтерпретувати маніпулятивною соціально-політичною інтернет-технологією, оскільки онлайн-шахраї, використовуючи певні стратегії та тактики маніпулювання, продають інформацію, яка не має ніякої практичної цінності. На нашу думку, під час війни в Україні такого роду шахраї є великою проблемою для суспільства на рівні з іншими розповсюдженими кіберзлочинами: пропозиціями з оренди уявного чи вже зайнятого житла для вимушених переселенців; фейковими пасажирськими перевезеннями; недійсними талонами на паливо; продажем нереальних товарів (тих, що є найбільш потрібними у воєнний час); наданням неправдивої інформації, зокрема про зниклих громадян чи визволення останніх з полону, фейковими зборами коштів тощо (Левківська, 2022, с. 521). Але в чому загроза саме інформаційного шахрайства?

Взагалі інформаційне шахрайство найчастіше пов'язують з бізнесом та підприємництвом, оскільки основна мета такої діяльності – заробити якомога більше грошей з мінімальними витратами. З позиції теорії раціонального вибору такого пояснення поведінки буде достатньо. Але наслідки від цієї неправомірної інтернет-поведінки є куди серйозніші ніж просте «видурювання коштів», що переносить його з поля економіки в соціальну сферу.

Як ми уже зазначали, інформаційні шахраї – це експерти з маніпулювання. Вони знають як і кому продавати свій інформаційний непотріб. Часто в різних публіцистичних статтях та інструктажах стосовно того, як можна розпізнати так званих «інфоциган», їхніми основними рисами вказуються:

- Вигадана історія успіху – шахраї розповідають легенду, яка презентує історію власного успіху та успіху інших людей, які використовували методику, що, власне, продається.
- Швидкі результати – шахраї гарантують успіх уже після закінчення навчання на їхній програмі.
- Демонстрація красивого життя, або його ілюзії – фото чи відео на сторінках так званого «коуча», де зображено його (часто і не його) дорогі машини, інтер'єри, фешенебельний відпочинок, знайомства та дружба з відомими людьми тощо.
- Приховування офіційної інформації про освіту та досвід діяльності, маніпулювання назвами установ, для створення видимості роботи в авторитетних структурах.
- Для більш відомих шахраїв – велика аудиторія в соціальних мережах.
- Надумана унікальність та цінність курсу, зміст якого не несе ніякої конкретики, а псевдонаставник розповідає загальні та доступні в інтернеті речі, які часто приправлені магічним мисленням та самомотивуванням.

Список цих ознак можна продовжувати далі, оскільки інформаційні шахраї, залучені в безліч різних галузей, можуть використовувати багато уже добре відомих способів для маніпулювання, а також вигадувати й нові тактики, зважаючи на технологічний прогрес.

Жертвою цих шахраїв може стати будь-яка людина в інтернеті. Однак рекламна діяльність онлайн псевдонаставників орієнтована на певні цільові аудиторії. Граючи на емоціях та очікуванні швидких результатів, інфошахраї заманюють до себе довірливих людей, які хочуть або швидко заробляти не виходячи з дому, або мати пасивний дохід, або вирватися з боргової ями чи виплатити кредит. В часі війни такі потреби у людей зустрічаються усе частіше, що породжує попит на відповідні курси, а тому інформаційне шахрайство процвітає. Нерідко можна побачити новинні заголовки та сюжети, які розповідають про те, як такі шахраї обдурюють українських біженців.

Окрім знань та компетенцій, потрібних громадянам для задоволення своїх базових потреб, в Україні існує й дефіцит в спеціалізованих знаннях, необхідних для відновлення країни в майбутньому. Результати соціологічного дослідження «Громадянське суспільство України в умовах війни» показало, що 81,6% активних громадян, долучених до громадських об'єднань чи благодійних організацій, які планують долучитися до відновлення країни, є потреба у нових навичках та підвищенні кваліфікації («Громадянське суспільство України в умовах війни-2022» – звіт за результатами дослідження – Єднання). В цьому контексті варто порушити питання відсутності належної системи освіти в країні, яка має закривати такі потреби громадян. Основними проблемами тут є, по-перше, те, що дистанційне навчання хоч ввели, але розробка онлайн-курсів ще є не розвиненою, що робить цю нішу відкритою для шарлатанів; по-друге, навіть якщо й існують якісні онлайн-курси, то вони не просуваються в маси; по-третє, часто самі освітяни потребують підвищення кваліфікації; по-четверте, нерідко буває таке, що до програм через знайомства долучаються «потрібні» люди, які можуть бути тими самими шахраями. Тому, до того часу, поки не будуть напрацьовані партнерські стосунки між владою, закладами освіти та бізнесом, інформаційне шахрайство буде існувати та процвітати в українському суспільстві (Щука, 2021, с. 149).

Зараз в інформаційному просторі часто почали з'являтися резонансні новини про відомих «активістів», які ніби-то допомагають українським громадянам пережити війну, але насправді є інформаційними шахраями. Шкода від дій таких «псевдоекспертів» полягає не лише в тому, що вони заробляють на горі чи потребах інших, але й в тому, що хибні навички чи поради, які ними пропонуються, можуть призвести навіть до летальних наслідків (якщо, наприклад, мова йде про онлайн-інструкторів з бойової чи медичної підготовки). З іншого боку, пройшовши курс, громадяни можуть відчувати себе ошуканими й втратити довіру до інших провайдерів освітніх послуг.

Оприлюднення інформації щодо таких онлайн-шахраїв є однією з функцій інституцій громадянського суспільства. З позиції мультикультуралізму американського соціолога Дж. Александера, громадянське суспільство є культурним полем, де розкриваються та актуалізуються питання соціальної несправедливості, які можуть виникнути в зовсім різних негромадських сферах. Завдяки комунікативним та регулятивним інституціям громадянського суспільства проблеми економіки, релігії, сім'ї тощо можуть бути перенесені в публічну сферу, і, в результаті, має здійснюватися тиск на державу, яка повинна після цього регулювати назрілу проблему (Alexander, 2006). Зважаючи на те, що інформаційних шахраїв доволі складно притягнути до відповідальності, оскільки в законодавстві чітко не прописаний цей процес, регулюванням цієї проблеми сьогодні займається громадянське суспільство. Активізація активної громадськості та відклик новини в усього населення говорить про позитивні тенденції щодо формування громадянського суспільства в Україні. З іншого боку, поширеність інформаційного шахрайства, та й взагалі кіберзлочинності, є одним із бар'єром на шляху розвитку такого суспільства.

Список використаних джерел

- «Громадянське суспільство України в умовах війни-2022» - звіт за результатами – Єднання [Прес-реліз]. <https://ednannia.ua/news/nashi-novini/12447-gromadyanske-suspilstvo-ukrajini-v-umovakh-vijni-2022-zvit-za-rezultatami-doslidzhennya>
- Кримінальний кодекс України, Кодекс України № 2341-III (2023) Офіційний вебпортал парламенту України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
- Левківська, Я. В. (2022) Вплив воєнного стану на трансформувannya та розвиток інтернет-шахрайства в Україні. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», Т. 2. С. 521-523.
- Щука, Г. (2021) Інфоциганщина в туризмі як відсутність партнерства влади, освіти, науки і практики. In Сталій розвиток туризму на засадах партнерства: освіта, наука, практика. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (27-29 жовтня 2021 р.). Львів, ЛТЕУ. с. 148-150
- Alexander, J. C. (2006). The civil sphere. Oxford University Press.

References

- «Hromadianske suspilstvo Ukrainy v umovakh viiny-2022» - zvit za rezultatamy – Yednannia [Pres-reliz]. <https://ednannia.ua/news/nashi-novini/12447-gromadyanske-suspilstvo-ukrajini-v-umovakh-vijni-2022-zvit-za-rezultatami-doslidzhennya> [in Ukrainian]
- Kryminalnyi kodeks Ukrainy, Kodeks Ukrainy # 2341-III (2023) Ofitsiyni vebportal parlamentu Ukrainy. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian]
- Levkivska, Ya. V. (2022) Vplyv voiennoho stanu na transformuvannya ta rozvytok internet-shakhraistva v Ukraini. Yevropeyskyi vybir Ukrainy, rozvytok nauky ta natsionalna bezpeka v realiiakh masshtabnoi viiskovoi ahresii ta hlobalnykh vyklykiv KhKhI stolittia» (do 25-richchia Natsionalnoho universytetu «Odeska yurydychna akademiia» ta 175-richchia Odeskoi shkoly prava) : u 2 t. : materialy Mizhnar.nauk.-prakt. konf. (m. Odesa, 17 chervnia 2022 r.) / za zahalnoi redaktsiiei S. V. Kivalova. Odesa : Vydavnychiy dim «Helvetyka», T. 2. S. 521-523. [in Ukrainian]
- Shchuka, H. (2021) Infotsyhanshchyna v turyzmi yak vidsutnist partnerstva vlady, osvity, nauky i praktyky. In Stalyi rozvytok turyzmu na zasadakh partnerstva: osvita, nauka, praktyka. Materialy II Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii (27-29 zhovtnia 2021 r.). Lviv, LTEU. s. 148-150 [in Ukrainian]
- Alexander, J. C. (2006). The civil sphere. Oxford University Press.

Мишок Р.

Наук. керівник: **Климанська Л.**, д. політичних наук, професор
Національний університет «Львівська політехніка»

ІНФОРМАЦІЙНЕ ШАХРАЙСТВО ЯК ВИКЛИК ДЛЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Romana Myshok – postgraduate student in «Sociology», assistant, Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, romana.r.myshok@lpnu.ua

Novosad K.

Uzhhorod National University

POPULATION MIGRATION IN AN INTERDISCIPLINARY DIMENSION

Background: "Population migration" is a term that has many meanings. Population migration can manifest itself in such forms as nomadism, pilgrimage, wanderings, urbanization, ruralization, etc. Population migrations have a long history, but are relatively little studied. In Western Europe and North America, population migration became the object of sociological research only from the middle of the 19th century. Interest in the study of population migration has become relevant due to the needs of studying the adaptation of immigrants in host countries and studying the consequences of mass emigration of the working population from donor countries.

Purpose: To carry out a systematization and comparative analysis of the main approaches to the study of migration in sociology and other socio-humanitarian disciplines.

Methods: The work uses a number of general scientific and special sociological methods: logical-semantic - for analyzing and deepening the conceptual apparatus of the concept of external migration; comparative analysis of the results of statistical and specifically sociological studies of migration.

Results: A significant increase in the scale and intensity of international population migration at the end of the 20th and the beginning of the 21st century led to the interest of Ukrainian sociologists in the issue of migration. The theoretical and methodological approaches of Western researchers echo the approaches of post-Soviet scientists, in particular, in the recognition of the interdisciplinary nature of population migration studies. Thus, there are six sociological approaches to the study of migration. At the same time, V. Iontsev noted that to the sociological approach "it would be possible to add the classification of migration flows according to vertical and horizontal characteristics and the theory of "rational expectations".

Conclusion: Within the scope of the comprehensive study, a broad classification of approaches to the study of migration was presented. V. Iontsev's classification included 17 scientific approaches to the study of population migration, which, in turn, united 45 scientific directions, were classified as: the concept of "attraction - repulsion" by E. Lee (E. Lee); ethnosociological approach K. Davis (K. Davis), Y. Harutyunyan; the theory of "migration chain" D. Gurac (D. Gurac), F. Caces (F. Caces), D. Massey (D. Massey), A. Simmons (A. Simmons); the cultural approach of H. Esse, J. Rex, J. Bustamante; assimilation theory of H. Werner (H. Werner), M. Gordon (M. Gordon); sociological theory of migration (sociology of migration) by T. Zaslavska, T. Yudina.

Keywords: migration, social migration, population migration.

Початки наукового осмислення явища зовнішньої міграції пов'язують з іменем ліберального мислителя XVIII століття А. Сміта, який заснував так званий меркантилістський підхід до зовнішньої міграції. Відповідно до меркантилізму (від англ. merchant – торгівець), безперешкодний міжнародний рух робочої сили сприяє економічному зростанню та подоланню бідності. У другій половині XIX століття сформувалася класична теорія міграції. Початки формування цієї теорії пов'язують із Е. Равенштайном (E. G. Ravenstein), який вивів «закони

міграції» та заклав основи для розмежування її чинників на чинники відштовхування та чинники притягування. Надалі такі автори, як Е. Лі (E. Lee), С. Еберг (S. Eberg), У. А. Льюїс (W. A. Lewis) розглядали функції, що їх виконує зовнішня міграція як для суспільств походження мігрантів, так і для приймаючих суспільств. Зокрема, йдеться про те, що зовнішня міграція зрівноважує ринки праці цих суспільств. У кожній економіці існує господарча диференціація територій, зокрема, на натуральне господарство (англ. – subsistence sector) та капіталістичний сектор (англ. – capitalist sector). Критика недоліків класичного підходу до дослідження зовнішньої міграції призвела до формування неокласичного підходу. Цей підхід сформувався наприкінці ХХ століття і представлений такими авторами, як Д. С. Массей (D. S. Massey), А. Палоні (A. Palloni), Дж. Дюранд (J. Durand) та ін. Згідно із неокласичним підходом, міграція відбувається на підставі калькуляції індивідом можливих здобутків та втрат.

Згідно із дослідженнями О. Малиновської, вивчення міграції населення українськими дослідниками практично не проводилось до 60-х років ХХ століття. Міграційні дослідження в Україні упродовж тривалого періоду вважались небажаними, а використання міграційної статистики було обмежене цензурою. Тільки потреби вивчення переміщення великих мас працівників на освоєння цілих земель, копалень Сходу та Півночі СРСР та «відлига» 1960-х років сприяли приверненню уваги науковців до проблематики міграції. Їхній аналіз був спрямований насамперед на статистичні дані щодо масштабів, спрямованості, складу міграції населення. «У 1970–1980-ті рр. відбувся поворот до теоретичного пояснення міграційних процесів, залежності між міграціями та іншими суспільними процесами, методології досліджень, розробки заходів міграційної політики» (Малиновська, 2013).

Суттєве зростання масштабів та інтенсивності міжнародної міграції населення наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття зумовило інтерес українських соціологів до проблематики міграції. Водночас, їхні дослідження, на думку львівських дослідниць О. Ровенчак і В. Володько, «мають доволі фрагментарний характер і недостатньою мірою висвітлюють такі аспекти міжнародної міграції, як проблеми соціокультурної адаптації іммігрантів та зміни в їхніх ідентичностях і практиках» (Ровенчак, 2015). Як зазначає Ю. Білан, для наукового дискурсу щодо зовнішньої міграції з України характерні такі особливості: 1) етноцентризм, зосередженість виключно на особливостях зовнішньої міграції громадян України чи етнічних українців без належної уваги до представників етнічних меншин та без порівняльного крос-національного контексту; 2) дисциплінарна вузькість, відмова у дослідженнях зовнішньої міграції від міждисциплінарної інтеграції; 3) аляризм та негативізм стосовно явища зовнішньої міграції, пріоритет у висвітленні проблемних аспектів явища (Bilan, 2017).

Теоретико-методологічні підходи західних дослідників перегукуються з підходами пострадянських науковців, зокрема, у визнанні міждисциплінарного характеру досліджень міграції населення. Згідно із позицією К. Бреттелл і Дж. Холіфілд, спільність між соціологією, географією та економікою міграції зумовлюється предметом їхнього дослідження. Центральним питанням економічного дослідження міграції є соціально-економічні чинники, які зумовлюють міграційні рішення та мікро- і макроекономічні наслідки цих рішень. Основним питанням географії міграції, на думку К. Бреттелл і Дж. Холіфілд, є уточнення просторових закономірностей міграції (Brettell, 2015).

Спільність між соціологією та економікою міграції виявляється через дослідницькі гіпотези. В обох дисциплінах дослідні гіпотези спрямовані на виявлення залежності міграції від людського капіталу мігрантів. Нижче розглянемо дисциплінарну специфіку у вивченні міжнародної трудової міграції (див. табл. 1). Зрозуміло, що предметні поля окремих дисциплін можуть мати дотичність. Спільність між низкою дисциплін, згаданих у наведеній нижче таблиці, полягає у спрямованості на дослідження механізмів впливу міграції на культурні зміни та етнічну ідентичність (антропологія), зміни популяції (демографія) або, навпаки, на механізми впливу права на міграцію (право).

Таблиця 1

Міграційна теорія в соціальних дисциплінах

Дисципліна	Теорія	Дослідницькі питання	Рівні / одиниці аналізу	Приклади гіпотез
Антропологія	Структуралізм, транснаціоналізм	Як міграція впливає на культурні зміни та етнічну ідентичність	Мікро / індивіди, домогосподарства та групи	У спільнотах мігрантів відтворюються культурні розбіжності
Демографія	Раціоналізм	Як міграція впливає на процеси відтворення населення	Макро / населення суспільства в цілому	Міграція впливає на народжуваність та вікову структуру суспільства
Економіка	Раціоналізм	Які мікро- та макроекономічні чинники впливають на трудову міграцію	Мікро- та макроекономічний рівень	У економічній поведінці мігрантів важливим є їхній людський капітал
Географія	Структурні та транснаціональні теорії	Як виявляються просторові закономірності міграції	Макро, мезо та мікро / індивіди, домогосподарства та групи	Міграційні наміри та поведінка відповідають просторовим закономірностям
Історія	Структурно-історичний підхід, теорія світ-систем	Як структура світ-системи визначає міграційні процеси	Мікро / індивіди та групи	Міграційні потоки формуються відповідно до структури світ-системи
Право	Інституціоналізм та раціоналізм	Як право впливає на міграцію	Макро та мікро / політичні та законодавчі системи	Право створює стимуляційні або обмежувальні структури для міграції
Політологія	Інституціоналізм та раціоналізм	Яким є політичний вимір викликів, що їх створює міжнародна міграція?	Макро / політичні та міжнародні системи	Держави можуть встановлювати рестриктивні чи відкриті міграційні режими

Джерело: розроблено автором

Певні розбіжності між дисциплінами, що вивчають міграцію населення, існують на рівні вибору одиниць дослідження та дослідницьких гіпотез. Але «наведення мостів між дисциплінами» К. Бреттелл і Дж. Холіфілд бачать у виявленні загального комплексу залежних і незалежних змінних. Як зазначають дослідники, для соціології міграції незалежними змінними виступають мережі, анклав та соціальний капітал, а залежними змінними – поведінка мігрантів. Це пов'язує дослідження в галузі соціології та економіки. Незалежні змінні, які впливають на міграцію, з перспективи економіки – це заробітна плата, забезпеченість роботою та людський капітал, а залежні змінні – міграційна поведінка та її економічний ефект (Brettell, 2015). Міждисциплінарна інтеграція може бути досягнута як завдяки дослідженню процесів накопичення людського та соціального капіталів, так і через дослідження поведінки мігрантів у процесі їх взаємодії із населенням приймаючої країни.

Те, що концепція міждисциплінарного підходу К. Бреттелл і Дж. Холіфілд може бути відправною точкою для врахування питань, методів та результатів дослідження дотичних до соціології дисциплін, підтверджується у дослідженнях С. Хауг. На її думку, міждисциплінарні дослідження потребують встановлення взаємозв'язків і спільної межі між дисциплінами. Таким кроком дослідниця вважає теорію раціонального вибору. С. Хауг впевнена, що теорія раціонального вибору максимально корисна для соціології міграції тому, що передбачає можливість пояснення міграції населення через індивідуальну поведінку. Теорія раціонального вибору поєднує економічні та соціально-психологічні пояснювальні схеми. «Слідуючи економічній моделі, теоретики раціонального вибору бачать соціальні взаємодії як процес соціального обміну. Індивіди розглядаються як винахідливі актори, які вибирають з безлічі альтернатив, у той час як структура можливостей накладає обмеження на їхній вибір» (Haug, 2008).

Теорію раціонального вибору традиційно відносять до напряду дослідження міграції на мікрорівні та піддають критиці за ігнорування впливу зовнішніх, найчастіше макроекономічних факторів на індивідуальний вибір, а також за перебільшення пояснювальних спроможностей

економічної моделі людини (лат. – homo economicus). Критика відбувається під гаслом виходу індивідуальної поведінки за межі раціональної моделі. «Різноманітні аспекти економічної поведінки, що виходять за межі раціональної моделі, висвітлено такими дослідниками, як М. Алле, Д. Канеман, Г. Саймон, Р. Хайнер, Р. Зельтен, В. Сміт, А. Тверські, Д. Шекл, П. Л. Рейно, Х. Лейбенстайн, Д. Аріелі, Д. Акерлоф та ін.» (Ушкальов та Мартіянова, 2016). Проте яким чином впливають зовнішні фактори на окреслення індивідуального вибору, пояснюється дослідниками по-різному.

У праці нобелівського лауреата з економіки Д. Акерлофа та професора Єльського університету Р. Шиллера висунуто аргументи проти теорії раціонального рішення як механічного процесу вибору найбільш вигідного варіанта поведінки. Посилаючись на генерального директора General Electric Дж. Уелча, вони стверджують, що «більшість рішень, включно із найважливішими, ми приймаємо просто тому, що вони «здаються правильними» (Ушкальов та Мартіянова, 2016). Найчастіше це відбувається на макроекономічному рівні завдяки тому, що вибір рішення спирається на довіру, яка є головним проявом ірраціонального вибору. До інших проявів ірраціонального вибору вони відносять уявлення про справедливість, зловживання і недобросовісність, грошову ілюзію та «сприйнятливість до історій». На їхню думку, обґрунтування рішення довірою здатне посилювати загальну нестійкість системи, уявлення про справедливість впливає на формування цін та оплати праці. На прийняття ірраціонального рішення впливають не тільки ілюзії, але й історії з нашого життя і життя оточення. «Сукупність таких історій утворює національний або світовий сюжет, який відіграє важливу роль в економіці» (Ушкальов та Мартіянова, 2016).

Критика неокласичних теорій раціонального вибору спрямована на перебільшену раціональність поведінки, але не на сам факт вибору, який мігранти змушені робити незважаючи на рівень його раціональності та ризики, які за ним приховані. Незалежно від раціонального забарвлення, вибір є наскрізним поняттям міждисциплінарного підходу дослідження міграції населення. Міграція є завжди результатом вибору між можливістю змінювати місце проживання або залишатися там, де проживав раніше. Вибір є вирішальною ланкою у структурі міграційного процесу тому, що «потреба в міграції – вторинна, похідна від первинних потреб» (Хомра, 1979). Первинними можуть виступати потреби досягнення «просторово-економічного балансу», які на макрорівні «полягають у відмінностях в рівнях заробітної плати між районами/країнами походження і країнами призначення мігрантів. У міру економічного зростання і посилення еміграції в країнах виїзду поступово зменшується розрив у рівнях заробітної плати і скорочуються стимули для міграції» (Шиманська, 2017). Міграція завжди є вибором способу повернення втраченого балансу.

Отже, у межах комплексного дослідження була представлена розгалужена класифікація підходів до вивчення міграції. Класифікація В. Іонцева включала 17 наукових підходів дослідження міграції населення, які, в свою чергу, об'єднували 45 наукових напрямів, були віднесені: концепція «*притягування – відштовхування*» Е. Лі (E. Lee); етносоціологічний підхід К. Девіс (K. Davis), Ю. Арутюнян; теорія «міграційного ланцюга» Д. Гурак (D. Gurac), Ф. Кейсес (F. Caces), Д. Массей (D. Massey), А. Сіммонс (A. Simmons); культурологічний підхід Х. Ессе (H. Esse), Дж. Рекс (J. Rex), Дж. Бастамант (J. Bustamante); асиміляційна теорія Х. Вернера (H. Werner), М. Гордона (M. Gordon); соціологічна теорія міграції (соціологія міграції) Т. Заславської, Т. Юдіної. Таким чином, нараховується шість соціологічних підходів дослідження міграції. При цьому В. Іонцевим зроблено зауваження про те, що до соціологічного підходу «можна було б додати класифікацію міграційних потоків за вертикальними і горизонтальними ознаками та теорію «раціональних очікувань» (Іонцев, 1999).

Список використаних джерел

- Малиновська О. Міграційні дослідження радянського періоду та їх вплив на сучасне міграцієзнавство в Україні. *Демографія та соціальна економіка*, 2013. № 2. С. 156–166.
- Ровенчак О., Володько В. Міжнародна міграція: теорія та практика : монографія. Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів. 2015. 410 с.

- Bilan Y. Migration of the Ukrainian Population: Economic, Institutional and Sociocultural Factors. London: Ubiquity Press. 2017.
- Brettell C., Hollifield J. F. Migration theory : talking across disciplines New York : Routledge, 2015. – 356 p.
- Haug S. Migration Networks and Migration Decision-Making. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2008. P. 585- 605.
- Ушкальов В., Мартіянова М. Поведінкові аспекти управління розвитком персоналу підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Випуск 13, 2016. С. 387 – 392.
- Хомра А. Миграция населения: Вопросы теории, методики исследования. Киев: Наукова думка, 1979. 112 с.
- Шиманська К. Теоретичні засади дослідження процесів міжнародної міграції: аналіз розвитку та ключових положень міграційних теорій. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*, 2017. № 1 (79). С. 127 – 137.
- Ионцев В. Международная миграция населения: теория и история изучения. М: Диалог МГУ, 1999. 370 с.

References

- Malynovska O. Mihratsiini doslidzhennia radianskoho periodu ta yikh vplyv na suchasne mihratsiieznavstvo v Ukraini. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, 2013. № 2. S. 156–166. [in Ukrainian]
- Rovenchak O., Volodko V. Mizhnarodna migratsiia: teoriia ta praktyka : monohrafiia. Lviv. nats. un-t im. Ivana Franka. Lviv. 2015. 410 s. [in Ukrainian]
- Bilan Y. Migration of the Ukrainian Population: Economic, Institutional and Sociocultural Factors. London: Ubiquity Press. 2017.
- Brettell C., Hollifield J. F. Migration theory : talking across disciplines New York : Routledge, 2015. – 356 p.
- Haug S. Migration Networks and Migration Decision-Making. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2008. R. 585- 605.
- Ushkalov V., Martiianova M. Povedinkovi aspekty upravlinnia rozvytkom personalu pidpriemstva. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*. Vypusk 13, 2016. С. 387 – 392. [in Ukrainian]
- Khomra A. Migratsiya naseleniya: Voprosy teorii, metodiki issledovaniya. Kiev: Naukova dumka, 1979. 112 s. [in Russian]
- Shymanska K. Teoretychni zasady doslidzhennia protsesiv mizhnarodnoi mihratsii: analiz rozvytku ta kliuchovykh polozhen mihratsiinykh teorii. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriia: Ekonomichni nauky*, 2017. # 1 (79). S. 127 – 137. [in Ukrainian]
- Iontsev V. Mezhdunarodnaya migratsiya naseleniya: teoriya i istoriya izucheniya. M: Dialog MGU, 1999. 370 s. [in Russian]

Новосад К.

Ужгородський національний університет

МІГРАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ В МІЖДИСЦИПЛІНАРНОМУ ВИМІРІ

Kristina Novosad – Candidate of Sociological Sciences, Docent, Department of Sociology and Social Work, kristina.novosad@uzhnu.edu.ua

GENDER-BASED SEXUAL VIOLENCE DURING WARS: THE UKRAINIAN EXPERIENCE

Background: Wars are always accompanied by various forms of violence. Gender-based violence occupies a special place. Currently, for the first time since the Second World War, the civilian population of Ukraine is facing widespread sexual violence, including rape, by the occupying forces. This situation requires a sociological study of sexual violence that takes into account the Ukrainian experience.

Purpose: To identify the goals, as well as general and specific features of sexual violence committed against women during the Russian-Ukrainian war.

Methods: Analysis of the memoirs of a victim of gender-based violence during the war; analysis of interviews with experts on sexual violence; method of comparison.

Results: The particularity of sexual violence during the Russian-Ukrainian war is the "era of social media", when the relevant information technologies can turn an act of sexual violence into a public event. The primary purpose of various types of sexual violence is to add new "weapons" to the arsenal of war that will help to win.

Conclusion: The recent history of Ukraine related to the Russian-Ukrainian war contains a significant amount of empirical data for further research on gender-based sexual violence during wars. Only after the full liberation of the temporarily occupied territories, the scale of sexual crimes committed by the Russian army can be determined, and their goals, forms of manifestation, consequences for the physical and mental health of victims and, accordingly, social consequences can be fully investigated.

Keywords: gender-based sexual violence, sexual violence against women, rape culture.

Війни супроводжуються багатьма проявами насильства – вбивствами мирних мешканців; свідомим знищенням приватної власності, навмисним руйнуванням помешкань та об'єктів критичної інфраструктури; пограбуваннями; примусовою мобілізацією; викраденням і торгівлею людьми; депортацією мешканців окупованих територій або використанням їх як безоплатної робочої сили; злочинним поводженням з полоненими; створенням фільтраційних таборів; різними способами провокування гуманітарної катастрофи тощо.

Окреме місце у зазначеному переліку посідає насильство, яке вчиняється над людиною за ознакою статі, тобто гендерно-зумовлене насильство. Воно може поставати у конкретнішому вигляді – у вигляді сексуального насильства щодо жінок та дівчат. Про «багатоликість» сексуального насильства під час війни, спрямованого на особу, яка ідентифікує себе як жінка, свідчить різноманіття його форм, зафіксованих в умовах конфліктів, на які рясніє історія ХХ століття. Перша та Друга світові війни, війни у В'єтнамі, Югославії, Руанді лише підтверджують тезу, що насильство під час воєн часто проявляється як сексуальне та таке, що спрямоване на жінок: сексуальні домагання, примус до публічного оголення тіла, обшуки з повним роздяганням, примус до проституції, примусовий шлюб, примусова вагітність або примусове її переривання, примусова стерилізація, понівечення жіночих статевих органів, примусова перевірка жіночої цноти тощо. Найпоширенішою ж формою визнається зґвалтування.

Україна з 2014 року потерпає від російської воєнної агресії, яка у 2022 році перетворилась на повномасштабне вторгнення. Таким чином, вперше після Другої світової війни Україна поповнила перелік країн, чие населення, насамперед жінки, стикнулося з масовим характером сексуального насильства, зокрема зґвалтувань, з боку окупаційного війська, масштаби якого наразі все ще неможливо визначити достеменно. Тому *актуалізується* проблема гендерно-зумовленого сексуального насильства щодо цивільного населення в умовах російсько-української війни. *Метою* даного дослідження є виявлення цілей, а також загальних та специфічних рис сексуального насильства, що вчиняється стосовно жінок під час війни в Україні.

У контексті дослідження зазначеної проблеми доречним видається пошук історичних аналогій. Прикладом масового насильства, в тому числі сексуального, є злочини, які вчиняли німецькі вояки під час Другої світової війни. Про це відомо багато, зокрема завдяки воєнній та повоєнній радянській пропаганді, яка небезпідставно змальовувала образ німецького загарбника як жорстокого вбивці та гвалтівника. Своєю чергою, радянський солдат був презентований як гуманний та справедливий визволитель, здатний виключно на героїчні та благородні вчинки. При цьому широкому розголошенню не піддавалися факти масового падіння дисципліни у радянській армії, яке супроводжувалося насильством на території супротивника щодо цивільного населення, зокрема стосовно жінок та дівчат, які піддавалися зґвалтуванням, а також відсутність реакції на таку ситуацію з боку офіцерського корпусу та військової адміністрації.

До січня 1945 року насильство щодо цивільних на тій території Німеччини, що перебувала у зоні відповідальності СРСР, набуло таких масштабів, що військове керівництво радянської армії було змушене видавати спеціальні накази стосовно заборони вчиняти акти мародерства та насильства, а також із закликом виявляти стриманість щодо німецьких жінок. Незважаючи на загрозу покарання, приборкати сексуальні злочини у радянській зоні окупації вдалося лише за 2 - 3 роки, коли військовослужбовців радянської армії фізично відмежували від цивільного населення (солдатів змусили перебувати у казармах або виключно на території об'єктів, які вони мали охороняти) (Кьопп, 2011).

Корисною для аналізу природи сексуального насильства щодо жінок та дівчат може виявитися книга німкені Габі Кьопп «Навіщо я народилася дівчинкою?». У ній підкреслюється, що насильство в умовах воєн та військового протистояння досить часто набуває *сексуального забарвлення*, а його жертвами стають насамперед *жінки різного віку*, тобто визнається його *гендерна зумовленість*. Важливо, що авторка є першою німецькою жінкою, яка, не приховуючи своєї особистості, наважилась оприлюднити спогади та власний травматичний досвід, отриманий у п'ятнадцятирічному віці, коли наприкінці Другої світової війни радянські війська окупували її місто. Біргіт Бек-Гепнер, яка написала післямову до вищезгаданої книги, наголошує, що сексуальне насильство під час воєн набуває *подвійного призначення*: з одного боку, це *спосіб приниження окремої людини*, яка зазнає насильства, а з іншого – *спосіб демонстрації народові-супротивникові, що його уряд та армія неспроможні захистити його*. Саме тому у другому випадку акти насильства відбуваються не потайки, а *прилюдно*, інколи навіть *із примусовою присутністю інших людей*. До того ж, під час війни сексуальне насильство часто набуває вигляду *групового зґвалтування*, що посилює травматичний ефект цього злочину (Кьопп, 2011).

Цікаво, що звернення до результатів дослідження окупаційної політики, властивої різним воєнним конфліктам, у тому числі Другій світовій війні, дозволяє помітити існування певних етапів цієї політики – першого, коли факти сексуального насильства, спрямованого на цивільне населення, беруться до відома командуванням або окупаційною адміністрацією, та другого, коли акти насильства ними *санкціонуються та перетворюються на зброю проти цивільного населення*.

Непрямим визнанням значних масштабів гендерно-зумовленого сексуального насильства під час Другої світової війни стало те, що у рамках Женевської конвенції про захист прав цивільного населення під час війни (1950 р.) та у додаткових протоколах до цієї конвенції (1977 р.) було імплементовано право жінок на захист від насильства, заборону на акти сексуального насильства та примусову проституцію в умовах міжнародних та інших конфліктів. За пів століття з моменту прийняття Женевської конвенції, у 2002 році, у Статуті постійної Палати міжнародного судочинства знайшли відображення норми сучасного гуманітарного права, згідно з якими сексуальне насильство розглядається і карається у судовому порядку як складник військового злочину, геноциду або злочину проти людяності.

Однак зазначені правові заходи не безпечують цивільних українок та українців від різних видів насильства на територіях, тимчасово окупованих російськими військами. Протягом перших двадцяти днів квітня 2022 року, наприклад, на Гарячу лінію Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, створену за підтримки Дитячого фонду Організації Об'єднаних Націй (UNICEF) для психологічної допомоги, кількість звернень перевищила чотири сотні. Більшість з них – від людей, які пережили насильство, в тому числі сексуальне, з боку представників

окупаційного війська. Робота такої лінії дозволяє ще до завершення війни та деокупації українських територій розпочати документування цих злочинів задля подальшого розслідування та збирання емпіричних даних щодо зазначеної проблеми заради подальшого її дослідження.

Беручи участь у конференції United for Justice («Об'єднані заради справедливості», березень 2023 р.), дружина Президента України О. Зеленська зазначила, що станом на кінець лютого поточного року з початку повномасштабної російсько-української війни поліція відкрила 64145 кримінальних проваджень щодо злочинів росіян та їхніх поплічників в Україні, а Генеральна прокуратура України розслідує 171 випадок сексуального насильства проти українських жінок, чоловіків та дітей (серед постраждалих 39 чоловіків, 13 неповнолітніх). Зазначена статистика щодо розслідувань Генпрокуратури свідчить, що сексуальне насильство здійснюється насамперед по відношенню до жінок (Зеленська, 2023).

Чи полегшує розуміння феномену гендерно-зумовленого сексуального насильства під час війни, яка наразі відбувається в Україні, шлях порівняння з тим, як насильство вчинялося під час Другої світової війни? Видається, що так. Принаймні у тій частині, яка стосується його *цілей*, коли це і *спосіб приниження окремої людини*, яка зазнає насильства, і *спосіб демонстрації влади та контролю* над тими, хто вже став або ризикує стати жертвою, і *спосіб залякування, деморалізації та зневірення* цивільного населення, і, звісно, *спосіб знецінення уряду та армії*, які видаються неспроможними захистити своїх громадян. Отже, складається враження, що під час війни первинне призначення різних видів сексуального насильства полягає не у задоволенні бажання гвалтівників (це є вторинним), а в доповненні арсеналу війни новою «зброєю», яка допоможе перемогти супротивника. І війна в Україні у цьому сенсі не відрізняється від Другої світової.

Аналіз інтерв'ю фахівчині, що має актуальний досвід психологічної допомоги людям, які стали жертвами сексуальних злочинів під час окупації українських територій російськими військами, дозволяє виокремити *низку рис, притаманних сексуальному насильству*, яке вчинялося російськими вояками в Україні (Квітко, 2022). По-перше, приховування обличчя (гвалтівники у масках/у балаклавах), тобто *згвалтування* перетворюється на *деперсоніфікований акт* (така деіндивідуалізація має тяжкі наслідки для психіки постраждалих). По-друге, військовикам-гвалтівникам байдуже, кого обрати об'єктом насильства (ним може стати людина будь-якої статі, будь-якого віку). По-третє, груповий характер згвалтувань. По-четверте, публічний характер згвалтувань (присутність свідків, інколи з числа родичів жертви, що призводить до психічного травмування останніх). По-п'яте, виражений садистський компонент (жорстокі побиття, катування жертв, які спричиняють смерть, фізичне каліцтво, глибокі психічні травми).

Особливість сексуального насильства часів російсько-української війни зумовлена добою, в якій відбувається дане протистояння. Це «цифрова епоха» та «епоха соціальних мереж», за якої відповідні інформаційні технології будь-яку подію (в тому числі акт сексуального насильства) здатні перетворити на публічну, таку, що відбувається у прямому етері.

Загально визнаним фактом є те, що більшість жертв таких злочинів бояться про них розповідати, їх зупиняє страх розправи з боку окупантів. І навіть після деокупації території зізнаються у пережитому не всі, побоюючись пліток та громадського осуду, не розраховуючи ані на підтримку, ані на допомогу, ані на повагу. Відомі випадки, коли проходили роки або навіть десятиліття, перш ніж постраждалі наважувалися надати свідчення. Взірцем у цьому сенсі є доля згаданої раніше Габі Кьопп.

Така поведінка постраждалих має різні причини. Зокрема, внутрішні: переживши сексуальне насильство, жінки тривалий час відчувають наслідки травми, що не сприяє оприлюдненню цієї проблеми. Разом з тим, є й зовнішні причини: перестороги потерпілих від насильства мають під собою підстави, оскільки, українському суспільству все ще притаманне явище, яке журналістка Сьюзен Браунміллер, авторка книги «Against our Will: Men, Women and Rape», назвала культурою згвалтування (Brownmiller, 1975). Йдеться про загальну систему переконань та суспільних принципів, згідно з якими суспільний осуд за згвалтування насамперед спрямовано на жінку, що зазнала агресії («сама винна, не треба було ...»), і головним чином стосується її репутації, а агресор морально виправдовується («його можна зрозуміти, тому що ...»). Для культури згвалтування характерною є впевненість, що саме жінки відповідальні за

зґвалтування, це вони повинні пильнувати, аби не потрапити в загрозову ситуацію. З цього випливають практики звинувачення потерпілих. У результаті, як це не парадоксально, через надмірну стигматизованість теми сексуального насильства (через існуючу практику звинувачення жертви насильства та виправдовування агресора, відсутність традиції обговорювати цю проблему) зґвалтування у певному сенсі підтримуються й заохочуються самим суспільством, а допомога потерпілим виявляється ускладненою.

Підсумовуючи, варто зазначити, що вагомий масив емпіричних даних для подальших досліджень проблеми гендерно-зумовленого сексуального насильства під час воєн містить новітня історія України, пов'язана з російсько-українською війною. Лише після повного визволення тимчасово окупованих росіянами українських територій можуть бути визначені масштаби сексуальних злочинів, вчинених російськими військовими, остаточно досліджені їхні цілі, форми прояву, наслідки для фізичного та психічного здоров'я постраждалих і, відповідно, наслідки соціальні.

Список використаних джерел

- Кьопп Габі Навіщо я народилася дівчинкою?: сексуальні «подвиги» радянських визволителів / пер. з нім. Юлії Горбач. – К.: Гамазин, 2011. – 160 с.
- Зеленська про сексуальні злочини росіян в Україні (Укрінформ, 04.03.2023) [Електронний ресурс]. – URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3678237-zelenska-pro-seksualni-zlocini-rosian-v-ukraini-svidcenna-zertv-pokazuut-spravzne-oblicca-voroga.html>
- Психотерапевтка відверто про роботу з жертвами російських гвалтувань. Інтерв'ю Олександри Квітко (23.04.2022) [Електронний ресурс]. – URL: <https://vikna.tv/istorii/interviu/ne-zhalily-navit-ditej-ta-lyudej-z-invalidnistyu-psyhoterapevtka-vidverto-pro-robotu-z-zhertvamy-rosijskyh-gvaltuvan/>
- Brownmiller S. Against our Will: Men, Women and Rape (Simon and Schuster, 1975)

References

- Kopp Habi Navishcho ya narodylasia divchynkoiu?: seksualni «podvyhy» radianskykh vyzvolyteliv / per. z nim. Yulii Horbach. – K.: Hamazyn, 2011. – 160 s. [in Ukrainian]
- Zelenska pro seksualni zlochyiny rosiian v Ukraini (Ukrinform, 04.03.2023) [Elektronnyi resurs]. – URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3678237-zelenska-pro-seksualni-zlocini-rosian-v-ukraini-svidcenna-zertv-pokazuut-spravzne-oblicca-voroga.html> [in Ukrainian]
- Psykhoterapevtka vidverto pro robotu z zhertvamy rosiiskykh gvaltuvan. Interviu Oleksandry Kvitko (23.04.2022) [Elektronnyi resurs]. – URL: <https://vikna.tv/istorii/interviu/ne-zhalily-navit-ditej-ta-lyudej-z-invalidnistyu-psyhoterapevtka-vidverto-pro-robotu-z-zhertvamy-rosijskyh-gvaltuvan/> [in Ukrainian]
- Brownmiller S. Against our Will: Men, Women and Rape (Simon and Schuster, 1975)

Омельченко В.

Харківський національний університет радіоелектроніки

ГЕНДЕРНО-ЗУМОВЛЕНЕ СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО ПІД ЧАС ВОЄН: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Viktoriia Omelchenko – associate professor, Department of Philosophy,
viktoriia.omelchenko@nurt.ua

Opanasenko S.

Scientific supervisor: **B. Kotowski**, PhD in humanities
Jan Kochanowski University of Kielce

SOCIO-PSYCHOLOGICAL PROBLEMS AND SOCIAL WELL-BEING OF YOUNG CITIZENS OF UKRAINE

Background: The majority of Ukrainian citizens, on whom the reality and future of the country depend, are forced to experience crises in all spheres of life – economic, social, spiritual. Many social changes cause feelings such as uncertainty about the future, uncertainty, increased tension, a sense of insecurity. In this case, social well-being reflects the thoughts and mood of society, that is, the psychological state of people.

Purpose: Check, on the basis of a survey of Ukrainian, which socio-psychological problem is the hardest to deal with after the outbreak of war.

Methods: The method of analysis, the method of comparison of studies, methods of theoretical research of international organizations were used.

Results: Analysis of research has shown that the worst situation is with the material component.

Conclusion: Social welfare plays an important role in human life. It affects the behavior of the individual and can manifest itself in the activity or passivity of personality behavior. The study of the social well-being of various social and age groups allows us to assess changes occurring both at the social level, that is, in the public consciousness, and at the psychological level, that is, in the individual and personal State of the population.

Keywords: citizens of Ukraine, socio-psychological problems, social well-being, analysis, war.

Głęboka transformacja społeczeństwa pochodzenia ukraińskiego obejmuje wszystkie dziedziny życia, wywołuje różne reakcje emocjonalne ludzi na zmiany socjalne i własną pozycję w społeczeństwie. Społeczne samopoczucie obywateli jest ważną zmienną dla rozwoju każdej dziedziny społecznej.

Istotne poznawczo jest tutaj pojęcie takie jak „samopoczucie społeczne” i dobrostan społeczny, który jest skorelowany z politycznymi, ekonomicznymi, etycznymi zjawiskami i funkcjonuje na granicy tych kategorii życia społecznego. Pojęcie „socjalny” jest rozumiane jako zbiór określonych cech relacji społecznych, które zachodzą podczas wspólnej działalności między ludźmi (w interakcjach). Wyróżniamy następujące rodzaje samopoczucia społecznego: negatywne, neutralne i pozytywne (Yermakova, 2017). Cechy te mogą świadczyć nie tylko o ogólnym samopoczuciu jednostek, ale również i o możliwości realizacji strategii życiowej, społecznym bezpieczeństwie, efektywności czy nieefektywności w różnych obszarach życiowych. Dobrobyt społeczny można poddawać analizie w różnych grupach społecznych, takich jak: dzieci, młodzież, osoby dorosłe i starsze, a także wśród kobiet i mężczyzn. Na samopoczucie socjalne mogą składać się opinie, reakcje i ogólne nastawienie jednostek do różnych wydarzeń oraz procesów zachodzących w społeczeństwie.

W ciągu miesiąca po inwazji armii Rosyjskiej na Ukrainę samopoczucie społeczne Ukraińców podniosło się o 1 punkt w porównaniu do wyników badań, przeprowadzonych w 2021 roku (YOUkraina, 2020). Jest to nieoczekiwany, jak by się mogło powszechnie wydawać wynik badań. W marcu 2022 roku zaobserwowany został wzrost wskaźników, które dotyczą zaspokajania takich potrzeb, jak:

- Dostęp do pomocy medycznej (+ 0,5)
- Dobrej jakości mieszkanie (+ 0,4)
- Zdrowie (+ 0,3)
- Pomoc prawna (+ 0,3)
- Wiedza polityczna i ekonomiczna (+ 0,2)

Również wyższe okazały się takie wskaźniki jak:

- Niezbędne umeblowanie (+ 0,1)
- Możliwość spędzania urlopu (+ 0,1)
- Determinacja w osiąganiu swoich celów (+ 0,1)

Możliwe jest, że wzrost wyżej wymienionych kategorii socjalnych jest spowodowany tym, że ludzie ponownie przemyśleli swoje życie i inaczej spojrzeli na własne zasady, wartości i zaczęli bardziej doceniać to, co mają. Dodatkowo zmniejszył się poziom oczekiwań i pretensji dotyczących wyżej wymienionych zmiennych. Zatem obserwowalna jest zmiana w systemach aksjo-normatywnych.

W indeksie dobrobytu społecznego, wskaźniki którego spadły w marcu 2022 roku, zostały wyróżnione potrzeby samorealizacji zawodowej, a także odżywiania:

- Możliwość do pracy z pełnym poświęceniem (- 0,4)
- Możliwość zakupu najbardziej potrzebnych artykułów spożywczych (- 0,3)
- Możliwość dodatkowego zarobku (- 0,1)

Są to kategorie z codziennego, powszechnego życia Ukraińców, których dotknęła klęska agresji militarnej i działań wojennych. Wiadomym jest też fakt, że osoby dotknięte stanem zagrożenia życia podczas agresji nie mają możliwości kontrolowania własnego życia na wystarczająco dobrym poziomie, jak i na takim samym poziomie jak przed atakiem Federacji Rosyjskiej na terytorium Ukrainy.

Wyniki badań mówią o tym, że od początku agresji militarnej rozpoczętej w 2022 roku ogólny stan samopoczucia Ukraińców polepszył się. A kategorie, dotyczące materialnego stanu, pogorszyły się w porównaniu do lat ubiegłych.

Список використаних джерел

YOUkraine (2020). Індекс самопочуття українців в умовах війни.

T. G. Yermakova. (2017). Теоретичні аспекти дослідження соціального самопочуття студентської молоді.

References

YOUkraine (2020). Indeks samopochuttia ukraintsiv v umovakh viiny. [in Ukrainian]

T. G. Yermakova. (2017). Teoretychni aspekty doslidzhennia sotsialnoho samopochuttia studentskoi molodi [in Ukrainian]

Опанасенко С.

Науковий керівник: **Kotowski B.** доктор гуманітарних наук
Університет Яна Кохановського в Кельцах

SOCJALNO-PSYCHOLOGICZNE PROBLEMY A SAMOPOCZUCIE SOCJALNE OBYWATELI UKRAINY

Sofiia Opanasenko – Student, Faculty of Education and Psychology, sofi_2002@icloud.com

Parashchevin M.

Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine

CHANGES IN THE CONFESSIONAL IDENTIFICATION OF THE ORTHODOX IN UKRAINE IN THE CONDITIONS OF RUSSIAN AGGRESSION

Background: One of the main characteristics of the Ukrainian religious field is conflict between two large Orthodox Churches – Ukrainian Orthodox Church (UOC) and Orthodox Church of Ukraine (OCU). These Churches embrace most part of orthodox population and it makes their conflict potentially dangerous for society. The Russian invasion February 24, 2022 makes many problems for UOC because it is considered to be part of state-depending Russian Orthodox Church. As a result, many believers turned their backs on this church, and the state changed its politics toward it rather harshly. But the extent of the changes in belonging to this church remains uncertain and requires assessment.

Purpose: To assess the changes in mass self-identification with Ukrainian Orthodox Church in condition of Russia-Ukraine war.

Methods: The analysis of statistical data of the moving of religious community in Ukrainian religious field and analysis of data of confessional identification in national representative public opinion polls.

Results: Data of public opinion polls show that on the level of identification with the UOC a significant impact was made by large-scale Russian invasion on February 24, 2022 only. Only in the polls in 2022 there was a significant decrease in the corresponding figure. However, the level of such identification has remained stable even in the situations of the Russian aggression of 2014-2021.

Conclusion: Data of public opinion polls show that the large-scale Russian invasion of 2022 has significantly influenced the adherence to and the orientation of the UOC. But at the same time, assessments of such changes, which are making on the confessional identification in these surveys, may be somewhat overstated, and they should be treated with great caution, especially if you base on them a politics in such dangerous area as religion. The UOC has been facing powerful challenges for many years. These challenges have dramatically increased since February 24, 2022, but even now this Church has shown considerable sustainability and the issue of halting of its functioning remains quite conflict-prone, while the benefits from its closing seem rather doubtful.

Keywords: confessional identification, confessionals changes, Russian aggression, Ukrainian Orthodox Church, Orthodox Church of Ukraine, Ukraine

Російська агресія проти України розпочата в 2014 році природно вплинула на різні складові пов'язаних з Росією громадської думки та масових орієнтацій. Зокрема змінювалося ставлення до організацій та груп, які були пов'язані тим чи іншим чином з агресором (або яких вважали з ним пов'язаними). Однією з таких організацій стала Українська Православна Церква (УПЦ). Із самого початку свого існування ця Церква хоча й мала широку автономію, проте зберігала тісні зв'язки з Російською Православною Церквою (РПЦ), що, з одного боку, відбивало орієнтації її вірян і, з іншого боку, підтримувало такі орієнтації. Такий зв'язок в умовах російської агресії створив для УПЦ репутацію ворога України та помічника Росії, яку всіляко формували у публічному полі патріотичні політичні сили та конкуруюча національна Церква (Українська Православна Церква Київського Патріархату (УПЦ КП) до 2019 року, та Православна Церква України (ПЦУ) з 2019 року). Відповідно в умовах війни можна було очікувати помітного відтоку вірян з УПЦ (або через перехід до національної Церкви, або через дистанціювання від всіх Церков, перехід до категорії «просто православних»). Проте подібні очікування до 2022 року виявлялися невиннованими.

Динаміку руху вірян між Церквами (або просто з Церков) ми можемо фіксувати двома способами – статистикою переходів церковних громад з однієї Церкви в іншу, та даними щодо ідентифікації себе з певною Церквою, які фіксуються в загальнонаціональних репрезентативних опитуваннях населення. Перші показники було нещодавно проаналізовано мною, і було показано, що очікуваного прихильниками ПЦУ масового переходу громад до останньої не відбувалося. Тобто певні зрушення мали місце, проти вони були досить хвилястими та стрибкоподібними, що говорить про їх визначеність певними окремими подіями в житті суспільства, а не про наявність системної тенденції (див. Паращевін, 2022). Тобто були сплески на початку 2019 року (коли було утворено ПЦУ), в першій половині 2022 року (коли розпочалося повномасштабне російське вторгнення до України); також з початку 2023 року має місце новий сплеск (що вочевидь пов'язане з активізацією державної політики спрямованої на ліквідацію можливої загрози з боку УПЦ). Загалом кількість переходів громад з УПЦ з 15 грудня 2018 по 28 квітня 2023 року оцінюється в 1338 (Перехід..., 2023), що складає близько 11% від діючих на початок 2018 року 12064 релігійних громад УПЦ (Релігійні ..., 2018).

Інформацію щодо конфесійної ідентифікації ми можемо отримати з опитувань різних дослідницьких центрів. Ці опитування демонструють радикальніші зрушення, хоча ці зрушення проявилися лише нещодавно. Адже різні опитування демонстрували, що до початку повномасштабного російського вторгнення ситуація з конфесійною ідентифікацією була доволі стабільною. Наприклад, за даними багаторічного «релігійного моніторингу», здійснюваного

Центром Разумкова, в період, коли головними конкурентами на релігійному полі були УПЦ та УПЦ КП, належність до УПЦ декларували в 2010 близько 35% православних респондентів, в 2013 році – близько 28%, в 2014 році – близько 25%, в 2018 – близько 19%; натомість з УПЦ КП себе пов'язували у 2013 році близько 26% православних, у 2014 році – близько 32%, у 2018 році – близько 43% (Особливості..., 2021: 45). Коли місце УПЦ КП посіла ПЦУ, то у випадку збереження в пропонованому респондентам переліку відповідей УПЦ КП в 2019 році з УПЦ ідентифікували себе близько 16% з православних респондентів, в 2020 році – близько 22%, в 2021 році – близько 20%; з ПЦУ ж себе пов'язували в 2019 році близько 20% православних респондентів, в 2020 році – близько 30%, в 2021 році – близько 41% (Особливості..., 2021: 45). Тобто за даними опитувань Центру Разумкова ми бачимо, що: 1) тенденція до зменшення схильних ідентифікувати себе з УПЦ фіксувалася ще після 2010 року, тобто ще до війни; 2) після початку війни в 2014 році зменшення даного показника продовжувалося, але мало досить поступовий і повільний характер; 3) в 2020-2021 роках даний показник навіть трохи зріс і стабілізувався.

Починаючи з 2016 року конфесійна ідентифікація респондентів фіксувалася й в соціологічному моніторингу здійснюваному Інститутом соціології НАН України. Протягом 2016-2021 років в цих опитуваннях показник ідентифікації з УПЦ залишався стабільним. Зокрема в опитуваннях 2016 та 2017 років про приналежність до УПЦ заявляли близько 21% православних респондентів, в опитуванні 2018 року – близько 23%, в опитуванні 2019 року – близько 20%, в опитуванні 2020 року – близько 17%, в опитуванні 2021 року – близько 22%.

Інформацію щодо конфесійної належності респондентів в своїх опитуваннях фіксував й Київський Міжнародний Інститут Соціології (КМІС). За його даними в 2019 році вірянами УПЦ називали себе близько 14% православних респондентів, в 2020 році – 15%, в 2021 році – 18% (Конфесійна..., 2019; Динаміка..., 2022), тобто ця частка залишалася практично незмінною.

Таким чином і динаміка переходу громад, і динаміка конфесійної ідентифікації, свідчили про те, що протягом 2014-2021 років російсько-українська війна в тій формі, в якій вона тоді йшла, не стала каталізатором зрушень в сприйнятті вірянами УПЦ, і остання досить непогано протистояла спробам дискредитації. Всі ці роки критики наголошували на підлеглості УПЦ РПЦ і, відповідно, на зв'язках з Росією, натомість маси віруючих мало реагували на подібні звинувачення. Відповідно УПЦ мало досить мало стимулів до чіткого дистанціювання від своїх російських коренів та до інших змін в своїй діяльності.

Опитування, проведені після початку в лютому 2022 року повномасштабного російського вторгнення вже фіксували помітні зрушення в бік зменшення ідентифікації з УПЦ. Зокрема, в опитуванні 2022 року Інституту соціології частка тих, хто вважав себе належним до УПЦ, зменшилася до 8%, порівняно з близько 22% в опитуванні 2021 року (Громадська..., 2023). Опитування КМІС 2022 року зафіксувало зменшення відповідної частки до 4%, порівняно з 18% в опитуванні 2021 року (Динаміка..., 2022).

Тож вочевидь новий етап російсько-української війни суттєво вплинув на фіксацію конфесійної ідентифікації, зокрема на готовність ідентифікувати себе як вірянина УПЦ. І можна припустити, що саме ці зміни, ці дані, стали одним з основних чинників тієї зміни державної політики щодо УПЦ, які ми спостерігаємо з початку 2023 року. Адже до цього представники влади, хоча й мали певний консенсус щодо бажаності тиску на УПЦ, але схилялися до уникнення різких рухів в цьому питанні в поточних умовах. Наприклад, голова Верховної Ради України Р. Стефанчук в квітні 2022 року заявляв, що у Верховній Раді поки йде війна не розглядатимуть законопроект про заборону діяльності УПЦ, оскільки це може призвести до розколу суспільства (Рада..., 2022). Такі побоювання є цілком справедливими, зважаючи на те, що конфлікт з великою релігійною організацією, чия діяльність значною мірою визначається ірраціональними аргументами, і до якої прив'язана велика кількість вірян, несе в собі суттєві загрози для внутрішнього миру та стабільності. В 2023 році якихось кардинальних змін в діяльності УПЦ, які б свідчили про збільшення її небезпеки для держави, не відбулося. Проте було прийнято рішення розпочати масовану кампанію примусу УПЦ або до чіткого та однозначного розриву з РПЦ (що з канонічних причин для УПЦ практично дорівнюватиме самогубству), або до злиття з ПЦУ. І тепер голова Верховної Ради заявляє про необхідність розгляду законопроекту, який вочевидь спрямований саме на стимулювання УПЦ

до певних кроків (Руслан..., 2023). Подібна зміна позиції може бути виправданою в тому випадку, якщо є впевненість в нездатності релігійної організації чинити суттєвий опір внаслідок слабкості її соціальної бази, малої кількості її прихильників. Адже якщо ситуація є саме такою, то хоча загроза внутрішніх зіткнень та напруженості зберігається, але стає відносно обмеженою, і ризик виникнення таких загроз може вважатися меншим, ніж ризик збереження існуючого status quo.

Проте варто зважати на те, що наведені дані можуть бути дещо оманливими, оскільки фіксують саме показники відкритої ідентифікації, що не обов'язково дорівнює показникам дійсних прихильності та належності. Тобто відмова від визнання належності до УПЦ може визначатися не лише дійсним відходом від неї. Звісно, є велика частка тих, хто розірвав стосунки з УПЦ, вважаючи її ворожою незалежності України, інструментом російського панування. УПЦ зараз постійно наголошує на своїй незалежності, відмежуванні від РПЦ, підтримці боротьби України за незалежність, допомогу біженцям та військовим. Але є чимало показників, які ставлять щирість такої позиції під сумнів, і є багато віруючих, яких УПЦ не змогла переконати. Але крім цього є й інші причини зміни декларованої ідентифікації.

По-перше, це може бути просте небажання відкрито декларувати свою прихильність до тієї організації, яка має негативну репутацію, та прагнення до демонстрації соціально схвалюваної позиції.

По-друге, відмова від визнання себе частиною УПЦ може бути тимчасовою емоційною реакцією на ту інформацію, яка сьогодні домінує в інформаційному полі. І цілком можна припустити, що у випадку припинення інформаційної кампанії проти УПЦ, та/або отримання іншої інформації від особистого спілкування з представниками останньої, такі люди знову можуть змінити свою позицію, знову ставши на бік цієї Церкви.

По-третє, зафіксовані показники самоідентифікації можуть бути проявом низького ступеня воцерковлення віруючих. Адже відомо, що переважна більшість православних віруючих має дуже рідкі контакти з Церквами, які обмежуються здійсненням традиційних ритуалів під час найбільших релігійних свят. І нерідко такі віруючі, навіть відвідуючи іноді певний храм, не мають чіткого уявлення до якої Церкви він належить. Тобто певна частина віруючих в опитуванні може не вказувати свою належність до УПЦ, але орієнтуватися на храм саме цієї Церкви, і поділяючи загальне негативне ставлення до УПЦ (сформоване під впливом інформації зі ЗМІ) водночас негативно реагуватиме на спроби тиску чи нападу на свій храм (за принципом «УПЦ це московська Церква, але наш батюшка не такий»).

По-четверте, певні викривлення у вимірюванні показники можуть вносити формулювання назви Церков в анкеті. Зокрема, намагаючись виміряти рівень належності до УПЦ, в анкетах її переважно прописують з додатком «Московського Патріархату». Але офіційна її назва саме УПЦ, і на цьому її представники постійно наголошують в публічному просторі та в спілкуванні з вірянами. Тому якась частина респондентів може не обирати в анкеті пункт «Українська Православна Церква Московського Патріархату» саме тому, що не вважає її ідентичній тій Церкві, до якої вони є прихильними. Наприклад, коли в опитуванні Інституту соціології НАН України 2022 року респондентам було надано вибір між Українською Православною Церквою без належності до Московського Патріархату, та Українською Православною Церквою Московського Патріархату, то відповіді розділилися, коли перший варіант обрали близько 7% православних респондентів, а другий варіант близько 1%. Тому наявність одного варіанту із зазначенням Московського Патріархату може приводити до зменшення виборів цієї позиції.

Отже дані масових опитувань свідчать що масштабна російська навала 2022 року помітно вплинула на прихильність до УПЦ та на орієнтацію на цю Церкву. Але водночас оцінки відповідних змін, які робляться на підставі конфесійної ідентифікації в цих опитуваннях, можуть бути дещо завищеними, і до них необхідно ставитися з великою обережністю, особливо якщо базувати на них політику в такій дражливій та небезпечній сфері, як релігія. УПЦ стикається з потужними викликами протягом вже багатьох років. Ці виклики кардинально зросли після 24 лютого 2022 року, але навіть тепер ця Церква демонструє значну стійкість, а питання припинення її функціонування залишається доволі конфліктогенним, при тому що користь від її ліквідації видається доволі сумнівною.

Список використаних джерел

- Паращевін М. (2022). Трансформація конфесійного простору України. *Українське суспільство в умовах війни*. 2022. Київ, Інститут соціології НАН України. С. 120-130.
- Перехід церковних громад до ПЦУ. (2023). URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Перехід_церковних_громад_до_ПЦУ (дата звернення: 29.04.2023).
- Релігійні організації в Україні (станом на 1 січня 2018 р.). (2018). URL: https://risu.ua/religiyni-organizacii-v-ukrajini-standom-na-1-sichnya-2018-r_n89734 (дата звернення: 29.04.2023).
- Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення громадян України: тенденції 2000-2021 рр. (Інформаційні матеріали). Київ, Razumkov Centre, 2021.
- Конфесійна структура населення України і створення Православної Церкви України: травень 2019. (2019). URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=862&page=41> (дата звернення: 29.04.2023).
- Динаміка релігійної самоідентифікації населення України: результати телефонного опитування, проведеного 6-20 липня 2022 року. (2022) URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1129&page=5> (дата звернення: 29.04.2023).
- Громадська думка в Україні після 10 місяців війни. (2023). URL: <https://i-soc.com.ua/ua/news/gromadska-dumka-v-ukraini-pislya-10-misyaciv-vijni> (дата звернення: 29.04.2023).
- Рада не розглядатиме заборону УПЦ МП до кінця війни – Стефанчук. (2022). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3466735-rada-ne-rozgladatyte-zaboronu-upc-mp-do-kinca-vijni-stefanchuk.html> (дата звернення: 29.04.2023).
- Руслан Стефанчук, Голова Верховної Ради. Україна прагне здобути євроатлантичну перспективу на липневому саміті НАТО у Вільнюсі. (2023). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3698464-ruslan-stefanchuk-golova-verhovnoi-radi.html> (дата звернення: 29.04.2023).

References

- Parashchevin M. (2022). Transformatsiia konfesiinoho prostoru Ukrainy. *Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny*. 2022. Kyiv, Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy. S. 120-130. [in Ukrainian]
- Perekhid tserkovnykh hromad do PTsU. (2023). URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Perekhid_tserkovnykh_hromad_do_PTsU (data zvernennia: 29.04.2023). [in Ukrainian]
- Relihiini orhanizatsii v Ukraini (stanom na 1 sichnia 2018 r.). (2018). URL: https://risu.ua/religiyni-organizacii-v-ukrajini-standom-na-1-sichnya-2018-r_n89734 (data zvernennia: 29.04.2023). [in Ukrainian]
- Osoblyvosti relihiinoho i tserkovno-relihiinoho samovyznachennia hromadian Ukrainy: tendentsii 2000-2021 rr. (Informatsiini materialy). Kyiv, Razumkov Centre, 2021. [in Ukrainian]
- Konfesiina struktura naselennia Ukrainy i stvorennia Pravoslavnoi Tserkvy Ukrainy: traven 2019. (2019). URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=862&page=41> (data zvernennia: 29.04.2023). [in Ukrainian]
- Dynamika relihiinoi samoidentyfikatsii naselennia Ukrainy: rezultaty telefonnoho opytuvannia, provedenoho 6-20 lypnia 2022 roku. (2022) URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1129&page=5> (data zvernennia: 29.04.2023). [in Ukrainian]
- Hromadska dumka v Ukraini pislia 10 misiatsiv viiny. (2023). URL: <https://i-soc.com.ua/ua/news/gromadska-dumka-v-ukraini-pislya-10-misyaciv-vijni> (data zvernennia: 29.04.2023). [in Ukrainian]
- Rada ne rozghliadatyte zaboronu UPTs MP do kintsia viiny – Stefanchuk. (2022). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3466735-rada-ne-rozgladatyte-zaboronu-upc-mp-do-kinca-vijni-stefanchuk.html> (data zvernennia: 29.04.2023). [in Ukrainian]
- Ruslan Stefanchuk, Holova Verkhovnoi Rady. Ukraina prahne zdobuty yevroatlantychnu perspektyvu na lypnevomu samiti NATO u Vilniusi. (2023). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3698464-ruslan-stefanchuk-golova-verhovnoi-radi.html> (data zvernennia: 29.04.2023). [in Ukrainian]

Паращевін М.

Інститут соціології НАН України

ЗМІНИ КОНФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПРАВОСЛАВНИХ В УКРАЇНІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Maksym Parashchevin – Leading Research Fellow of the Department of Social Psychology, Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine, paraschevin@ukr.net

Savka V.

Lviv Polytechnic National University

SOCIAL PROBLEM REGULATION: WAR AS AN OPPORTUNITY FOR CONCEPTUAL APPROACH MODERNIZATION

Background: Given the constant updating of social problems and changes in institutions designated to regulate them, approaches to their regulation, the whole complex of issues related to this sphere, remains constantly relevant. In the context of present-day Ukraine, which has not yet rid itself of characteristic post-Soviet notions about the nature of social problems and approaches to their regulation, this problem is particularly pressing. This requires the attention of sociologists and scientists in other fields that form the theoretical and methodological basis for social regulation.

Purpose: Based on the analysis of the current situation in Ukraine, which is characterized by the predominance of the state in social regulation with the predominant use of its characteristic tool - social security, it is necessary to outline possible ways of modernizing approaches to regulating social problems. This primarily involves rethinking the current attitude towards social work in Ukrainian society and expanding the scope of application of this regulatory tool.

Methods: The method involves the analysis of legislative documents related to the field of social regulation and publications by sociologists.

Results: As a result of the conducted analysis, it has been established that in the current situation, the state's efforts aimed at maintaining its dominant role in regulating social problems using the instrument of social security and limiting the opportunities of civil structures, which are the main actors in the use of social work, have led to a crisis. The institutions intended for the democratic modernization of the domestic post-Soviet society, including social work, were unable to fulfill their purpose.

Conclusion: The tragedy of the war that modern Ukraine is experiencing creates certain opportunities for abandoning ineffective methods of regulating social problems. First of all, this involves limiting the state's influence in this sphere and expanding the fields of responsibility of specialized civil society organizations. It is characteristic of them to act mainly through social work methods. Such an approach will allow not only to increase the efficiency of the state by concentrating its efforts on the spheres and methods of regulation characteristic of liberal regimes, but also to increase the potential of civil society structures. This path of modernizing conceptual approaches to regulating social problems in conditions of war is marked not only by certain opportunities, such as the widespread dissemination of volunteer movements, but also by certain barriers, caused, in particular, by the traditional thinking of managers. Significant limitations include the preservation of traditional paternalistic attitudes among a significant portion of citizens, sharp reductions in their material and financial capabilities during wartime, and so on.

Keywords: social regulation, social security, social work, civil society, modernization.

Проблематика регулювання суспільних проблем до XIX століття, трактувалася науковцями, переважно, як процес «зовнішнього» втручання в роботу суспільних структур з метою коригування їхньої життєдіяльності, упередження виникнення певних соціальних

проблем, чи подолання, нейтралізації їхніх негативних результатів. Основними акторами регулювання виступали передусім держава, як легітимна структура, призначена для здійснення всіх управлінських функцій, та церква, забезпечуючи вибір певних ціннісних орієнтирів. Основним інструментом регулювання соціальних проблем до кінця XIX століття виступала система соціального забезпечення. Вона у різних країнах набувала відмінних форм та була більшою, чи меншою мірою розвинена, але завжди базувалася на двох принципах: відплати підданим/громадянам за їхні заслуги та достатньо жорсткого соціального контролю за дотриманням усталених соціальних норм. Порушники цих норм розглядалися як ініціатори появи соціальних проблем та, відповідно, об'єкти переслідувань, а не як жертви недосконалого суспільного устрою та можливі реципієнти допомоги. Дослідники переважно ігнорували участь у регулюванні соціальних проблем самих їх носіїв та громадянських структур.

Соціологічна наука вже її основоположниками розглядалася як прикладна дисципліна, призначена забезпечити базований на знанні об'єктивних законів функціонування суспільства, а отже і ефективний, інструмент налагодження його життєдіяльності. Іншими словами, допускалася можливість спричинення соціальних проблем недосконалістю самого суспільного устрою, а не лише суб'єктивно вмотивованими девіаціями окремих осіб, чи груп. Вже Е. Дюркгайм схильний був бачити причини появи суспільних проблем у самій природі суспільства і порушення громадянами існуючих норм не у вільному виборі ними небажаних для соціуму моделей поведінки, а у тиску на них суспільних обставин. Іншими словами, тригери дисфункціонування суспільного організму знаходилися у ньому самому і, відповідно, слід було шукати: по-перше, нові підходи до розуміння природи і сутності соціальних проблем; по-друге, нових акторів, здатних до регулятивних дій, оскільки прагнення держави до консервування існуючих соціальних порядків, ставало перепорою в нових суспільних реаліях; по-третє, опрацьовувати технології регулювання соціальних проблем, які передбачали використання новими акторами якісно інших інструментів та орієнтацію на досягнення оновлених цілей.

Такими новими акторами бачилися передусім самі громадяни, структури громадянського суспільства в сучасному розумінні, які власне тоді, в умовах появи громадянських свобод та впровадження принципів демократії у державне управління, інституалізуються. Саме їх почали трактувати як суб'єктів суспільних процесів, а не тільки як об'єкти регулятивних впливів держави. Все це призвело до появи не лише нового розуміння сутності суспільних проблем, але і формування оновлених концептуальних підходів до їхнього регулювання.

Принагідно зазначимо нинішню актуальність спадку української соціології–громадознавства, яка орієнтувалася не лише на описі проблем тодішніх громад, але й аналізувала можливі варіанти їхньої участі у регулюванні цих проблем без залучення державних структур.(Богатирьов П., 1927)

Саме в цей час, на рубежі XIX-XX століть, в країнах, які мали найбільші здобутки у демократичних перетвореннях, а отже і найрозвиненіші та найвпливовіші структури громадянського суспільства: Великій Британії та США інституалізується новий інструмент регулювання соціальних проблем, яким стає соціальна робота. Її принциповими відмінностями від соціального забезпечення є: спрямованість на максимальне розуміння становища носіїв соціальних проблем, прагнення не стигматизувати їх як девіантів, а трактувати як жертв недосконалого суспільного устрою. Тому одним із основних принципів соціальної роботи стає повага до носіїв/жертв соціальних проблем та, відповідно, мінімалізація соціального тиску на них. Ще одним базовим принципом соціальної роботи виступає трактування носіїв соціальних проблем не як клієнтів, підпорядкованих соціальним службам, що властиво соціальному забезпеченню, а як партнерів у спільному із соціальним працівником пошуку шляхів виходу із складної ситуації. Цілком очевидно що базованість на такого роду принципах обмежує суб'єктність держави у використанні соціальної роботи в якості інструменту регулювання соціальних проблем. Основним суб'єктом натомість стають незалежні від держави громадянські структури, передусім спеціалізовані громадські організації. Саме тому перші паростки соціальної роботи з'являються в Україні, при допомозі західних партнерів, лише після розпаду СРСР. Власне впровадження в українське суспільство нової інституції, призначеної для регулювання соціальних проблем

відповідними демократичному устрою способами, які передбачали обмеження домінування держави як суб'єкта регулювання і зміцнення структур громадянського суспільства, бачилося західним партнерам шляхом до демократичної модернізації пострадянського суспільства. Проте, вже на початку XXI ст. ідеологи такого роду модернізації усвідомили її обмеження та визнали недостатню ефективність. (Fukuyama F., 2003)

Нині в українському суспільстві домінуючі позиції у регулюванні соціальних проблем і далі займає держава, застосовуючи властивий їй інструмент – соціальне забезпечення. На прикладі вітчизняної соціальної роботи можемо спостерігати процеси, означені Є. Головахою та Н. Паніною як «подвійна інституціоналізація». (Головаха Е., Панина Н., 2001), а С. Макеєвим як формування інституційних інкубусів. (Макеєв С., 2011) Сутність цих феноменів зводиться до такого «пристосування» нових інституцій до умов суспільства, коли вони цілковито втрачають своє сутнісне наповнення, формально зберігаючи назву та, відчасти, форму. Такий стан справ означає що не нові інституції вносять модернізаційні імпульси, трансформуючи соціум, а вони самі, під тиском застарілих соціальних порядків, набувають змісту, який не відповідає їхньому первісному призначенню. У ситуації з практикою соціального регулювання в сучасній Україні бачимо це на прикладах маніпулювання державними структурами «модернізованими» назвами із не завжди відповідним їм змістом. Нині в Україні органом державного регулювання соціальних проблем виступає Національна соціальна сервісна служба, а першим із її основних завдань є: «реалізація державної політики у сфері соціального захисту населення з питань: надання соціальних послуг та провадження соціальної роботи». (Положення про Національну соціальну сервісну службу України, 2020).

Окремого закону, який би визначав сутність соціальної роботи в Україні, не існує, а її визначення у Законі «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» трактується як «оцінювання потреб у соціальних послугах сімей, дітей та молоді, планування, організацію, координацію та надання їм соціальних послуг, державних соціальних допомог, пільг, компенсаційних виплат та іншої соціальної підтримки». (Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю. Закон України, Ред. від 2021 р.) При тому важливо зазначити що ще у 2004 році до Верховної ради вносився законопроект народного депутата, засновника однієї з перших в Україні шкіл соціальної роботи в Ужгородському університеті І. Миговича. (Проект Закону Про соціальну роботу, 2004) В ньому визначення сутності та призначення цього важливого для демократичного суспільства інструменту регулювання соціальних проблем відповідали його трактуванню у країнах західного світу.

Такий стан справ означає що саме держава нині виступає розпорядником інструменту регулювання, який за своєю природою не властивий їй. Тому і принципи, на яких цей інструмент заснований, його спрямування не можуть бути дотримані в практиці роботи державних установ. Це фактично зводить соціальну роботу до іншого інструменту – соціального забезпечення, оскільки увага акцентується не на «сприянні соціальним змінам», «наснаженню і звільненню людей», як це передбачено у визначеннях соціальної роботи, ухвалених у 2001 та 2014 рр. Міжнародною федерацією соціальних працівників та Міжнародною асоціацією шкіл соціальної роботи, (Семигіна Т., 2020) а на простому наданні певних, переважно фінансових виплат, які, як правило, «прив'язують» клієнта до соціальної служби, не стимулюючи його самостійність. Все це дозволило Т. Семигіній ще у 2007 р. поставити під сумнів існування в Україні соціальної роботи у відповідному їй природі змістовному наповненні. (Семигіна Т., 2007)

Російська агресія проти України істотно активізувала роботу структур громадянського суспільства, що знайшло свій вияв передусім у масовості волонтерського руху, залученні громадян до створення і надання широкого спектру соціальних послуг в громадах, базованих на засадах соціальної роботи. Певною об'єктивною передумовою для цього стали істотні обмеження можливостей держави, основні зусилля якої спрямовуються на оборонні потреби. Проте, вона і в нинішніх умовах прагне зберегти свої домінуючі позиції у соціальному регулюванні, створюючи та розширюючи громіздке і суперечливе нагромадження різного роду пільг, виплат, допомог тощо, тобто продовжуючи діяти у рамках властивого їй інструменту – соціального забезпечення. При тому

держава, усвідомлюючи обмеженість своїх матеріальних ресурсів, часто прагне перекласти значну частину затрат на інших акторів регулювання, утримуючи їх під достатньо жорстким контролем.

Можемо констатувати що нині в Україні у галузі регулювання соціальних проблем склалася достатньо суперечлива ситуація, яка, з одного боку, сприяє зростанню суб'єктності громадянського суспільства, а отже і розширенню поля впливу соціальної роботи, а, з іншого, обмежує його. Ці обмеження не варта зводити лише до прагнення держави зберегти свої позиції у соціальному регулюванні. Істотними перепонами для реальної інституалізації соціальної роботи, у її трактуванні в демократичних країнах, є, зокрема, катастрофічне збідніння значної кількості громадян, які, особливо в районах бойових дій, часто втрачають все своє майно і тому не здатні підтримувати роботу громадських структур. А саме громадяни, найперше середній клас, у демократичних країнах виступають опорою громадянського суспільства. До того ж в Україні серед значної кількості населення все ще зберігаються патерналістичні настрої, які в ситуації війни та повоєнної відбудови, із їх істотними матеріальними обмеженнями, можуть знаходити нові стимули для зміцнення.

Виходом з такої ситуації, на наш погляд, може бути, найперше, прийняття суспільними елітами, головно державою, нової концепції розуміння природи соціальних проблем та відповідних підходів до їхнього регулювання, базованих на принципах істотного обмеження ролі адміністративних структур та нарощення потенціалу громадянського суспільства. Це сприятиме не лише нарощенню ефективності зусиль самої держави, сконцентрованих на відповідних їй призначенню в демократичному суспільстві напрямках, але й демократичній модернізації всього суспільства.

Список використаних джерел

- Богатирьов П. (1927) «Пам'ятка» підкарпатського селянина. *Україна. Наук. часопис..* Кн.5. С.106-121.
- Fukuyama F. (2003) State-building: Governance and world order in the 21st century. Ithaca, NY : Cornell University Press.
- Головаха Е.И., Панина Н.В. (2001) Постсоветская деинституционализация и формирование новых социальных институтов в Украине // *Социология: теория, методы, маркетинг.* № 4. с.5-22.
- Макеєв С. (2011) Інституційні інкубуси та еволюція суспільств // *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна.* Вип. 5. – С. 3-9.
- Положення про Національну соціальну сервісну службу України. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2020 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2020-%D0%BF#Text>
- Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю. Закон України. Редакція від 15.12.2021, // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>.
- Проект Закону Про соціальну роботу від 04.10.2004//http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=6210&skl=5
- Семигіна Т. (2020). Сучасна соціальна робота. Київ.
- Семигіна Т. (2007). Соціальна робота в Україні: є вона чи її насправді немає?/ *Соціальна політика і соціальна робота.* №2. С.122-136.

References

- Bogatyrov P. (1927). «Pamiatka» pidkarpatskogo selyanyna. *Ukraina. Nauk. chasopys.* Kn.5. S.106-121 [in Ukrainian]
- Fukuyama F. (2003). State-building: Governance and world order in the 21st century. Ithaca, NY : Cornell University Press.
- Golovakha E.I., Panina N.V. (2001) Postsovetskaya deinstuttsionalizatsiya i formirovanie novykh sotsialnykh institutov v Ukraine // *Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing.* No 4. s.5-22. [in Russian]
- Makeev S. Instytutstijni inkubusy ta evolucija suspilstv // *Visnyk Lvivskogo universytetu. Serija sociologichna. Vyp. 5.* S. 3-9. (2011) [in Ukrainian]

- Polozennia pro Nacionalnu socialnu servisnu sluzbu Ukrainy. Zatverdzeno postanovou Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26 serpnia 2020 r. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]
- Pro socialnu robotu z simjamy, ditmy ta moloddiu. Zakon Ukrainy. Red. vid 15.12.2021 // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text> [in Ukrainian]
- Proekt Zakonu Pro socialnu robotu vid 04.10.2004//http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=6210&skl=5
- Semygina T. (2020). Suchasna sotsialna robota. Kyiv. [in Ukrainian]
- Semygina T. (2007). Sotsialna robota v Ukraini: ye vona chy ii naspravdi nemaye?/ *Sotsialna polityka i sotsialna robota*. №2. S.122-136. [in Ukrainian]

Савка В.

Національний університет «Львівська політехніка»

РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ: ВІЙНА ЯК ШАНС НА МОДЕРНІЗАЦІЮ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПІДХОДІВ

Victor Savka – Phd, Department of Sociology and Social Work, savka123@ukr.net

Shtraikher O., Shkoliar M.

Lviv Polytechnic National University

THE CONTEXT OF WAR IN SOCIOLOGICAL INTERPRETATIONS OF THE PHENOMENON OF VOLUNTEERING IN UKRAINE

Background: Volunteering is a widespread practice in the world and in Ukraine in particular, an integral component of any civil society and a factor contributing to its development. The growing role and importance of volunteer structures in modern Ukrainian society, especially given the urgent need to consolidate efforts in the fight against the Russian aggressor not only on the military, but also on the social, cultural, economic, political, informational, international and other frontlines, activates the interest to this phenomenon of scholars in various fields, including sociologists.

Purpose: determination of the specificity of understanding the phenomenon of volunteering in modern Ukraine in the national sociological discourse.

Methods: methods of theoretical scientific research, in particular – analysis of documents, works of scholars related to research issues, secondary analysis of sociological research.

Results: In the sociological scientific discourse, there are different interpretations of the phenomenon of volunteerism and the essence of the volunteer movement in the context of Ukrainian realities. Among the dominant trends, we can highlight the interpretation of volunteering as a means of regulating social problems, which is especially relevant during the Russian military invasion of Ukraine, when state institutions proved unable to respond to numerous social challenges provoked by Russian aggression, starting in 2014. Another line of research is focusing on volunteering as a social activity that has its own motives, social effects, types, forms of manifestation, objective patterns of functioning, etc. Taking into account the current situation in Ukraine, the definition of volunteering as a voluntary activity of citizens or public associations, directly or indirectly related to helping the civilian population, displaced persons and military personnel affected by the military conflict, dominates today among Ukrainian sociologists. Ukraine is on the way to the formation of a civil society, which gives rise to a view of volunteering from the perspective of its benefit to society to a greater extent than the interpretation of the essence of volunteering through the personal dimension of the activities and values of its participants.

Conclusion: The issue of volunteering in Ukraine is relevant for modern Ukrainian scientific discourse. Increasing interest in the study of the phenomenon of volunteerism among Ukrainian scholars is connected with the activation of the volunteer movement as a result of numerous social challenges provoked by Russia's aggression against Ukraine and, accordingly, the need to study volunteer practices as a Ukrainian phenomenon during the war. Radical transformations in Ukrainian society at the current stage give rise to the relevance of the study of the volunteer movement from the point of view of its agency.

Keywords: volunteering, volunteer movement, volunteer activity.

Волонтерство є розповсюдженою практикою у світі та Україні зокрема, невід'ємною складовою будь-якого громадянського суспільства та чинником, що сприяє його розвитку. Зростання ролі та значення волонтерських структур у сучасному українському суспільстві, особливо за умови гострої потреби у консолідації зусиль у боротьбі з російським агресором не лише на лінії воєнного зіткнення, а й на соціальному, культурному, економічному, політичному, інформаційному, міжнародному та ін. фронтах, активізує інтерес науковців різних галузей до цього феномену, у тому числі й соціологів.

Впродовж останнього десятиліття під впливом специфічних, не властивих сучасному цивілізованому світові, умов, а саме – військової агресії РФ проти України з 2014 р., відбулись активні процеси формування та розвитку волонтерського руху, що набув особливих самобутніх рис в контексті вітчизняного соціального простору. Саме ці риси викликають науковий та практичний інтерес у дослідників, спонукаючи до зростання за останні роки кількості досліджень цілого спектру проблем, пов'язаних з волонтерством та волонтерським рухом в Україні. Розгортання дослідницького інтересу до зазначеної проблематики, на думку українських дослідників, прямо пов'язане із перебігом збройного протистояння України та РФ (Панькова та ін., 2022). Так, із першої хвилі українсько-російського протистояння питання волонтерства стало основним у роботах дослідників Українського інституту соціальних досліджень імені Олександра Яременка (Балакірева та ін., 2015), Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно із соціологічною службою Центру Разумкова (Постмайданна благодійність і волонтерство: результати соцдослідження, 2015), Інституту Соціології НАН України (Лібанова та ін., 2015) та інших дослідницьких агенцій. Різні аспекти дослідження волонтерства в Україні представлені у працях цілого гона українських вчених, зокрема О. Резнік (2009), М. Чухрай (2013), В. Погрібної (2016), Д. Горєлова (2015), О. Корнієвського (2017), О. Проценко (2017), О. Яновської (2017), Т. Байдак (2018), Л. Бевзенко (2021), О. Злобіної (2021) та ін.

Згідно із Законом України «Про волонтерську діяльність», поняття волонтерства можна трактувати так: волонтерська діяльність – добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги (Про волонтерську діяльність, 2011). Волонтерська допомога визначається як роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами (Про волонтерську діяльність, 2011). Водночас, згідно із Законом України, волонтерська допомога є формою благодійної діяльності. Таке законодавче визначення є достатньо широким й всеосяжним, проте, з дослідницької точки зору, потребує доповнень.

Метою публікації є визначення специфіки осмислення феномену волонтерства в сучасній Україні у вітчизняному соціологічному дискурсі.

У найширшому контексті волонтерство - це вияв громадянської активності та соціальної свідомості, що в умовах сьогодення постає в Україні як нова громадянська практика з залученням великих мас населення держави. У щорічному звіті дослідження благодійності у світі від Charities Aid Foundation (CAF) - world Giving Index (WGI), за 2022 рік Україна займає 10-те місце, піднявшись у рейтингу, порівняно із даними звіту 2021 року, на 10 сходинок. Основними трьома показниками для розрахунку індексу благодійності є: грошові пожертвування, допомога незнайомцям та волонтерство. Однак, звіт цього дослідження базується на даних, отриманих до 31 березня 2021 року, тобто, не враховує специфіки благодійності після повномасштабного вторгнення. Тема українсько-російської війни також згадана у звіті. Дослідники вважають, що

таке високе місце у рейтингу «демонструє силу громадянського суспільства в Україні до повномасштабного вторгнення» (World Giving Index, 2022). За словами українського соціолога О. Панькової, волонтерство в Україні є яскравим проявом самоорганізації суспільства, а «спалах» волонтерської активності українців розкриває потужну силу громадянського суспільства як суб'єкта суспільних перетворень в Україні» (Панькова та ін., 2022).

У науковому полі існує велике різноманіття трактування поняття «волонтерства» залежно від кута зору конкретного дослідника. У сучасному українському науковому дискурсі простежується фокусування на феномені волонтерства як засобі вирішення соціальних проблем, що є цілком зрозумілим, зважаючи на події в Україні із кінця 2013 року. Окупація Росією частини Луганської та Донецької областей, анексія Криму, повномасштабна війна із лютого 2022 р. і, як наслідок, – сотні тисяч внутрішньо переміщених осіб, біженців, потреба у підсиленні боєздатності ЗСУ та ін. чинники оголили гостру проблему у консолідації громадянського суспільства довкола врегулювання нагальних соціальних проблем на фоні нездатності державних структур адекватно відповісти на згадані виклики. На сьогодні під «волонтерською діяльністю» в Україні розуміють, насамперед, добровільну діяльність громадян чи громадських об'єднань, прямо чи опосередковано пов'язану з допомогою постраждалому від воєнного конфлікту мирному населенню, переселенцям і військовим (Панькова та ін., 2017) тощо.

Цікавим у зазначеному контексті є інтерпретація Л. Бевзенко та О. Злобіною (2021) волонтерства в Україні в сучасних умовах. Дослідниці розглядають волонтерство як «самодостатню активність з вирішення нагальних завдань, що постають перед суспільством у ситуаціях соціальної нестабільності та інституційної нестійкості» та наголошують на важливості пошуку балансу між інституційними організаціями в сучасній Україні та волонтерством як самоорганізованим проявом інституційних практик. На їх думку, агентність волонтерського руху в Україні є надзвичайно високою у час, коли мобілізація ресурсів волонтерства має чітко визначені напрями дій: є ті особи, які потребують допомоги, є державні інституції, які не можуть забезпечити допомогою усіх потребуючих (тут ми маємо на увазі і армію, і цивільне населення) та є волонтерські структури, які заміщують функції держави щодо забезпечення суспільних запитів. Виходячи із вищесказаного, соціальна агентність волонтерського руху в Україні пішла на спад перед повномасштабним вторгненням, проте із лютого 2022 року ожила з новою силою, що відкриває широке поле для подальших соціологічних досліджень у цій галузі.

Велика кількість напрямків та сфер застосування волонтерських практик спровокували ще одну тенденцію трактування волонтерства як соціальної діяльності. У зазначеному контексті волонтерство розглядається крізь призму мотивації до такої діяльності, ефектів впливу на соціальну дійсність, сутності, форм та типів волонтерської діяльності й об'єктивних закономірностей її функціонування. Наприклад, І. Юрченко визначає волонтерство як суспільно-корисну безоплатну діяльність, яка є чинником формування духовних, морально-етичних, культурних, суспільно-політичних та економічних цінностей і може набувати будь-яких форм від традиційних інститутів обопільної допомоги до мобілізованої суспільно-корисної праці під час криз або стихійного лиха, від проявів альтруїзму до структурованої організації волонтерського руху міжнародного масштабу (Юрченко, 2009).

За В. Погрібною (Погрібна, 2015), існують відмінності між «західними» та «східними» трактуваннями волонтерства з точки зору «розставлення пріоритетів його аксіологічних і соціальних змістів». Представниками «східних» країн, у яких громадянське суспільство перебуває на шляху становлення, волонтерство прийнято розглядати з точки зору його цінності для суспільства, на противагу цьому, у «західній» науковій традиції панують підходи до аналізу волонтерства як цінності для самих його членів та членів тих спільнот, яким вони надають допомогу. Проте, на думку автора, такі трактування поняття волонтерства та ролі у суспільстві не суперечать одне одному, а органічно співіснують.

Українська дослідниця Н. Паніна розглядає волонтерський рух в Україні з точки зору швидкості адаптації особи та соціальних інститутів до змін навколишнього середовища завдяки посиленню ролі ціннісно-нормативної системи регуляцій та консолідації як реакції на

ці зміни. Так, за Н. Паніною, ціннісно нормативна система, тобто, сукупність усіх цінностей та норм поведінки індивідів у суспільстві, є основою для його консолідації (Панина, 2008).

Трактування сучасного світу як такого, що перебуває у стані постійних трансформацій та невизначеності, є на порядку денному багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців. Що стосується сучасного українського суспільства, яке перебуває у стані війни, то тенденція до розгортання волонтерського руху як агента змін здається цілком очевидною та, одночасно, актуальною з точки зору її дослідження. За словами Є. Головахи, «саме ці події, ця війна, цей воістину всенародний спротив прискорили історичний процес. Це і є період остаточного формування сучасної української нації». На його думку, повномасштабне вторгнення прискорило ті процеси у суспільстві, які б мали тривати ще багато десятиліть (Головаха, 2022).

Постають логічні запитання, відповіді на які можемо отримати шляхом подальших наукових розвідок: якою є роль волонтерського руху у трансформації та побудові нової соціальної реальності, як пов'язаний волонтерський рух із соціальними змінами та їх якісними характеристиками, яке місце серед агентів соціальних трансформацій посідають волонтерські структури, та якими рисами вони володіють в контексті український реалій тощо.

На сьогодні як ніколи важливим є розширення можливостей дослідження волонтерства в Україні, пошук шляхів ефективного залучення соціальних ресурсів громадянського суспільства для вирішення актуальних суспільних проблем, формування стратегії взаємодії держави та громадянського суспільства.

Список використаних джерел

- Балакірева О., Бондар Т., Дмитрук Д. (2015). Ставлення до переселенців і волонтерської діяльності. *Український інститут соціальних досліджень ім. О. Яременка, Центр «Соціальний моніторинг»*. Retrieved from: <http://www.uisr.org.ua/img/upload/files/Settlers%20and%20volunteering.pdf>
- Бевзенко, Л., Злобіна, О. (2021). Волонтерство в умовах інституційних та структурних змін: генеза та агентні впливи. *Український соціологічний журнал*, (26), 27-38. <https://doi.org/10.26565/2077-5105-2021-26-03>
- Головаха, Є.: Якщо ми не здамося – вийдемо з цієї війни абсолютно інтегрованою європейською країною. (2022). Retrieved from: <https://novynarnia.com/2022/03/30/yegolovaha/>
- Лібанова, Е., Горбулін, В., Пирожков, С., та ін. (2015). Матеріали до Національної доповіді «Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі» за моніторинговими даними Інституту соціології НАН України / Лібанова Е. Retrieved from: https://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/dopovid_Donbas_Libanova_16032016.pdf
- Панина, Н. В. (2008). Образ жизни и психологическое состояние населения Украины в условиях перехода от тоталитаризма к демократии. *Избранные труды по социологии*. В 3 т. К. : Факт, Т. 1, 472 с., Том 2, 312 с.
- Панькова, О., Касперович, О., Іщенко, О. (2016). Розвиток волонтерської діяльності в Україні як прояв активізації соціальних ресурсів громадянського суспільства: специфіка, проблеми та перспективи. *Український соціум*. 2(57). С. 25-40.
- Панькова, О., Касперович, О. (2022). Український волонтерський рух в умовах збройної російської агресії в контексті національних та глобальних викликів. *Журнал Європейської економіки. Видання Західноукраїнського національного університету*. Том 21. № 3 (82). 277-294.
- Погрібна, В. (2015) Волонтерство як соціокультурний феномен: епістемологічні та аксіологічні аспекти аналізу. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. № 4. С. 185–196.
- Погрібна, В. (2016) Волонтерський рух як ознака змін у ментальності українців. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія. No1. С. 196-202.

- Постмайданна благодійність і волонтерство (2015): результати соцдослідження. . Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва». Retrieved from: <https://dif.org.ua/article/postmaydanna-blagodiynist-i-volonterstvo-2015-rezultati-sotsdoslidzhennya>.
- Про волонтерську діяльність : Закон України від 19 квітня 2011 р. No 3236-VI. Retrieved from: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>
- Юрченко І. В. Інституціоналізація волонтерського руху в Україні :автореф. дис ... канд. соціол. наук: 22.00.03. Київ: Б.в., 2009 . 16 с.
- World Giving Index 2022. A global view of giving trends. March 2022. Retrieved from: <https://www.cafonline.org/about-us/publications/2022-publications/caf-world-giving-index-2022>

References

- Balakirieva O., Bondar T., Dmytruk D. (2015). Stavlennia do pereselentsiv i volonterskoї diialnosti. Ukraïnskyï instytut sotsialnykh doslidzhen im. O. Yaremenka, Tsentr «Sotsialnyï monitorynh». Retrieved from: <http://www.uisr.org.ua/img/upload/files/Settlers%20and%20volunteering.pdf> [in Ukrainian]
- Bevzenko, L., Zlobina, O. (2021). Volonterstvo v umovakh instytutsiinykh ta strukturnykh zmin: geneza ta ahentni vplyvy. *Ukrainskyi sotsiologichnyi zhurnal*, (26), 27-38. <https://doi.org/10.26565/2077-5105-2021-26-03> [in Ukrainian]
- Holovakha, Ye.: Yakshcho my ne zdamosia – vyidemo z tsiiei viiny absolutno intehrovanoi u yevropeiskoiu krainoiu. (2022). Retrieved from: <https://novynarnia.com/2022/03/30/yegolovaha/> [in Ukrainian]
- Libanova, E., Horbulin, V., Pyrozhkov, S., ta in. (2015). Materialy do Natsionalnoi dopovidi «Polityka intehratsii Ukraïnskoho suspilstva v konteksti vyklykiv ta zahroz podiï na Donbasi» za monitorynhovymy danymy Instytutu sotsiologii NAN Ukraïny/Libanova E. Retrieved from:https://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/dopovid_Donbas_Libanova_16032016.pdf [in Ukrainian]
- Panina, N. V. (2008). Obraz zhizni i psikhologicheskoe sostoyanie naseleniya Ukrainy v usloviyakh perexoda ot totalitarizma k demokratii. Izbrannye trudy po sotsiologii. V 3 t. K. : Fakt, T. 1, 472 s., Tom 2, 312 s. [in Russian]
- Pankova, O., Kasperovych, O., Ishchenko, O. (2016). Rozvytok volonterskoї diialnosti v Ukraini yak proiav aktyvizatsii sotsialnykh resursiv hromadianskoho suspilstva: spetsyfika, problemy ta perspektyvy. *Ukrainskyi sotsium*. 2(57). S. 25-40. [in Ukrainian]
- Pankova, O., Kasperovych, O. (2022). Ukrainskyi volonterskyi rukh v umovakh zbroinoї rosiiskoi ahresii v konteksti natsionalnykh ta hlobalnykh vyklykiv. *Zhurnal Yevropeiskoi ekonomiky. Vydannia Zakhidnoukraïnskoho natsionalnoho universytetu*. Tom 21. № 3 (82). 277-294. [in Ukrainian]
- Pohribna, V. (2015) Volonterstvo yak sotsiokulturnyi fenomen: epistemolohichni ta aksiolohichni aspekty analizu. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukraïny imeni Yaroslava Mudroho»*. Seriia: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiologiia. № 4. S. 185–196. [in Ukrainian]
- Pohribna, V. (2016) Volonterskyi rukh yak oznaka zmin u mentalnosti ukraïntsiiv. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukraïny imeni Yaroslava Mudroho»*. Seriia: Filosofiia. No1. S. 196-202. [in Ukrainian]
- Postmaidanna blahodiynist i volonterstvo (2015): rezultaty sotsdoslidzhennia. . Fond «Demokratychni initsiatyvy imeni Ilka Kucheriva». Retrieved from: <https://dif.org.ua/article/postmaydanna-blagodiynist-i-volonterstvo-2015-rezultati-sotsdoslidzhennya>. [in Ukrainian]
- Pro volontersku diialnist : Zakon Ukraïny vid 19 kvitnia 2011 r. No 3236-VI. Retrieved from: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3236-17> [in Ukrainian]
- Iurchenko I. V. Instytutsionalizatsiia volonterskoho rukhu v Ukraïni :avtoref. dys ... kand. sotsiol. nauk: 22.00.03. Kyïv: B.v., 2009 . 16 s. [in Ukrainian]

World Giving Index 2022. A global view of giving trends. March 2022. Retrieved from: https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-research/caf_world_giving_index_2022_210922-final.pdf [in Ukrainian]

Штрайхер О., Школяр М.

Національний університет «Львівська політехніка»

КОНТЕКСТ ВІЙНИ У СОЦІОЛОГІЧНИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЯХ ФЕНОМЕНУ ВОЛОНТЕРСТВА В УКРАЇНІ

Olena Shtraikher – Student of PhD Programe, Department of Sociology and Social Work, Olena.a.shtraikher@lpnu.ua.

Mariana Shkoliar – Phd in Political Science, associate professor, Department of Sociology and Social Work, mariana.v.shkoliar@lpnu.ua.

Siryy E.

National Pedagogical Dragomanov University

EXCLUSIVE FACTORS AND RESOURCE OPPORTUNITIES OF YOUTH IN PROFESSIONAL SELF-FULFILLMENT (TAKING INTO ACCOUNT THE SOCIAL CHALLENGES OF THE WAR IN UKRAINE)

Background. In the conditions of the deepening of the transformational processes in Ukraine, many youth problems have also become more acute. Here, one of the problems of the social formation of youth is highlighted – its prospects for economic employment and professional development from the perspective of access to socio-economic resources, which are decisive in the professional employment of young people, their professional self-realization and competitiveness in the labor market.

Purpose. The study of the social formation of youth actualizes and requires the analysis of such problems, especially with the emergence of social challenges of the war and genocide against Ukraine.

Methods. The article uses general scientific methods of generalization, the descriptive method, analytical analysis and induction, the sociological method of collecting social information – interviews, which integrally allow to supplement the scientific description of individual situations of social inequality in the aspect of the problem of access to social resources in the social formation of youth.

Results. The author singles out and describes in several groups of factors such problems of the social formation of youth in terms of their prospects for economic employment and professional development, such as: access to quality education, resources for professional self-realization, problems of employment, entrepreneurial development and self-employment, which more or less comprehensively reflect the directions of generation obstacles to the professional involvement of young people at the present time in the field of employment and self-employment.

Conclusion. It is emphasized that the possibility of full access (use) of relevant resource institutional opportunities shapes the nature of the relationship between the government and society, levels the growth of social-status differentiation, which contributes to the deepening of the social stratification of the population, a decrease in the economic level of youth activity and athe.

Keywords: labor market, access to public resources, employment, professional self-realization, educational resources, employment resources, entrepreneurship, exclusion.

Виклад основного матеріалу дослідження. За останнє десятиліття можливості реалізації життєвих планів та прагнень, перш за все у професійній діяльності, для багатьох молодих людей зазнали істотних обмежень з різних причин. З одного боку, це наявність та зменшення дії старих інституційних регулятивних чинників. З іншого – несформованістю

нових. Суттєвої проблеми (а подекуди і катастрофічної) у цьому соціальному полі додала військова агресія проти України, що створила нові суспільні виклики перед молоддю/

У сфері професійної самореалізації найважливішими проблемами для молоді є доступ до якісної освіти, до робочих місць, до відповідної інформаційної системи стосовно прийнятних місць на ринку праці, до можливостей самозайнятості. У сьогодиншій соціально-економічній ситуації в Україні найбільш характерними проявами соціальної ексклюзії у розумінні браку бути залученим у більшості дієвих сфер, на думку фахівців, є, крім обмеженості участі у споживанні (враховуючи різні причини та включаючи й низький рівень освіти) – доступ до оплачуваної праці. Певним «супутником» цієї проблеми також виступає (у певних аспектах соціальної взаємодії) і проблема підтримки з боку влади (*Оксамитна С., Хмелько В., 2004*).

Проблема забезпечення зайнятості молоді обумовлена не тільки низьким рівнем її конкурентоздатності на ринку праці, низьким або відсутністю необхідного практичного досвіду, стажу роботи з професії, але і «доступністю» до ресурсів (економічний, правовий, соціальний), рівнем кожної молодої людини економічним (фаховим), соціальним (комунікативним) та культурним (освіченість) капіталом.

Зрозуміло, що у кожній окремої молодої людини такі ресурси різняться. Але можна відобразити деякі загальні показники стану ресурсного компонента людського потенціалу молоді. Професійно-освітні можливості є персональною характеристикою кожного індивідуума і будується ним залежно від різних цілей, які він переслідує, професії, яку бажає отримати. Змістовно, сюди відноситься одержання формальних кваліфікацій, інституційно підтверджених компетенцій, що супроводжується приростом знань, умінь і навичок, придбанням професійного досвіду.

Першим «фронтом» проблем у професійній самореалізації та оптимальності вибору професійної зайнятості вважатимуться (за нашою класифікацією) – освітні проблеми та доступ до ресурсів професійно-освітнього зростання.

У системі фахового самовизначення та економічної самозайнятості, першим щаблем у цій життєво-професійній сфері є можливість отримання професійної освіти. Аналіз та вивчення проблеми в оптимальному виборі професійної зайнятості на первинному етапі – отриманні післяшкільної освіти, дають підстави нам визначити та обґрунтувати типові проблемні чинники. І чинник «нерівності» виявляє свої контексти. Молодь стикається з різними проблемами нерівності можливостей у сфері освіти, з протиріччям між декларованою рівністю прав на її здобуття, з одного боку. З іншого – існує соціальна диференціація в освітній сфері, яка в умовах нашого суспільного укладу створює і не завжди конструктивні стани та ситуації. З причини соціальної, матеріальної, територіальної та інформаційної нерівності, можливостей отримання освіти та освітньої самореалізації, перспективу отримання належної освіти, мають далеко не всі представники молодіжної когорти.

Окремим питанням в освітній проблемі стоїть система зовнішнього незалежного тестування. По-перше, проблема є у відсутності рівних можливостей за місцем проживання. По-друге, з об'єктивних причин відсутній рівний доступ до якісної підготовки до тестування. Це і соціальні кадрові проблеми у сільській місцевості, її периферійність. Соціально-територіальна диференціація є суттєвою проблемою у цій сфері. Тому, як наслідок, ці чинники обмежують рівноцінний доступ до якісної вищої освіти. Відповідно можна стверджувати, що задекларований принцип забезпечення рівного доступу до освіти є дещо умовним (*Ляховченко Н., 2009*).

З іншого боку, збройна агресія проти України 2022 р. в цілому додатково призвела до істотних негативних змін у системі вищої освіти України. Досвід показує, що це, зокрема, виражається у: скороченні державних видатків на вищу освіту та на бюджетні місця у закладах вищої освіти; у знеціненні отримуваних кваліфікацій. Зниження доходів населення, вимушена міграція, значне посилення «освітньої міграції» генерували суттєве зниження попиту на вітчизняну вищу освіту. Відповідними наслідками це негативно позначилося на діяльність освітньої структури: викладачів, адміністрацій та мережі ЗВО; загострило процес конкуренції, безробіття випускників ЗВО, великої інфляції вищої освіти.

Наступною ланкою слід вважати проблеми професійної зайнятості та доступ до ресурсів фахового розвитку. Сюди може входити: ознака професійної суб'єктності молодої людини

(особистісні характеристики), набуті в процесі освіти фахові навички та компетентності – все, що можна віднести до фахової пропозиції соціального агента на ринку праці. Далі, за нашим спостереженням, мають місце фаховий попит, як зовнішні умови можливої інклюзії (соціально-економічного включення) соціального агента у процес професійної зайнятості та кар'єрного зростання (професійної самореалізації). Окремою ланкою у системі взаємодії попиту та пропозиції є наявність соціального капіталу.

На наступному етапі входження у професійну сферу, в системі оптимального вибору професійної зайнятості, а саме – професійної залученості, як показує практика, молода людина стикається вже з іншими проблемами.

Перше: тип та структура вітчизняної економіки характеризується низьким рівнем затребуваності працівників розумової діяльності та високим рівнем затребуваності «непривабливих» професій з високим рівнем фізичної діяльності. Друге: характерним є високий та зростаючий рівень безробіття, низька оплата праці та соціальна непривабливість «масових професій». Третє: характерною є наявність невідповідності освітніх знань та навичок до потреб роботодавця, що виявляється, зокрема, у: недостатній обізнаності із сучасним обладнанням, технологіями, змістом праці. Четверте: одним із суттєвих перешкод у реалізації отримати прийнятну роботу (або за фахом), було і є бар'єр з боку роботодавців, а особливо їх представників – кадрових агенцій, які розглядають і відносять відсутність досвіду у роботі пошукача до не завжди конструктивних, а іноді й амбіційних важелів у власних інтересах. П'яте: ринкова мінливість (надлишок одних, дефіцит інших) у попиті на набуті професії та їх пропозицій, необґрунтоване замовлення фахівців, не затребуваних на ринку праці України позбуває можливості первинної професійної самореалізації.

Шосте: відповідна перманентна недосконалість організаційно-управлінських та регулятивних та інших інституційних механізмів сфери зайнятості та ринку праці, та розбалансованість ринку праці та освітніх послуг обмежує можливість реалізації більшості соціальних прав агента. Це, в свою чергу, призводить до втрати професійно-кваліфікаційних знань та навичок, а в кінцевому рахунку – зростання неформальної зайнятості. Це є, одними із складових проблем, можливостей доступу до суспільних ресурсів. У цьому випадку йдеться про доступ до ресурсу зайнятості. Сьоме: війна вже знищила приблизно половину ринку праці в Україні (про це свідчать опитування серед найманих працівників та самозайнятих). За оцінками фахівців, найбільше потерпіли наймані працівники, а також малий та середній бізнес (*Вплив війни*). Вище наведені підсумкові позиції більш-менш обширно відображають напрямки генерації перешкод професійної залученості молоді на теперішній час у сфері працевлаштування, найманої праці.

Далі варто перейти до проблеми самозайнятості, доступу до ресурсів підприємницького розвитку. На шляху до відкриття власної справи, молоде покоління зустрічається ще з більшою кількістю різних проблем зовнішнього та внутрішнього характеру. Вони пов'язані як з фінансовою, так і освітньо-професійною сторонами питання. Перш за все, це – недостатній об'єм (відсутність) стартового капіталу, обмежений рівень фінансових, комунікативно-технологічних відносин, що обумовлено нетривалим досвідом та недостатньою кількістю навичок.

Як показує досвід, протягом останні три десятки років проблемні сторони розвитку молодіжного підприємництва характеризувалися загалом: обмеженим соціальним досвідом представників підприємницької самозайнятості; великими проблемами з пошуком стартового капіталу та доступом до кредитів; наявністю неприйнятного кредитування; невисокими практичними здібностями використання економіко-правових норм; високим рівнем та, одночасно, деструктивним впливом системи оподаткування, з боку бюрократичних структур; відсутністю належної ділової репутації; обмеженим соціальним капіталом на рівні індивідуальних контактів у сфері бізнесу та владно-адміністративних структур. Ті, чи інші проблеми різною мірою (без суттєвої різниці) перманентно проявляються як перешкоди у розвитку малого бізнесу загалом, і молодіжного, зокрема.

На жаль, війна у багатьох регіонах України в буквальному сенсі знищила більшу частину малого бізнесу. Дуже тяжко починати бізнес районних регіонах. Як показали наші обстеження (згідно результатів експертного опитування, методом вільного інтерв'ю, n=12), у районах

(невеликих, депресивних), у яких не було конкретних бойових дій практично нічого не змінилося, єдине що у торгівлі (як бізнес) асортимент продуктів значно погіршився із за логістики та окупації інших територій, звідкіля постачався товар. Зрозуміло, що відсутність первинного капіталу, низька платоспроможність людей, особливо у депресивних регіонах сильно впливає на мотиваційність створення власної справи та продовження її розвитку. Сильного впливу надає і відсутність досвіду у початківців, так як відкриття власної справи ще не означає її самостійний розвиток, навіть при «умовному» дотриманні процедур, виконання завдань тощо.

Висновки. Питання економічної зайнятості, професійного самовизначення у різних формах та способах, в тому числі і у формі господарської (підприємницької та іншої) самозайнятості складає системну проблему соціального включення молоді у широкую систему суспільних взаємовідносин у розвитку соціуму. Можливість повноцінного доступу (використання) відповідних ресурсних інституціональних можливостей формує характер взаємовідносин між владою та суспільством. На вище зазначених аргументованих результатах аналізу ми відобразили проблематичні моменти використання ресурсних інституціональних можливостей молоді у їхній подальшій професійній самореалізації. Такий стан речей підсилює соціальну ексклюзію як нерівний доступ до можливостей, якими володіє суспільство на певному етапі свого розвитку, яка, у свою чергу, формує головну перешкоду у соціальному становленні молоді.

Список використаних джерел:

- Оксамитна С., Хмелько В. Соціальна ексклюзія в Україні на початковій стадії реставрації капіталізму. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2004. №3. С. 66-77. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/articles/social%20exclusion_Oksamytna_Khmelko.pd.
- Ляховченко Н. В. До питання про зовнішнє незалежне оцінювання якості знань / Б. І. Мокін, Н. В. Ляховченко // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2009. – No 2. – С. 119–125.
- Вплив війни: що відбувається на українському ринку праці. URL: <https://www.dw.com/uk/try-misiatsi-viiny-shcho-vidbuvaetsia-na-ukrainskomu-rynku-pratsi-a-62052011/a-62052011>

Reference:

- Oksamytna S., Khmelko V. Sotsialna ekskliuziia v Ukraini na pochatkovii stadii restavratsii kapitalizmu. Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh. 2004. #3. S. 66-77. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/articles/social%20exclusion_Oksamytna_Khmelko.pd. [In Ukrainian]
- Liakhovchenko N. V. Do pytannia pro zovnishnie nezalezhne otsiniuvannia yakosti znan / B. I. Mokin, N. V. Liakhovchenko // Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu. – 2009. – No 2. – S. 119–125. [In Ukrainian]
- Vplyv viiny: shcho vidbuvaetsia na ukrainskomu rynku pratsi. URL: <https://www.dw.com/uk/try-misiatsi-viiny-shcho-vidbuvaetsia-na-ukrainskomu-rynku-pratsi-a-62052011/a-62052011>.

Сірий Є.

Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова

ЕКСКЛЮЗІЙНІ ЧИННИКИ ТА РЕСУРСНІ МОЖЛИВОСТІ МОЛОДІ У ФАХОВІЙ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ (з врахуванням соціальних викликів війни в Україні)

Evgen Siryy – Doctor of Sociological Sciences, Professor, National Pedagogical Dragomanov University, socio1@ukr.net.

Wicher A.

Scientific supervisor: **B. Kotowski**, PhD in humanities
Jan Kochanowski University of Kielce

UKRAINIAN REFUGEES IN POLAND: PROBLEMS AND CHALLENGES FACED BY LOCAL GOVERNMENTS – SOCIAL CONTEXT

Background: February 24, 2022, this day marked the beginning of a new, wartime reality. After the attack of the Russian armed forces on our Ukrainian neighbor, we were faced with the desire to provide shelter and support to those who managed to escape the attack of the enemy.

Intention: Outline the problems and challenges faced by local governments.

Methods: The article uses the method of analysis and synthesis.

Results: The best assumption of long-term aid would be to reach a compromise by mitigating threats and conflicts and guaranteeing stability for both sides, so that both refugees and compatriots would feel taken care of by the state, which in the future will lay the foundations for the expected economic growth.

Conclusion: Changes in society have happened, but they will continue, it is inevitable. We will no longer be the society we were before February 24, 2022. It is only up to us - ordinary people - how our common Polish-Ukrainian fate will turn out.

W czwartek, 24 lutego 2022 obudziliśmy się w nowej rzeczywistości, za sprawą rosyjskiej agresji militarnej na granice naszego Ukraińskiego sąsiada. Agresja, która trwa już od ponad roku pochłonęła tysiące ofiar, ale wielu – przeważnie kobiety i dzieci – znalazło schronienie poza granicami swojego kraju. Z danych Straży Granicznej RP wynika, że od 24 lutego 2022 polsko-ukraińską granicę przekroczyło ok. 10 mln uchodźców, a 1.5 mln zatrzymało się w Polsce (Zymnin et al., 2023: 2).

Od początku migracji ludności do naszego kraju wiadomo było że „największy ciężar spadnie na samorządy, którym w trybie pilnym muszą zostać przekazane znaczące dotacje celowe na różne działania pomocowe, w tym zwiększenie subwencji oświatowej na przyjęcie nowej kadry, kursy językowe, podręczniki, pomoce szkolne, nowe oddziały i zajęcia, posiłki, infrastrukturę itp.” (Maćkowiak).

Polski rząd wychodząc naprzeciw zdecydował się przyjąć ustawę dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa, która gwarantowała im legalny pobyt na terytorium Polski, pomoc finansową mającą na celu zaspokojenie podstawowych potrzeb, dostęp do służby zdrowia, edukacji, a także otwarcie rynku pracy. Było to wszystko dużym ułatwieniem dla migrantów, jednak w dłuższej perspektywie tolerancja społeczeństwa zaczęła spadać, gdyż wszystko to spowodowało trudności na rynku pracy dla rodaków, a także problemy na rynku mieszkaniowym, brak miejsc w żłobkach oraz przedszkolach.

Nie można jednak zapominać że i przed konfliktem zbrojnym obywatele Ukraińscy wspierali Polską gospodarkę, uzupełniali braki kadrowe, „więzi społeczne oraz gospodarcze, budowane od lat poprzez migrację ekonomiczną, a także kulturowa i geograficzna bliskość naszych krajów, powoduje, że dla uciekających przed wojną, to właśnie Polska stała się miejscem, w którym mogą liczyć na bezpieczne schronienie, pomoc i wsparcie – Andrzej Korkus” (Zymnin et al., 2023: 2).

Dla Polski obecna sytuacja i migracje uchodźców są szansą na wzrost gospodarczy, jednak wiąże się to z koniecznością inwestycji w różne sektory naszej gospodarki. Według badania sondażowego „Uchodźcy wojenni z Ukrainy. Rok w Polsce”, przeprowadzonego przez Platformę Migracyjną EWL 32 % uchodźców zamierza wrócić do Ukrainy jak najszybciej (Kowalski et al., 2023: 1) a „ponad 30 % przebywających w Polsce uchodźców z Ukrainy zamierza pozostać w Polsce po zakończeniu wojny” (Wodzicki et al., 2023: 5).

Obecnie napływ uchodźców do Polski jest zdecydowanie mniejszy niż na początku konfliktu, jednak nadal wymaga podejmowania oraz modyfikacji działań pomocowych przez państwo Polskie. Samorządy pomimo wprowadzonej ustawy, nadal – tak jak i na początku konfliktu - borykają się z problemami takimi jak bariery językowe, braki lokalowe do zakwaterowania uchodźców, ale znów uchodźcy którzy chcą samodzielnie wynająć mieszkanie narzekają na wysokie ceny najmu.

Samorządy wskazują także „na zwłokę w wypłacie 40 zł za dzień za przyjęcie pod swój dach uchodźcy - za zakwaterowanie i wyżywienie” (Relacja z warsztatów). Opóźnienie w wypłatach wiąże się z tym że to osoby fizyczne, które zaoferowały dach nad głową osobom uciekającym przed wojną muszą wyłożyć pieniądze na utrzymanie migrantów z własnej kieszeni. Obecna inflacja oraz rosnące koszty utrzymania sprawiają że jest to także duże nadwyrężenie budżetu co prowadzi do wzrostu frustracji wśród Polaków.

Jak wynika z raportu „Uchodźcy z Ukrainy w Polsce” stworzonego przez zespół Deloitte, fundamentalną częścią działań samorządów powinna być w pierwszej kolejności aktywizacja zawodowa uchodźców, nauka języka polskiego i ułatwienie wejścia specjalistom na rynek pracy, tworzenie ofert łączonych np. pracy z zamieszkaniem, modernizacja niewykorzystanych nieruchomości, które posłużą jako mieszkania dla części uchodźców (Wodzicki et al., 2023: 102)

Najważniejszym w mojej ocenie założeniem pomocy długofalowej byłoby osiągnięcie kompromisu, łagodzenia zagrożeń i konfliktów oraz zagwarantowanej stabilizacji obu stron, tak by migranci ale także rodacy czuli się przez państwo zaopiekowani, co w przyszłości dałoby podwaliny do oczekiwanego wzrostu gospodarczego. Migranci, którzy nie będą odczuwać wsparcia samorządów, nie będą starali się asymilować z narodem polskim i myśleć poważnie o pracy, płaceniu podatków, inwestowaniu w siebie, co z kolei doprowadzić może jedynie do generowania kosztów gospodarki, zamiast wykorzystania szans.

Jeśli agresja Rosji będzie się przedłużać, samorządy muszą przygotować się na długofalową pomoc ale także edukować społeczeństwo w zakresie predestynacji zaakceptowania Ukraińskich uchodźców w naszej Polskiej przestrzeni społecznej –

Kluczową rolę powinien odegrać także system edukacji, w tym wielokulturowej, należy bowiem uczyć dzieci od najmłodszych lat różnorodności, rozumianej na wiele sposobów. „Musimy sobie zdać sprawę, że nie jesteśmy i nie będziemy już takim społeczeństwem, jakim byliśmy przed 24 lutego” – podkreśla Karolina Łukasiewicz z Ośrodka Badań nad Migracjami (Sieniawski). Zmiany dokonały się, ale także nadal dokonują w każdej ze stref rozwoju społecznego, tylko od nas – zwykłych ludzi zależy jak potoczą się nasze wspólne polsko-ukraińskie losy, czy wygramy dobroć, dobre imię, wdzięczność i wzajemny szacunek na przestrzeni międzynarodowej.

References

- Maćkowiak Tomasz, *O uchodźcach wojennych z Ukrainy i ich wpływie na rozwój społeczny i gospodarczy w ramach polityki Unii Europejskiej*, Informator Międzychodzki nr. 3-4/2022, https://wnpid.amu.edu.pl/__data/assets/pdf_file/0026/337634/O-uchodzcach-wojennych-z-Ukrainy-i-ich-wplywie-na-rozwoj-spoeczny-i-gospodarczy-Polski-w-ramach-polityki-Unii-Europejskiej.pdf, dostęp: 7.04.2023.
- Relacja z warsztatów - Perły Samorządów, *Jak samorządy poradziły sobie z kryzysem uchodźczym i co jeszcze je czeka ?*, <https://www.gazetaprawna.pl/perlysamorzadu/artykuly/8665348,jak-samorzady-poradzily-sobie-z-kryzysem-uchodzczy-i-co-jeszcze-je-czeka.html>.
- Sieniawski Bartosz, *Polska goszcząca. Jak w naszym kraju żyje się Ukraincom?*, <https://www.euractiv.pl/section/migracje/news/ukraina-uchodzcy-imigranci-straz-graniczna-wojna/>, dostęp: 7.04.2023.
- Wodzicki Michael, Pichola Irena, Patorska Julia, *Uchodźcy z Ukrainy w Polsce. Wyzwania i potencjał integracji*, <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/pl/Documents/Reports/pl-Uchodzcy-z-Ukrainy-w-Polsce-Report.pdf>, dostęp: 28.03.2023.
- Zymnin Anatolij, Kowalski Mariusz, Bryzek Szymon, Kowcuń Sylwia, Dąbrowska Eliza, Sytnik Margaryta, Yanovsky Yaroslav, *Raport specjalny „Uchodźcy wojenni z Ukrainy. Rok w Polsce”*, Badanie EWL i Studium Europy Wschodniej UW, 2023.
- Zymnin Anatolij, Kowalski Mariusz, Karasińska Anna, Lytvynenko Olena, Dąbrowska Eliza, Bryzek Szymon, Gliński Przemysław, Koszykowska Dorota, *Raport specjalny z badania socjologicznego „Uchodźcy z Ukrainy w Polsce”*, przeprowadzonego przez Platformę Migracyjną EWL, Fundację Na Rzecz Wspierania Migrantów Na Rynku Pracy „EWL” i Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego, 2022.

Wicher A.

Наук. керівник: **B. Kotowski**, PhD in humanities
Університет ім. Яна Кохановського в м. Кельце, Польща

UKRAIŃSCY UCHODŹCY W POLSCE: PROBLEMY ORAZ WYZWANIA STAWIANE PRZED SAMORZĄDAMI – KONTEKST SPOŁECZNY

Aleksandra Wicher – Student, John Kochanowski University in Kielce, olenka-85@wp.pl

Yatsyshyn U.

Lviv Polytechnic National University

THE PROBLEM OF IMPLEMENTING INCLUSIVE EDUCATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN UKRAINE

Background: Ukraine took a major step towards promoting inclusive education by adopting a new law on education in 2017. This law guarantees the right to education for all individuals, regardless of their disabilities, and aims to enhance their socialization and educational opportunities. However, most higher education institutions require adaptation to the individual needs of individuals with special educational needs.

Purpose: The purpose of this article is to explore the conceptual foundations and identify practical problems in implementing the strategy for creating an inclusive educational environment in higher education institutions in Ukraine.

Methods: We used document analysis as a method to identify the problems in the way of implementing the strategy for creating an inclusive educational environment in higher education institutions in Ukraine and ways to address them.

Results: The results of the study of the conceptual foundations and implementation problems of inclusive education principles in higher education institutions in Ukraine showed an increasing number of individuals who require the creation of an inclusive educational environment, as well as practical problems with implementing these principles, including unprepared facilities, insufficient qualification of teaching staff, and a lack of adapted educational materials.

Conclusion: The aim of inclusive education for individuals with special educational needs is to ensure full and equal access to education and to develop their potential, enabling them to function successfully in society. Inclusive education prevents the exclusion of such individuals from the educational process and creates an environment where everyone can freely express their ideas and needs, develop their potential, and receive support from teachers and other students.

Keywords: inclusion, inclusive educational environment, person with special educational needs.

В освітньому процесі існує важлива проблема забезпечення прав осіб з особливими освітніми потребами на повний і рівний доступ до освіти. Ці люди можуть мати різний рівень фізичної, розумової або емоційної інвалідності або навчальних труднощів, які перешкоджають їхньому повному і рівному доступу до освіти, яка є правом кожної людини. Залежно від характеру їхньої інвалідності або навчальних труднощів, у цих людей можуть бути різні потреби. Деякі можуть потребувати спеціального обладнання або матеріалів для навчання, інші – індивідуального навчання або додаткової підтримки від викладачів або спеціальних фахівців. Наприклад, студенти з порушеннями зору можуть потребувати доступу до адаптованих підручників, комп'ютерних програм з синтезу мовлення або брайлівських друкованих матеріалів, а студенти з порушеннями слуху можуть потребувати знань з мови жестів або інших альтернативних форм спілкування. Студенти з розладами аутистичного спектра можуть потребувати спеціальних методів навчання та підтримки у взаєминах із середовищем. Тому надважливим є питання створення інклюзивного освітнього середовища.

В Україні інклюзія – це закріплена в системі освіти концепція, яка не є лише педагогічною інновацією, але є також міжнародним зобов'язанням держави за ратифікацією Конвенції ООН про права людей із інвалідністю. Забезпечення всім людям доступу до якісної освіти протягом усього життя та пропагування рівних можливостей навчання є однією з цілей ООН щодо сталого розвитку до 2030 року. У рамках цих цілей ООН запланувала провести кроки, такі як забезпечення рівного доступу до безкоштовної освіти для всіх, незалежно від статі, інвалідності або належності до вразливих груп населення, включаючи представників корінних народів та дітей, які перебувають в уразливому становищі. Також планується ліквідація гендерної нерівності в сфері освіти та забезпечення всім людям затребуваних навичок для працевлаштування і підприємницької діяльності (*Цілі сталого розвитку | United Nations Development Programme*, б. д.). У 2019 році ЮНЕСКО була створена Міжнародна комісія з питань майбутнього освіти. Комісія запропонувала кілька ідей для поліпшення освіти у майбутньому, зокрема, заявила про необхідність захисту освіти від нерівності, дала свою підтримку свободі дій викладачів та їх співпраці для поліпшення навчального процесу, а також закликала до залучення слухачів до впровадження змін. Крім того, комісія заявила про необхідність забезпечення безкоштовного та доступного освітніх ресурсів та баз даних для викладачів та слухачів (*International Commission on the Futures of Education*, 2020).

У 2017 році Україна прийняла новий Закон про освіту, який забезпечує право на отримання освіти для осіб з особливими потребами в будь-яких навчальних закладах незалежно від наявності інвалідності. Інклюзивна освіта має на меті допомогти студентам з особливими потребами реалізувати своє право на навчання та сприяє їх ефективній соціалізації, підвищенню соціальної мобільності та соціально-економічного статусу. І хоча українська державна освітня політика активно впроваджує інклюзивну освіту в дошкільних та загальноосвітніх закладах, але більшість закладів вищої освіти потребують адаптації до індивідуальних потреб осіб з особливими освітніми потребами. Заходи з розвитку безбар'єрної інфраструктури наразі обмежені встановленням пандусів та спеціальних ліфтів, проте інклюзивне освітнє середовище вимагає використання методів та технологій спільного навчання з іншими учасниками освітнього процесу та особистісно орієнтованого підходу (Шевчук, 2021, с. 151-152).

За даними Міністерства освіти та науки України, інклюзивне навчання в закладах професійної, професійно-технічної та вищої освіти було запроваджено лише у 2019-2020 навчальному році. У той час навчання в коледжах, технікумах та училищах здобувало 3 274 студентів з особливими освітніми потребами, а в університетах, академіях та інститутах - 10 714 таких студентів (Шевчук, 2021, с. 152). У 2022 році Національний університет «Львівська політехніка» прийняв 116 студентів з першою та другою групою інвалідності. Хоча актуальної статистики стосовно студентів закладів вищої освіти немає, можна зробити висновок, що кількість осіб із особливими освітніми потребами, які хочуть здобувати знання та соціалізуватися, зростає з кожним роком. Тому необхідно розбудовувати інклюзивну освіту в Україні.

Дослідження інклюзивного навчання в закладах професійної та вищої освіти України виявили декілька проблем: відсутність достатньої кількості підготовлених фахівців, недостатній рівень інклюзивної компетентності викладацького складу, недостатній рівень супроводу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, недостатнє обладнання аудиторій та тренінгових кімнат без бар'єрів, низький рівень залучення студентів до супроводу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, відсутність умов для творчого розвитку здобувачів освіти з особливими освітніми потребами (Матвєєва & Несторук, 2020, с. 89).

Для вирішення цих проблем потрібні різноманітні заходи, такі як підвищення кваліфікації фахівців, розвиток інклюзивної компетентності викладацького складу, забезпечення необхідного обладнання та ресурсів для інклюзивного навчання та супроводу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами та інші заходи. За дослідженням Lindner & Schwab (2020), існує п'ять аспектів інклюзивної практики, які можуть допомогти викладачам створити заняття без освітніх бар'єрів для здобувачів освіти. Серед них можна виокремити:

1. співпрацю та командну роботу, що включає співпрацю викладачів з іншими зацікавленими сторонами;

2. навчальні практики, які передбачають організацію процесів навчання та викладання дидактичного матеріалу;
3. організаційні практики, що охоплюють адаптацію навчального середовища та створення стимулюючого навчального середовища для кожного здобувача освіти;
4. соціально-емоційні/поведінкові практики, які стосуються того, як вчителі створюють позитивне аудиторне середовище, в якому здобувачі освіти відчують соціальну та емоційну включеність;
5. визначення прогресу, що включає індивідуальну оцінку та моніторинг досягнень здобувачів освіти.

Не менш важливим для досягнення позитивних результатів є забезпечити в інклюзивному середовищі сприятливий психологічний клімат та толерантні взаємини між усіма учасниками освітнього процесу, створення умов для реабілітації студентів з особливими освітніми потребами на соціокультурному, духовному, творчому, фізичному та фізкультурно-спортивному рівнях, розкриття їхніх здібностей, можливостей та талантів (Кольченко & Нікуліна, 2013, с. 15).

Отже, основна мета інклюзивної освіти для осіб з особливими освітніми потребами полягає в тому, щоб забезпечити їм повний і рівний доступ до освіти, розвивати їх потенціал та навички, що дозволить їм успішно функціонувати в суспільстві та реалізовувати свої можливості. Інклюзивна освіта має на меті запобігти виключенню таких осіб з освітнього процесу та створити навчальне середовище, де кожен може вільно виражати свої ідеї та потреби, розвивати свій потенціал та навички, та отримувати підтримку від вчителів та інших студентів.

Список використаних джерел

- Кольченко, К. О., & Нікуліна, Г. Ф. (2013). Концептуальні підходи до впровадження інклюзивної освіти у вищих навчальних закладах. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*, (10), 12-21.
- Матвєєва, Є. С., & Несторук, Н. А. (2020). Інклюзивна професійна і вища освіта: проблеми та шляхи подолання. У *Сучасна освіта – доступність, якість, визнання* (с. 88–90). ДДМА. Міністерство освіти і науки України - Статистичні дані. (б. д.). Міністерство освіти і науки України. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani>
- Цілі сталого розвитку | United Nations Development Programme. (б. д.). UNDP. <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku/quality-education>
- Шевчук, Г. Й. (2021). Інклюзивна освіта у вищій школі: виклики та перспективи. *Академічні студії. Серія “Педагогіка”*, 2(3), 151–157. <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.3.2.23>
- International Commission on the Futures of Education (2020). *Education in a post-COVID world: Nine ideas for public action*. Paris, UNESCO. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373717/PDF/373717eng.pdf.multi>
- Lindner, K.-T., & Schwab, S. (2020). Differentiation and individualisation in inclusive education: a systematic review and narrative synthesis. *International Journal of Inclusive Education*, 1–21. <https://doi.org/10.1080/13603116.2020.1813450>

References

- Kolchenko, K. O., & Nikulina, H. F. (2013). Kontseptualni pidkhody do vprovadzhennia inkliuzyvnoi osvity u vyshchyykh navchalnykh zakladakh. *Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy*, (10), 12-21. [In Ukrainian]
- Matvieieva, Ye. S., & Nestoruk, N. A. (2020). Inkliuzyvna profesiina i vyshcha osvita: problemy ta shliakhy podolannia. U *Suchasna osvita – dostupnist, yakist, vyznannia* (s. 88–90). DDMA. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy - Statystychni dani. (b. d.). Holovna | Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani> [In Ukrainian]
- Tsili staloho rozvytku | United Nations Development Programme. (b. d.). UNDP. <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku/quality-education> [In Ukrainian]
- Shevchuk, H. Y. (2021). Inkliuzyvna osvita u vyshchii shkoli: vyklyky ta perspektyvy. *Akademichni studii. Seriiia “Pedahohika”*, 2(3), 151–157. <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.3.2.23> [In Ukrainian]

- International Commission on the Futures of Education (2020). *Education in a post-COVID world: Nine ideas for public action*. Paris, UNESCO. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373717/PDF/373717eng.pdf.multi> [In Ukrainian]
- Lindner, K.-T., & Schwab, S. (2020). Differentiation and individualisation in inclusive education: a systematic review and narrative synthesis. *International Journal of Inclusive Education*, 1–21. <https://doi.org/10.1080/13603116.2020.1813450> [In Ukrainian]

Яцишин У.

Національний університет «Львівська політехніка»

ПРОБЛЕМА ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Uliana Yatsyshyn – PhD, Associated Professor, Department of Sociology and Social Work, uliana.v.yatsyshyn@lpnu.ua

Zholonko T., Svoboda A., Protasova A.

Robert Elworthy Economics and Technology Institute

ATTITUDES AND EXPECTATIONS OF UKRAINIAN YOUTH REGARDING HIGHER EDUCATION

Background: Studying the attitudes and expectations of Ukrainian youth regarding higher education, as well as the plans of future entrants regarding educational emigration, will allow to adjust the strategic vision of problems and challenges arising in the field of higher education in wartime conditions and will help increase the effectiveness of the functioning of the higher education system in Ukraine.

Purpose: Describe the changes in young people's attitudes regarding higher education that have changed by the war.

Methods: In the research, we used general scientific methods of comparative analysis; synthesis, the SWOT analysis method, and the sociological survey method.

Results: The obtained results indicate that 20% of the surveyed young people aged 14-18 years have decided to leave Ukraine to study, 18% have decided to stay in Ukraine for higher education, and 62% are hesitating about the decision. At the same time, the majority of respondents indicated love for the Motherland as the main reason why they are ready to stay at home to study.

Conclusion: The conducted research allows us to assume that, provided the war ends and the situation in the country stabilizes, educational emigration from our country will not become massive, and Ukrainian youth will remain in Ukraine to study and live.

Keywords: higher education, youth, expectations, attitudes, war, institution of higher education.

Higher education before the war underwent many reforms, the reasons for which were its weaknesses – the discrepancy between the knowledge and skills provided to students in higher educational institutions, the realities of business and life, insufficient funding and corruption, academic plagiarism and other negative phenomena. However, obtaining higher education remained the most common life trajectory for young people aged 18-23, first of all due to its widespread (about 79% of Ukrainians have a higher education), its affordability compared to other European countries, and the tradition of obtaining higher education, which exists in Ukrainian society.

The strengths of Ukrainian higher education have always been its diversification, wide range of HEIs and specialties, sufficient number of highly qualified teachers, presence of scientific schools and scientific traditions, openness to innovation and the study of the best world experience, steady demand

for educational services both among Ukrainians and foreign students. Nevertheless, the domestic higher education system had many shortcomings, the main of which were the imperfection of the regulatory framework, insufficient funding for the sphere and corruption, low prestige of the teacher's work and insufficient motivation of scientific and pedagogical personnel, distrust on the part of society, lack of reliable verification of the quality of higher education and others. At the same time, the opportunities that speak in favor of the Ukrainian system of higher education are the advantageous geopolitical location of Ukraine, the integration of our educational system into the European educational space, the rapid development of the IT industry in Ukraine and the world, the reformatting of the economy and the educational needs of the state for post-war reconstruction, the spread in world of the concept of life long learning and retraining of specialists through the possible automation of production processes.

As a result of the war, the challenges and problems in this area have changed significantly. Today, the stability and effective functioning of the domestic higher education system is under threat due to the destruction and damage of educational institutions, the emigration of teachers, students and future applicants abroad, as well as other negative phenomena. Are Ukrainian youth ready to stay in Ukraine and get higher education here? We conducted a research to find out how the attitudes and expectations of young people regarding higher education have changed as a result of the war compared to their pre-war views and what can make young Ukrainians stay at home for education and life. The research was conducted in October-November 2022 among young students aged 14-18 online, 101 respondents took part in the survey. Results of the research are comparable with the results of sociological surveys of previous years.

Thus, a comparative analysis of the results of the research in 2022 and 2019 showed that the main motives for obtaining higher education remained practically unchanged – the majority of respondents want to study at HEIs in order to get a good job in the future (60% in 2019 and 75% in 2022); to gain knowledge and skills for the chosen profession (45% in 2019 and 65% in 2022); as well as for self-development (33% in 2019 and 46% in 2022). The smallest number of respondents are ready to enter the HEI because of their parents (10%), example of acquaintances (3%) and in order to avoid the army (1%). The main priority for admission remains the choice of specialty (40% in 2022 and 40% in 2019) and the choice of the specific HEI (36% in 2022 vs. 37% in 2019).

However, now there are some differences in the criteria by which applicants choose an institution of higher education: for example, the HEI is chosen if it has the desired specialty (40% in 2019 and 65% in 2022), due to the high assessment of the quality of education in Germany (30% in 2019 vs. 55% in 2022), and also because of the high chances of finding a job after studying (22% in 2019 vs. 43% in 2022). At the same time, in 2022, future students tend to pay less attention to the prestige and reputation of the university (37% in 2019 vs. 27% in 2022), but the possibility of enrolling in a state-funded form of education becomes more important (15% in 2019 vs. 27% in 2022).

But we observe the most significant changes in the educational attitudes of young people in matters of emigration. In the pre-war period the number of those who wanted to go abroad to study ranged from 55% (2015) to 34% (in 2021), and in 2022 the number of those who finally decided to study NOT in Ukraine decreased to 18%. The number of those planning to stay in Ukraine has also significantly decreased (from 72% in 2019 to 20% in 2022). At the same time, the number of those who have not made their choice yet and expect further developments in Ukraine has increased significantly (62%).

A large percentage (45%) of those who do not want to leave the city or country testifies, in our opinion, that the majority of hesitating have already subconsciously made their choice. In addition, many respondents cite love for their city and country (55%), the high cost of studying and living abroad (25%), as well as the reluctance to travel from friends and family (28%) as the main factors that make them ready to stay home-schooled. These data, in our opinion, indicate that among the undecided, the majority still do not plan to leave Ukraine and are ready to stay here for education and life.

To conclude, we can note that the results of the research suggest that after the war ends and stabilization of the situation, educational emigration from our state will not become massive, and Ukrainian youth will continue to receive higher education in Ukraine. In this context, it is very important to encourage young people to study at domestic universities by the state, ensure the safety

of the educational process and financially support students, increase the number of budget places and guarantee the quality of the educational process.

References

Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2021-2031.

Kudelya M., Zheryobkina T., Nazarenko Y. (2020). Choice of higher education after school. Report on the results of the research. Cedos Analytical Center.

Vitrenko A. (2022). Higher and professional higher education under martial law. Formation of Ukraine under martial law. Information-analytical collection. Institute of Educational Analytics

Жолонко Т., Свобода А., Протасова А.

Економіко-технологічний інститут імені Роберта Ельворті

ОСВІТНІ УСТАНОВКИ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Tetiana Zholonko – Candidate of Political Science, Head of the Department of Social and Humanitarian disciplines, t_zholonko@meta.ua

Anastasiia Svoboda – Senior Lecturer of the Department of Social and Humanitarian disciplines, nikki.nastya19@gmail.com

Alyona Protasova – Senior Lecturer of the Department of Social and Humanitarian disciplines, zunade777@gmail.com

Zubchenko O.

Mariupol State University

VISUALISATION AS A METHOD FOR INVESTIGATING THE DYSFUNCTIONAL OF THE EDUCATIONAL INSTITUTION IN THE TEMPORARILY OCCUPIED TERRITORIES OF THE SOUTH UKRAINE

Background: after the Russian occupation in February – March 2022, an occupation regime was established in a significant part of Southern Ukraine, within the framework of which the aggressor state is carrying out institutional construction, in particular, in the field of education.

Purpose: analyze the dysfunctional character of the institute of education in the temporarily occupied territories of the South of Ukraine

Methods: qualitative analysis of photo images that are publicly available on the Internet

Results: the hypothesis that the main task of educational institutions is Russification, the spread of enemy propaganda and the education of the young generation in the spirit of collaboration has been confirmed. For this purpose, various tools are used - re-education centers, folk and unofficial holidays, inciting inter-ethnic enmity, creation of children's and youth organizations. The activities of social organizations in the field of education are aimed at the destruction of Ukrainian identity, deindividuation, zombification and militarization of the consciousness of schoolchildren and students.

Conclusion: the dysfunctionality of the educational institution in the temporarily occupied territories of the South of Ukraine is the result of the deliberate actions of powerful actors, which are aimed at preserving and strengthening the occupation regime, dehumanizing the educational process and turning the school into a closed totalitarian space

Key words: social institution, education, dysfunctionality, visualization, russification

Початок повномасштабної російської агресії проти України у лютому 2022 року створив чимало викликів для вітчизняної соціології, її здатності теоретично рефлексувати та

емпірично відстежити карколомні соціальні зміни, що відбувалися як на вільних, так і на тимчасово окупованих територіях нашої держави. Ця проблема постає перед дослідниками щоразу, коли людство стикається з великими війнами, адже історично соціологія більше орієнтована на вирішення «мирних» питань соціальної інтеграції, кооперації, диференціації, соціальної солідарності та соціальних протиріч. Вітчизняні науковці вже мали можливість вивчати процеси в українському суспільстві та у захоплених росіянами ОРДЛО та Криму за часів проведення Антитерористичної операції та Операції об'єднаних сил у 2014-2022 роках, однак нині через суттєве розширення масштабів ворожої експансії та перехід під кремлівський контроль значної частини Півдня України вирішення цих завдань значно ускладнилося.

Із середини березня 2022 року, щойно активні бойові дії відсунулися на північ, на тимчасово окупованих територіях Запорізької області загарбники почали заводити власні порядки, зокрема, у сфері освіти. Аналогічні процеси тривали на загарбаних землях Херсонщини та півдня Донетчини. Наразі наш методологічний арсенал для дослідження соціальних процесів, що відбуваються по той бік фронту, дуже обмежений. Адже окуповані території перебувають у повній блокаді – з осені 2022 року після незаконної російської анексії звідти було повністю перекрито виїзд громадян на вільну Україну, а ще раніше – відключено наш мобільний зв'язок та Інтернет. Одним із небагатьох доступних джерел первинної соціальної інформації лишаються фотографії, що розміщуються у відкритому доступі. Саме тому емпіричною базою нашого дослідження стали 46 фото з освітньої тематики, що розміщені як на патріотичних, так і на проросійських онлайн-ресурсах (веб-сайтах та у телеграм-каналах), а в якості методу було визначено якісний аналіз фотозображень.

С. Макеев відзначає, що інститути встановлюють обов'язкові до виконання правила і конвенції спільного існування людей, задають певні зразки поведінки та знаходять ресурси для їхньої реалізації, надають своїм представникам фокус упевненості у власній соціальній компетентності (Макеев, 2022, с. 22-23). Ми навряд чи можемо спостерігати такі складні процеси та взаємовідносини, проте «на рівні повсякденного життя є цілий "спектр видимого"»... Все це робить наші буденні інтеракції дуже перспективними для фіксування технічними засобами, зокрема, фотографією» – зауважує П. Штомпка (Штомпка, 2009, с. 4). У цьому контексті перспективним видається дослідження функціональності у діяльності організацій, що позиціонуються окупантами як «заклади освіти».

Р. Мертон розглядає дисфункцію соціального інституту насамперед як внутрішнє явище що заважає задоволенню потреб соціальної системи, значно зменшує її адаптивні та регулятивні можливості та фактично працює на саморуйнування (Комарова, 2010, с. 164). Якщо за стабільних суспільних умов вона виникає як результат дисбалансу поміж різними соціальними підсистемами (дисбаланс фахівців на ринку праці, нерівні шанси на доступ до вищої освіти у представників різних етнічних груп), то при окупації дисфункційність має зовнішній характер та є штучно інспірованою силами, що здійснюють військовий контроль над певними районами та містами. Перероджені соціально-культурні інститути – спотворена історична пам'ять, масована маніпулятивна пропаганда та поставлена на мілітаристсько-псевдопатріотичні рейки система освіти, відіграють вирішальну роль у «нових» війнах ХХІ століття (Калдор, 2016).

Історично, за нормального інституційного розвитку, освіта виконує три головні функції – професійної соціалізації, класово-стратифікаційну та виховну. Проте фотовізуалізація «освіти по-російськи» переконливо підтверджує, що в окупації вони кардинально змінюються, а основним завданням людей, що називають себе «освітянами», стає проведення русифікації, поширення ворожої пропаганди та виховання молодого покоління колаборантів. Проілюструємо це на конкретному емпіричному матеріалі.

Досить промовистим є фото відправки дітей до одного із центрів «перевиховання» у Росії, де ми можемо бачити нещасне обличчя матері, наляканого хлопчика і на задньому фоні суворого представника російських спецслужб, що спостерігають за посадкою. При цьому територію навколо автобусу огорожено червоною стрічкою, а сама процедура більше нагадує конвоювання ув'язнених або мобілізованих, аніж дитячу поїздку. З одного боку, існує висока вирогідність того, що батьки ніколи не побачать своїх дітей, адже з початку повномасштабної агресії на територію

Росії у різний спосіб вивезено понад 150 тис. українських хлопчиків та дівчаток (Кількість, 2022). З іншого – подорож до Росії, а особливо до оздоровчих центрів у Криму та на Кавказі, дуже часто є винагородою для родин колаборантів. Невід’ємним елементом русифікації є милітаризація свідомості підростаючого покоління – централізоване написання листів «защитникам отечества», обов’язкове збирання автомату Калашникова, широка популяризація 23 лютого. Колишній день радянської армії у поведінському плані вводить дітей у поле російських мікросоціальних практик (привітання, побажання, подарунки від дівчат), а у змістовному – зміщує до купи Івана-царевича, Суворова, воїнів-переможців нацизму та гіві з моторолою, як це зробили у с. Плодородне Михайлівського району Запорізької області.

Ще однією важливою складовою русифікаторського курсу є поширення ідеології «русского мира» через дати, важливі для імперського дискурсу (день незаконної анексії Криму), народні свята, які відзначаються із хороводами, балалайками та масовою роздачею млинців у школі (Масляна), неофіційні дати (1 квітня) і навіть казки К. Чуковського, персонажі яких «переосмислюються» у форматі т. зв. «СВО». Мета конструювання штучних свят – створити ілюзію нормального життя в окупації, відволікти увагу від нагальних проблем, зменшити емоційний негатив, а у випадку дітей та молоді – чимось зайняти робочий час, адже навчати по-справжньому нема кому та й немає потреби. «Свята за розкладом» доводять до абсурду – горе-педагоги проводять тематичний урок до всеросійського дня лижні у приазовському селі Волчанське, де снігу не бачили вже п’ять років, а «очільник» Мелітопольського району Сігута нагороджує переможців шкільного конкурсу на кращого збирача макулатури у с. Костянтинівка... книжками російських авторів. Після деокупації роботи у юних збирачів вторсировини суттєво прибавиться.

Розпалювання ненависті до України займає важливе місце у загальному дискурсі російської освіти. На уроці у с. Степанівка Приазовського району Запорізької області «вчителі» обговорюють зміст щойно вигаданого пропагандою «прислів’я»: «хохол глупее вороны, а хитрее черта». Це свідчить як про вкрай низький інтелектуальний рівень пропагандистів, так і про навмисне провокування міжнаціональної ворожнечі у багатонаціональному селі, де мешкає багато болгар, етнічних росіян – нащадків переселенців-старовірів і чисельна українська громада. У такий спосіб ворог, розуміючи, що йому вже недовго залишилось панувати у Приазов’ї, закладає міжетнічні конфлікти на майбутнє. Невід’ємною частиною антиукраїнської пропаганди є т. зв. «уроки патристического воспитания», що проводяться військовослужбовцями окупаційних військ при повному бойовому оснащенні та зі зброєю, із передачею «писем дружбы» школярам із Криму. Окремим елементом стали репресії проти українських вчителів, а особливо упереджено вороги ставляться до істориків. «Ми пішли на зустріч (із російським комендантом – авт.), нас попередили, щоб ми не говорили українською мовою. Нам дали час подумати два дні. Якщо не погоджувалися, казали, щоб ми з родинами залишили село», – каже В.Зіброва із с. Берестове Бердянського району на Запоріжжі (Янковський, 2022). Тестом на лояльність для тих, хто зрадив Україну, є участь у знищенні української символіки – тризубів та прапорів у класах, зняття україномовних вивісок, «списання» та подальше спалювання української літератури зі шкільних бібліотек, «інвентаризація» експозицій шкільних музеїв тощо. Загалом, на окупованих територіях школа замість середовища творчості, свободи та інноваційності перетворюється на закритий простір.

Потужним інструментом поширення ненависті до України є фейкові «молодіжні організації» – «Движение первых» та «Юг молодой». Як і годиться, для «русского мира» мережа їхніх осередків у кожному освітньому закладі розбудовувалась із широким використанням силового та владного ресурсу. Про це красномовно свідчать фото та відео зі зборів у одній із шкіл сел. Якимівка. Із картинкою щасливих підлітків, що всі, як один, начебто з доброї волі, пишуть заяви до організації, різко дисонують сердиті дядьки на задніх партах. Місцеві жителі впізнають у цих особах «дільничного» та «фахівця з опіки» від окупаційної влади. Мета їхньої присутності на дитячому заході зрозуміла – проконтролювати лояльність, а за необхідності – «вжити заходів» щодо батьків. Спектр завдань, що ставить окупаційна

влада перед «новими росіянами», надзвичайно широкий – від допомоги по господарству бабусям та дідусям на зразок «Тимур та його команда» до поїздок на різноманітні форуми, конференції і ведення пропаганди у соціальних мережах. За результатами нашого дослідження, емпіричною основою якого стали дані із відкритих джерел, зокрема «Інстаграмм» та «В контакте», на початку лютого 2023 року, частка учнів та студентів серед молодих колаборантів віком від 16 до 35 становила 26%. Слід розуміти, що це середовище також є неоднорідним, адже, як свідчать наші розвідки, колабораціонізм на Півдні України, як і будь-яка архаїчна соціальна практика, набув родинного характеру. Наш аналіз відомостей про 570 зрадників України, що було зібрано із онлайн-ресурсів, свідчить, що як мінімум дві третини колаборантів йшли на службу ворогові з усіма родинами. Зокрема, у сільській місцевості утворилися родинні клани прислужників Кремля: батько- «староста», мати – директорка школи, донька – місцева активістка, зять – господар вкраденого у законних власників сільського магазину, рідний брат – співробітник поліції тощо. У такий спосіб, з одного боку, формується дуже вузька, проте усталена соціальна база агресора, а з іншого – створюються умови для тотального контролю за всіма сферами суспільного життя.

У ході нашого дослідження ми дійшли таких висновків. По-перше, дисфункціональність інституту освіти на тимчасово окупованих територіях Півдня України є результатом свідомих дій соціальних акторів, які спрямовано на збереження та посилення окупаційної влади. По-друге, на відміну від гуманістичного змісту нашої освіти, що яскраво відображено у концепції Нової української школи, зусилля російських псевдо-педагогів спрямовано на деіндивідуалізацію, зомбування та мілітаризацію свідомості наших дітей, їхнє втягування до фейкових громадських спілок. По-третє, одним із ключових завдань ворожої «школи» є повна русифікація та знищення навіть найменшого натяку на українську ідентичність у наших хлопців та дівчат.

Список використаних джерел

- Макєєв, С.О. (2022). Інституційні стани: норма, патологія, надзвичайність. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. № 2. С. 22-39 DOI 10.15407/sociology2022.02.022
- Штомпка, П. (2009). В фокусе внимания – повседневная жизнь. Новый поворот в социологии. Пер. с польск. *Социологические исследования*. № 8. С. 3-12.
- Комарова, А.В. (2010). Парадигма функционального анализа в теоретическом наследии Р. Мертона. *Актуальные вопросы современной науки*. Вып. 15. С. 160-168.
- Калдор, М. (2016). Новые и старые войны. Организованное насилие в глобальную эпоху. Пер. с англ. А. Аполлонова. Москва: Издательство Института Гайдара.
- Кількість незаконно вивезених у Росію українських дітей може сягати 150 тис. (17.02.2023). Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3671478-kilkist-nezakonno-vivezenih-u-rosiu-ukrainskih-ditej-moze-sagati-150-tisac.html>, дата звернення 12.04.2023
- Янковський, О. (2022). «Нас попередили, щоб не говорили українською». Освіта на півдні під тиском окупантів. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-1-veresnya-okupatsiya-kherson-osvita/32005468.html>, дата звернення 12.04.2023

References

- Makieiev, S.O. (2022). Instytutsiini stany: norma, patolohiia, nadzvychainist. [Institutional states: norm, pathology, emergency]. *Sotsiolohiia: teoriia, metody, marketynh*. № 2: 22-39 [in Ukrainian].
- Shtompka, P. (2009). V fokuse vnimaniya – povsednevnaya zhizn. Novyi povorot v sotsiologii. [The focus is on everyday life. A new turn in sociology]. (Trans. In Polish). *Sotsiologicheskie issledovaniya*. № 8: 3-13 [in Russian].
- Komarova, A.V. (2010). The paradigm of functional analysis in the theoretical legacy of R. Merton. [The paradigm of functional analysis in the theoretical legacy of R. Merton]. *Topical issues of modern science*. Issue. 15: 160-168 [in Russian].

- Kaldor, M. (2016). New and old wars. Organized Violence in a Global Age. [New and old wars. Organized violence in a global age]. (Trans in English). Moscow: Gaidar Institute Publishing House [in Russian].
- Kilkist nezakonno vyvezenykh u Rosiiu ukrainskykh ditei mozhe siahaty 150 tys. [The number of Ukrainian children illegally taken to Russia may reach 150,000]. (17.02.2023). [in Ukrainian] Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3671478-kilkist-nezakonno-vivezenih-u-rosiu-ukrainskih-ditej-moze-sagati-150-tisac.html>
- Yankovskyi, O. (2022). «Nas poperedyly, shchob ne hovoryly ukrainskoiu». Osvita na pivdni pid tyskom okupantiv. ["We were warned not to speak Ukrainian." Education in the south under the pressure of the occupiers]. [in Ukrainian]. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-1-veresnya-okupatsiya-kherson-osvita/32005468.html>

Зубченко О.

Маріупольський державний університет

ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСФУНКЦІЙНОСТІ ІНСТИТУТУ ОСВІТИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

Олександр Зубченко — кандидат соціологічних наук, доцент кафедри філософії та соціології Маріупольського державного університету (м. Київ), o.zubchenko@mdu.in.ua

SOCIAL WORK СОЦІАЛЬНА РОБОТА

Bazarnyk K.-M., Kozak M.
Lviv Polytechnic National University

PREVENTIVE SOCIAL WORK AS A COMPONENT OF THE STRATEGY FOR THE PREVENTION OF HUMAN TRAFFICKING IN THE YOUTH ENVIRONMENT IN THE CONDITIONS OF WAR

Background: The issue of preventing and countering human trafficking is relevant all over the world, including in Ukraine. Solving and preventing this problem has become more acute due to the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine. With the beginning of this invasion, there was a great risk of falling into a situation of human trafficking. Many citizens, especially women with children and young people, left for Europe, some were forced to move within the borders of Ukraine, in the occupied territories people are forcibly deported to the territory of the Russian Federation and the Republic of Belarus. The risks of falling into the sphere of human trafficking are quite large, people who were already a risk group fall into difficult life circumstances and become even more vulnerable to this problem. And young people in search of a better life in Europe neglect their safety and have risky behavior, which causes the need to spread social and preventive work with this group to prevent them from falling into situations of human trafficking.

Purpose: to analyze the methods of social work with young people in order to increase the awareness of young people about the issue of human trafficking.

Methods: the method of analyzing scientific documents, the method of comparing opinions, and the method of theoretical analysis of foreign works were used.

Results: Preventive activities among young people in order to prevent them from falling into situations of human trafficking are quite important. It is necessary to develop this area and actively apply social work in this area. Methods of social work at the primary level of prevention among young people are diverse and can be successful.

Conclusion: Informing young people for the purpose of preventing human trafficking has many forms that can be successful in this work. Primary social prevention among young people can be diverse, it is necessary to develop this area. Also, the use of social work in this area is appropriate. Social work specialists can conduct interactive trainings and seminars aimed at raising the level of awareness of young people about the problem of human trafficking and ways to protect against it. Such activities may include various elements such as group discussions, role-playing, video materials and others.

Keywords: human trafficking, youth as a risk group of human trafficking, primary prevention, informing, raising awareness.

У сучасному світі дослідження, що охоплюють проблему торгівлі людьми, є надзвичайно важливими, оскільки мова йде про порушення прав людини. Щоб оцінити небезпеку цього явища слід наголосити, що торгівля людьми є надзвичайно прибутковим бізнесом і знаходиться на третьому місці щодо нелегальних прибутків поруч з торгівлею зброєю та наркотиками. Згідно з оцінкою UNODC (The United Nations Office on Drugs and Crime) сума річного доходу від торгівлі людьми становить 32 млрд доларів (Barbara Klebeko, 2015, *Ogólne informacje dotyczące handlu ludźmi*). Серед основних причин, що можуть сприяти цьому явищу належать: бідність, гендерна нерівність та низький рівень освіти. В Україні проблема торгівлі людьми загострилась внаслідок повномасштабних військових дій на території держави. Біженці з України є групою ризику щодо потрапляння в тенета торгівлі людьми. З початком повномасштабного вторгнення виник великий ризик потрапляння в ситуацію торгівлі людьми. Велика частина людей, а особливо жінок з дітьми та молодь,

вийхала до Європи, частина змінила місце проживання в межах України. Під загрозою незаконної експлуатації опинились також ті українці, яких з окупованих територій примусово вивозять на територію рф та рб. Ризики потрапляння в сферу торгівлі людьми зростають і для тих людей, які вже були в групі ризику, а в умовах війни ця ситуація лише загострюється.

Вивчення проблеми торгівлі людьми допоможе розробити ефективні плани та тактики її вирішення, наслідком чого буде зменшення кількості осіб, що стають жертвами торгівлі людьми.

Для подолання чи зменшення рівня торгівлі людьми необхідна ефективна співпраця багатьох структур, зокрема державних інституцій, недержавного сектору, Інтерполу, соціальних служб та кримінальної поліції. З початку вторгнення рф підрозділи Міграційної поліції України налагодили співпрацю з відповідними службами в країнах Європи, також створено платформу з обміну інформації щодо цього.

Особливу увагу слід звернути на профілактику цієї проблеми, зокрема в молодіжному середовищі, оскільки власне недостатня поінформованість у цій сфері є підґрунтям для протиправних дій. Молодь є основною цільовою групою для вербування в торгівлю людьми з огляду на низку причин, зазвичай ця група шукає нових можливостей для роботи, освіти та фінансової вигоди, тому питання превенції стоїть особливо гостро (Domagala-Zysk, 2018).

Про схильність молоді до ризикованої поведінки свідчать результати опитування, проведеного міжнародною організацією з міграції (МОМ). Так, 15% молодих українців, у віці від 15 до 22-ти років, дали позитивну відповідь на питання чи погодились би вони на переїзд, запропонований незнайомою людиною (Медіацентр Україна – Укрінформ, 2022). За інформацією Департаменту міграційної поліції НПУ станом на грудень 2022 року було зафіксовано 50 офіційних звернень стосовно фактів торгівлі людьми, а в період від 2019 по 2022 рік близько 46 тисяч громадян нашої країни опинилися в ситуаціях, пов'язаних із торгівлею людьми. Такі цифри можуть свідчити про недостатньо ефективну профілактику цього ганебного явища в Україні.

Про вагомість проблеми торгівлі людьми на території Євросоюзу може свідчити факт прийняття низки директивних документів для запобігання та зменшення її масштабів. Стратегія профілактики торгівлі людьми відображена в Директиві Парламенту Євросоюзу 2011/36/UE від 5 квітня 2011р., зокрема в ст.18. Серед її складових чільне місце займає підвищення поінформованості, освітні заходи.

Суттєву роль у протидії торгівлі людьми відіграє соціально-профілактична робота, зокрема застосування первинної профілактики. Цей рівень профілактичних заходів спрямований на формування активності, адаптивності, високої функціональності життя, які забезпечать задоволення потреб, реалізацію прав та інтересів людини. Завданнями соціально-профілактичної роботи є: профілактика ризикованої поведінки, формування життєвих навичок, навичок, якими людина вже володіє, але не вміє ними користуватися, потрапляючи в ситуацію торгівлі людьми; уміння розпізнавати небезпечні ситуації та розуміння способів поведінки в них; збільшення потенціалу особистісних ресурсів людини (формування правосвідомості, контроль за власною поведінкою, підвищена активність). У змісті первинної профілактики повинно бути:

- 1) поширення інформації про «торгівлю людьми»;
- 2) роз'яснення прав;
- 3) презентація прикладів використання життєвих умінь і навичок під час знайомства, працевлаштування за кордоном, відпочинку;
- 4) підтримка громадської, творчої, інтелектуальної, спортивної діяльності.

Методами первинної профілактики є: громадська робота, консультування, інформування. (Лемко, Ворошук, 2021)

Важливою складовою соціальної роботи з молоддю з метою профілактики торгівлі людьми є інформування для підвищення освітнього рівня. Це повинно сприяти ослабленню та зменшенню попиту, що сприяє різним формам експлуатації, пов'язаної з торгівлею людьми. Ще одним напрямком соціально-профілактичних заходів є підвищення рівня усвідомлення цього явища для зменшення ризикованої поведінки.

У рамках первинної профілактики молодь може отримати інформацію про різні аспекти торгівлі людьми, включаючи причини та наслідки цього злочину, методи та способи залучення

людей до торгівлі, а також способи захисту та допомоги жертвам торгівлі людьми (Соціальна профілактика торгівлі людьми, 2005)

На нашу думку доцільним буде залучати до таких заходів експертів зі сфери прав людини, міграції та інших відповідних фахівців, що допоможе поглибити знання та розуміння проблеми торгівлі людьми.

Для проведення успішних інформаційних заходів, спрямованих на профілактику торгівлі людьми серед молоді, соціальні працівники повинні використовувати різноманітні методи та підходи. До них належать:

Інтерактивні заходи. Це можуть бути тренінги, дискусії, рольові ігри та інші активності, які допомагають молоді краще зрозуміти проблему торгівлі людьми та шляхи захисту від неї.

Інформаційні матеріали та інтернет-кампанії. Створення інформаційних(фізичних), медіа та інтернет матеріалів та ресурсів, які містять інформацію про торгівлю людьми, її наслідки та способи захисту та будуть цікаві для молоді. Прикладом вдалої інформаційно-просвітницької кампанії є розроблення та впровадження МОМ інтернет-гри для донесення інформації до молоді. Граючи у неї діти та молодь вивчають основні прийоми, які використовують торговці людьми, гра включає зокрема необхідність дати відповіді на запитання різного типу, наприклад: "Як я можу забезпечити безпеку для себе та своїх друзів", "Чи є у вас кодове слово, яке даватиме зрозуміти друзям та родині, що їм треба зв'язатися з поліцією, бо ви потрапили в біду". Також було розроблено чат-бот у TELEGRAM "Залишайтеся в безпеці", на лінії завжди працюють оператори, що консультують людей, зокрема молодь, в тих питаннях, що їх цікавить, мовою, на якій буде зручно людині.(Медіацентр Україна – Укрінформ, 2022)

Співпраця з освітніми закладами. Ще одним дієвим методом, на нашу думку, є співпраця з освітніми закладами, причому вважаємо доцільним надання соціально-профілактичних послуг не лише в закладах середньої освіти, а й у закладах вищої освіти.

Консультування та підтримка. Чільне місце в соціальній роботі займає консультування та підтримка для молоді з груп ризику, а також для тих, хто хоче дізнатися більше про цю проблему та шляхи захисту від неї.(Bales, Trodd, & Williamson, 2010, Wong & Zhang, 2016)

Таким чином практична соціальна робота має в своєму арсеналі достатньо різноманітні та дієві інструменти, застосування яких дозволить покращити рівень профілактичних заходів, скерованих на протидію торгівлі людьми.

На нашу думку, актуальна ситуація в Україні вимагає активізації всіх напрямків протидії людям. Заходи первинної профілактики, що проводяться соціальними фахівцями є необхідним компонентом у стратегії запобігання цього явища. Молодіжне середовище як потенційна група ризику має бути першочергово охоплена превентивною діяльністю. Підвищення поінформованості молоді про особливості та суть явища торгівлі людьми, способи його уникнення та знання мережі організацій, які можуть надати допомогу в критичній ситуації допоможе зменшити ризик стати жертвою криміногенного середовища. Працюючи з молоддю слід застосовувати сучасні методи соціальної роботи, ті профілактичні програми, які довели свою ефективність.

Список використаних джерел

- Bales, K., Trodd, Z., & Williamson, A. K. (2010). Education as a tool for preventing human trafficking. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 629(1), 196-210.
- Barbara, Klebeko, (2015) Handel ludźmi jednym z największych współczesnych zagrożeń dla realizacji idei praw człowieka http://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/78946/PDF/02_Barbara_Klebeko.pdf
- Domagala-Zysk, E. (2018). The Role of Social Workers in Preventing Human Trafficking. *Social Work*
- Swietokrzyski Urząd Wojewodzki w Kielcach (2005-2023) Ogólne informacje dotyczące handlu ludźmi
- Wong, R. S. J., & Zhang, Y. (2016). Using information and communication technologies to combat human trafficking: Opportunities and challenges. *Journal of Human Trafficking*, 2(1), 7-21

- Лемко Г.І., Ворошчук О.Д.(2021) Форми та методи профілактичної роботи з протидії торгівлі людьми / <http://hdl.handle.net/123456789/12037>
- Медіацентр Україна — Укрінформ(2022) Протидія торгівлі людьми в умовах війни: захист українців в ЄС та ситуація з примусово переміщеними в РФ громадянами
- Соціальна профілактика торгівлі людьми: Навч.-метод. посіб. / За ред. К.Б. Левченко, І. М. Трубавіної. К.: Держсоцслужба, 2005. 344 с.

References

- Bales, K., Trodd, Z., & Williamson, A. K. (2010). Education as a tool for preventing human trafficking. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 629(1), 196-210.
- Barbara, Klebeko, (2015) Handel ludźmi jednym z największych współczesnych zagrożeń dla realizacji idei praw człowieka
- Domagala-Zysk, E. (2018). The Role of Social Workers in Preventing Human Trafficking. *Social Work*
- Swietokrzyski Urząd Wojewodzki w Kielcach (2005-2023) Ogólne informacje dotyczące handlu ludźmi
- Wong, R. S. J., & Zhang, Y. (2016). Using information and communication technologies to combat human trafficking: Opportunities and challenges. *Journal of Human Trafficking*, 2(1), 7-21
- Lemko H.I., Voroshchuk O.D.(2021) Formy ta metody profilaktychnoi roboty z protydyi torhivli liudmy / <http://hdl.handle.net/123456789/12037> [In Ukrainian]
- Mediatsentr Ukraina — Ukrinform(2022) Protydiia torhivli liudmy v umovakh viiny: zakhyst ukraintsiv v YeS ta sytuatsiia z prymusovo peremishchenymy v rf hromadianamy [In Ukrainian]
- Sotsialna profilaktyka torhivli liudmy: Navch.-metod. posib. / Za red. K.B. Levchenko, I. M. Trubavinoi. K.: Derzhsoctsluzhba, 2005. 344 s. [In Ukrainian]

Базарник К.-М., Козак М.

Національний університет «Львівська політехніка»

ПРОФІЛАКТИЧНА СОЦІАЛЬНА РОБОТА ЯК СКЛАДОВА СТРАТЕГІЇ ПРЕВЕНЦІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Kateryna-Mykhailyna Bazarnyk – Student, Department of Sociology and Social Work, kateryna-mykhailyna.bazarnyk.sr.2019@lpnu.ua

Marta Kozak – Candidate of biological sciences, Associate professor, Department of Sociology and Social Work, marta.y.kozak@lpnu.ua

Boberska R.

Scientific supervisor: **Kozak M.**, associate professor
Lviv Polytechnic National University

SOCIAL WORK WITH YOUNG PEOPLE WHO WERE FORCED TO CHANGE THEIR PLACE OF RESIDENCE DUE TO THE BEGINNING OF THE WAR IN UKRAINE

Background: The youth of Ukraine faced many problems as a result of the beginning of the war. The work of social workers is now important for improving the lives of young people. The social condition of young people who were forced to change their place of residence is very disturbed. That is why the problem of social work with forced migrants and their families is not only political, but also social, and requires complex socio-pedagogical work with the use of special resources for its solution, in particular, easing the social situation of forced migrants and their families.

Purpose: to analyze the importance of social work with internally displaced youth.

Methods: method of analysis, method of theoretical research of social work and projects for youth.

Results: Social work is important for the adaptation of young people. Young people have benefits and financial assistance from the state. However, we need more projects that will improve the social condition of young Ukrainians who have moved.

Conclusion: Therefore, it is worth understanding that such social work is necessary for internally displaced youth no less than financial assistance from the state. It is important for young people who have been forced to leave places where hostilities are taking place to feel social security and to be included in the life of the community. There is a need to create a safe environment for living, studying, working, entrepreneurial initiatives and realizing their own potential of young people who now live in other communities in unfamiliar realities. The projects created in Ukraine help to ensure a psychologically stable state of young people and reduce the level of anxiety among young people.

Keywords: social work, benefits, youth of Ukraine, war, social adaptation.

Повномасштабне вторгнення у лютому 2022 року стало викликом для усіх українців, зокрема для молоді, якій довелося докорінно змінити своє життя. Війна вплинула на життя молодих українців більше, ніж пандемія коронавірусу. За інформацією міністерства молоді та спорту біля 40% молоді, в той чи інший спосіб, зазнало впливу військових дій, зокрема понад 2 мільйони молодих людей стали внутрішньо переміщеними особами та ще близько 2 мільйонів виїхали за кордон (Мінмолодьспорт, 2023).

Молодь є однією з продуктивних сил суспільства та майбутнього України. Тому молоді українці, які вимушено змінили своє місце проживання і відповідно загалом свій соціальний стан, потребують допомоги від фахівців соціальної роботи.

Ситуація постійного стресу, зумовленого вимушеним від'їздом з постійного місця проживання, порушення стабільності та звичного стану життя, втрата годувальників, друзів, родичів, позбавлення батьківської турботи негативно впливає на особистість. Найгостріше ця ситуація сприймається молодими людьми, які психологічно чутливі до травмуючих ситуацій. Складне становище провокує виникнення відчуття дискомфорту, зниження соціальної активності та самооцінки, зростання тривожності, агресивності, появи негативного ставлення до інших. Саме тому питання соціальної роботи з вимушеними переселенцями та їх сім'ями вимагає надання комплексних послуг, в тому числі і соціально-педагогічної роботи з використанням особливих ресурсів для їх надання.

Одною з основних цілей соціальної роботи з молоддю є надання екстреної допомоги молодим людям, які опинилися у важкій життєвій ситуації (Комарніцька, 2014). Оскільки війна докорінно змінила соціальне становище молоді України, що вплинуло на психоемоційний стан молодих людей, викликало цілу низку проблем, з якими вони не стикались раніше, особливо важливим є надання своєчасної допомоги, зокрема шляхом залучення фахівців соціальної роботи.

Проблеми внутрішньо переміщених осіб в українському суспільстві не є новими, адже з 2014 року країна є в стані військових дій. З огляду на певний досвід в цьому напрямку можемо сказати про важливість інформаційно-роз'яснювальної соціальної роботи з молоддю, яка вимушено переїхала. Цей вид послуг повинен включати інформацію про права та пільги ВПО, інформацію про доступні соціальні послуги, психологічні та юридичні консультації. Така інформаційна робота сприятиме соціальній адаптації молоді, а також допоможе вирішити проблеми, з якими найчастіше стикаються ВПО (Трубавіна, Куратченко 2017).

Зокрема, важливий аспект соціального забезпечення молоді, яка вимушено змінила місце проживання внаслідок війни. Допомога молоді, як і всім ВПО надається щомісячно з місця звернення на кожну ВПО, відомості про яку включено до Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб, у таких розмірах:

- для осіб з інвалідністю та дітей – 3000 гривень;
- для інших осіб – 2000 гривень.

Зокрема, студентська молодь, яка була евакуйована з територій, де йдуть бойові має право на певні пільги:

- 1) повної оплати навчання за рахунок коштів загального фонду державного або місцевих бюджетів у разі зарахування вступників на навчання за державним (регіональним) замовленням;
- 2) часткової оплати навчання за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів шляхом надання особам, зарахованим на навчання за рахунок коштів фізичних і юридичних осіб, пільгових довгострокових кредитів для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти;
- 3) першочергового переведення здобувачів освіти, зарахованих відповідно до умов та правил прийому на навчання на підставі угод, укладених з фізичною або юридичною особою, на навчання на місцях державного (регіонального) замовлення у державних або комунальних закладах професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, що одержані за рахунок перерозподілу самими освітніми закладами або відповідним державним замовником наявних обсягів державного (регіонального) замовлення;
- 4) соціальної стипендії – для осіб, які навчаються за державним або регіональним замовленням за денною формою навчання, згідно з Порядком використання коштів, передбачених у державному бюджеті для виплати соціальних стипендій студентам (курсантам) вищих навчальних закладів;
- 5) безоплатного забезпечення підручниками – за рахунок бібліотечного фонду відповідного закладу освіти;
- 6) безоплатного доступу до інтернету, систем баз даних у державних та комунальних закладах освіти;
- 7) безоплатного проживання в учнівських та студентських гуртожитках або проживання у студентських гуртожитках із пільговою оплатою — для осіб, які навчаються за денною формою навчання (Фонд "Відкрита політика").

В соціальній роботі з вимушеними переселенцями та зокрема молоддю, яка вимушено змінила місце проживання особливу увагу звертають на духовно-культурну сферу життя, через яку відбувається адаптація та пристосування. Ця сфера допомагає молодій людині підтримувати духовні цінності й духовну гідність. Тому найголовнішим завданням для соціальних працівників є допомога у відновленні та задоволенні соціокультурних та психоемоційних потреб ВПО (Григоренко, Савельєва, 2017).

Для підтримки молоді, яка вимушено переїхала різноманітні молодіжні організації України, окрім волонтерської роботи, гуманітарної допомоги, активно розвивають напрям інтеграції дітей та молоді з числа внутрішньо переміщених осіб у громадах.

Зокрема у Дніпровській області відбувається реалізація низки проєктів. Серед таких — «Розширення можливостей і посилення спроможності внутрішньо переміщених осіб». Йдеться про проведення активностей спільно з координаційною радою з питань внутрішньо переміщених осіб у залученні молоді до вирішення питань щодо захисту прав ВПО, розробки планів інтеграції через спілкування молоді з представниками влади. Проєкт допоможе краще соціалізуватись на новому місці проживання, що в результаті покращить психоемоційний стан молоді (Офіційний сайт Дніпровської міської ради).

Також Львівський обласний молодіжний центр провів курси для молоді з неформальної освіти «СамодопомогаПлюс», спрямований на підтримку людей, які перебувають у вкрай несприятливих умовах і бажають навчитись управляти стресом. Особлива увага на внутрішньо переміщених осіб, адже така психологічна допомога для них вкрай необхідна. Курс складався з 5 занять. Вони спрямовані на подолання психологічних страждань у молоді. Заняття містити багато практичних вправ, які можна буде використовувати і після завершення навчання. Методика курсу рекомендована Всесвітньою організацією охорони здоров'я (Обласний молодіжний центр запускає три курси, 2022).

Отже, варто розуміти, що соціальна робота необхідна для внутрішньо переміщеної молоді не менш, ніж фінансова допомога від держави. Молодим людям, які змушено виїхали

з місць, де ведуться бойові дії, важливо відчувати соціальну захищеність та бути включеними у життя громади. Є необхідність створення безпечного середовища для життя, навчання, роботи, підприємницьких ініціатив та реалізації власного потенціалу молодих людей, які тепер проживають в інших громадах в не звичних для них реаліях. Проекти, які створюються в Україні допомагають забезпечити психологічно стабільний стан молодих людей та знижують рівень тривожного стану серед молоді. Така активна робота дозволяє підвищувати рівень самостійності, життєстійкості і спроможності внутрішньо переміщених молоді, брати участь у суспільному житті і продовжувати жити далі.

Тому важливо створювати нові інтеграційні проекти та регіональні програми підтримки ВПО, тим самим покращуючи стан соціальної адаптації та соціального захисту евакуйованої молоді.

Список використаних джерел

- Комарницька, Л.М.(2014). Особливості технологій соціальної роботи з молоддю.
- Трубавіна, І. М., Куратченко, І.Є. (2017). Організація проведення інформаційно-роз'яснювальної соціальної роботи для внутрішньо переміщених осіб:метод.рекоменд.
- Григоренко, І.О., Савельєва,Н.М.,(2017). Соціально-педагогічна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах: навч.посіб.для.студ.вищ.навч.закл.
- Ukrinform. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3675842-marina-popatenko-zastupnica-ministra-molodi-ta-sportu.html>
- Фінансова допомога студентам з невідконтрольних уряду України територій. (2022). Платформа « Доступна освіта . URL: <https://dostupnaosvita.com.ua/news/nove-finansova-dopomoga-studentam-z-nepidkontrolnih-uryadu-ukrayini-teritorij-vidpovid-na-chasti-pi>
- Обласний молодіжний центр запускає три курси (2022). Офіційний сайт Львівської обласної військової адміністрації URL: <https://loda.gov.ua/news/41490>
- Ukrinform URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3641373-unaslidok-vijni-v-ukraini-postrazdali-40-molodi.html>
- Офіційний сайт Дніпровської міської ради. URL: <https://dniprorada.gov.ua/uk/articles/item/51042/molod-dlya-molodi-proekti-dlya-integracii-pereselenciv-ditej-ta-molodi-u-dnipropetrovskij-oblasti>

References

- Komarnitska, L.M.(2014). Osoblyvosti tekhnolohii sotsialnoi roboty z moloddiu. [In Ukrainian]
- Trubavina, I. M., Kuratchenko, I.Ye. (2017). Orhanizatsiia provedennia informatsiino-roz'yasniuvanoi sotsialnoi roboty dlia vnurishno peremishchenykh osib:metod.rekomend. [In Ukrainian]
- Hryhorenko, I.O., Savelieva,N.M.,(2017). Sotsialno-pedahohichna robota z vnurishno peremishchenymy osobamy v suchasnykh umovakh: navch.posib.dlia.stud.vyshch.navch.zakl.
- Ukrinform. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3675842-marina-popatenko-zastupnica-ministra-molodi-ta-sportu.html> [In Ukrainian]
- Finansova dopomoha studentam z nepidkontrolnykh uriadu Ukrainy terytorii. (2022). Platforma « Dostupna osvita . URL: <https://dostupnaosvita.com.ua/news/nove-finansova-dopomoga-studentam-z-nepidkontrolnih-uryadu-ukrayini-teritorij-vidpovid-na-chasti-pi> [In Ukrainian]
- Oblasnyi molodizhnyi tsentr zapuskaie try kursy (2022). Ofitsiinyisait Lvivskoi oblasnoi viiskovoi administratsii URL: <https://loda.gov.ua/news/41490> [In Ukrainian]
- Ukrinform URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3641373-unaslidok-vijni-v-ukraini-postrazdali-40-molodi.html> [In Ukrainian]
- Ofitsiinyi sait Dniprovskoi miskoi rady. URL: <https://dniprorada.gov.ua/uk/articles/item/51042/molod-dlya-molodi-proekti-dlya-integracii-pereselenciv-ditej-ta-molodi-u-dnipropetrovskij-oblasti> [In Ukrainian]

Боберська Р.

Наук. керівник: **Козак М.**, к. біол.н., доцент
Національний університет «Львівська політехніка»

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З МОЛОДДЮ, ЯКА ВИМУШЕНО ЗМІНИЛА МІСЦЕ ПРОЖИВАННЯ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Roksolana Boberska – Student, Department of Sociology and Social Work,
roksolanaboberska@gmail.com.

Cherba V., Pavliuchenko A.

University of Customs and Finance, Dnipro

ETHICAL VALUES AND DILEMMAS IN THE WORK OF SOCIAL SPHERE EMPLOYEES

Background: Modern professional organizations require such researches that are based on certain values. In that context ethics is based on values that guide social workers in their behaviour, decision-making and through relationships with clients, colleagues etc. Ethical issues pervade the work of social workers, as practice often takes place in the context of public welfare systems based on principles of social justice and the public good, and social workers have professional authority in relation to service users.

Purpose: To reveal what ethical dilemmas social workers face in their professional activities.

Methods: Comparative methods were used in the work, an analysis of ethical codes in professional associations' social work documents in different countries was carried out.

Results: In their work, social workers must adhere to ethical standards. However, an ethical dilemma arises when a social worker is faced with one or more conflicting values. For example, the dilemma of intervention or non-intervention. In modern social work, there is a lack of attempts to formulate practical recommendations for social workers who are faced with difficult situations.

Conclusion: Key values and principles can come into conflict, and social workers have to make difficult choices about how to act and what role to play. Therefore, the systematic study of ethical dilemmas and the development of practical recommendations can significantly improve the quality of social work.

Keywords: social work, ethical values, ethical dilemmas.

При обговоренні етичних цінностей в роботі працівників соціальної сфери термін «цінності» зазвичай використовується для позначення певних типів переконань щодо того, що вважається гідним або цінним для людського добробуту. Робота в соціальній сфері ґрунтується на таких поняттях, як справедливість і чесність. Це стосується цілей, які включають перерозподіл ресурсів і надання допомоги тим, хто її потребує, підтримку якомога повнішої участі людей у житті суспільства і контроль над людьми, які можуть завдати шкоди собі або іншим. Ці цілі передбачають цінність людської особистості, колективну відповідальність людей один за одного та важливість підтримання соціального порядку. Очікується, що у своїй роботі соціальні працівники повинні дотримуватися етичних стандартів. У цьому контексті етика стосується цінностей, якими соціальні працівники керуються у своїй поведінці, прийнятті рішень і взаєминах з клієнтами, колегами та широкою громадою. Ті спеціалісти, які дотримуються етичних стандартів, з більшою ймовірністю надаватимуть ефективні та якісні послуги своїм клієнтам, сприятимуть соціальним змінам, а також підтримуватимуть чесність і репутацію професії. Більшість професій сьогодні мають професійні етичні кодекси, які містять набори етичних правил, які суспільство очікує від працівників тієї чи іншої професії, а також повинні включати набори

правил і санкцій для тих, хто не відповідає цим очікуванням. Етичні кодекси можуть використовуватися під час дисциплінарних слухань у випадках скарг на соціальних працівників. Це стає все більш поширеним явищем, оскільки створюються регуляторні органи для реєстрації та регулювання соціальної роботи відповідно до професійних етичних кодексів або практик (*Banks S. Everyday ethics in professional life: social work as ethics work*). Порівняння етичних кодексів соціальної роботи професійних асоціацій у різних країнах показує, що вони значно відрізняються за обсягом і ступенем включення довгих переліків стандартів практики. Однак формулювання цінностей та етичних принципів є напроцуд схожими. Частково це пояснюється тим, що декларація етичних принципів Міжнародної федерації соціальних працівників та Міжнародної асоціації шкіл соціальної роботи часто використовується як основа для розробки етичних кодексів на національному рівні. В Україні з 2005 року діє Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи, який був створений з метою регулювання професійної діяльності соціальних працівників, її вдосконалення на основі етичних норм та вимог, якими вони мають керуватися у своїй практичній діяльності для забезпечення належного рівня професійної відповідальності та високої якості надання соціальних послуг різним категоріям клієнтів (*Про затвердження Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України*).

Проблеми починають виникати тоді, коли індивідуальні цінності працівника вступають у суперечність або коли деякі норми втрачають чинність. Соціальні працівники часто відіграють певну роль у системах соціального захисту, покликані піклуватися про людей, контролювати їх, навчати або розширювати їхні можливості. Це неминуче призводить до суперечливих імперативів та етичних проблем. Ключові цінності та принципи можуть вступати в конфлікт, і соціальним працівникам доводиться робити складний вибір щодо того, як діяти і яку роль відігравати. Етичні питання пронизують роботу працівників соціальної сфери, оскільки практика часто відбувається в контексті державних систем соціального забезпечення, заснованих на принципах соціальної справедливості та суспільного блага, а соціальні працівники мають професійну владу у відносинах з користувачами послуг. Наприклад, соціальний працівник бачить ситуацію, що вимагає складного етичного рішення, але чітко уявляє собі правильний курс дій. Він може вирішити відхилити заяву дуже нужденної людини на отримання послуг з догляду вдома, оскільки ця людина не відповідає критеріям. Так етична дилема виникає тоді, коли соціальний працівник стикається з однією або кількома суперечливими цінностями. Наприклад, дилема втручання чи невтручання. Що має перевагу? Справедливість чи рівність, ефективність чи компетентність, чи право на самовизначення? Приклади етичних проблем, з якими стикаються соціальні працівники в безпосередній практиці, включають правду у відносинах з клієнтами; конфлікти між зобов'язаннями соціальних працівників перед роботодавцями та клієнтами; конфіденційність та привілейоване спілкування; припинення надання послуг всупереч бажанню клієнта; та надання послуг всупереч бажанню клієнта (Marekov A. H. Ethical aspects of social work in modern society). В професійній літературі зазвичай включають обговорення цінностей соціальної роботи, і значна робота була проведена в розробці та перегляді етичних кодексів для цієї професії. Однак бракує спроб сформулювати практичні рекомендації для соціальних працівників, які стикаються зі складними ситуаціями. Наприклад, мало хто з практиків ставить під сумнів обґрунтованість таких цінностей, як самовизначення, конфіденційність, необхідність дотримуватися закону та добробуту клієнта (Shdaimah C. & Strier R. Ethical conflicts in social work practice: challenges and opportunities). Однак стверджувати такі цінності в літературі та в Етичному кодексі – це не те ж саме, що давати рекомендації соціальним працівникам, які стикаються з дилемами, коли самі цінності вступають у конфлікт. Чи зобов'язаний соціальний працівник поважати право на самовизначення клієнта, який після тривалих роздумів прийняв рішення про самоушкодження? Чи повинен фахівець поважати право клієнта на конфіденційність, навіть якщо клієнт погрожує заподіяти шкоду третій особі? Чи зобов'язаний соціальний працівник підкорятися закону, який суперечить інтересам клієнта? Іноді соціальним працівникам доводиться обирати між діями в інтересах клієнта та

підпорядкуванням формальним правилам чи законам. В інших випадках фахівцям доводиться обирати між інтересами клієнта та дотриманням неформальної політики установи.

Етичні дилеми часто бувають настільки складними, що однозначні рішення здаються поза межами інтелектуальної досяжності. Вирішення складних етичних дилем є давньою проблемою, в якій беруть участь багато шкіл філософської думки та етичних принципів щодо того, що є правильною і неправильною поведінкою та діями. Однак систематичне вивчення цих дилем та розробка практичних рекомендацій може значно підвищити якість соціальної роботи.

Список використаних джерел

- Banks S. Everyday ethics in professional life: social work as ethics work. *Ethics and Social Welfare*. 2016. Т. 10, № 1. С. 35–52. URL: <https://doi.org/10.1080/17496535.2015.1126623>
- Про затвердження Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України: Наказ М-ва України у справах сім'ї, молоді та спорту, Кодекс від 09.09.2005 № 1965. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1965643-05#Text>
- Marekov A. H. ETHICAL ASPECTS OF SOCIAL WORK IN MODERN SOCIETY. CBU International Conference Proceedings. 2017. Vol. 5. P. 710–716. URL: <https://doi.org/10.12955/cbup.v5.1012>
- Shdaimah C., Strier R. Ethical conflicts in social work practice: challenges and opportunities. *Ethics and social welfare*. 2020. Т. 14, № 1. С. 1–5. URL: <https://doi.org/10.1080/17496535.2020.1718848>

References

- Banks S. Everyday ethics in professional life: social work as ethics work. *Ethics and Social Welfare*. 2016. Т. 10, # 1. S. 35–52. URL: <https://doi.org/10.1080/17496535.2015.1126623> [In Ukrainian]
- Pro zatverdzhennia Etychnoho kodeksu spetsialistiv iz sotsialnoi roboty Ukrainy: Nakaz M-va Ukrainy u spravakh simi, molodi ta sportu, Kodeks vid 09.09.2005 # 1965. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1965643-05#Text> [In Ukrainian]
- Marekov A. H. ETHICAL ASPECTS OF SOCIAL WORK IN MODERN SOCIETY. CBU International Conference Proceedings. 2017. Vol. 5. P. 710–716. URL: <https://doi.org/10.12955/cbup.v5.1012> [In Ukrainian]
- Shdaimah C., Strier R. Ethical conflicts in social work practice: challenges and opportunities. *Ethics and social welfare*. 2020. Т. 14, # 1. S. 1–5. URL: <https://doi.org/10.1080/17496535.2020.1718848> [In Ukrainian]

Черба В., Павлюченко А.

Університет митної справи та фінансів, Дніпро

ЕТИЧНІ ЦІННОСТІ ТА ДИЛЕМИ В РОБОТІ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Vita Cherba – M.Ph. D. in Public Administration, associate Professor of the Department of Social Security and Tax Policy, University of Customs and Finance, 1vita.cherba@gmail.com.

Anzhela Pavliuchenko – Student, University of Customs and Finance, Dnipro, anzhela.pavliuchenko@gmail.com.

FEATURES OF THE VOLUNTEER ORGANIZATIONS MANAGEMENT IN THE DIRECTION OF ASSISTING THE MILITARY IN CONDITIONS OF WAR

Background: The volunteer movement in Ukraine, which has always intensified in times of greatest threat, has since February 24, 2022, accumulated the efforts of volunteers, directing all their efforts to help the army. This has led to an increase in the number of volunteer organizations helping the military. The social demand and the needs they respond to set high expectations for volunteers. In such circumstances, volunteer organizations must pay special attention to the organization of volunteer activities. The question arises: how do volunteer organizations working to help the military cope with the risks and challenges that have arisen in connection with a full-scale war? The lack of qualitative knowledge about how they organize activities, engage volunteers, and keep them motivated, what are the peculiarities of communication and evaluation of their work, etc. determines the applied significance of the study, the results of which are reflected in the abstracts.

Objective: To find out the peculiarities of management of volunteer organizations in the field of assistance to the military in war and to identify ways to strengthen their organizational capacity.

Methods: The research was qualitative in nature. The theoretical method of the study was to analyze documents on the topic of volunteer management. The main method of empirical research was a structured interview with representatives of volunteer organizations working to help the military, aimed at studying: the content of volunteers' work, the risks of working in war, the difficulties of conducting activities, the peculiarities of volunteer management, assessment of the organization's capacity and ways to strengthen it. To process the results, we analyzed and compared the content of the respondents' answers.

Results: Volunteer organizations working to help the military are different from others and have their own special internal organization. During the war, they faced a number of challenges, the answer to which is determined by the specifics of volunteer management of different types of organizations. The article reveals differences in the work of old (those that functioned before the full-scale invasion) and newly created volunteer organizations. The key factors that weaken the capacity of a volunteer organization include internal (misconceptions about management, in particular, about engaging volunteers in work, organizing their activities and motivation, ignoring the risks of burnout, insufficient communication with former volunteers, etc.) and external (decline in active involvement of volunteers, people's distrust of the organization and the organization – of the state authorities, legal insecurity of volunteers, funding risks, chronic stress).

Conclusion: Since the outbreak of full-scale war, the activities of organizations that help the military have changed dramatically, and these changes can be recorded in a certain sequence: 1) a new stage of development; 2) a decline in activity (a decrease in the number of contributions and people); 3) transformation of approaches to volunteer management, including resource mobilization. Volunteer organizations, regardless of their type, need to strengthen their capacity in such areas as developing internal policies, facilitating strategic planning, developing an organizational structure, and maintaining staff motivation and development. Older and younger organizations have different needs for strengthening their advocacy and communication capacities. One of the ways to strengthen the organizational capacity of volunteer organizations can be training aimed at overcoming false stereotypes about volunteer management.

Keywords: volunteer activity, volunteer management, war, volunteering to help the military.

З початком неоголошеної війни у 2014 році волонтерські ініціативи за короткий час перетворилися на потужні організації, діяльність яких була спрямована на забезпечення майже всього спектру потреб, як силових структур, так і громадян, які постраждали від військових дій. Важливу роль у цьому процесі відіграли два фактори: піднесення патріотизму у суспільстві, що призвело до появи небаченої раніше кількості волонтерів і благодійників, та менеджерські якості

керівників волонтерських організацій (Горелов та Корнієвський, 2015). В свою чергу, повномасштабна війна змінила життя кожної людини та актуалізувала нові виклики перед волонтерською спільнотою, внесла свої корективи у реалізацію волонтерської діяльності. Правильна організація роботи волонтерів здатна мінімізувати негативні фактори діяльності. Системний підхід до волонтерства та ефективна реалізація волонтерської програми потребує координатора – людини, яка відповідає за планування волонтерської програми, залучення, навчання, належний супровід та оцінку діяльності волонтерів у межах програми (Лях та ін., 2020).

Саме поняття «волонтерського менеджменту» не є поширеним в українськомовних джерелах. Натомість за кордоном цей термін є досить широко вживаним (McCurley, Lynch and Jackson, 2012; Brudney and Meijs, 2014). Спираючись на визначення поняття «менеджмент», а також результати аналізу закордонних джерел щодо волонтерського менеджменту, ми пропонуємо так розуміти останній: це систематичний і логічний процес організації волонтерської роботи з метою створення комфортних і безпечних умови праці та підвищення ефективності наданих послуг, що включає залучення, навчання, координацію, утримання, мотивацію та контроль волонтерів і планування їхньої діяльності.

Волонтерські організації, які допомагають військовим, дійсно відрізняються від інших. По-перше, вони мають працювати втричі швидше, адже з потребами фронту не можна зволікати. По-друге, частіше стикаються з ризиками. По-третє, волонтери більш вмотивовані, оскільки постійно відчують важливість свого внеску. В умовах війни роль волонтерського менеджменту важко переоцінити, та все ж ми спробували з'ясувати, в яких обставинах функціонували волонтерські організації, яким чином на них відобразились події в країні та як це вплинуло на роботу волонтерів.

У період повномасштабного воєнного вторгнення організації зіткнулися з рядом викликів: перелаштування роботи зі звичного режиму; робота в режимі нон-стоп; втома та вигорання; відсутність основної роботи у волонтерів; збільшення потреб, проте зменшення донатів; незахищеність в юридичному плані.

Найперші зміни, які відбулися із повномасштабною війною, стосуються самої діяльності організацій. Організації, які функціонували до 24 лютого, переформатували свою основну діяльність; проекти, якими вони займалися раніше, або були видозмінені, або відкладені на невизначений термін, деякі проекти втратили свою актуальність, а реалізація деяких стала неможливою за нових обставин. На перше місце стали потреби фронту та армії. Старі організації, які і раніше працювали в даному напрямку, в перші дні війни намагалися закрити якомога більше потреб військових, забезпечити їх всім необхідним, тому за перші дні роздали усі запаси, які були на складах. Спільноти, які раніше не працювали з військовими, ще за декілька днів до початку війни оперативно зібрали команду та запланували свої дії у разі початку вторгнення, тому в перші дні війни вони змогли включитися в активну роботу. протягом перших місяців повномасштабної війни виникло багато нових організацій та фондів, які за короткий проміжок часу змогли зібрати команду та почати надавати послуги.

Наступною особливістю початку війни можна виділити оперативну реакцію населення. З перших днів вторгнення до волонтерства активно почали долучатися люди. Старі організації розширилися в 2-3 рази. Кількість фінансових надходжень також різко зросла. Це допомогло волонтерським організаціям швидко закривати потреби військових. В цей початковий період старі організації діяли посилено, але досить хаотично, з метою якомога більше передати допомоги та якомога більше зробити. Відсутність впевненості в завтрашньому дні та адреналін, який виділявся в перші дні постійно, стимулював до більш активної роботи. Перший місяць війни характеризується також відсутністю звітності та певними складнощами, пов'язаними з тим, що діяльність державних та інших установ в Києві була практично паралізована у зв'язку із близькістю фронту.

Після звільнення Київської області діяльність державних структур, банків, підприємств та виробництв поступово почала відновлюватися, багато людей почало повертатися додому. Це був період активного виникнення нових фондів та організацій, які відрізнялись від тих, що існували раніше (навіть зі змінами під впливом війни). До них швидко почали долучатися

волонтери, цим самим розвиваючи організацію, а керівники, у свою чергу, поступово налагоджували внутрішню організацію. Тому молоді благодійні, волонтерські організації, переважно, мають чітко структуровану операційну діяльність, а старі організації продовжували працювати у високому темпі без перегляду структури й операційних планів, відтак їхня внутрішня організація відрізняється.

Емпіричне дослідження підтверджує висновок з теоретичного про те, що з початком повномасштабної війни волонтерські ініціативи за короткий час трансформувалися в потужні організації, пройшовши за останній рік шлях від потужного поштовху до нового етапу розвитку до спаду активності (зменшення кількості внесків та людей) і, нарешті, до усвідомлення потреби в перегляді підходів до залучення ресурсів та волонтерського менеджменту в цілому. Молоді, новостворені волонтерські організації та старі організації, ті, що функціонували до початку повномасштабного вторгнення, відрізняються у підходах до управління волонтерськими ресурсами. Так, на основі аналізу результатів інтерв'ю, ми виділили ряд хибних думок керівників старих організацій, які приділяють мало уваги організаційній структурі, а саме:

- найкращою мотивацією для волонтерів може бути можливість виплачувати їм заробітну плату;
- вмотивованим людям, які хочуть працювати, не потрібна додаткова підтримка мотивації;
- волонтерські організації мають горизонтальну структуру, панує гарно налагоджена самоорганізація, тому окремої людини, яка буде займатися менеджментом, не потрібно;
- нові волонтери, які приходять, або підходять організації, або – ні, окремо навчати чи включати їх не потрібно, це марна трата часу;
- законодавство у сфері волонтерства лише формується, тому договір ще нічого не вартий і підписувати його немає сенсу.

Можна зробити висновок, що є відмінність між організаціями, які мають структуровану внутрішню організацію, займаються волонтерським менеджментом, та тими, які не приділяють цьому великої уваги. По-перше, організації, які ціленаправлено займаються пошуком та залученням волонтерів, мають менше проблем з нестачею працівників чи залученням нових. По-друге, організації, які займаються включенням, навчанням, додатковою мотивацією та профілактикою вигорання, мають меншу плинність кадрів. По-третє, організації, які підтримують спілкування з колишніми волонтерами, можуть розраховувати на їхню допомогу разі потреби та мають змогу розширитися до 200-300 людей. Наступне, організації, які мають найманих спеціалістів в деяких сферах, виявляють менше необхідності у профільних навчаннях чи посиленні окремих складових організаційного розвитку та мають менше проблем і питань в секторах, які можуть покрити спеціалісти (юристи, бухгалтери, діловоди, фінансисти чи економісти).

Проте і у молодих організацій є помилки, найпомітніша – залучення великої кількості коштів на організаційну структуру та намагання фінансово «віддячити» волонтерам. В таких випадках організація перестає бути волонтерською, адже більша частина команди отримує фінансову винагороду за роботу. Але в умовах війни фінансове питання постає дуже гостро. З одного боку, волонтери залишаються без роботи, приділяють весь час волонтерству і при цьому мають десь брати кошти на існування. З іншого боку, кошти стає дедалі важче залучати і організації залишаються з мінімальним фінансуванням. Для подальшого функціонування волонтерських організацій без згасання їхньої активності необхідні цілеспрямовані дії для підтримання їхньої ресурсності, в тому числі – забезпечення балансу «внесок – підтримка». В практичній площині потрібно шукати рішення, в тому числі за участі держави, яка могла підтримувати волонтерський рух не лише декларативно, але й навчати волонтерів, забезпечувати компенсаційні виплати, посилити їх соціальний захист.

Підводячи підсумки, можемо стверджувати, що воєнні події підштовхнули волонтерські організації у розвитку в перші місяці повномасштабного вторгнення і обумовили відмінності,

що склалися в управлінні старих та новостворених організацій. Перші характеризувалися меншим ступенем структурованості діяльності, великими обсягами робіт, викликаними необхідністю реагувати на потреби військових у надзвичайно стресових умовах. Натомість нові організації, які з'являлися за кілька місяців після початку повномасштабного вторгнення вже в інших реаліях, у відповідь на потреби військових, що зросли, будують свою роботу на основі проектного підходу та з урахуванням досвіду старших організацій. Ці організації характеризуються доброю структурованістю, залученістю значної кількості молоді, яка має новий погляд на діяльність та багато свіжих ідей з досягнення цілей. Потреба у підвищеній увазі до управління волонтерськими ресурсами, їх залучення і підтримання мотивації, попередження вигорання, є актуальною вимогою для організацій будь-якого типу, однак новостворені організації якраз більшою мірою визначають та враховують цю потребу. Попри відмінності в управлінні, більшість досліджених організацій високо оцінюють власну організаційну спроможність. Їм вдається бути гнучкими, швидко реагувати на виклики та перелаштовувати процеси, закривати більшість потреб та виконувати поставлені завдання, при цьому мати міцну команду і постійних донорів. Але і ті організації, які мають гарно побудовану внутрішню структуру, і ті, в яких вона майже відсутня, говорять, що працювати над посиленням спроможності потрібно, а для цього необхідні: покращення навичок, постійне навчання, перейняття досвіду інших організацій, підсилення мотивації та додаткове фінансове забезпечення.

Список використаних джерел

- Горелов, Д. та Корнієвський, О. (2015). Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики: аналіт. доп. Київ: НІСД.
- Лях Т. та ін. (2020). Менеджмент волонтерських програм: посібник для підготовки менеджерів волонтерських програм.
- McCurley, S., Lynch, R. & Jackson, R. (2012). The Complete Volunteer Management Handbook. 3rd edition. Directory of Social Change.
- Brudney, J. L. & Meijs, L.C.P.M. (2014). Models of Volunteer Management: Professional Volunteer Program Management in Social Work. *Human Service Organizations: Management, Leadership & Governance*, 38:3, 297-309. DOI: 10.1080/23303131.2014.899281

References

- Horielov, D. та Korniiievskiyi, O. (2015). Volonterskyi rukh: svitovyi dosvid ta ukrainski hromadianski praktyky: analit. dop. Kyiv: NISD. [In Ukrainian]
- Liakh T. та in. (2020). Menedzhment volonterskykh prohran: posibnyk dlia pidhotovky menedzheriv volonterskykh prohran. [In Ukrainian]
- McCurley, S., Lynch, R. & Jackson, R. (2012). The Complete Volunteer Management Handbook. 3rd edition. Directory of Social Change. [In Ukrainian]
- Brudney, J. L. & Meijs, L.C.P.M. (2014). Models of Volunteer Management: Professional Volunteer Program Management in Social Work. *Human Service Organizations: Management, Leadership & Governance*, 38:3, 297-309. DOI: 10.1080/23303131.2014.899281 [In Ukrainian]

Дюльгерова А., Байдарова О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ МЕНЕДЖМЕНТУ ВОЛОНТЕРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У НАПРЯМІ ДОПОМОГИ ВІЙСЬКОВИМ В УМОВАХ ВІЙНИ

Anastasiia Diulherova – Student, Department of Social Rehabilitation and Social Pedagogy, anastasiadyulgerowa@gmail.com

Olha Baidarova – Ph.D. in Psychology, Associate Professor, Department of Social Rehabilitation and Social Pedagogy, baidarovao@knu.ua

Hudzenko Ye.

Scientific supervisor: **Butylina O.**, PhD in Sociology
V. N. Karazin Kharkiv National University

DEVELOPMENT OF SELF-MANAGEMENT SKILLS OF SOCIAL WORKERS AS A DIRECTION OF MANAGEMENT WORK IN SOCIAL SERVICES

Backgrounds: Modern society tries to cover as many things as possible at the same time. And as you know, when you have a lot of things to do, chaos and disorganisation ensue. Self-management helps to prevent this, and it is used not only in the management sphere but also in social work. Social workers have a large number of clients, a lot of problems to solve, and therefore face difficulties. Developing self-management skills will help social workers in social services to act and work much more effectively.

Purpose: to define self-management, its components, to substantiate the need to develop self-management skills of social workers in the management work of social services and to identify the means of developing self-management skills.

Methods: The study of the development of social workers' self-management skills in social services was carried out by analysing existing research, studying the works of scientists, and using the method of analysing Internet resources, systematising and summarising data.

Results: After analysing the difficulties faced by social workers, it was proved that the development of self-management is a necessary direction of management work in social services.

Conclusion: Thus, the results of the study indicate that the development of self-management skills in social workers is extremely necessary. The availability of these self-management skills will improve the work of social workers, their motivation and inspiration, help to counteract excessive exhaustion and contribute to the improvement and efficiency of the social service as a whole, by improving the management aspects of the respective organization.

Keywords: self-management, social work, social workers, organization, time-management, social service.

У теперішній час самоменеджмент набуває неабиякого значення для сучасного світу. Кожна людина намагається структурувати, організувати та налаштувати не тільки свою роботу, але й повсякденні справи. Кожного дня людина планує, виконує дії, життя здається доволі впорядкованим. Але варто з'явитися купі справ як зростає складність людської діяльності, через що виникає потреба в самоорганізації людини, її потребі керувати власним часом та життям у цілому. Самоменеджмент специфічна навичка притаманна більше фахівцям, що займаються безпосередньо управлінням. Але необхідно наголосити, що для менеджменту соціальної роботи та для соціальних працівників, які працюють зараз в надзвичайно складних умовах, є також актуальними навички самоменеджменту. Під час повномасштабної війни потік клієнтів соціальної роботи є дуже великим, навантаження, яке отримують соціальні служби стало набагато більшим. Через це соціальні працівники професійно та психо-емоційно вигоряють, велике навантаження соціального працівника та довготривала робота без відпочинку призводить також до погіршення фізичного здоров'я, погіршення мотивації праці та зниження якості соціальних послуг. Тут у нагоді будуть саме навички самоменеджменту, які вирішують та запобігають переліченим проблемам. Соціальному працівнику дуже важливо володіти навичками управління собою, бо інакше він не зможе надавати допомогу отримувачам соціальних послуг.

Для менеджменту соціальної роботи є дещо новою тема самоменеджменту. Досліджень та наробітків не так багато, це питання вивчали та досліджували: О. Бутиліна, І. Євдокимова, О. Главацька, А. Кравченко, О. Гончаренко та І. Іонова та ін.

Метою дослідження є визначення самоменеджменту, його складових, обґрунтування необхідності розвитку навичок самоменеджменту соціальних працівників та визначити засоби розвитку навичок самоменеджменту.

Як було зазначено, самоменеджмент у сучасному суспільстві є добрим помічником у повсякденні та є “must have” для нинішнього людства, яке хоче охоплювати якомога більше справ. Що ж це таке самоменеджмент?

Самоменеджмент – це процес, за допомогою якого людина встановлює свої цілі та плани, організовує свій час та ресурси, контролює свої дії та досягає бажаних результатів. Це поняття включає в себе навички та стратегії, які допомагають людині бути більш ефективною в роботі та особистому житті. Самоменеджмент є ключовим елементом успішного особистісного розвитку та досягнення мети.

Які основні складові самоменеджменту можна виокремити? Сформувався два підходи до визначення складових самоменеджменту: вузький та широкий. У вузькому підході до розуміння складових самоменеджменту можна віднести наступні: 1. Самопізнання - це процес аналізу власних слабких та сильних сторін, усвідомлення своїх потреб та інтересів; 2. Саморегуляція - це процес контролю своїх емоцій, поведінки та часу; 3. Самомотивація - це процес стимулювання своєї активності та зацікавленості до досягнення поставлених цілей; 4. Саморозвиток – це процес покращення своїх знань, умінь, компетентностей. До складових самоменеджменту у межах широкого підходу належать такі: 1. Встановлення мети та планування: розуміється як визначення конкретної мети та розробка плану дій для її досягнення; 2. Організація часу: це навички планування та управління часом, які допомагають людині ефективно використовувати свій час; 3. Управління стресом: це включає в себе навички зниження стресу та підтримки психологічного благополуччя; 4. Управління енергією: це навички управління фізичною та емоційною енергією, які допомагають людині підтримувати продуктивність та ефективність; 5. Управління завданнями: навички організації та пріоритезації завдань, які допомагають людині досягти більш ефективних досягнень; 6. Управління комунікаціями: це навички ефективної комунікації з іншими людьми, які допомагають забезпечити успіх у роботі та особистому житті (Raeburn, 2022).

У чому ж така необхідність розвитку навичок самоменеджменту соціальних працівників у соціальних службах? Щоб відповісти на це питання, слід спочатку визначити з якими складнощами зустрічаються фахівці соціальної роботи. Як вже згадувалося вище, в мирний час, так і, особливо, зараз в умовах війни соціальні працівники мають велике навантаження, дуже багато клієнтів звертається за допомогою, тому робочий день у соціальній службі фахівців може бути дуже насиченим. Це призводить до емоційного вигорання та професійного, бо клієнти соціальної роботи мають складні життєві ситуації, у які заглиблюються працівники, через що і почуваються емоційно, психологічно виснаженими. Зараз в умовах російсько-української війни соціальні працівники стикаються із небезпекою для свого життя, коли працюють на місцях, виїжджають надавати допомогу чи навіть працюючи безпосередньо в соціальній службі. Іншою складністю є те, що соціальні працівники потребують постійного професійного розвитку, бо соціальна робота постійно змінюється, вони повинні постійно вдосконалювати свої навички та знання. З огляду на це можна припустити, що самоменеджмент значно полегшив і упорядкував життя соціальних працівників. Формування навичок самоменеджменту у соціальних працівників є необхідним для забезпечення їх ефективної роботи та підтримки клієнтів, а також для розвитку особистих та професійних якостей. Соціальні працівники повинні вміти керувати своїм часом, стресом та енергією, пріоритезувати завдання та ефективно комунікувати з іншими людьми. Ці навички допоможуть їм досягати кращих результатів у роботі та забезпечувати якісне надання соціальних послуг та якісну підтримку клієнтів. Самоменеджмент дає можливість соціальним працівникам краще використовувати свої ресурси, адаптуватися до змін у соціальному середовищі, планувати свою діяльність, вдосконалювати свої знання та вміння, задовольняти свої потреби. Крім того, навички самоменеджменту допомагають соціальним працівникам зберігати баланс між роботою та особистим життям, що є важливим для психологічного благополуччя та професійного успіху.

Які засоби допоможуть сприяти розвитку навичок самоменеджменту соціальних працівників у соціальних службах? Розвиток навичок самоменеджменту соціальних працівників у соціальних службах можуть здійснюватися за допомогою наступних способів:

1. Проведення тренінгів, семінарів, майстер-класів, круглих столів, воркшопів тощо, де соціальні працівники можуть ознайомитися з концепціями та технологіями самоменеджменту, отримати практичні навички та зворотній зв'язок від тренерів та колег. Такий спосіб розвиває soft skills в соціальних працівників, навчає їх тайм-менеджменту і таке інше.
2. Другий спосіб є самоосвіта. Вона передбачає самостійне вивчення літератури, веб-ресурсів, онлайн-курсів, що пов'язані з самоменеджментом, а також передбачає рефлексію своєї професійної діяльності та особистісного розвитку.
3. Ще один спосіб – це менторство. Воно полягає у співпраці з досвідченим соціальним працівником або іншим фахівцем, який може надавати консультації, поради, підтримку та заохочення щодо розвитку навичок самоменеджменту.

Важливо зазначити, що з боку керівництва соціальним працівникам потрібно обов'язково забезпечити регулярні перерви. Регулярні перерви важливі під час робочого дня, бо вони допомагають відновити свою енергію.

Також варто зазначити рекомендації з використання технологій, які б допомогли і сприяли розвитку навичок самоменеджменту. Соціальні працівники можуть використовувати різні технології для покращення своєї продуктивності та ефективності. Наприклад, додатки для керування часом (RescueTime, Trello, Asana, Todoist), електронні календарі (Google Calendar, Microsoft Outlook), списки завдань (Wunderlist, Google Keep, Microsoft To-Do), веб-сервіси для ведення журналу (Day One, Penzu, Journey), також у нагоді є веб-сервіси для ведення бухгалтерії (Mint, YNAB, Quicken), онлайн-курси та вебінари з самоменеджменту (Coursera, Udemy, Lynda.com), соціальні мережі та форуми для обміну досвідом та порадами (LinkedIn, Facebook Groups, Reddit), інтерактивні ігри та тренажери для розвитку навичок самоменеджменту (Habitica, SuperBetter, Forest), інтерактивні платформи для самоаналізу та розвитку (16Personalities, StrengthFinder, Type Indicator). В дужках наведені приклади застосунків, сайтів, платформ, які можна використовувати в рамках самоменеджменту та його розвитку. За особистою потребою соціального працівника можна додати до цього переліку ще застосунки для здоров'я, бо воно надзвичайно важливе (Calm, FitBit, MyFitnessPal). Такі речі, які спершу здаються чимось буденним чи дріб'язковим, багато в чому допоможуть розвинути навички самоменеджменту соціальних працівників у соціальних службах, структурувати їх роботу, організованість, забезпечить вчасне виконання завдань, а керівництву соціальної служби буде легше здійснювати контроль за виконанням усіх посадових обов'язків.

Отже, підбиваючи підсумки, можна стверджувати, що враховуючи сучасний стан в якому перебуває українське суспільство, враховуючи велику кількість клієнтів соціальної роботи, виклики та складнощі, які постають перед соціальними працівниками, самоменеджмент є необхідною складовою їх професійної діяльності. Наявність цих навичок сприятиме покращенню роботи соціальних працівників, їх мотивації та наснаги, допоможе протидіяти надмірному виснаженню та сприятиме покращенню та ефективності роботи соціальної служби в цілому, налагоджуючи аспекти управління відповідною організацією. Тому самоменеджмент потребує розвитку у фахівців соціальної роботи як управлінського напрямку у соціальних службах, і цей напрям повинен бути одним з головних в системі кадрового менеджменту соціальних служб.

Список використаних джерел

Raeburn A. What is self-management? 7 skills to improve it. Asana (2022).

References

Raeburn A. What is self-management? 7 skills to improve it. Asana (2022).

Гудзенко Є.

Наук. керівник: **Бутиліна О.**, кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри соціології управління та соціальної роботи
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

РОЗВИТОК НАВИЧОК САМОМЕНЕДЖМЕНТУ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЯК НАПРЯМ УПРАВЛІНСЬКОЇ РОБОТИ В СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБАХ

Yelyzaveta Hudzenko – Student, Department of Sociology of Management and Social Work,
mironovaliza423@gmail.com

Kravchenko O.*Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University***Kucher H.***Department of Labour and Social Protection of the Population of Uman City Council*

SOCIAL WORK WITH ELDERLY PEOPLE IN THE TERRITORIAL COMMUNITY

Abstract. Dyvosvit University of the Third Age is a joint project of the Department of Labour and Social Protection of the Population of Uman City Council and Pavlo Tychyna Uman Pedagogical University. The main goal is to implement the principle of lifelong learning of elderly people and support physical, psychological, and social abilities. Its task is to provide educational services, attract the elderly to an active social life, preserve their physical, mental, and spiritual health, learn the history of their native land, information technology, etc. The University hosts: the Faculty of Local History Education and Organization of Recreation and Tourism; the Faculty of Humanities and Law Education; the Faculty of Applied and Decorative Arts; the Faculty of Folk Singing; the Faculty of Computer Competence.

The provision of such an educational service should ensure: arrangement of conditions for and promotion of holistic development of elderly people; reintegration of elderly people into the active life of society; assistance to elderly people in adapting to modern living conditions by mastering new knowledge, in particular on the ageing process and its features; modern methods of preserving health; acquisition of self-help skills; shaping of the principles of a healthy lifestyle; the framework legislation regarding elderly people and its application in practice; shaping and development of skills for using the latest technologies, primarily information and communication technologies; potential and opportunities for volunteer work; improving the quality of life of elderly people by providing them with access to state-of-the-art technologies and adapting them to technological transformations; development of practical skills; opportunity to expand communication and exchange experience.

Keywords: social service, elderly people, lifelong learning, university of the third age.

Для забезпечення створення сприятливих умов для здорового старіння й активного довголіття, адаптації суспільних інститутів до подальшого демографічного старіння та розбудови суспільства рівних можливостей для людей будь-якого віку, у 2018 р. Кабінет Міністрів України схвалив Стратегію державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року. З метою раціонального використання ресурсів передбачено концентрацію зусиль на таких пріоритетах щодо громадян похилого віку: поліпшення умов для самореалізації та участі в процесах розвитку суспільства; забезпечення здоров'я та благополуччя; створення середовища, сприятливого для активного життя; створення системи захисту їхніх прав (Про схвалення стратегії..., 2018).

Стратегія спрямована на виконання Мадридського міжнародного плану дій із проблем старіння населення, з метою запровадження європейських стандартів соціальної підтримки людей поважного віку.

В українській практиці соціальної роботи заслуговує на увагу діяльність Університетів третього віку, якими напрацьовано регіональний досвід освітньо-просвітницького та соціального спрямування.

Управління праці та соціального захисту населення Уманської міської ради спільно з Уманським педагогічним університетом імені Павла Тичини укладено угоду про співпрацю та створення Університету третього віку «Дивосвіт». Його завданням є надання освітніх послуг, залучення осіб літнього віку до активного суспільного життя, збереження їхнього фізичного, психічного та духовного здоров'я, вивчення історії рідного краю, інформаційних технологій тощо.

В Університеті третього віку «Дивосвіт» протягом останніх п'яти років навчалися понад 1500 літніх уманчан. На громадських засадах проводяться теоретичні та практичні навчання з різних навчальних дисциплін.

При Університеті працюють співочі колективи «Надвечір'я», «Берегиня», «Калинонька», «Катюша», «Гармонія», «Біла черешня», «Оптиміст» та «Співаниця».

Основною метою соціального проєкту «Університет третього віку «Дивосвіт» – реалізація принципу навчання людей старшого віку впродовж усього життя та підтримка фізичних, психологічних та соціальних здібностей.

Слухачі 55+ отримають необхідні для повноцінного існування в сучасному світі знання, відчують себе потрібними, усвідомлять, що життя продовжується і межі пізнання не існують.

Університет третього віку дозволяє пенсіонерам розкрити у собі ті таланти, які були притиснуті сірими буднями, роботою, клопатами і родинними проблемами.

Відповідно до проведеного попереднього опитування найбільше охочих навчатися комп'ютерним технологіям, здоровому способу життя та трудовій адаптації. Однак, слід зазначити, що значну зацікавленість студенти 55+ виявляють й до краєзнавства, туризму.

Навчання для слухачів є абсолютно безкоштовним, оскільки – це соціальний проєкт, що колектив втілює у життя.

В рамках проєкту слухачам запропоновано широку та різноманітну програму навчання та багато цікавих заходів.

Надання такої освітньої послуги має забезпечити:

- створення умов та сприяння всебічному розвитку людей похилого віку;
- реінтеграцію людей похилого віку в активне життя суспільства;
- надання допомоги людям похилого віку в адаптації до сучасних умов життя шляхом оволодіння новими знаннями, зокрема щодо процесу старіння та його особливостей; сучасних методів збереження здоров'я; набуття навичок самодопомоги; формування принципів здорового способу життя; основ законодавства стосовно людей похилого віку та його застосування на практиці; формування та розвиток навичок використання новітніх технологій, насамперед інформаційних та комунікаційних; потенціалу та можливостей волонтерської роботи;
- підвищення якості життя людей похилого віку завдяки забезпеченню доступу до сучасних технологій та адаптації до технологічних перетворень;
- формування практичних умінь і навичок;
- можливість для розширення кола спілкування та обміну досвідом.

До організації навчання слухачів на волонтерських засадах залучаються викладачі закладів вищої освіти та загальноосвітніх шкіл регіону, фахівці управління праці та соціального захисту населення, охорони здоров'я тощо.

Навчання людей похилого віку відбувається без застосування формальної перевірки отриманих знань та вмінь.

Навчальний рік складається з двох семестрів. Перший семестр – жовтень-грудень; другий семестр – лютий-травень.

Студентам Університету третього віку для опрацювання запропоновано широкий спектр цікавих корисних і практичних тем: «Історичне краєзнавство», «Як не піддатися впливу реклами на свідомість споживачів», «Управління конфліктами», «Управління стресом», «Спілкування», «Гігієна харчування», «Складання ощадливого бюджету сім'ї», «Планування інвестиційного життя з урахуванням наявних можливостей», «Управління часом, або як встигнути», «Гостинність у домі. Сервірування столу», «ОСББ від створення до організації роботи», «Навчись заробляти гроші на свої мрії», «Новий погляд на твори сучасних митців», «Актуальність та соціальна мудрість для сучасних українців», «Вчимося жити якісно».

При університеті діють:

- факультет «Історико - краєзнавчої освіти та організації відпочинку і туризму»;
- факультет «Гуманітарно - правової освіти»;
- факультет «Декоративно - прикладного мистецтва»;
- факультет «Народного співу»;
- факультет комп'ютерної грамотності.

Особливо актуально постало питання володіння персональним комп'ютером та смартфоном. Реалії сьогодення такі, що не маючи елементарних знань, ти залишаєшся сам на сам з собою та своїми проблемами. Постає питання для чого пенсіонерів потрібен комп'ютер чи смартфон, коли можна здавалося обійтися і без них? Насправді, дуже багато людей у віці працюють після виходу на пенсію і їм, як мінімум, слід знати, як надрукувати текст, відправити листа електронною поштою, оплатити комунальні платежі. Хтось цікавиться як користуватися **Skype**, **Viber** аби спілкуватися з родичами та знайомими, котрі мешкають за кордоном та в Україні в іншому регіоні. Завдяки Інтернету перед людиною відкривається цікавий світ, багато можливостей та корисної інформації, котра стає доступною для тих, хто вміє користуватися персональним комп'ютером та смартфоном.

Особливим інтересом серед слухачів Університету користується факультет комп'ютерної грамотності.

Головна перевага цифрової освіти в доступності матеріалів в режимі реального часу, що спрощує процес отримання нових знань при роботі з операційною системою Windows, продуктами Microsoft Word, Microsoft Excel, PowerPoint, пошти Ukr.net та Gmail, програм браузерів Google Chrom та Opera.

Особливу зацікавленість на запит наших слухачів викликав нововведений курс «Українська мова». Високопрофесійні викладачі, які долучаються до освітнього процесу, «зачарували» слухачів не тільки милозвучністю солов'їної мови, але й новими змінами в українському правописі.

Щосуботи та щонеділі екскурсивод Ліана Роднікова проводить різноманітні екскурсії та лекції про наше чудове місто, його вулиці, знаменні дати та місця, музеї, а також запрошує відвідати гарні місця Черкащини.

Внаслідок відвідування занять та інших заходів Університету третього віку слухачі помічають такі позитивні зміни: позитивні емоції, приємні враження від спілкування, заряд позитивною енергією, спілкування з новими друзями сприяє позитивному настрою, отримання нових знань, моральне задоволення, з'являється бажання зробити щось добре і корисне для людей, «молодіє душа», відчуваєш себе спокійнішим і життєрадісним, розширилося коло друзів у соціальних мережах завдяки навчанню комп'ютерним технологіям, позитивні зрушення в емоційній сферах, задоволення від навчальних занять.

Сталість проєкту Університету третього віку підтверджує його безперервна діяльність. Навіть з початком війни комунікації з людьми продовжуються. Розуміючи потребу в актуальній інформації, психологічній підтримці, надаються можливості не втрачати зв'язок один з одним, долучаються до волонтерських ініціатив на підтримку ЗСУ (передавали шкарпетки, зносили одяг, постіль, плетіння сіток, долучилися до виготовлення свічок).

Університет третього віку - це місце, де викладачі молодші за студентів, а навчальна програма формується під слухачів, а не навпаки, це ще й можливість відійти від буднів, знайти

нових друзів, розкрити свій потенціал. І головне – отримати відчуття повноти і задоволення від життя в літньому віці.

Список використаних джерел

Офіційний сайт Управління праці та соціального захисту населення Уманської міської ради.
URL: <https://umanupszn.gov.ua/> (дата звернення: 31.01.2023)

Про схвалення Стратегії державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/10-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 31.01.2023)

References

Ofitsiynyi sait Upravlinnia pratsi ta sotsialnoho zakhystu naselennia Umanskoï miskoi rady. URL: <https://umanupszn.gov.ua/> (data zvernennia: 31.01.2023) [In Ukrainian]

Pro skhvalennia Stratehii derzhavnoi polityky z pytan zdorovoho ta aktyvnoho dovolittia naselennia na period do 2022 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/10-2018-%D1%80#Text> (data zvernennia: 31.01.2023) [In Ukrainian]

Кравченко О.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,

Кучер Г.

Управління праці та соціального захисту населення Уманської міської ради

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

Oksana Kravchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Social and Psychological Education, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, okskravchenko@ukr.net

Halyna Kucher, Candidate of Pedagogical Sciences, Head of the Department of Labour and Social Protection of the Population of Uman City Council, Ukraine, galinakucher7@gmail.com

Osianenko K., Makukh O.

Lviv Polytechnic National University

FEATURES OF FOSTER CARE FOR CHILDREN IN UKRAINE

Background: Child foster care is a much-needed service. It solves a number of urgent issues: preventing children from entering boarding schools, supporting biological parents, and preserving families. The development of family-based care in Ukraine has been slow since 2017. This issue is regulated at the legislative level, but there are certain gaps in the issues after the implementation of the decentralization reform, search, selection and training of candidates for foster care, supervision, responsibility for the child's health, labor and financial support of foster care.

Objective: Based on the study, to find out the peculiarities of the functioning of foster care in Ukraine at the present stage.

Methods: analysis, synthesis, comparison, generalization to study the content of theoretical sources and systematic understanding of the problem; analysis of documents to study the scientific, regulatory and practical aspects of the issue; analysis of data on the dynamics of the problem.

Results: The analysis of scientific literature and case study data confirmed our hypothesis about the slow dynamics of the development of family patronage services in Ukraine and the existence of a number of problems in this area.

Conclusion: The results of the study indicate the existence of a number of legislative problems, as well as problems related to the culture and mentality of society in the field of family patronage. We assume that the challenges of today will change the value perception of this problem in a positive way.

Key words: child patronage, foster care, biological family, family forms of upbringing, social policy, public organization.

Патронат над дитиною є важливим принципом соціальної політики держави у сфері охорони сім'ї та благополуччя дитини. Війна загострила цю проблему. Для нашої держави організація та впровадження патронату над дитиною є недосконалими, тому на науковому рівні дана проблема має вивчення, зокрема, з юридичної точки зору (Л. Токарчук, М. Логвінова, В. Кройтор), також увага в цьому питанні приділена дослідниками зі сфери соціальної роботи (Ж. Петрочко).

Перші практичні спроби реалізувати право дитини на гідне життя було здійснено МБО «Партнерство «Кожній дитині». Саме протягом 2009-2017 років у рамках соціальних проєктів стейкхолдери адаптували міжнародну практику створення та функціонування «фостерних тимчасових сімей» (на той момент створено 7 експериментальних патронатних сімей в Київській, Черкаській областях та м. Києві). Пройшовши довгий шлях юридичної та професійної адаптації послуга патронату над дитиною запрацювала у різних містах України. До прикладу, у місті Львові запроваджено послугу та укладено перший договір з кандидатами у патронатні вихователі лише у квітні 2019 року (Звіт «Про результати дослідження практики здійснення патронату над дитиною...», 2021).

26 січня 2016 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми». У межах закону запроваджено інноваційну на той момент для української держави послугу – патронат над дитиною (Про внесення змін до деяких законодавчих актів України..., 2016). Ціль надання послуги – забезпечення захисту прав та інтересів дитини, піклування про її здоров'я, психічний стан, допомога батьками чи опікунам у подоланні важких обставинах з метою підвищення виховного рівня батьківського потенціалу та повернення дитини у сім'ю. Тому головною умовою перебування дитини у такій сім'ї – це систематичний контакт дитини із рідними, спілкування вихователя та рідних батьків. Саме так має реалізовуватися право дитини на сім'ю згідно Конвенції прав ООН (Постанова Кабінету Міністрів України..., 2021).

Патронат над дитиною – це тимчасовий догляд, виховання та реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин». У сім'ї перебуватиме дитина, котра у певний момент часу опинилася у складних життєвих обставинах. Відповідно «патронатний вихователь – це особа, яка за участю членів сім'ї надає послуги з догляду, виховання та реабілітації дитини у своїй сім'ї» (Про внесення змін до деяких законодавчих актів України..., 2016).

Держава Україна покликана розвивати соціальну послугу патронату над дитиною та формувати дієві механізми розвитку й збереження сім'ї, «що включатимуть елементи захисту прав та інтересів дитини, запобігатимуть дитячому сирітству, безпритульності, зменшать ризики виховання дитини в чужих сім'ях» (Токарчук, 2021). Надзвичайно важливо, щоб діти не потрапляли в інституційні заклади виховання, а мали змогу бути оточені родинним затишком, розумінням. Вони повинні бачити правильні моделі сімейного життя, не бути травмованими на майбутнє. Служба у справах дітей при обласних адміністраціях організовує процес та допомагає створювати мультидисциплінарну команду, включаючи і патронатного вихователя. Лише так, за активного сприяння держави та наполегливої роботи, зокрема превентивної, соціальних служб, буде змога попередити важкі наслідки для суспільства: соціальне сиріцтво, бездомність, прояви адиктивної поведінки серед підлітків, збільшення

кількості соціальних девіацій. У 2019-му році було два випадки суїцидів дітей з прийомних сімей і ДБСТ, у 2020-му – 5, а в 2021-му – вже 12 (Дибайло et al., 2022).

Практичний аспект досліджуваної проблеми. Динаміка розвитку надання соціальної послуги опіки над дитиною в Україні є доволі повільною, не зважаючи на те, що кожного року більше 9 тисяч дітей набувають статусу дитини-сироти або дитини позбавленої батьківського піклування. Понад 10 тисяч дітей щорічно влаштовують до центрів соціально-психологічної реабілітації та притулків для дітей, також має місце практика перебування дітей за соціальними показниками в медичних закладах.

В Україні на кінець 2019-го було створено 123 патронатні сім'ї, у яких перебувало 510 дітей, у 2020 році – 135 сімей. Для порівняння – у Румунії в цей час було уже 700 сімей, з них 45% дітей повернулися в свою біологічну сім'ю. Міністерство соціальної політики серед іншого проводить активну інформаційно-просвітницьку кампанію, забезпечує фінансову сторону питання. Впродовж жовтня-листопада 2020 року реалізовано «Всеукраїнську інформаційно-просвітницьку кампанію в межах популяризації послуги патронату для дитини».

На жаль, патронат над дитиною як соціальна послуга розвивається повільно. На 1 лютого 2021 року в Україні було всього 180 сімей патронатних вихователів. Із них 112 – на території ОТГ. З 2017-го по 2021 рік через цю систему пройшла тисяча дітей. Найактивніші в цьому сенсі – Кіровоградська (136 дітей), Харківська (148) та Черкаська (114) області. Більше половини дітей повернулися в біологічні родини (Дибайло et al., 2022).

Станом на сьогодні Міністерство соціальної політики впроваджує проєкт «Візьміть дитину у родину». Щодо фінансів, то у державному бюджеті на 2020 рік на розвиток патронату передбачено 44,7 млн грн, що дозволяє забезпечити функціонування майже 300 сімей патронатних вихователів.

На початок війни в Україні було 67586 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, з них: 63002 виховувались у сімейних формах виховання, 4584 дітей перебували у закладах інституційного догляду і виховання. Станом на липень 2022 року в Україні налічувалося 264 патронатні сім'ї, з них 53 евакуйовані за кордон (Дибайло et al., 2022).

Якщо брати регіональний та місцевий рівень, за даними від 1 жовтня 2020 року у Львівській області створили 4 патронатні сім'ї: Яворові-2, Львові-1, Золочеві-1, в які влаштували 6 дітей та відібрали ще 3 сім'ї кандидати. Через рік у Львові налічувалося вже 3 сім'ї, а послугу надали 9 дітям.

Отже, *результати дослідження* свідчать про те, що Міністерство соціальної політики є головним уповноваженим з організації та реалізації політики патронату над дитиною. Проте розвиток послуги на сьогодні є надто повільним. Цьому «сприяє» і те, що українське суспільство ментально ще не зовсім готове до такої послуги, та й фактори пандемії і війни загострили проблему..

В результаті реформи децентралізації багато повноважень перейшли до громад та соціальних служб на місцях. Проте соціальні працівники у громадах (а їх небагато) не можуть досягнути всіх функцій, пов'язаних, зокрема, з патронатом над дитиною.

Великий обсяг роботи взяв на себе громадський сектор та представники міжнародних організацій в Україні: МБО «Партнерство «Кожній дитині», БО «Благодійний фонд «СОС Дитячі Містечка Україна». Так МБО «Партнерство «Кожній дитині» на професійному рівні допомагає родинам, громадам і державі забезпечити захист прав та інтересів дітей. З 2003 року організація видає вісник «Права дітей». Їхні експерти є авторами праці «Методичні рекомендації щодо пошуку та відбору кандидатів у патронаті вихователі». Також це є щорічні дослідження та моніторингові звіти, які враховуються для розроблення соціальної політики держави.

«Благодійний фонд «СОС Дитячі Містечка Україна» також провадить активну діяльність та співпрацює з державними адміністраціями у всіх регіонах країни, реалізує соціальні проєкти з укріплення сімей, розвитку сімейних форм виховання, екстреного реагування.

Варто зазначити, що і з юридичної точки зору не всі питання є удосконаленими.

Список використаних джерел:

- Дибайло, В. Д., Кияниця, З. П., Тимошенко, Н. В., Лаушник, О. І., Петушкова, Л. А., Вовк, В. М., Терещенко, А. В. (2022). *Звіт «Діти і війна в Україні: про становище дітей із сімейних форм виховання та інституційних закладів (за результатами проєкту «Моніторинг потреб та підтримка дітей в умовах війни»)»*. Київ.
- Звіт «Про результати дослідження практики здійснення патронату над дитиною, підготовленого в межах проєкту «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe), який реалізується Alinea International Ltd за підтримки Уряду Канади. (2021) URL: https://www.msp.gov.ua/files/zvitu/Zvit_1709.pdf
- Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2021 р. № 893. *Деякі питання захисту прав дитини та надання послуги патронату над дитиною*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/893-2021-%D0%BF#Text>
- Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми : Закон України № 936-VIII від 26 січня 2016 р. [Електронний ресурс] // Сайт ВРУ. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/936-19>
- Токарчук, Л. М. (2021). *Влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, як реалізація принципу державної охорони сім'ї*. Докторська кандидатська дисертація. Одеса. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/14997/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%A2%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%87%D1%83%D0%BA_%D0%9B.%D0%9C%203.pdf?sequence=7&isAllowed=y

References:

- Dybailo, V. D., Kyianytsia, Z. P., Tymoshenko, N. V., Laushnyk, O. I., Pietushkova, L. A., Vovk, V. M., Tereshchenko, A. V. (2022). *Zvit «Dity i viina v Ukraini: pro stanovyshe ditei iz simeinykh form vykhovannia ta instytutsiinykh zakladiv (za rezultatamy proiektu «Monitorynh potreb ta pidtrymka ditei v umovakh viiny»)»*. Kyiv. [In Ukrainian]
- Zvit «Pro rezultaty doslidzhennia praktyky zdiisnennia patronatu nad dytynoi, pidhotovlenoho v mezhakh proektu «Suprovid uriadovykh reform v Ukraini» (SURGe), yakyi realizuietsia Alinea International Ltd za pidtrymky Uriadu Kanady. (2021) URL: https://www.msp.gov.ua/files/zvitu/Zvit_1709.pdf [In Ukrainian]
- Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20 serpnia 2021 r. # 893. Deiaki pytannia zakhystu prav dytyny ta nadannia posluhy patronatu nad dytynoi. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/893-2021-%D0%BF#Text> [In Ukrainian]
- Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo posylennia sotsialnoho zakhystu ditei ta pidtrymky simei z ditmy : Zakon Ukrainy # 936-VIII vid 26 sichnia 2016 r. [Elektronnyi resurs] // Sait VRU. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/936-19> [In Ukrainian]
- Tokarchuk, L. M. (2021). *Vlashtuvannia ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia, yak realizatsiia pryntsypu derzhavnoi okhorony simi*. Doktorska kandydatska dysertatsiia. Odesa. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/14997/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%A2%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%87%D1%83%D0%BA_%D0%9B.%D0%9C%203.pdf?sequence=7&isAllowed=y [In Ukrainian]

Осіяненко К., Макух О.

Національний університет «Львівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПАТРОНАТУ НАД ДИТИНОЮ УКРАЇНИ

Karina Osianenko – Student, Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, karina.osiiianenko.sr.2022@lpnu.ua

Oksana Makukh – PhD of Political Sciences, Associate Professor, Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, oksana.y.makukh@lpnu.ua

THE ROLE OF CHURCH AND RELIGIOUS ORGANIZATIONS IN SOLVING SOCIAL PROBLEMS DURING THE WAR

Background: The question of interaction between the church and religious organizations, the role of the church in the formation of civil institutions has always been of interest to foreign and ukrainian scientists. The following ukrainian researchers can be noted: Vasin M., Tkachuk Y., Vyhovsky L., Dokash V., Melnyk M., Rybachuk M., Voinalovich V. and others. The role of church as a component of civil society is growing significantly during the war due to the active social position in solving social problems.

Purpose: To investigate the main areas of activity of church in solving social problems during of the war in Ukraine.

Methods: Analysis of data from sociological studies conducted by the sociological service of the Razumkov Center. On the basis of the obtained data, it is possible to determine the level of trust in church in society and society's request for the activity of the church in solving social issues.

Results: It is possible to note the tangible activity of the church and religious organizations in the socio-political, socio-cultural life of Ukraine. The Church manifests itself as a powerful and integral institution of civil society, capable of protecting the interests of citizens and solving their problems.

Conclusion: The high authority and trust in the society towards the institution of church turned it into one of the important factors in the formation of civil society. The church can act as a factor of national and social consolidation of Ukrainian society.

Keywords: church, religious organizations, civil society, social activity of church

Повномасштабне російське вторгнення на територію України принесло нові виклики для громадянського суспільства та держави, змусило суспільство змінити очікування щодо ролі різних громадських, релігійних та державних інституцій в умовах війни. Ці очікування спрямовані в першу чергу на оперативне вирішення проблем, пов'язаних із воєнними подіями: надання допомоги вимушеним переселенцям у побутовому облаштуванні та їх психологічна підтримка, організація гуманітарної допомоги та доставка її в найбільш небезпечні місця, робота з сім'ями загиблих чи скалічених воїнів, підтримка військовослужбовців та членів їх сімей тощо.

Екстремальні умови повномасштабної російської агресії створили потужний запит суспільства на практикування релігії та комунікацію з різними релігійними організаціями. Слід зауважити, що для людей стає недостатньо просто мати можливість здійснювати релігійні обряди, люди бажають, щоб релігійні спільноти допомогли їм вижити в непростих умовах, показуючи приклад альтруїстичної поведінки та служіння людям. Є запит суспільства не на красиві слова та повчання, а на реальні вчинки. Війна вплинула на Церкву як соціальний інститут та на її пріоритети діяльності. В свою чергу змінюється суспільне ставлення до релігії, очікування від Церкви, оцінка її місця та ролі в житті суспільства, держави й людини. Про ці зміни свідчать дані соціологічних досліджень, які були отримані в листопаді 2022 року Центром Разумкова. Так, у суспільстві побутує думка про те, що важливим у діяльності Церкви чи релігійного об'єднання є соціальне служіння, допомога людям: 32% опитаних відповіли, що соціальне служіння повинно відігравати провідну роль у діяльності церкви. Щодо основних видів такого служіння, то 62% опитаних кажуть про психологічну допомогу, 49% – про захист вразливих груп (людей, які постраждали від насильства, безпритульних, переселенців тощо), 32% – про релігійну освіту, 29% – про виховання дітей, 25% мають на увазі матеріальну допомогу. На думку 54% респондентів, першочерговим завданням для релігійних об'єднань під час війни є надання психологічної допомоги, 45,5% кажуть про допомогу Збройним Силам України, ще 39,5% – про допомогу у вирішенні соціальних і матеріальних проблем громадян. 38% опитаних зазначили, що, на їхню думку, після

закінчення війни роль релігійних об'єднань, церков у суспільному житті України не зміниться. 36% вважають, що вона зростає, і 5,5% – що вона знизиться (Соціальне служіння....).

Важливим показником суспільного визнання ролі релігії є виявлений громадянами рівень довіри до церкви як соціальному інституту. Церкви та релігійні організації зараз активно беруть участь у громадському житті та є впливовими суб'єктами громадянського суспільства. Соціологічні опитування за останні 15 років підтверджують, що церква обіймає найвищі позиції рейтингу суспільної довіри серед інших соціальних інститутів України. Для порівняння: найбільшою довірою громадян України користуються волонтерські організації (68,1 % опитаних), церква (61,4 %) та Збройні сили України (60,8 %). Рівень довіри до громадських організацій значно нижчий (45,9 %), що підтверджує впливову роль церкви у громадському житті (Рівень довіри до суспільних інститутів...).

Виходячи з цих даних, довіра до церкви більш ніж у п'ять разів перевищує рівень довіри до держави та політичних акторів. Показово, що церква займала перше місце у рейтингу довіри громадян України щонайменше впродовж 10 років до початку російської агресії у 2014 р., коли волонтерські організації стали лідером довіри населення.

Соціальна місія християнської Церкви протягом століть полягала у тому, щоб захищати вбогих, викривати несправедливість у суспільстві, сприяти утвердженню справедливості та милосерддю. Вже з часу свого виникнення церква роз'яснювала положення Євангелія щодо суспільної, політичної, економічної поведінки віруючих, регламентувала їх обов'язки щодо відношення до світської влади. У своїй соціальній діяльності Церква намагалась відстоювати права людини та інтереси суспільства. Церква все частіше висловлює своє ставлення до соціально-політичних подій, які супроводжуються суттєвими трансформаціями суспільного життя. В наш час діяльність церкви помітно зміщується з суто релігійного поля до соціальної сфери: суспільство сьогодні потребує не лише душпастирського, але й соціального служіння церкви. Напрями діяльності можуть бути найрізноманітніші: соціальний супровід найбільш вразливих груп населення, гуманітарна допомога, соціальна ідальня, волонтерська діяльність, медична та юридична підтримка, домашня опіка, інформаційно-просвітницька діяльність, психосоціальна підтримка, згуртування громад та ініціативних груп, кризове втручання, освітні та інформаційні центри для дітей та молоді, оздоровлення та відпочинок дітей, лобювання інтересів громад та ініціативних груп, організація діяльності щодо повернення військовополонених, реабілітаційна робота з важкопораненими тощо. Багато представників різних релігійних організацій виїжджають, щоб допомогти закордонним релігійним громадам, які надали прихисток українським біженцям, налагодити з ними роботу. Йдеться, зокрема, про подолання мовного й культурного бар'єрів. Це також про забезпечення присутності України на різних міжнародних майданчиках і релігійну дипломатію, коли священники українських церков допомагають закордонній громадськості дізнатися про те, що відбувається в нашій країні зі слів очевидців, а не зі ЗМІ. Високий рівень довіри в суспільстві до релігійних організацій сприяє тому, що значна кількість гуманітарної допомоги від зарубіжних партнерів здійснюється переважно через церкви, а не через державні або громадські організації.

Отже, глибинні зміни у період російсько-української війни відбулися в усіх процесах суспільних відносин: національного державотворення, розбудови демократичних та правових інституцій, ринкових засад економічного устрою, соціокультурної сфери в напрямі західних цивілізаційних зразків тощо. Серед помітних у публічному просторі й потенційно значущих суспільних акторів, чия діяльність визначає ці зміни або тим чи іншим способом впливає на їх характер, є церква та релігійні громади. Злагоджена співпраця між органами влади, громадськими організаціями, релігійними спільнотами є важливим складником збереження та розвитку українського суспільства в умовах війни. Церкви та релігійні організації в Україні надають колосальну допомогу людям, які цього потребують внаслідок повномасштабного вторгнення Росії. Це прихисток вимушених переселенців в приміщеннях церков або по домах у вірян, випічка хліба при церквах та розвезення його у прифронтові зони, організація доставки та розподілу гуманітарної допомоги у найбільш небезпечні місця, допомога у евакуації мешканців з зони бойових дій, відбудова та ремонт зруйнованих помешкань тощо.

Українське церковне середовище проявило себе цілісною духовнорелігійною системою в часи Революції Гідності у 2013–2014 рр. Взаємодія поліконфесійної за характером релігійної спільноти, єдність позиції більшості релігійних лідерів у найважчі і переломні для народу України історичні моменти засвідчили її здатність виробляти спільні практики, формулювати спільні ідеї, обґрунтовувати спільні ідеали та знаходити ефективні форми і методи співпраці з громадянським суспільством у справі розбудови майбутнього України на засадах духовних цінностей і релігійних ідеалів. Ця традиція має своє продовження у воєнні часи. Церква виступає суттєвим фактором демократизації життя українського суспільства на засадах християнських цінностей, оскільки формує соціально активну позицію віруючих у справі відстоювання ними своїх громадянських прав, що в кінцевому підсумку прямо слугує інтересам формування і розвитку громадянського суспільства в Україні.

З початком повномасштабної війни, розв'язаної РФ проти України, Церква своєю активною позицією суттєво сприяла консолідації українського суспільства навколо національних та громадянських ідеалів, організації всенародної боротьби на захист Вітчизни. Україна продемонструвала, що релігія і Церква можуть бути каталізатором процесу формування громадянського суспільства. У світовій практиці історично склалися фактично три базові моделі відносин між державою і Церквою – сепараційна, коопераційна та протекціоністська (патерналістська). Перша передбачає безумовне відокремлення Церкви від держави. У цій ситуації сфери діяльності Церкви та держави жорстко розмежовані. Остання законодавчо забезпечує звужене поле діяльності релігійних організацій та здійснює контроль за їх роботою в сферах суспільного життя. Друга модель передбачає співпрацю Церкви та держави, участь релігійних організацій в реалізації соціальних, культурних, освітніх та інших програмах, що фінансуються державою. Це створює досить широке поле для діяльності Церкви. І остання – третя модель передбачає відкриту підтримку Церкви державою, в тому числі і фінансову. У цьому випадку Церква практично перетворюється на політичний інститут підтримки діючих владних структур. Саме друга модель – коопераційна – створює оптимальні можливості участі Церкви в процесі формування та розвитку засад громадянського суспільства в Україні.

Список використаних джерел:

Соціальне служіння, підтримка ЗСУ та інші очікування суспільства від Церкви. URL: https://risu.ua/socialne-sluzhinnya-pidtrimka-zsu-ta-inshi-ochikuvannya-suspilstva-vid-cerkvi--opituvannya-centru-razumkova_n137048

Рівень довіри до суспільних інститутів та електоральні орієнтації громадян України. URL: <https://bit.ly/2JGLqO5/>

References

Sotsialne sluzhinnia, pidtrymka ZSU ta inshi ochikuvannia suspilstva vid Tserkvy. URL: https://risu.ua/socialne-sluzhinnya-pidtrimka-zsu-ta-inshi-ochikuvannya-suspilstva-vid-cerkvi--opituvannya-centru-razumkova_n137048 [In Ukrainian]

Riven doviry do suspilnykh instytutiv ta elektoralni orientatsii hromadian Ukrainy. URL: <https://bit.ly/2JGLqO5/> [In Ukrainian]

Плахова О.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

РОЛЬ ЦЕРКВИ ТА РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ВИРІШЕННІ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ В УМОВАХ ВІЙНИ

Olena Plakhova – associate professor, Department of Sociology of Management and Social Work, Lena_plakhova@ukr.net

ORGANIZATION OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL ASSISTANCE TO FAMILIES OF MILITARY SERVICEMEN: ABROAD EXPERIENCE

Background: All of our citizens have faced challenges related to living in Ukraine, constantly being fired upon by missiles, forced to move around Ukraine or forced evacuation abroad. And for families who have become families of servicemen, these challenges have added to the high level of uncertainty and constant fear for the native, defending the country from the enemy on the front. Families of servicemen need psychological and social assistance, which the state itself is not prepared to provide. Today, the issue of developing and implementing a support system for families of servicemen is a priority.

Purpose: to analyze organizations providing social and psychological services to families of servicemen.

Methods: Method of analysis, method of thoughts comparison, method of theoretical and empirical exploring of blighty and foreign social workers were used.

Results: Considering the experience of working with the US military, it should be noted that doctors talk about the causes of suicide of fighters not only because of the influence of depression or feeling of stress, but also because of constant family experiences. Therefore, the country develops a comprehensive system of support for families of servicemen.

Conclusion: At the present public organizations in Ukraine actively provide psychosocial support to support military personnel and their family members. There are hotlines in the country where you can get both psychological and informational help, emotional support and crisis counseling. Having analyzed the experience of social and psychological support for families of military personnel in the USA, it is worth noting a systematic and holistic approach. There is a network of institutions, developed programs that support military families and provide services at various levels – employment assistance, educational and educational work, informational support, legal support, psychological counseling.

Keywords: support system, veteran, psychological help, servicemen and their families, social services.

Після повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України сотні тисяч родин стали родинами захисників раптово для себе – вчора це ще були цивільні родини, сьогодні в них з'явилися бійці і, відповідно, величезна кількість питань, з якими вони зіштовхнулися. За таких обставин стало зрозуміло, що державна система не готова надати допомогу такій кількості населення. У зв'язку з війною в країні загалом були порушені стабільні форми соціально-психологічної допомоги. По-суті, всі громадяни стикаються з труднощами, пов'язаними з життям в реаліях війни: і ті, які залишились проживати на територіях, де ведуться активні бойові дії, і ті, які вимушено змінили місце проживання, в тому числі, які змушені були евакуюватись на території інших держав.

Для сімей, які стають сім'ями військових, ці виклики ускладнюються високим рівнем невизначеності та постійним страхом за близьких, які перебувають на передовій, захищаючи країну від ворогів. Далеко не всі члени родин можуть самостійно впоратись із значним психологічним навантаженням, що має місце в їх житті. Родини військових потребують психологічної та соціальної допомоги, яку державні структури не в стані надати в повному обсязі. Тому сьогодні актуальним є питання розробки та впровадження системи підтримки сімей військовослужбовців. З моменту мобілізації когось із членів сім'ї має місце ціла низка негативних у психологічному значенні переживань, що ускладнюють нормальне функціонування родини. Зокрема, це дезорієнтація: що можна робити в тій чи іншій ситуації, куди та до кого звертатися; як працює військова структура; що робити, якщо відсутній зв'язок із військовослужбовцем або якщо треба вирішити якісь питання, пов'язані із пораненням бійця. Такого типу соціальні питання виникають, тому що ніхто з великої

кількості дружин, матерів з цим не зіштовхувався раніше, і вони фактично потребують розуміння "як діяти". Слід теж наголосити на важливості для самих бійців надання такого роду допомоги, для них вкрай важливо знати, що рідні, і в першу чергу діти, в безпеці (Циганчук, 2019).

Організація соціально-психологічної допомоги родинам військовослужбовців має на меті надання різноманітної допомоги в різних аспектах їхнього життя (Подолька, 2022).

З метою надання відповідних послуг можуть бути задіяні різні канали державної та недержавної підтримки, зокрема:

1. Створення спеціальних соціальних служб в місцях дислокації військових частин, які забезпечуватимуть надання психологічної та соціальної допомоги родинам військовослужбовців.
2. Організація курсів з психології та соціальної адаптації для родин військовослужбовців.
3. Створення центрів допомоги для ветеранів війни, які надають родинам військовослужбовців інформацію про соціальні та правові питання, а також допомогу у вирішенні житлових, медичних та інших питань.
4. Проведення різноманітних культурно-освітніх та спортивних заходів, які сприяють психологічному розвантаженню родин військовослужбовців.
5. Забезпечення доступу родин військовослужбовців до медичної допомоги та реабілітаційних послуг.
6. Розроблення програм підтримки для дітей військовослужбовців, які допоможуть їм адаптуватися до різних життєвих ситуацій.
7. Надання правової допомоги та захисту прав родин військовослужбовців.

Про важливість надання комплексної соціальної допомоги військовослужбовцям та їх сім'ям свідчить анонсована міністерством соціальної політики робота над державним стандартом нової соціальної послуги.

Слід підкреслити, що суб'єктами надання таких послуг в Україні є різні державні та громадські організації. Оскільки військові дії в Україні ведуться з 2014 року, то низка організацій вже має певний досвід та напрацювання у цій сфері. Зокрема проєкт "Служба психосоціальної підтримки сімей військовослужбовців" створено у березні 2022 року командою ГО "Громадський рух "Жіноча Сила України", яка має досвід роботи з сім'ями військовослужбовців з 2014 року. Організація співпрацює з ЗСУ, НГУ, ДПСУ, військовим духовенством УПЦ і УГКЦ, де допомагають військовослужбовцям та їхнім сім'ям впоратися із емоційними викликами та інформує, з ким і як взаємодіяти щодо соціальних питань. Мета цього проєкту – допомагати сім'ям військових формувати стійкість до викликів військової служби та сприяти становленню системного і сталого партнерства сімей військовослужбовців та армії.

В питаннях організації соціально-психологічної допомоги для України суттєвим є досвід країн, членів НАТО, зокрема США. На відміну від України США має великий досвід роботи з адаптації військових після воєнних дій. Сім'я військового є невід'ємною частиною його життя, тому неможливо підвищити ефективність службової діяльності та психологічну стійкість до бойового та оперативного стресу, не вирішивши проблемні моменти, з якими зустрічається родина бійця. Розглядаючи досвід роботи з військовими США необхідно відзначити, що медики звертають увагу на одну із причин самогубств серед військових – це постійні переживання за родину поруч з такими явищами як депресія, відчуття стресу. Тому в країні розробляють цілісну систему підтримки сімей військовослужбовців (Агаєв, Кокун, 2018.)

Заслугує на увагу «Система сімейної готовності» (Family Readiness System), яка функціонує в США та представлена мережею агентств, програм та послуг. Family Readiness System. Її діяльність спрямована на підтримку військовослужбовців та членів їх сімей. Система складається з багатьох організацій, частина, з яких входить до Міністерства оборони, а частина працює на державному і місцевому рівні.

Основні соціально-психологічні послуги передбачені Програмою служби військової спільноти Army Community Service (ACS) (Шинкарьова, 2022). Ця програма включає в себе такі підрозділи як FAP – надають сімейні консультації, проводять семінари для зміцнення стосунків у парі, заходи протидії домашньому насильству та підтримки молодих батьків.

SFAC створена для допомоги пораненим та хворим солдатам. Програма надає юридичну підтримку, консультації з пошуку житла, інформує про зловживання психоактивними речовинами, фінансове консультування. AFTB програма, що надає можливості для саморозвитку та розкриття лідерського потенціалу для військовослужбовців та членів їх родин. Програма складається з 3 рівнів – перший інформаційний, який розповідає про місію армії, особливості фінансової грамотності та сповіщає про місця, де можна отримати допомогу. Другий рівень спрямований на особистий ріст. Під час його проходження вивчаються теми командотворення, способів врегулювання конфліктних ситуацій та навички управління стресом. Третій рівень сконцентрований на розвитку лідерських навичок.

Важливо відзначити, що в армії США є ще одна програма, EFMP, що надає підтримку сім'ям військовослужбовців з інвалідністю – фізичними чи психічними порушеннями. Програма враховує той факт, що особам, які доглядають за людьми з інвалідністю також необхідний відпочинок та час на себе. В армії діє v FRG – віртуальна група сімейної готовності, яка в дистанційному форматі підтримує зв'язок із членами родини військових.

У 2010 році в США почала діяти програма Comprehensive Soldier & Family Fitness (CSF2) (Шинкарьова, 2022). Програма передбачає створення навчальних центрів, які широко представлені в мережі армії США та спрямовані на навчання й саморозвиток солдатів і членів їх сімей, для подолання складних життєвих ситуацій, підвищення рівня емоційної стійкості та збільшення якості життя. У навчальних центрах проводять повний курс, який складається з елементів розвитку ментальних здібностей, побудови довіри, постановки мети, управління увагою, контролю психічною енергією, формування креативно-направленої уяви. Дана програма створена для збереження психічного здоров'я та розвитку стійкості до складних життєвих ситуацій, як військових так і членів їх сімей.

Аналізуючи закордонний досвід організації допомоги військовослужбовцям та членам їх родин варто теж зауважити, що в США підтримка стосується в першу чергу тих осіб, які зазнали поранення чи у випадку смерті бійця. І навпаки, має місце відсутність медичних та соціальних послуг для членів родин інших військовослужбовців, що на нашу думку, можна віднести до слабких сторін системи опіки у США (Agata Krzemińska, 2017).

Цікавий досвід, вартий уваги для України, знаходимо в сусідній Польщі. Для надання підтримки родинам військовослужбовців тут створюються Центри Підтримки Родини. Серед напрямів діяльності таких Центрів – психологічна допомога членам родини, підтримка контакту із членами інших родин, юридичні, соціальні послуги, матеріальна підтримка, організація рекреаційних заходів та інші. (Punkt Pomocy Rodzinie, 2023)

Отже, проаналізувавши досвід соціально-психологічної підтримки сімей військовослужбовців в США та інших країнах, членів НАТО, зокрема Польщі, варто зазначити системний та цілісний підхід, який є необхідний для України. Наявна мережа закладів, розроблені програми, що підтримують сім'ї військових та надають послуги на різних рівнях – допомога з працевлаштуванням, освітня та просвітницька робота, інформаційна підтримка, юридичний супровід, психологічне консультування. Працюють центри правової та психологічної допомоги, центри розшуку зниклих безвісти і полонених. Дані програми є хорошим прикладом для впровадження в умовах нашої країни, тому вважаємо доцільним провести ґрунтовний аналіз закордонного досвіду і впровадження кращих практик в Україні. Додатково хочемо підкреслити важливу роль недержавного сектора в організації психосоціальної підтримки військовослужбовцям та членам їх родин в Україні.

Список використаних джерел

Циганчук, Т. В., & Шинкарьова, Л. В. (2019). Вплив стресу на уявлення про майбутнє в учасників бойових дій. Психологічний часопис, 5(8), 264-276.

Служба психосоціальної підтримки сімей військовослужбовців URL: <https://www.pidtrymka.in.ua/>

- Агаєв, Н. А., Кокун, О. М., Герасименко, М. В., Пішко, І. О., & Лозінська, Н. С. (2018). Досвід роботи в армії США та арміях інших країн щодо недопущення втрат особового складу з причин, не пов'язаних із виконанням завдань за призначенням.
- Шинкарьова, Л. В. (2022). Досвід соціально-психологічної допомоги дружинам учасників бойових дій у США та в Україні. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права, (3), 252-257
- Agata Krzemińska(2017) SYSTEM OPIEKI NAD WETERANAMI W STANACH ZJEDNOCZONYCH, OBRONNOŚĆ Zeszyty Naukowe 2(22)/2017
- Punkt Pomocy Rodzinie, <https://www.wojsko-polskie.pl/2slt/punkt-pomocy-rodzinie/>

References

- Tsyhanchuk, T. V., & Shynkarova, L. V. (2019). Vplyv stresu na uiavlennia pro maibutnie v uchasnykiv boiovykh dii. Psykholohichniy chasopys, 5(8), 264-276. [In Ukrainian]
- Sluzhba psykhosotsialnoi pidtrymky simej viiskovosluzhbovtziv URL: <https://www.pidtrymka.in.ua/> [In Ukrainian]
- Ahaiev, N. A., Kokun, O. M., Herasymenko, M. V., Pishko, I. O., & Lozinska, N. S. (2018). Dosvid roboty v armii SShA ta armiiakh inshykh krain shchodo nedopushchennia vtrat osobovoho skladu z prychn, ne poviazanykh iz vykonanniam zavdan za pryznachenniam. [In Ukrainian]
- Shynkarova, L. V. (2022). Dosvid sotsialno-psykholohichnoi dopomohy druzhynam uchasnykiv boiovykh dii u SShA ta v Ukraini. Dniprovskyi naukovyi chasopys publichnogo upravlinnia, psykholohii, prava, (3), 252-257 [In Ukrainian]
- Agata Krzemińska(2017) SYSTEM OPIEKI NAD WETERANAMI W STANACH ZJEDNOCZONYCH, OBRONNOŚĆ Zeszyty Naukowe 2(22)/2017 [In Ukrainian]
- Punkt Pomocy Rodzinie, <https://www.wojsko-polskie.pl/2slt/punkt-pomocy-rodzinie/> [In Ukrainian]

Романишин Н., Козак М.

Національний університет «Львівська політехніка»

ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ РОДИНАМ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД

Nadia Romanyshyn – Student, Department of Sociology and Social Work, nadiia.romanyshyn.sr.2019@lpnu.ua

Marta Kozak – Candidate of biological sciences, Associate professor, Department of Sociology and Social Work, marta.y.kozak@lpnu.ua

Sira O.

National Pedagogical Dragomanov University

IDENTIFICATION SPACE IN UKRAINE AND YOUTH SOCIALIZATION

Background. The issue of youth socialization does not lose its relevance in connection with the complexity of conditions and changes in many spheres of life in Ukrainian society. Military aggression once again proved the responsibility of socialization agents for the transfer of socio-cultural values and norms to young people, in particular, in the process of their civil socialization. It is important that they express the dominant interests and goals of our society.

Purpose: to show the importance of a clear delineation of the identification space in society for the formation of a growing individual as a full member of this society.

Methods: comparative analysis, generalization method, sociological data interpretation method.

Results: Our observations, results of analysis, data of sociological surveys testify to the presence of civil-national consolidation. The unity of society is understood not only as unity around a common goal, but also around common values. Therefore, it is extremely important to preserve it in the future. For this purpose, the authorities have taken certain steps, in particular in the legislative field, in order to achieve national unity and consolidation of society.

Conclusion. We are observing the process of clearer delineation of the identification space in Ukraine. The unity of Ukrainian society around common ideas and values allows us to put forward more defined and desirable requirements for significant characteristics in the formation of the younger generation as members of society.

Keywords: identity, socialization, value orientations, values, consolidation.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині український народ на шляху розбудови власної незалежної суверенної держави знову підтверджує своє природне право на самовизначення, право бути творчим суб'єктом історії. У відповідь на військову агресію росії проти нашої держави спостерігаємо неймовірний сплеск консолідації українського суспільства. Така консолідація довкола захисту національних інтересів є результатом виведенням на передній план у свідомості громадян (для багатьох ніколи не усвідомлюваних раніше) орієнтацій на цінність та важливість для них власної держави, національної ідентичності, мови, культури тощо. Такі установки дедалі ширше та інтенсивніше проявляються у наших співвітчизників.

Про це зокрема, можуть свідчити також і результати окремих опитувань громадської думки в Україні після 10 місяців війни (Громадська думка в Україні, 2022), де респонденти відповідаючи на запитання: «ким Ви себе перш за все вважаєте?» в переважній більшості обирали такі три позиції як «громадянином України» – 79,7% (проти 62,6% у листопаді 2021 року), «мешканцем села, району чи міста, в якому Ви мешкаєте» – 7,9% (проти 20,8%), «представником свого етносу, нації» – 3,9% (проти 2,7% відповідно).

Як бачимо громадянська та національна ідентичності зміцнюють свої позиції, тоді як регіональна – значно послаблюється. Також дедалі більше виявляється і національно-громадянська консолідація. Надзвичайно важливою є необхідність збереження її і після перемоги України (в яку ми віримо і докладаємо для цього максимум зусиль кожен на своєму рівні) у цій визвольній війні, і щоб вона не виявилась лише ситуативною. Адже єдність суспільства ми розуміємо не лише як згуртування навколо спільної мети, а й навколо спільних цінностей.

Як відомо, людині притаманне так зване преференційне мислення, коли певним явищам чи життєвим подіям надається перевага, вони вважаються надзвичайно важливими/вартісними, в той же час інші навпаки сприймаються мало важливими/вартісними. Як зазначає відомий український соціолог А. Ручка, таке преференційне мислення становить підґрунтя ціннісно-орієнтаційного потенціалу людей, що може проявлятися в їхній поведінці. А за своєю «генезою цей потенціал залежить не тільки від потреб, інтересів, життєвої ситуації людей, а й від їхньої культурної ментальності, що формується у процесах соціалізації та інкультурації тощо» (Ручка А.О. 2021). Одним із показників успішності процесу такої соціалізації, культурної ідентифікації, розвитку національної свідомості є засвоєння особистістю загальних та специфічних ціннісних систем і кодексів, що виражають домінуючі інтереси та цілі даного суспільства.

Існування в попередні роки різнополюсних орієнтацій щодо зовнішньополітичного вектору розвитку, трактування історії тощо, породжувало нестабільність соціальних зв'язків, розмитість ідентифікаційних систем в українському суспільстві. Владою недостатньо уваги приділялось у пошуку консолідуючих важелів (в тому числі й через агресивну політику з боку сусідніх країн), що не дозволяло широкому загалу суспільства згуртовуватись навколо спільних уявлень, норм та цінностей. Адже наявність такого суспільно-політичного консенсусу є запорукою того, що більшістю громадянами буде обрано своєю ідентичністю, так би мовити, відповідальність за розбудову України.

Як бачимо, російсько-українська війна (як і революція Гідності, Помаранчева революція) засвідчила існування значного внутрішнього потенціалу консолідації нашого суспільства навколо певних цінностей. Зокрема, *воля, гідність, самобутність, верховенство закону,*

європейська та євроатлантична інтеграція безперечно стали бажаними напрямками подальшого розвитку держави.

Також спостерігаємо певні кроки влади задля досягнення національної єдності та консолідації суспільства, зокрема у грудні 2022 року прийнято Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». Фактично мова йде про створення нової державної політики, що є однією із складових національної безпеки України та реалізується шляхом здійснення комплексу заходів з національно-патріотичного виховання, військово-патріотичного виховання та громадянської освіти. Відбувається посилення уваги до навчально-виховного процесу, що охоплює всі сфери життєдіяльності суспільства, насамперед сфери освіти і науки, молодіжну та соціальну сфери, культури і мистецтва, реклами, відновлення та збереження національної пам'яті, краєзнавства, туризму, охорони довкілля, фізичної культури і спорту, профорієнтації на військові спеціальності, цивільної оборони та цивільного захисту, безпеки і оборони України, зв'язків із закордонними українцями (*Про основні засади державної політики, 2022*).

Важливою, як бачимо, тут є також і соціальна робота з дітьми та молоддю, молодіжна робота, що включає не лише надання різних видів допомоги, але й спрямовані на розкриття потенціалу дітей та молоді, залучення їх до суспільного життя. В цьому процесі вони безперечно виступають одними із агентів соціалізації підростаючого покоління. Здійснюючи свій вплив на вторинному етапі соціалізації, фахівці даної сфери сприяють становленню дітей та молоді як особистостей, сприяють їх відчуттю соціальної згуртованості, що кожен з них є членом одного і того ж суспільства, що разом вони роблять спільну справу. А це в свою чергу є підґрунтям для збереження національної самобутності громадян, сприяє активізації їх бажання стояти на позиціях захисту національних інтересів у всіх сферах.

Висновки. Отже, спостерігаємо процес більш чіткого окреслення ідентифікаційного простору в Україні. Згуртування суспільства навколо спільних уявлень та цінностей дозволяє висувати більш визначені й бажані вимоги до значимих характеристик у становленні підростаючого покоління як членів даного суспільства. Сподіваємось, що подальша реалізація даної державної політики буде наповнена практичним змістом, закріпить ті здобутки, що вже досягнуті у сфері національно-патріотичного виховання, та розширить можливості щодо виховання національно-свідомого, патріотично налаштованого громадянина України.

Список використаних джерел

- Громадська думка в Україні після 10 місяців війни. Презентація результатів соціологічного моніторингу «Українське суспільство» за 2022 рік. Інститут соціології НАН України. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=A7XvTkzsvY8>.
- Ручка А.О. Цінності та ціннісні зміни у новітній історії України. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. 30 років незалежності*. Вип. 8 (22). Київ: Ін-т соціології НАН України, 2021. С.488.
- Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. Закон України, 2022. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>.

References

- Hromadska dumka v Ukraini pislia 10 misiatsiv viiny. Prezentatsiia rezultativ sotsiolohichnoho monitorynhu «Ukrainske suspilstvo» za 2022 rik. Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=A7XvTkzsvY8>. [In Ukrainian]
- Ruchka A.O. Tsinnosti ta tsinnisni zminy u novitnii istorii Ukrainy. *Ukrainske suspilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin. 30 rokiv nezalezhnosti*. Vyp. 8 (22). Kyiv: In-t sotsiolohii NAN Ukrainy, 2021. S.488. [In Ukrainian]
- Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti. Zakon Ukrainy, 2022. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>. [In Ukrainian]

Сіра О.

*Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова***ІДЕНТИФІКАЦІЙНИЙ ПРОСТІР В УКРАЇНІ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ**

Oksana Sira – Candidate of Philosophical Sciences, head of the Department of NPE and Leadership, Ukrainian State Dragomanov University, *ovsira@ukr.net*

Snizhko K., Butylina O.

V.N.Karazin Kharkiv National University

**INTERACTION OF STATE AND NOT-STATE SOCIAL SERVICES
DURING THE WAR IN UKRAINE**

Background: During the war, social services faced new problems and challenges, so it is important to identify these changes and trace the external interaction of social services.

Purpose: To analyze the interaction of state and non-state organizations during the war. Identify and explore the role of leaders in caring for their own employees.

Methods: A content analysis of the materials of the websites of state and public organizations was carried out.

Results: During the study of the materials of the sites, it was determined that the activities of many social services changed, especially non-state ones, and their interaction actively increased during the war. It was also determined that heads of public services pay little attention to the mental health of their employees.

Conclusions: the conducted analysis allows us to draw conclusions that during the war the interaction of state and non-state social services increased. The problems and challenges they face in the conditions of war require a responsible and comprehensive approach to their solution, and therefore the interaction of state structures and public organizations is very important.

In such difficult times, it is very important that management supports the psychological health of social workers, as their activities are very emotionally charged.

Keywords: social services, non-governmental organizations, social workers, psychological health, assistance, internally displaced persons, vulnerable population groups, prevention of emotional burnout, stress resistance.

Україна переживає складний період своєї історії, пов'язаний з війною через російське вторгнення. Це ставить перед соціальними службами особливі завдання та вимагає від них високого професіоналізму. Тому менеджмент соціальних служб має бути орієнтованим на потреби людей, які постраждали від війни, а також на розвиток нових форм допомоги та підтримки для них. У той же час, кадровий менеджмент у цих організаціях також має бути системним і спрямованим на профілактику емоційного вигорання та підвищення стресостійкості фахівців, що надають соціальні послуги різним категоріям клієнтів. Соціальні працівники часто працюють на межі власних можливостей, оскільки навантаження (фізичне й емоційне) збільшилось суттєво.

Менеджменту соціальних служб присвячено чимало різних наукових робіт, досліджень. Це публікації Главацької О., Колбіної Л., Песоцької О. та Дєдова Є., Бутиліної О. та Євдокимової І., Капської А., Масюка О., Николаєвої В. та ін. Проте, під час війни соціальні служби зіштовхнулися з новими проблемами та викликами. Результатів аналізу цих аспектів поки що майже не представлено у наукових працях. Тому важливо визначити та простежити напрями змін, що відбуваються всередині цих організацій і у їх зовнішньому контактуванні.

«Соціальні служби – підприємства, установи та організації різних форм власності й відомчої підпорядкованості, а також громадяни, які надають соціальні послуги особам, що перебувають у складних життєвих обставинах і потребують допомоги» (Семигіна та Мигович, 2005).

Україна має розвинуту систему державних та недержавних соціальних служб, які забезпечують населення допомогою в різних сферах життя. До державних належать: територіальні центри соціального обслуговування; центри соціальних служб; центри зайнятості та інші. Ці служби працюють у важливих напрямках, таких як підтримка малозабезпечених верств населення, вирішення соціальних проблем, безпека людей тощо.

Крім державних соціальних служб, в Україні діють громадські організації, які займаються соціальною допомогою та підтримкою населення. Такі організації створюються на базі благодійних фондів, релігійних товариств та за участю приватних осіб. Деякі недержавні соціальні служби в Україні формувалися під впливом діяльності провідних міжнародних некомерційних благодійних організацій, що мають багатий досвід, традиції та розгалужену мережу закладів у світі. Серед них Міжнародний благодійний фонд «Карітас Україна», який працює в 20 областях України, також це «Товариство Червоного Хреста» та ін. Робота громадських організацій полягає у забезпеченні допомоги тим, хто не може отримати її від державних служб. Ці організації також здійснюють проєктну діяльність, спрямовану на розвиток соціальної інфраструктури та поліпшення якості життя населення.

Ми погоджуємось із думкою Когут В. про необхідність «налагодження ефективної співпраці держави та місцевих громад, через децентралізацію владних повноважень та надання більших повноважень місцевим громадам, залучення організацій третього сектора до моніторингу діяльності урядових установ, та механізмів реальної співпраці між державними та недержавними організаціями сфери надання соціальних послуг» (Когут, 2016).

Для визначення характеру змін у напрямках і формах допомоги клієнтам, а також для оцінки зв'язку державних соціальних служб і громадських об'єднань соціального спрямування під час війни був здійснений аналіз інформації, розміщеної на сторінках офіційних сайтів відповідних організацій. Використовуючи метод аналізу документів, ми провели дослідження державних та недержавних соціальних служб у прифронтових регіонах: Дніпропетровській, Харківській, Донецькій, Сумській та Полтавській областях. Було проаналізовано сайти 10 державних служб та 15 громадських організацій, зокрема, Дніпровський міський центр соціальних служб; Сумський міський територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) «Берегиня»; Полтавський міський центр соціальних служб; Благодійний Фонд «Карітас Донецьк»; Благодійний фонд «Соціальна служба допомоги» (м. Харків); «Карітас Харків»; Громадська організація «Надійна Сила» (смт. Юр'ївка); «Товариство Червоного Хреста» та інші.

У ході вивчення матеріалів сайтів було визначено, що діяльність багатьох соціальних служб змінилася, особливо недержавних. Наприклад, Благодійний фонд «Соціальна служба допомоги» (м. Харків) до війни займався різними проєктами, які спрямовані на допомогу дітям-сиротам, сім'ям, людям похилого віку, а зараз діяльність цієї організації спрямована перш за все на внутрішньо переміщених осіб. Створено та реалізовано під час війни проєкт: «Групові реабілітаційні терапевтичні зустрічі для сімей з дітьми, які постраждали від військової агресії росії в Україні протягом 2022 року» (Сайт ХОБФ). Інший приклад організації, яка змінила свою діяльність – це Громадська організація «Надійна Сила» (Дніпропетровська обл.) (Сайт ГО «Надійна Сила»). До війни займалася розвитком громад та здійснювала проєкти ЄС щодо розвитку соціального бізнесу, зараз організація зосереджується на наданні допомоги ВПО та військовослужбовцям.

Якщо оцінювати роботу державних соціальних служб (центри зайнятості, територіальні центри соціального обслуговування, центри соціальних служб), то їх діяльність переважно не змінилася. До роботи центрів додалися нові напрямки, які мають на меті надання допомоги ВПО, військовослужбовцям та особам з інвалідністю, яка була отримана внаслідок війни.

У той же час, необхідно зазначити, що на державні соціальні служби збільшилося навантаження, оскільки з'явилося багато внутрішньо переміщених осіб, та осіб, які потребують

соціально-психологічної допомоги. Часто «зусиль» державних служб не достатньо для вирішення проблем клієнтів, особливо в період війни, тому на допомогу їм приходять недержавні структури (громадські організації, благодійні фонди). Наприклад, Дніпровський міський центр соціальних служб (Сайт Дніпровського міського центру соціальних) співпрацює з Благодійною організацією «Благодійний фонд «Карітас-Донецьк» розташований у місті Дніпро, також активно співпрацює з громадськими та благодійними організаціями: БФ «Посмішка ЮА», ГО «Центр кризової підтримки «СПІЛЬНО», Києво-Могилянська академія, Нікопольський благодійний фонд «Нове життя», ГО «Дніпровська ліга соціальних працівників». З останньою, зокрема, у наряду організації і проведення навчальних заходів для працівників та отримувачів послуг Центру, щодо надання гуманітарної допомоги родинам та особам, які її потребують. За нашими спостереженнями, до війни державні соціальні служби менше співпрацювали з недержавними організаціями, це пов'язано з тим, що зараз збільшилася кількість вразливих верств населення, а також під час війни держава не в змозі забезпечити достатній рівень фінансування, тому важливо шукати додаткові джерела фінансування, наприклад, від громадських організацій чи благодійних фондів.

Отже, очевидним є факт того, що в період війни недержавні організації почали доволі активно співпрацювати з державними структурами. Наприклад, «Карітас Харків», «Карітас Полтава», «Карітас Суми», «Міжнародний Комітет Порятунку», «Товариство Червоного Хреста» співпрацюють не тільки з міжнародними громадськими організаціями, але й державними службами й урядовими структурами для того, щоб допомогти більшій кількості людей, які постраждали від російської агресії.

Під час війни також створюються нові організації. Наприклад, була створена глобальна мережа служб «Центри допомоги врятованим», які опікуються ВПО та особами, які постраждали від війни. «Центри допомоги врятованим» – це державні установи, створені Урядом України у партнерстві з UNFPA, де люди, які виїхали з зони активних бойових дій та/або тимчасово окупованих територій, можуть отримати комплексну соціально-психологічну підтримку. Ці центри діють у містах, таких як Запоріжжя, Дніпро та Полтава, також створені мобільні Центри у Харкові та Херсоні, та в інших містах України (1547 «Центри допомоги врятованим. 1547»).

Спостерігається навантаження під час війни не тільки на діяльність різних організацій, а ще на самих соціальних працівників та інших співробітників. Під час спілкування із керівниками організацій, зустрічі з якими відбувались протягом навчально-ознайомчої практики, вдалося з'ясувати, що лише незначна кількість державних соціальних служб організацій піклуються про психоемоційний стан своїх працівників.

Особливо під час війни соціальні працівники потребують психологічної допомоги, оскільки вони працюють із складними ситуаціями та людьми із психологічними травмами. Так, наприклад, «Карітас Донецьк», який зараз працює в м. Дніпро, під час війни проводить супервізійні зустрічі підтримки для соціальних працівників та відкриті фахові консультативні лінії підтримки (Карітас Донецьк в м. Дніпро). У «Міжнародному комітеті порятунку» у м. Харкові надається психологічна допомога працівникам організації.

Дніпровський міський центр соціальних служб іноді проводить для своїх працівників психологічні семінари-практики, які допомагають соціальним працівникам отримати як теоретичні знання так і практичні. Також фахівці Центру протягом року підвищували свої фахові знання, уміння шляхом участі у вебінарах, ZOOM-конференціях, семінарах та тренінгах (Сайт Дніпровського міського центру соціальних).

Також у деяких обласних державних соціальних службах працюють свої внутрішні психологічні служби, які надають допомогу соціальним працівникам. Однак, на жаль, психологічна допомога у державних соціальних службах є досить обмеженою, і частіше за все соціальні працівники звертаються по психологічну допомогу до недержавних організацій, професійних психологів або психотерапевтів.

Отже, проведений аналіз дозволяє зробити висновки про те, що у період війни взаємодія державних та недержавних соціальних служб збільшилася. Проблеми та виклики, з якими

вони стикаються в умовах війни, вимагають відповідального та комплексного підходу до їх вирішення і тому взаємодія державних структур та громадських організацій дуже важлива.

У такі складні часи, соціальні працівники також потребують допомоги, тому керівники організацій повинні піклуватися про своїх співробітників (надавати психологічну підтримку та допомогу, забезпечувати підвищення кваліфікації тощо). На жаль, серед державних соціальних служб поодинокі випадки надання допомоги соціальним працівникам. Саме здоров'я та психологічна стійкість спеціалістів із соціальної роботи повинні бути пріоритетом для керівників, оскільки вони впливають на якість соціальних послуг, що надаються клієнтам, та стабільність роботи організації в цілому. Тому дуже важливо, щоб керівництво підтримувало психологічне здоров'я соціальних працівників, оскільки їх діяльність психоемоційно дуже навантажена.

Список використаних джерел:

- Семигіна Т. В., Мигович І. І. Вступ до соціальної роботи. Київ: «Академвидав», 2005. 304 с.
URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/401967.pdf (дата звернення: 15.04.2023).
- Когут В. І. Державні та недержавні організації соціальної сфери в Україні: особливості взаємодії та перспективи розвитку / В. І. Когут, С. К. Андрейчук. Ефективність державного управління. 2016. Вип. 3. С. 201-207. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2016_3_24 (дата звернення: 26.04.2023).
- Сайт ХОБФ «Соціальна служба допомоги» URL: <https://www.facebook.com/Kharkov.SSA/> (дата звернення: 16.04.2023).
- Сайт ГО «Надійна Сила» URL: <https://is.gd/gK2xWU> (дата звернення: 16.04.2023).
- Сайт Дніпровського міського центру соціальних служб URL: <https://www.facebook.com/dmcsssdm/> (дата звернення: 17.04.2023)
- 1547 «Центри допомоги врятованим. 1547» *Гаряча лінія з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей*. URL: <https://1547.ukc.gov.ua/dovidkova-informatsiya/tsentry-dopomogy-vryatovanym/> (дата звернення: 18.04.2023).
- Карітас Донецьк в м. Дніпро Архіви - Карітас України. *Карітас України*. URL: <https://caritas.ua/tag/karitas-donetsk-v-m-dnipro/> (дата звернення: 17.04.2023).

References:

- Semyhina T. V., Myhovich I. I. Vstup do sotsialnoi roboty. Kyiv: «Akademvydav», 2005. 304 s.
URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/401967.pdf (data zvernennia: 15.04.2023). [In Ukrainian]
- Kohut V. I. Derzhavni ta nederzhavni orhanizatsii sotsialnoi sfery v Ukraini: osoblyvosti vzaiedodii ta perspektyvy rozvytku / V. I. Kohut, S. K. Andreichuk. Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia. 2016. Vyp. 3. S. 201-207. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2016_3_24 (data zvernennia: 26.04.2023). [In Ukrainian]
- Sait KhOBF «Sotsialna sluzhba dopomohy» URL: <https://www.facebook.com/Kharkov.SSA/> (data zvernennia: 16.04.2023). [In Ukrainian]
- Sait HO «Nadiina Syl» URL: <https://is.gd/gK2xWU> (data zvernennia: 16.04.2023). [In Ukrainian]
- Sait Dniprovskoho miskoho tsentru sotsialnykh sluzhb URL: <https://www.facebook.com/dmcsssdm/> (data zvernennia: 17.04.2023) [In Ukrainian]
- 1547 «Tsentry dopomohy vriatovanym. 1547» *Hariacha liniia z pytan protydii torhivli liudmy, zapobihannia ta protydii domashnomu nasylstvu, nasylstvu za oznakoiu stati ta nasylstvu stosovno ditei*. URL: <https://1547.ukc.gov.ua/dovidkova-informatsiya/tsentry-dopomogy-vryatovanym/> (data zvernennia: 18.04.2023). [In Ukrainian]
- Karitas Donetsk v m. Dnipro Arkhivy - Karitas Ukrainy. *Karitas Ukrainy*. URL: <https://caritas.ua/tag/karitas-donetsk-v-m-dnipro/> (data zvernennia: 17.04.2023). [In Ukrainian]

Сніжко К., Бутиліна О.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВНИХ ТА НЕДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Olena Butylina – PhD (Sociology), Associate Professor, Associate Professor Higher Education Institution of Sociology of Management and Social Work Department, e-mail: butylina@karazin.ua

Karina Snizhko – Student of the Department of Sociology of Management and Social Work, e-mail: snezhkokarina04@gmail.com

Sychova V.

V.N. Karazin Kharkiv National University

Borysiuk S.

Nizhyn Mykola Gogol State University

APPROACHES TO POLICY REGARDING ELDERLY PEOPLE IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Background: Ukraine's European integration course conditions the convergence of Ukraine's social policies with the European Union. The signing of the Association Agreement between Ukraine and the EU caused the further reform of the state policy regarding the elderly. Changes in approaches to policy regarding the elderly in Ukraine are due to the transformation of relevant approaches in the European Union.

Purpose: justify changes in policy approaches to the elderly in Ukraine in the context of European integration.

Methods: method of analysis, method of traditional document analysis, content analysis were used.

Conclusion: In the context of the European integration process in Ukraine, there are changes in the approaches to the state policy regarding the elderly. This proves the transition from passive forms of policy regarding the elderly (guardianship, social protection, social assistance) to active forms of combating the aging of the population of Ukraine (active aging policy) - increasing the retirement age, stimulating the continuation of work, increasing the level of employment of persons under the age of 64 years old, promoting volunteer activities. In the information space, approaches to older people are changing – from a "used resource" to a social resource. The principle of sustainable development (mutual responsibility of generations) becomes a component of the state policy regarding the elderly.

Keywords: approaches to social policy, state policy regarding the elderly in Ukraine, elderly people, active aging, social resource, sustainable development, European integration.

Євроінтеграційний курс України обумовлює соціальне зближення України з Європейським Союзом, відповідно до політики вирівнювання (згуртованості) ЄС, побудови моделі соціально орієнтованої економіки, в основі якої мають бути покладені високі стандарти рівня життя людей. В Україні більше 20 % населення складають громадяни віком від 60 років, більшість з яких мають низький рівень добробуту внаслідок недостатнього рівня пенсійного забезпечення та недосконалості системи державних соціальних стандартів і гарантій. За існуючої тенденції старіння населення, що поглиблюється через надсмертність громадян працездатного віку в умовах російсько-української війни можна передбачити суттєве зростання частки літніх людей від загальної чисельності населення у 2030 році. Це вимагає значних зусиль з боку суспільства по забезпеченню гідного життя для цієї категорії населення, адаптації суспільних інститутів до подальшого демографічного старіння. Надання Україні в

червні 2022 р. статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу актуалізує оновлення підходів до політики щодо людей похилого віку в Україні.

Підписання та ратифікація в 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною та ЄС обумовило подальше реформування соціальної політики, у т.ч. пенсійної системи. В Угоді про асоціацію зазначалося, що «Україна забезпечує поступове наближення до права, стандартів та практики ЄС у сфері... соціальної політики» (Угода про асоціацію..., 2014). У зазначеному контексті відбулося розроблення та затвердження Стратегії державної політики з питань здорового і активного довголіття населення на період до 2022 року (в січні 2018 р.) (далі – Стратегія). Її мета – забезпечення досягнення адаптованих для України Цілей сталого розвитку, адаптації суспільних інститутів до подальшого демографічного старіння та розбудови суспільства рівних можливостей для людей будь-якого віку (Стратегія державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року, 2018). Стратегія передбачала взаємодію органів державного управління, місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства, бізнесом з метою раціонального використання державних ресурсів для поліпшення умов для самореалізації громадян похилого віку та їх участі у процесах розвитку суспільства; забезпечення здоров'я та благополуччя громадян похилого віку; створення середовища, сприятливого для активного життя таких громадян; створення системи захисту прав громадян похилого віку (Стратегія державної політики з питань..., 2018).

У Європейському Союзі 2012 рік був оголошений Європейським роком активності старших осіб і солідарності між поколіннями. Вплив концепції активного старіння позначився на державній політиці щодо людей похилого віку України. Серед очікуваних результатів виконання Стратегії вказано підвищення рівня зайнятості осіб віком від 55 до 64 років (Стратегія державної політики з питань..., 2018). Це орієнтує суспільство на збільшення пенсійного віку. В Україні пенсійний вік чоловіків і жінок з 2023 року становитиме 60 років за наявності трудового стажу не менше 30 років. З 2023 року до 2028-го щороку на один рік буде підвищуватися необхідний для отримання пенсійних виплат страховий стаж. Це відповідає тренду ЄС. Європейські пенсійні реформи пов'язані зі збільшенням пенсійного віку, бо багато людей працюють на пенсії. У більшості країн Європи, за даними ОЕСР, поточний пенсійний вік становить 65 років і вище. Найнижчий поточний пенсійний вік у ЄС мають Греція, Італія, Люксембург та Словенія – 62 роки для чоловіків і для жінок.

У бюджетах країн-членів ЄС є стаття «old age» - витрати на соціальний захист людей похилого віку, виплата пенсій, витрати на реалізацію державних програм щодо охорони здоров'я, освіти та соціального житла для людей похилого віку, надання їм необхідних соціальних послуг, - складає найбільшу частку витрат в усіх країнах-членах. Витрати державного сектору на «старість» становили 10,3 % ВВП Євросоюзу (Слюсаренко К.В., Садовенко М.М., 2017). В Україні за період 2015–2019 рр. спостерігалось постійне збільшення видатків зведеного бюджету на соціальну сферу. Це дало підстави І. Борушок зробити висновок, що «державний бюджет України є джерелом коштів переважно для Пенсійного фонду України, з місцевих бюджетів фінансуються усі інші соціальні функції держави» (Борушок І., 2021).

Водночас літні люди являють собою вагомий соціальний ресурс: суспільство має раціонально використовувати їхній інтелектуальний потенціал, компетентності, практичний досвід. Не випадково в Стратегії державної політики з питань здорового і активного довголіття населення на період до 2022 року зазначається необхідність «стимулювання продовження трудової діяльності та забезпечення гнучкого режиму робочого часу для працівників похилого віку, сприяння їх волонтерській діяльності;... популяризації в суспільстві ідеї взаємної відповідальності поколінь, формування позитивного ставлення до похилого та старечого віку» (Стратегія державної політики з питань..., 2018). На переконання М. Кухти, соціальний потенціал як сукупність характеристик взаємодіючих суб'єктів є ресурсом соціально-економічного розвитку суспільства (Кухта М.П., 2018).

У країнах Європи успішно застосовується стратегічний підхід до сталого розвитку. В Європейському Союзі принцип сталого розвитку закріплено в установчому Амстердамському договорі (Договір про ЄС, 1997 р.). Названий принцип визначено ключовим для усіх політик

держав-членів ЄС. В Україні із 17 цілей сталого розвитку, проголошених резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй у 2015 році та адаптованих із урахуванням специфіки розвитку України, майже половина (7) містить пропозиції щодо поліпшення життя людей похилого віку. Так, у національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» (2017 р.) ціль 2 («подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства») передбачала, що до 2030 року Україна покінчить з усіма формами недоїдання, задовільнить потреби в харчуванні, зокрема, літніх людей (Цілі сталого розвитку: Україна..., 2017). Цілі 3 («забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці»), 4 («забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх»), 5 («забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат»), 8 («сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх») засвідчують захист соціальних прав людей похилого віку (Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року, 2019). Ціль 10 («скорочення нерівності») передбачає, зокрема, проведення реформи пенсійного страхування на засадах справедливості та прозорості (Цілі сталого розвитку: Україна..., 2017). Ціль 11 («забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів») акцентує увагу на усуненні структурних бар'єрів, пов'язаних із віком шляхом планування територіального розвитку з урахуванням доступності для людей похилого віку. Також передбачалося, що до 2030 року транспортні системи, всі зелені зони та громадські місця стануть доступними для користування людям похилого віку (Цілі сталого розвитку: Україна..., 2017).

Таким чином, у контексті євроінтеграції в Україні відбуваються зміни підходів до державної політики щодо людей похилого віку. Це засвідчує перехід від пасивних форм політики щодо людей похилого віку («опіка», соціальний захист, соціальна допомога) до активних форм протидії старінню населення України (політика активного старіння) – збільшення пенсійного віку, стимулювання продовження трудової діяльності, підвищення рівня зайнятості осіб віком до 64 років, сприяння волонтерській діяльності. В інформаційному просторі змінюються підходи у ставленні до літніх людей – від «відпрацьованого» ресурсу до соціального ресурсу. Принцип сталого розвитку (взаємної відповідальності поколінь) стає складовою державної політики щодо людей похилого віку.

Список використаних джерел

- Борушок І. (2021). Функції та роль видатків бюджету у забезпеченні соціального захисту населення. *Економічний простір*. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/169-13>
- Кухта М.П. (2018). Моделі актуалізації соціального потенціалу людей старшого віку у країнах заходу. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. DOI: 10.31866/2616-745x.1.2018.142001
- Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України (2019). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
- Слюсаренко К.В., Садовенко М.М. (2017). Соціальна політика ЄС: сучасні виклики та перспективи. *Економічний аналіз*. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2017_27%281%29__12
- Стратегія державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року (2018). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/10-2018-%D1%80#Tex>
- Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (2014). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011
- Цілі сталого розвитку: Україна: Національна доповідь (2017). URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=6f446a44-9bba-41b0-8642-8db3593e696e&title=NatsionalnaDopovid-tsiliStalogoRozvitku-Ukraina->

References

- Borushok I. (2021). Funktsii ta rol vydatkiv biudzhetu u zabezpechenni sotsialnoho zakhystu naselennia. *Ekonomichnyi prostir*. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/169-13> [In Ukrainian]
- Kukhta M.P. (2018). Modeli aktualizatsii sotsialnoho potentsialu liudei starshoho viku u krainakh zakhodu. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty*. DOI: 10.31866/2616-745x.1.2018.142001
- Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku: Ukaz Prezydenta Ukrainy (2019). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> [In Ukrainian]
- Sliusarenko K.V., Sadovenko M.M. (2017). Sotsialna polityka YeS: suchasni vyklyky ta perspektyvy. *Ekonomichnyi analiz*. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2017_27%281%29__12 [In Ukrainian]
- Stratehiia derzhavnoi polityky z pytan zdorovoho ta aktyvnoho dovolittia naselennia na period do 2022 roku (2018). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/10-2018-%D1%80#Tex> [In Ukrainian]
- Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony (2014). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 [In Ukrainian]
- Tsili staloho rozvytku: Ukraina: Natsionalna dopovid (2017). URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=6f446a44-9bba-41b0-8642-8db3593e696e&title=NatsionalnaDopovid-tsiliStalogoRozvitku-Ukraina-> [In Ukrainian]

Сичова В.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Борисюк С.

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

ПІДХОДИ ДО ПОЛІТИКИ ЩОДО ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Viktoriia Sychova, Dr Habil. (Public Administration), Full Professor, Professor of sociology of management and social work Department, V.N. Karazin Kharkiv National University, 6, Freedom Square, Kharkiv, 61022, Ukraine, email: v.sychova@karazin.ua

Svitlana Borysiuk, Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Department of Social Pedagogy and Social Work, Nizhyn Mykola Gogol State University, svitlanaborysiuk@gmail.com

Terletska S., Makukh O.

Lviv Polytechnic National University

INTEGRATION OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS

Background: Since 2014, the issue of internally displaced persons has been relevant for the Ukrainian state. The problem has gained even greater scope since the beginning of 2022. Today, the integration and adaptation of this category of persons is an important element of social policy and practical social work.

Objective: Based on the research, find out the peculiarities of the integration of internally displaced persons in Ukraine

Methods: analysis, synthesis, comparison, generalization to study the content of theoretical sources and systematic understanding of the problem; analysis of documents to study the scientific, regulatory and practical aspects of the issue; analysis of data on the dynamics of the problem.

Results: The analysis of scientific literature and research data confirmed our hypothesis about the active dynamics of the issue of integration of internally displaced persons. It was determined that there are a number of barriers in the integration process. Some people integrate temporarily.

Conclusion: The analysis of the problem shows the active coordinated work of the government and ministries, the presence of certain legislative problems, as well as unresolved infrastructure issues. At the local level and in communities, there are not always enough resources to solve urgent problems. The integration of this category of persons takes place depending on the age and social status of the person.

Key words: war, internally displaced persons, integration, social policy, social work.

Найчисельнішою та найуразливішою групою соціально незахищених верств у суспільстві вважають тих, хто переміщується всередині країни. З 2014 році для української держави тема інтеграції внутрішньо-переміщених осіб стала актуальною як в науковій, так і в практичній площині. Вже в 2014 році ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, Інститут економіко-правових досліджень НАН України та Інститут економіки промисловості НАН України у співробітництві з НДО ВПО (насамперед, з НДО «Конгрес Сходу України») створили постійно діючий Форум з питань вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб (Тітар, 2016). Вже через рік Форум отримали підтримку на рівні уряду.

Серед визначень ВПО Г. Гудвін-Гілл визначає їх як осіб, котрі змушені раптово втікати зі своїх будинків у великих кількостях у результаті збройного конфлікту, внутрішньої ворожнечі, систематичних порушень прав людини або стихійних лих і перебувають на території власної країни. М. Ніколайчук зауважує, що «внутрішньо переміщені особи – це специфічна цільова група реалізації міграційної політики, якій притаманні різноманітні ознаки, детерміновані особливими потребами, особистісними характеристиками та впливами зовнішнього середовища» (Амоша, Новікова, Залознова, 2017). Питання потреб, адаптації та інтеграції ВПО вивчають Т. Семигіна, Н. Максимовська, О. Балакірієва, Н. Гусак.

Поява ВПО стала справжнім викликом для соціальної політики України, системи соціальної роботи, оскільки перелік соціальних послуг не передбачав роботи з такими клієнтами (Максимовська, 2018).

Поняття «інтеграція» визначаємо як процес активної інтеракції усіх учасників. Відтак важливо зауважити, що вагому роль у процесі інтеграції відіграють ресурси громади: економічні, соціальні, політичні, людські.

Інтеграція ВПО є комплексним тривалим процесом, фактором солідарності та громадянської консолідації. Інтеграцію ВПО можемо аналізувати з позиції соціокультурного та ресурсного підходів. На нашу думку, вони є взаємодоповнюючими, а не взаємовиключними. З точки зору соціокультурного підходу інтеграцію розуміємо як подолання стресу від зміни природного для особи культурного середовища, а також ідентифікацію з оточуючими соціальними групами. З позиції ресурсного підходу інтеграція розглядається як налагодження спільного та гармонійного використання ресурсів ВПО та місцевими громадами.

Практичний аспект проблеми. В Інституті демографії та соціальних досліджень було опубліковане дослідження Балакірієвої О. М. щодо стану відносин між переселенцями та приймаючою громадою, в якому визначилося, що лише 59% ВПО почуваються комфортно у приймаючій громаді (Вимушені переселенці та приймаючі громади, 2016).

Залученість у громаду ВПО трактують у рамках двох парадигм:

1. доступ до послуг та допомоги, які їм можуть надати місцеві органи влади і жителі.
2. активний інтерес до життя громади, участь у її житті та розвитку (через вплив на рішення влади, спроби вирішити місцеві проблеми).

Інтеграція внутрішньо переміщених осіб повинна відбуватися шляхом усунення бар'єрів у реалізації їх прав та основоположних свобод; забезпечення повного доступу до адміністративних, соціальних, культурних та інших послуг; створення умов для розвитку потенціалу та посилення спроможності внутрішньо переміщених осіб у приймаючих територіальних громадах (Про схвалення Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб, 2021).

Соціальні працівники можуть застосовувати різні стратегії втручання. За тривалістю їх можна умовно поділити на: короткострокові (кризове втручання, мобільні інтервенції, орієнтована на завдання модель соціальної роботи); довгострокові, орієнтовані на системно-

екологічну модель соціальної роботи, в основі яких перебувають концепція «людина в оточенні» та концепція «економічної спроможності» (Семигіна, 2015).

Ще одним викликом, що постав перед соціальними працівниками, є концепція розбудови системи соціальної інтеграції ВПО. За даними дослідження, цим особам притаманний переважно споживацький підхід, специфічні ціннісні орієнтації і звужене «бачення майбутнього». Відтак побудову професійної соціальної підтримки ВПО доцільно ґрунтувати на ідеї, що соціальна інтеграція та адаптація не повинні орієнтуватися на планове задоволення потреб і, відповідно, породжувати утриманство і залежність від допомоги соціальних працівників або волонтерів (Семигіна, 2015; Мазіна, 2016).

Відповідно до Керівних принципів Організації Об'єднаних Націй щодо внутрішнього переміщення, внутрішньо переміщені особи користуються, на основі повної рівності, тими ж правами та свободами, що й інші особи в їхній країні відповідно до міжнародного права та національного законодавства. Вони не повинні зазнавати дискримінації у здійсненні будь-яких прав і свобод за ознакою внутрішньо переміщених осіб. На жаль, в Україні цей підхід не дуже реалізований (Про схвалення Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб, 2021).

Для отримання соціальних послуг та позитивної інтеграції в громаду ВПО повинна отримати довідку про реєстрацію (Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, 2014). Цей документ фіксує переміщення, дає право на отримання фінансової допомоги на проживання; переоформлення соціальних виплат, пенсії; отримання доступу до освітніх, медичних, соціальних, психологічних послуг; отримання гуманітарної допомоги від міжнародних і громадських організацій; компенсації витрат на проживання власникам житла, які безкоштовно поселили ВПО; компенсації роботодавцям, які працевлаштували ВПО; участі в різноманітних програмах, безкоштовних курсів (Про схвалення Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб, 2021).

Хоча й важко апелювати до емпіричних критеріїв процесу інтеграції ВПО, можемо сміливо говорити про такі кількісні показники як конфлікти, сутички, напруженість у відносинах, визначення соціальної дистанції (відвідування навчальних закладів, працевлаштування, відвідування храму, участь у заходах громади). У рамках ресурсного підходу при вимірюванні успішності інтеграції увагу привертатиме соціально-демографічне та економічне становище осіб. Також важливим показником може бути відсоток ВПО, які не залишились на відповідному місці та часові рамки перебування на новому місці.

За *результатами дослідження* можемо резюмувати, що соціальна робота з ВПО у світі почала розвиватися після Другої світової війни. На сьогодні уряд, система державних соціальних закладів здатні оперативно реагувати на появу нової соціальної проблеми. Державні структури, у порівнянні з 2014-2015 роками, стали гнучкими та підсилені міжнародною підтримкою і допомогою громадського сектору. Багато соціальних послуг перейшли у формат цифрових, що спростило процедури задоволення потреб та інтересів ВПО, можливість успішної інтеграції в громаду.

На початку входження ВПО в іншу культуру найбільш значною для них може бути інформаційна підтримка, згодом – інструментальна, і лише з часом – емоційна (Формування та реалізація системи інтеграції внутрішньо переміщених осіб).

Соціальна робота на формальному (державна, органи місцевого самоврядування) та неформальному (волонтери, церква, ГО) сьогодні є дієвою та спроможною, хоча викликів ще є дуже багато. Соціальна робота реалізується на індивідуальному та груповому рівнях. У груповій роботі продуктивними є методики «фасилітація», «групи самостійного досвіду», «групи взаємодопомоги», групова психотерапія, підтримка сусідських груп.

Внесені у законодавство зміни також надали можливість системі соціальних установ функціонувати результативно й у правовому полі.

Список використаних джерел

- Балакірева, О.М. (2016). Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції. *ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України»*. Київ. 140.
- Мазіна, Н. Е. (2016). Соціально-економічна адаптація внутрішньо переміщених осіб: підходи до виміру. *Вісник Маріупольського державного університету*. Вип. 12. 131-138.

- Максимовська, Н.О. (2018). *Соціальна робота з інтеграції внутрішньо переміщених осіб у соціокультурне середовище міської громади «SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи»*. Вип. 7. 64–66.
- Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Закон України від 20.10.2014 р. №170618 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>
- Про схвалення Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження середньострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2024 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1364-р від 28.10.2021 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-integraciyi-v-a1364r>
- Семигіна, Т. В. (2015). Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб. *Український соціум*. Вип. 2. 65–72. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2015_2_8
- Титар, І. О. (2016). Поняття та критерії адаптації й інтеграції внутрішньо переміщених осіб і умови скасування статусу переселенця. Електронний ресурс// URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/57-68__no-4__vol-59__2016__UKR.pdf
- Амоша, О.І., Новікова, О.Ф., Залознова, Ю.С. (2017). Формування та реалізація системи інтеграції внутрішньо переміщених осіб у територіальні громади : наукова доповідь. Київ. URL: http://iep.com.ua/Amosha_Novikova_Zaloznova.pdf.

References

- Balakirieva, O.M. (2016). Vymusheni pereselentsi ta pryimaiuchi hromady: uroky dlia efektyvnoi suspilnoi adaptatsii y intehtatsii. DU «In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy». Kyiv. 140. [In Ukrainian]
- Mazina, N. E. (2016). Sotsialno-ekonomichna adaptatsiia vnutrishno peremishchenykh osib: pidkhody do vymiru. Visnyk Mariupolskoho derzhavnogo universytetu. Vyp. 12. 131-138. [In Ukrainian]
- Maksymovska, N.O. (2018). Sotsialna robota z intehtatsii vnutrishno peremishchenykh osib u sotsiokulturne seredovyshche miskoi hromady «SOCIOPROSTIR: mizhdystsyplinarnyi elektronnyi zbirnyk naukovykh prats z sotsiolohii ta sotsialnoi roboty». Vyp. 7. 64–66. [In Ukrainian]
- Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib. Zakon Ukrainy vid 20.10.2014 r. #170618 / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> [In Ukrainian]
- Pro skhvalennia Stratehii intehtatsii vnutrishno peremishchenykh osib ta vprovadzhennia serednostrokovykh rishen shchodo vnutrishnoho peremishchennia na period do 2024 roku. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy # 1364-r vid 28.10.2021 r. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-integraciyi-v-a1364r> [In Ukrainian]
- Semyhina, T. V. (2015). Sotsialna pidtrymka vnutrishno peremishchenykh osib. Ukrainskyi sotsium. Vyp. 2. 65–72. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2015_2_8 [In Ukrainian]
- Titar, I. O. (2016). Poniattia ta kryterii adaptatsii y intehtatsii vnutrishno peremishchenykh osib i umovy skasuvannia statusu pereselentsia. Elektronnyi resurs// URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/57-68__no-4__vol-59__2016__UKR.pdf [In Ukrainian]
- Amosha, O.I., Novikova, O.F., Zaloznova, Yu.S. (2017). Formuvannia ta realizatsiia systemy intehtatsii vnutrishno peremishchenykh osib u terytorialni hromady : naukova dopovid. Kyiv. URL: http://iep.com.ua/Amosha_Novikova_Zaloznova.pdf. [In Ukrainian]

Терлецька С., Макух О.

Національний університет «Львівська політехніка»

ІНТЕГРАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Solomiia Terletska – Student, Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University solomiia.terletska.sr.2022@lpnu.ua

Oksana Makukh – PhD of Political Sciences, Associate Professor, Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, oksana.y.makukh@lpnu.ua

INNOVATIVE METHODS OF WORKING WITH VICTIMS OF DOMESTIC VIOLENCE AND GENDER-BASED VIOLENCE

Background: The question of violence perpetrated against women and girls in Ukraine has been raised by the public for decades. In the context of an ongoing and active war, the issue of violence is very sensitive. On the one hand, we can see that people are primarily concerned about basic needs. On the other hand, trauma, silence, and ignoring violence and fear have complex implications.

Purpose: To present specialised support services that provide social and psychological assistance to victims of domestic violence and gender-based violence in Ukraine.

Methods: The theoretical method of the research was to analyse the documents used to study the works of scholars who created, adapted and researched specialised support services for victims of domestic violence and gender-based violence. To better understand the activities of various specialised support services for survivors, an empirical method was used, namely, a qualitative sociological study was conducted to analyse personal experiences of creating specialised support services for working with victims of domestic and gender-based violence.

Results: The analysis of legal and regulatory documents in Ukraine provided a complete picture of the work in the field of preventing and combating domestic and gender-based violence, compliance with international standards and innovative approaches.

Conclusion: The results of the study show that innovative approaches to working with victims of domestic and gender-based violence are being implemented in Ukraine and meet international standards. Their implementation is based on adherence to European values. In the context of war, there are certain challenges and problems, but the expansion and implementation of such specialised support services continues.

Keywords: domestic violence, gender-based violence, gender-based violence, specialised support services for victims of domestic violence and gender-based violence, mobile teams of social and psychological assistance, call centres, counselling service, shelters, day centres, crisis rooms, social and psychological assistance to victims of domestic and gender-based violence.

Україна вже не перше десятиріччя звертає увагу на проблему насильства щодо жінок, дівчат та дітей у нашому суспільстві. Саме Україна була однією із найперших держав в країнах Східної та Центральної Європи, а також колишніх країнах СНД, яка вперше ухвалила законодавчий акт у сфері боротьби з насильством. З того часу кожного дня спеціалісти працюють в цьому напрямку та вносять пропозиції до змін нормативно-правових актів, а також лобіюють різні ініціативи у сфері надання соціально-психологічної допомоги постраждалим.

Проблематика насильства щороку турбує суспільство яке привертає увагу до даного питання та ініціює різні зміни. Насамперед це спостерігається у впровадженні різних інноваційних підходів в роботі з постраждалими від домашнього та гендерно зумовленого насильства, а далі це переходить в сталість та імплементацію на національному рівні. Оскільки Україна слідує міжнародним стандартам, то у соціальній роботі держава також орієнтується на досвід, практики та нормативи які рекомендує міжнародна спільнота. Питання насильства є актуальним та пріоритетним через те, що міжнародна статистика невтішна. Так, наприклад, за даними ООН у всьому світі більше третини жінок постраждала хоча б один раз від домашнього або гендерно зумовленого насильства. Постраждалі зазнають різних форм насильства: психологічного, фізичного, економічного, сексуального. І коли спеціаліст виявляє випадок насильства, то зазвичай постраждала потерпає як мінімум від двох форм насильства. За даними Мінсоцполітики, Міністерства внутрішніх справ, неурядових організацій ми бачимо, що в Україні з постраждалих від домашнього або гендерно зумовленого насильства 80% це жінки та дівчата.

У 2017 році наша держава робить суттєві зміни на національному рівні у сфері запобігання та протидії насильству. Саме в цьому році прийнято Закон України "Про

запобігання та протидію домашньому насильству". В ньому чітко розписано функції та завдання органів виконавчої влади, структурних підрозділів, які є дотичними та працюють із постраждалими. І саме в цьому Законі України вперше впроваджено таке поняття як "спеціалізовані служби підтримки для постраждалих осіб" (Закон Про освіту, 2019). З постраждалими від насильства працювали і до 2017 року, однак не так широко та так вузьконаправлено. Загалом ініціатива започаткування спеціалізованих послуг в Україні належить неурядовим організаціям, які спочатку апробували інноваційні моделі, а далі їх лобіювали. Так, наприклад, національну гарячу лінію з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації у 2003 році було запроваджено ГО "Ла-Страда", а перші мобільні бригади соціально-психологічної допомоги особам, постраждалим від гендерно зумовленого насильства було створено МБФ "Українська фундація громадського здоров'я" у 2015 році. І вже далі вносяться зміни в нормативно-правові документи та створюються спеціалізовані служби підтримки для осіб, постраждалих від насильства, а саме:

- ✓ кол-центр Міністерства соціальної політики України з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей (Закон Про лікарські засоби, 2018);
- ✓ мобільні бригади соціально-психологічної допомоги постраждалим особам та особам, які постраждали від насильства за ознакою статі (Закон Про захист персональних даних, 2018);
- ✓ спеціалізована служба первинного соціально-психологічного консультування осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі (консультативна служба) (Закон Про державне управління в галузі культури, 2019);
- ✓ денний центр соціально-психологічної допомоги та кризова кімната (Закон Про державне управління в галузі культури, 2019);
- ✓ притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі (Закон Про застосування касових апаратів, 2018);

Усі перелічені спеціалізовані служби підтримки відрізняються одна від одної за своїми завданнями, функціями та складом спеціалістів, які надають допомогу постраждалим від насильства.

Кол-центр створювався для реагування, інформування та консультування, а також взаємодія із різними суб'єктами, які працюють з постраждалими від насильства. Особливістю цієї спеціалізованої служби підтримки є те, що вона консультує тільки онлайн за допомогою телефона.

Мобільні бригади соціально-психологічної допомоги – це команда спеціалістів, яка працює на виїздах та стаціонарно. Вона має відреагувати протягом однієї доби та надати соціально-психологічну допомогу постраждалим особам, які потребують термінової допомоги, зокрема шляхом кризового та екстреного втручання.

На базі "Консультативної служби" – можна отримати разові або періодичні консультації та первинну психологічну підтримку. За підтримки фахівців соціальних служб вона сприяє ефективному розв'язанню проблем самою постраждалою особою та здійснює заходи реагування на випадки домашнього насильства.

Для більш глибокої роботи з постраждалими створюється Денний центр соціально-психологічної допомоги. Саме тут особи, постраждалі від насильства можуть отримати комплексну соціально-психологічну, первинно правову допомогу та інші соціальні послуги. На базі денного центру проводять типові програми для постраждалих осіб та створюють, "кризову кімнату".

"Кризова кімната" – це місце для короткострокового або цілодобового перебування постраждалих осіб, які звернулися до такого центру. В "кризовій кімнаті" можна тимчасово проживати до 10 діб. Однак на підставі оцінки потреб постраждалої особи термін перебування можуть продовжити до 20 діб.

Ще однією спеціалізованою службою підтримки є притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства або насильства за ознакою статі. Інформація про місце знаходження притулку є конфіденційною і не розголошується, тому він може надати послуги безпечного тимчасового цілодобового перебування для постраждалих осіб. У притулку

надається комплексна допомога у форматі психологічних, соціальних, соціально-побутових, соціально-медичних, інформаційних, юридичних та інших послуг.

Розглядаючи різні спеціалізовані служби підтримки, досвід впровадження та їх створення, а також потреби громади, ми бачимо, що не кожній територіальній громаді вони всі потрібні. Тому, спираючись на міжнародні стандарти Мінсоцполітики розробило розрахунок мінімальних вимог щодо створення спеціалізованих служб підтримки. Він вказаний в Методиках визначення потреб територіальних громад у створенні спеціалізованих служб підтримки постраждалих від домашнього насильства та насильства за ознакою статі (Закон Про кібербезпеку, 2021).

Враховуючи все вищесказане можна зробити висновок, що у сфері запобігання та протидії домашньому та гендерно зумовленому насильству інноваційні підходи в роботі з постраждалими від насильства суттєво змінились. Їх започаткування та розширення дає можливість отримати соціально-психологічну допомогу особам, постраждалим від насильства у різному форматі.

Список використаних джерел

- Верховна Рада України. (2019). Про освіту [Закон про освіту]. Отримано з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
- Верховна Рада України. (2018). Про лікарські засоби [Закон про лікарські засоби]. Отримано з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1458-18#Text>
- Верховна Рада України. (2018). Про захист персональних даних [Закон про захист персональних даних]. Отримано з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2018-п#Text>
- Верховна Рада України. (2019). Про державне управління в галузі культури [Закон про державне управління в галузі культури]. Отримано з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/824-2019-п#Text>
- Верховна Рада України. (2018). Про застосування касових апаратів [Закон про застосування касових апаратів]. Отримано з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/655-2018-п#Text>
- Верховна Рада України. (2021). Про кібербезпеку [Закон про кібербезпеку]. Отримано з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0036-21#Text>

References

- Verkhovna Rada Ukrainy. (2019). Pro osvitu [Law on Education]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> [In Ukrainian]
- Verkhovna Rada Ukrainy. (2018). Pro likarski zasoby [Law on Medicines]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1458-18#Text> [In Ukrainian]
- Verkhovna Rada Ukrainy. (2018). Pro okhoronu osobystykh danykh [Law on Personal Data Protection]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2018-п#Text> [In Ukrainian]
- Verkhovna Rada Ukrainy. (2019). Pro derzhavne upravlinnia v haluzi kultury [Law on State Management in the Field of Culture]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/824-2019-п#Text> [In Ukrainian]
- Verkhovna Rada Ukrainy. (2018). Pro zastosuvannia kasovykh aparativ [Law on Cash Registers Use]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/655-2018-п#Text> [In Ukrainian]
- Verkhovna Rada Ukrainy. (2021). Pro kiberbezpeku [Law on Cybersecurity]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0036-21#Text> [In Ukrainian]

Цвєткова Н., Новосад К.

Ужгородський національний університет

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ В РОБОТІ З ОСОБАМИ, ПОСТРАЖДАЛИМИ ВІД НАСИЛЬСТВА ТА НАСИЛЬСТВА ЗА ОЗНАКОЮ СТАТІ

Nataliia Tsvietkova – Postgraduate student of the Department of Sociology and Social Work at Uzhhorod National University, nataliia.tsvietkova@uzhnu.edu.ua

Kristina Novosad – D. in Sociology, Associate Professor of the Department of Sociology and Social Work, Uzhhorod National University kristina.novosad@uzhnu.edu.ua

THE ROLE OF THE EMOTIONAL COMPONENT IN THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF SOCIAL WORK SPECIALISTS DURING THE WAR

Background: The majority of emotional experiences arise in response to the satisfaction or dissatisfaction of personal needs. Hence, one cannot ignore the person's emotional experiences in the study of his/her social behavior. Models for explaining social actions and social processes that ignore the actors' emotions cannot be considered relevant.

Purpose: To investigate, on the basis of concepts of «emotion work» and «emotional labor» by A.R. Hochschild the role of the emotional component in the professional activity of *social work specialists* during the war. since social work is based on deep action (according to A.R. Hochschild's classification) and the presence of certain personal qualities, which is manifested in some features inherent in this profession.

Methods: The theoretical method of research was to analyze the documents used to study the works of scientists who researched the social nature of emotions: on the one hand, they are the results of social processes that require sociological explanation; on the other, they function as causes of the social processes, necessary to explain the very principles of social behavior.

Conclusion: In the social workers professional activities, emotions are important. Due to the activities specifics, professionals are often required to imitate certain emotions (perform emotion work). At the same time, social work involves the implementation of including emotional labor, which is based on deep action (according to the classification of A.R. Hochschild) and the presence of certain personal qualities associated with the profession characteristics.

Keywords: social work, social work specialists, professional activity, emotional labour, emotional work.

Емоційні переживання особистості не можна не враховувати в процесі досліджень її соціальної поведінки навіть в умовах мирного часу, стабільної ситуації в суспільстві. Якщо ж йдеться про суспільство в стані війни, моделі пояснення соціальних дій і соціальних процесів, що ігнорують емоції суб'єктів дій, взагалі не можуть розглядатися як релевантні. В умовах війни значно збільшилася кількість клієнтів соціальних працівників, адже бойові дії спричинили суттєвий негативний вплив на фізичний і психічний стан величезної кількості населення нашої країни, що представляє різні його верстви. Відповідно до висновків ВООЗ, майже всі люди, які постраждали від надзвичайних ситуацій, катастроф, воєн, відчувають психологічний стрес, який для більшості з них має довготривалий вплив і дуже повільно змінюється з часом (Українське суспільство в умовах війни, 2022).

Наразі виникають нові чи піддаються переосмисленню традиційні напрями соціальної роботи, значно розширюється набір методів і підходів, що використовуються соціальними працівниками у власній професійній діяльності. Не можна не погодитися з Т. Семигіною, що в українському суспільстві виразно відчувається суспільний запит на трансформацію соціальної роботи в бік надання допомоги насамперед тим громадянам, кого зачепила повномасштабна війна на території України (Семигіна, 2022). Науковиця абсолютно слушно акцентує увагу на недоліках вітчизняної моделі соціальної роботи, перш за все в частині надання психосоціальної допомоги, роботи з вимушено переміщеними особами, соціально-психологічної реабілітації жертв війни та роботи з ветеранами бойових дій. Однак слід зауважити, що робота як із зазначеними групами клієнтів, так і з іншими, та ще й в умовах повномасштабної збройної агресії, є емоційно виснажливою й для самих фахівців.

В професійній діяльності соціальних працівників емоції відіграють далеко не останню роль. Через специфіку своєї діяльності, фахівці з соціальної роботи часто зобов'язані імітувати певні емоції (виконувати емоційну роботу). Водночас вони можуть відчувати зовсім інші, навіть протилежного характеру емоції, тобто залучатися до емоційної праці, що обумовлює актуальність

застосування для аналізу професійної діяльності соціальних працівників таких понять, як: «емоційна праця», «емоційна робота», «емоційні норми» (правила вираження емоцій), «емоційне відчуження», «емоційна культура». Завдяки їм можна продемонструвати, яким чином емоції перетворюються на складову повсякденної діяльності соціальних працівників, здійснюючи вплив на їхні відносини з клієнтами, один із одним, з менеджерами. Особливо важливо, на нашу думку, досліджувати емоційну складову професійної діяльності фахівців із соціальної роботи саме в ситуаціях суспільно-політичних криз, до яких, безперечно, можна віднести війну.

Автором концепції емоційної праці є А. Р. Гохшильд. Емоційну працю можна визначити як процес управління індивідом своїми внутрішніми почуттями й поведінкою з метою продемонструвати потрібні емоції відповідно до організаційних правил або вимог трудової ролі. Тож емоційною працею соціологиня вважає працю в тих сферах, де працівники за родом своєї діяльності можуть впливати на емоційний стан клієнтів. Натомість фахівці, зайняті в соціальній сфері (лікарі, молодший медичний персонал, педагогічні працівники, соціальні працівники) мають постійно контролювати власні емоції.

Згідно з А. Р. Гохшильд, емоції здійснюють безпосередній вплив на соціальні відносини. Показовою в такому контексті є сфера послуг, де персонал відповідно до вимог професійної ролі повинен демонструвати клієнтам певні емоції, які використовуються для впливу на споживачів послуг. Для позначення такого феномену вона запропонувала поняття «емоційна робота», вважаючи, що прояв емоцій завжди є роботою в тому сенсі, що відбувається витрачання людської енергії для демонстрації симпатії, довіри, добрих почуттів у позитивних ситуаціях (продажі в магазинах) або недовіри чи підозрілості в негативних ситуаціях (затримання поліцією).

Дослідниця розділяє поняття «емоційна робота» й «емоційна праця». Перше з понять вона пропонує застосовувати для аналізу ситуацій соціальної взаємодії та виокремлює два різновиди емоційної роботи: 1) поверхневу дію, 2) глибоку дію. В ситуаціях поверхневих дій співробітники організації мають посміхатися, бути впевненими в собі й справляти враження уважних, дружньо налаштованих, незважаючи на те, що вони насправді відчувають. Глибока дія знаходить прояв у тому, що індивіди відчувають певні емоції, займаючись відповідними різновидами професійної діяльності. Соціальна робота передбачає здійснення в тому числі емоційної праці, що ґрунтується на глибокій дії (за класифікацією А. Р. Гохшильд) і наявності певних особистісних якостей, пов'язаних зі специфікою професії.

Коли почуття та емоції, що виявляють соціальні працівники, регулярно дисонують з їхніми внутрішніми відчуттями та суперечать їм, це викликає підвищене навантаження на емоційно-психологічну сферу соціального працівника, спричиняє, згідно із концепцією А. Р. Гохшильд, «самовідчуження», втрату власного «Я», «емоційний дисонанс», негативні наслідки для інших відносин. Це не може не позначатися на відносинах «працівник – клієнт» в практичній роботі.

Соціальні працівники є агентами й акторами соціальної політики, що діють на її низовому (первинному) рівні. Саме в часи суспільно-політичних криз актуалізується гуманістична спрямованість діяльності фахівців із соціальної роботи. Враховуючи поглиблення гуманітарної кризи на тлі продовження активної фази війни, можемо припустити, що професіонали в сфері соціальної роботи вимушені будуть ще протягом тривалого часу відчувати емоційну перевантаженість і переживати негативні емоційні реакції внаслідок інтенсивного режиму праці, який до того ж супроводжуватиметься атмосферою емоційного напруження під час надання послуг клієнтам. Тому важливим видається не тільки опікуватись на клієнтами, дотриманням їхніх прав, наданням необхідних послуг і допомоги в максимально можливих обсягах, але не забувати й про фахівців та їхні потреби.

Список використаних джерел

- Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.
- Семигіна Т. Уроки війни, (не) вивчені Україною. *Традиційні та інноваційні підходи до наукових досліджень*: Матеріали III міжнародної наукової конференції (Київ, 23 вересня

2022). Київ : МЦНД, 2022. С. 47–49. DOI: <https://doi.org/10.36074/mcnd-23/09/2022> (дата звернення: 30.04.2023)

References

- Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny. 2022: Kolektyvna monohrafiia / S. Dembitskyi, O. Zlobina, N. Kostenko ta in.; za red. chlen.-kor. NAN Ukrainy, d. filos. n. Ye. Holovakhy, d. sots. n. S. Makeieva. Kyiv: Instytut sotsiologhii NAN Ukrainy, 2022. 410 s. [In Ukrainian]
- Semyhina T. Uroky viiny, (ne) vyvcheni Ukrainoiu. Tradytsiini ta innovatsiini pidkhody do naukovykh doslidzhen: Materialy III mizhnarodnoi naukovoï konferentsii (Kyiv, 23 veresnia 2022). Kyiv : MTsND, 2022. S. 47–49. DOI: <https://doi.org/10.36074/mcnd-23/09/2022> (data zvernennia: 30.04.2023) [In Ukrainian]

Вакуленко С.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

РОЛЬ ЕМОЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Svitlana Vakulenko – Candidate (Ph.D.) level in Sociology, Associate Professor, Department of Sociology of Management and Social Work, s.vaculenko@karazin.ua

Vitkovska I.

V. N. Karazin Kharkiv National University

FINANCIAL ASSISTANCE TO VICTIMS OF WAR AND INTERNALLY DISPLACED PERSONS

Background: the author's analysis of the website of the Ministry of Social Policy, the websites of public and charitable organizations allowed us to conclude that the main trends and directions of their work after the full-scale invasion of the Russian Federation in Ukraine include: an increase in the number of public, charitable organizations, volunteer headquarters, which are oriented to help the army, to internally displaced persons, centers for displaced persons and victims of war, payment of monetary aid and assistance with evacuation to safe places in Ukraine or abroad.

Purpose: describe the main international and domestic non-governmental organizations that provided financial assistance to war victims and internally displaced persons.

Methods: method of content analysis of websites.

Results: the number of internally displaced persons increased from 1.5 million in 2014 to 7.1 million in 2022. During 2022-2023, millions of internally displaced persons received and continue to receive monthly cash assistance for living from the state, free social services, humanitarian and food aid, etc. In addition, Ukrainians affected by military actions and internally displaced persons received and continue to receive financial assistance from international and domestic non-governmental organizations.

Conclusion: the author's analysis is only one attempt to generalize the providers of monetary assistance to war victims and internally displaced persons in wartime conditions and, of course, is not exhaustive. We can conclude that financial aid from international and domestic organizations plays an important role in supporting Ukrainians who have fallen into a difficult life situation.

Keywords: charitable organizations, internally displaced persons, monetary assistance, non-governmental organizations.

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну призвело великої кількості жертв, знищення та пошкодження житлових будинків, об'єктів критичної інфраструктури, цивільних будівель тощо. Протягом 2022 року кількість людей, які потрапили до складної життєвої ситуації збільшувалася у геометричній прогресії, в першу чергу, це стосувалося внутрішньо переміщених осіб³.

Реагуючи на всі виклики та проблеми, міжнародні та вітчизняні організації «третього сектору» налагодили свою роботу з органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та соціально-відповідальним бізнесом у наданні допомоги та підтримки військовим та цивільному населенню, які постраждали від військової агресії. Новими напрямками роботи громадських та благодійних організацій в умовах повномасштабного вторгнення стали: допомога військовим; допомога внутрішньо переміщеним особам, центрам для переселенців та постраждалим від війни; допомога з евакуацією та грошова допомога постраждалим від війни та внутрішньо переміщеним особам (Вітковська, 2022).

Українці, які від 24 лютого 2022 року вимушено покинули свої домівки та отримали статус внутрішньо переміщеної особи, мають право на щомісячну грошову допомогу на проживання від держави, безоплатні соціальні послуги, гуманітарну й продовольчу допомогу тощо. Окрім цього, мільйони постраждалих від воєнних дій українців отримали й продовжують отримувати грошову допомогу від міжнародних та вітчизняних організацій. Це:

- ✓ *Грошова допомога від ЮНІСЕФ в рамках проєкту «Спільно»* надається родинам у яких виховується троє дітей і більше або дитина з інвалідністю. Протягом 2022 року в рамках цього проєкту допомогу отримали понад 120 тис. українських родин, які виховують 355 тис. дітей, зокрема 35 тис. дітей з інвалідністю. Цей проєкт продовжено й на 2023 рік, адже загалом організація планує надати грошову допомогу 265 тис. родин. Загальний обсяг коштів в рамках проєкту – 90 млн доларів (Програма грошової допомоги від ЮНІСЕФ).
- ✓ *Багатоцільова грошова допомога від УВКБ ООН у справах біженців* надається бенефіціарам на всій території України, але пріоритетом є внутрішньо переміщені особи з найбільш постраждалих областей Донецької Луганської, Одеської, Харківської, Запорізької, Миколаївської та Херсонської (Багатоцільова грошова допомога...). З 24 лютого по 28 грудня 2022 року грошову допомогу було надано 987308 бенефіціарам у сумі 1,4 млрд грн (Надзвичайна ситуація в Україні).
- ✓ *Грошова допомога в рамках проєкту \$1k Україна* надається українським сім'ям, які опинилися у біді від американських сімей-донорів у розмірі 1 тис. доларів. З початку війни в рамках цього проєкту допомогу отримали більш ніж 10,5 тис. сімей та 35 тис. дітей на суму понад 11 млн доларів (1k Project).
- ✓ *Грошова допомога від Gate to Ukraine*. Щоб отримати одноразову грошову допомогу у розмірі 100 доларів необхідно заповнити заявку на платформі Gate to Ukraine, яка дає змогу людям із всього світу допомагати фінансово українським сім'ям із зони активних бойових дій, а також окупованих/деокупованих територій, у яких є одна неповнолітня дитина.
- ✓ *Багатоцільова грошова допомога від Запорізького БФ «Єдність за майбутнє»* надається на основі оцінки вразливості кожного бенефіціара.
- ✓ *Грошова допомога від БФ «Щаслива дитина»* надавалася багатодітним сім'ям та сім'ям, що опинилися у СЖО, які проживають на території Запорізької, Донецької та Херсонської областей. Загальна сума наданої допомоги за 2022 рік становить 1169634 грн (Аналітичний звіт фонду «Щаслива дитина», 2022).
- ✓ *Грошову допомогу від БФ «СОС Дитячі Містечка Україна»* в рамках програми *Cash assistance* можуть отримати прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу та сім'ї опікунів, в яких виховуються троє та більше дітей заповнивши онлайн заявку. В рамках цієї програми у 2022 році грошові виплати отримали: 14657 бенефіціарів, 3557 родин із

³ Кількість внутрішньо переміщених осіб збільшилася з 1,5 млн осіб у 2014 році до 7,1 млн осіб у 2022 році. Найбільше українці переїхали із Харківської, Донецької, Луганської, Київської областей, а також м. Києва. До п'ятірки областей за кількістю прийнятих ВПО відносяться Дніпропетровська, Київська, Львівська, Вінницька та Полтавська.

категорії прийомних сімей, ДБСТ та опікунських родин; 253 бенефіціари, 232 родини – отримали грошову допомогу на лікування пораненим дітям; грошова допомога була надана також 97 родинам, що усиновили дітей у 2022 році та на допомогу вразливим сім'ям з дітьми у зимовий період (Результати роботи програми Cash Assistance).

Грошову допомогу від міжнародних та вітчизняних організацій також можна отримати зареєструвавшись на платформі «ЄДопомога». Ця допомога надається українцям в рамках проєкту щодо надання додаткових заходів соціальної підтримки окремих категорій населення та Меморандумів про співпрацю між Міністерством соціальної політики та міжнародних організацій. Це такі програми як (Умови надання грошової допомоги...):

- ✓ *Всесвітня продовольча програма ООН (ВПП ООН)*, яка надає грошову допомогу бенефіціарам на всій території України, але пріоритетом є ВПО з найбільш постраждалих областей. В рамках цієї програми допомогу отримали 500 тис. ос. у розмірі понад 3 млрд грн.
- ✓ *Грошова допомога від Міжнародного Комітету Червоного Хреста в Україні та Товариства Червоного Хреста України* розрахована на підтримку малозабезпечених сімей, у тому числі родини ВПО. Грошова допомога розрахована на 960 тис. осіб у розмірі 2,4 млрд грн.
- ✓ *Грошова допомога від Міжнародної організації з міграції (МОМ)* пріоритетно надається особам з інвалідністю, у тому числі із числа ВПО. Грошова допомога розрахована на 100 тис. осіб у розмірі 0,7 млрд грн.

Грошову допомогу постраждалі від війни українці також можуть отримати й від Норвезької ради у справах біженців, БО «Людина в біді», відокремленого підрозділу іноземної неурядової організації «ACTED», відокремленого підрозділу Міжнародної Федерації Handicap в Україні, БФ «Карітас» та інших організацій.

Проведений авторкою аналіз є лише однією зі спроб узагальнити надавачів грошової допомоги постраждалим від війни та внутрішньо переміщеним особам в умовах воєнного часу і, звичайно, не є вичерпним. Одним з перспективних напрямів дослідження може стати вивчення досвіду реалізації соціальних програм та проєктів громадських та благодійних організацій щодо надання соціальних послуг постраждалим від війни українцям.

Список використаних джерел

- Аналітичний звіт фонду «Щаслива дитина» за 2022 рік. URL: <https://deti.zp.ua/a.php?n=900238#2> (дата звернення: 10.04.2023).
- Багатоцільова грошова допомога для населення, яке постраждало від воєнних дій від УВКБ ООН. URL: <https://www.unhcr.org/ua/43231-unhcr-is-launching-a-cash-assistance-programme-for-idps-ua.html> (дата звернення: 15.04.2023).
- Вітковська І. М. Основні напрямки роботи організацій «третього сектору» в умовах воєнного стану // СОЦІОПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи. 2022, № 12. С. 52–62. <https://doi.org/10.26565/2218-2470-2022-12-06>
- Надзвичайна ситуація в Україні. Тижневий огляд діяльності УВКБ ООН. URL: https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2022/11/UKR_UNHCR-Ukraine-Weekly-Update_16-November-2022.pdf (дата звернення: 19.04.2023).
- Програма грошової допомоги від ЮНІСЕФ Спільно. URL: <https://register.unicef.org/> (дата звернення: 10.04.2023).
- Результати роботи програми Cash Assistance за 2022 рік. URL: <https://sos-ukraine.org/novyny/rezultaty-roboty-programy-cash-assistance-za-2022-rik/> (дата звернення: 10.04.2023).
- Умови надання грошової допомоги від міжнародних організацій. URL: <https://aid.edopomoga.gov.ua/terms> (дата звернення: 10.04.2023).
- 1k Project. URL: <https://www.facebook.com/1kprojectorg> (дата звернення: 20.04.2023).

References:

- Analitychnyi zvit fondu «Shchaslyva dytyna» za 2022 rik. URL: <https://deti.zp.ua/a.php?n=900238#2> (data zvernennia: 10.04.2023). [In Ukrainian]

- Bahatotsilova hroshova dopomoha dlia naselennia, yake postrazhdalo vid voiennykh dii vid UVKB OON. URL: <https://www.unhcr.org/ua/43231-unhcr-is-launching-a-cash-assistance-programme-for-idps-ua.html> (data zvernennia: 15.04.2023). [In Ukrainian]
- Vitkovska I. M. Osnovni napriamky roboty orhanizatsii «tretoho sektoru» v umovakh voiennoho stanu // SOCIOPROSTIR: mizhdystsyplinarnyi elektronnyi zbirnyk naukovykh prats z sotsiologii ta sotsialnoi roboty. 2022, # 12. S. 52–62. <https://doi.org/10.26565/2218-2470-2022-12-06> [In Ukrainian]
- Nadzvychna situatsiia v Ukraini. Tyzhnevnyi ohliad diialnosti UVKB OON. URL: https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2022/11/UKR_UNHCR-Ukraine-Weekly-Update_16-November-2022.pdf (data zvernennia: 19.04.2023). [In Ukrainian]
- Prohrama hroshovoi dopomohy vid YuNISEF Spilno. URL: <https://register.unicef.org/> (data zvernennia: 10.04.2023). [In Ukrainian]
- Rezultaty roboty prohramy Cash Assistance za 2022 rik. URL: <https://sos-ukraine.org/novyny/rezultaty-roboty-programy-cash-assistance-za-2022-rik/> (data zvernennia: 10.04.2023). [In Ukrainian]
- Umovy nadannia hroshovoi dopomohy vid mizhnarodnykh orhanizatsii. URL: <https://aid.edopomoga.gov.ua/terms> (data zvernennia: 10.04.2023). [In Ukrainian]
- 1k Project. URL: <https://www.facebook.com/1kprojectorg> (data zvernennia: 20.04.2023). [In Ukrainian]

Вітківська І.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ГРОШОВА ДОПОМОГА ПОСТРАЖДАЛИМ ВІД ВІЙНИ ТА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ

Inna Vitkovska – Senior Lecture Higher Education Institution of Sociology of Management and Social Work Department, V. N. Karazin Kharkiv National University, e-mail: i.vitkovskaja@karazin.ua

Yevdokymova I., Butylina O.

V. N. Karazin Kharkiv National University

STRATEGIES OF SOCIAL SERVICES IN UKRAINE DURING THE CONDITIONS OF WAR

Background: Social changes associated with martial law, created new conditions for the work of organizations of various industries and forms of ownership in Ukraine, including state and non-state social agencies. In these conditions organizations must use innovative approaches and technologies to solve the tasks, as well as constantly reflect on their own activities, look for perspective strategies for its development.

Purpose: To determine strategies for the activities of social agencies in Ukraine under martial law.

Methods: To achieve the goal, the methods of theoretical analysis, as well as the methodology of qualitative analysis of empirical data, were used. The semi-standardized interview method was used as the main method of data collection. Also, to analyze the strategic position of social agencies in Ukraine and develop strategic options, strategic planning methods were used, in particular, the SWOT analysis method and the TOWS matrix.

Results: It is provided an overview of the results of a survey of managers and leading specialists of social agencies in Kharkiv city and some regions of Ukraine, which was conducted in November 2022 as part of the research work on the topic "Actual trends in the management of social agencies" of the Department of Sociology of Management and Social Work of the Sociology School of

V.N. Karazin Kharkiv National University with the participation of students of the 4th year who are studying in the specialty Social work. Within the framework of the study, respondents were asked to answer 4 classic SWOT-analysis questions: to name the internal features of the organization that significantly contribute to its activity, as well as those that significantly hinder its activity; to name the external conditions that can significantly contribute to the development of the organization's activity, as well as those that can significantly threaten its activity.

Conclusions: Based on the use of generalized information about the strategic position of organizations, which was obtained as a result of the SWOT analysis, the TOWS matrix was applied, which made it possible to generate and characterize four possible strategies for the development of social agencies in Ukraine. Two of them are focused on using existing opportunities or overcoming threats that exist in the external environment, based on their strengths. The other two strategies are aimed at getting rid of their weaknesses or reducing their impact on the organization's activities.

The article also concludes that the choice of one or another strategic option is directly determined by the specifics of the internal and external environment of a particular organization and may become the subject of further research.

Keywords: social agency, strategic planning, strategy, SWOT analysis, TOWS matrix.

Суспільні зміни, пов'язані з військовим станом, створили нові умови для роботи організацій різних галузей та форм власності в Україні, в тому числі й для соціальних служб. За цих обставин організації повинні бути більш гнучкими, швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища, використовувати інноваційні підходи, технології, методи до вирішення тих завдань, які перед ними стоять. Нові умови також вимагають від керівників організацій постійно здійснювати рефлексію організаційної діяльності, шукати перспективні стратегічні варіанти її розвитку.

Аналізу стратегічного планування присвячені праці багатьох вітчизняних та закордонних учених. У той же час публікації, які спрямовані на вивчення можливостей стратегічного планування в діяльності соціальних служб або стратегічних варіантів розвитку соціальних служб в умовах воєнного стану, майже відсутні.

У 2022 році в межах науково-дослідної роботи на тему «Актуальні напрями менеджменту соціальних служб» кафедри соціології управління та соціальної роботи соціологічного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна за участі студентів 4 курсу за спеціальності 231 Соціальна робота, було проведено опитування керівників та провідних фахівців соціальних служб у м. Харкові, а також Полтавській, Сумській та Донецькій областях. Дослідження спиралось на методологію якісного аналізу та основним методом збору даних був обраний метод напівстандартизованого інтерв'ю (Євдокимова, 2022).

У межах дослідження респондентам було запропоновано відповісти на 4 класичні питання SWOT-аналізу: назвати внутрішні особливості організації, які відчутно сприяють її діяльності, а також ті, які суттєво заважають її діяльності; назвати зовнішні умови, які можуть суттєво сприяти розвитку діяльності організації, а також ті, які можуть суттєво загрожувати її діяльності. Застосування матриці TOWS на основі використання узагальненої інформації про стратегічну позицію організацій, яку було отримано в результаті SWOT-аналізу, дозволило в подальшому згенерувати чотири стратегії розвитку соціальних служб в Україні. Дві з них орієнтовані на те, щоб на основі своїх сильних сторін або використати існуючі можливості або подолати загрози, які існують у зовнішньому середовищі. Перша з цих стратегій пов'язана переважно з активною участю організації в різноманітних грантових конкурсах, пошуком нових партнерів, налагодженням активної співпраці, друга – з наполегливою, напруженою та самовідданою працею персоналу для того, щоб подолати загрози, які виникли перед організацією. Дві інші стратегії орієнтовані на те, щоб позбавитися своїх слабких сторін або знизити їх вплив на діяльність організації за рахунок звернення за благодійною допомогою й підтримкою або за рахунок обрання пасивної моделі поведінки, орієнтованої виключно на самозбереження.

Список використаних джерел

Євдокимова І. А. (2022). Соціальна робота в Україні: проблеми та тенденції розвитку в довоєнний період та в умовах війни з Росією. *SOCIOPROSTIR: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*. 2022, No 12. С. 6–13. <https://doi.org/10.26565/2218-2470-2022-12-01>

References

Yevdokymova I. A. (2022). Sotsialna robota v Ukraini: problemy ta tendentsii rozvytku v dovoiennyi period ta v umovakh viiny z Rosiieiu. *SOCIOPROSTIR: mizhdystsyplinarnyi elektronnyi zbirnyk naukovykh prats z sotsiolohii ta sotsialnoi roboty*. 2022, No 12. S. 6–13. <https://doi.org/10.26565/2218-2470-2022-12-01> [in Ukrainian].

Євдокимова І., Бутиліна О.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

СТРАТЕГІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Iryna Yevdokymova – Candidate of Sociological Science (PhD in Sociology), Associate Professor, Associate Professor of Higher Education Institution and Acting Head of Sociology of Management and Social Work Department; V. N. Karazin Kharkiv National University, i.yevdokimova@karazin.ua

Olena Butylina – Candidate of Sociological Science (PhD in Sociology), Associate Professor, Associate Professor of Higher Education Institution of Sociology of Management and Social Work Department; V. N. Karazin Kharkiv National University, butylina@karazin.ua

SOCIAL WELFARE СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Hnatchuk O.

Yuri Fedkovich Chernivtsi National University

RISK-ORIENTED THINKING IN THE CONDITIONS OF MODERN CHALLENGES

Background: In the conditions of modern globalization development, taking into account any sphere of life activity, we observe their increasing level of complexity and risk. Today we need to work socially and ecologically responsibly, namely, by creating a culture of risk-oriented thinking. Thinking based on risks will be able to provide a systematic approach to the management of any process, and therefore its control.

Purpose: To investigate and justify that risk-based thinking will be able to provide a systematic approach to the management of any process, and therefore its control.

Methods: The theoretical method of research was to analyze the documents used to study the works of scientists who researched risk-oriented thinking. For a better understanding of the problem, an empirical and comparative methods were also used.

Results: As a result of studying the scientific literature, we came to the conclusion that using risk-oriented thinking, applying a proactive approach to risk management, organizations will be able to avoid problems and use opportunities before they arise in the process of achieving strategic and tactical goals. In addition, risk-based thinking will contribute to the formation of managerial competencies at all levels of management.

Conclusion: Thus, the results of the study indicate that risk-oriented thinking will contribute to better adaptation of the organization to changes, achievement of the set goal, correction of activities in the process of solving planned tasks. This approach to management will improve the risk assessment to achieve the best results and prevent to some extent the risks that the organization does not want to allow.

Keywords: risk-oriented thinking, development safety management, managerial competence, management culture, risk, enterprise, enterprise activity.

В умовах сучасного глобалізаційного розвитку, беручи до уваги будь-яку сферу життєдіяльності, спостерігаємо їх зростаючий рівень складності та ризику. Вимогою часу стає працювати соціально та екологічно відповідально, а саме, створюючи культуру ризик-орієнтованого мислення. Мислення базоване на ризиках зможе забезпечити системний підхід до управління будь-яким процесом, а отже і його контроль. Окрім того, це сприятиме кращій адаптації організації до змін, досягнення поставленої мети, корекції діяльності в процесі вирішення запланованих завдань. Такий підхід в управлінні покращить оцінювання рівня ризику для досягнення найкращих результатів і унеможливить деякою мірою ризику, які організація не хоче допустити.

Загальновідомо, що ризик включає як позитивні, так і негативні можливості і, щоб залишатися конкурентноспроможними, організації та компанії повинні впроваджувати ризик-орієнтоване мислення для ефективного свого функціонування упродовж всього циклу стратегічного планування.

Дослідження питання ризик-орієнтованого мислення було предметом дискусій багатьох науковців, які визначають його як реалізацію організації комплексу узгоджених заходів і методів для управління й контролю численними ризиками, які впливають на імплементацію запланованих цілей, інші ж, стверджують, що для того, щоб діяти відповідно до вимог часу, потрібно відповідати вимогам нової версії стандарту, а для деяких, головна перевага ризик-

орієнтованого мислення – це постійне поліпшення процесів системи менеджменту якістю шляхом завчасної ідентифікації можливих «кризових місць» запланованих процесів тощо.

Така поліваріантність думок щодо ризик-орієнтованого мислення зводиться до важливого фактору – до управління безпекою розвитку будь-якого підприємства, оцінки ризиків та реалізації можливостей з урахуванням таких факторів, як системний підхід, людиноцентричність, колегіальність у прийнятті рішень, орієнтація на стратегічні цілі організації, економічну ефективність діяльності, мінімізацію ризиків.

Слід зауважити, що численні експерти управління визначають ризик-орієнтоване мислення як полегшений варіант управління ризиками, так як воно використовується лише тоді, коли потрібно уникнути проблеми або скористатися певними можливостями. Експерти відзначають, що якщо управління ризиками в основному концентрує свою увагу на негативних ризиках, натомість ризик-орієнтоване мислення зосереджене на позитивних ризиках, що в майбутньому приведуть до досягнення бажаних результатів.

Очевидно, що в різних організаціях та в різних ситуаціях будуть використовуватися і знання, базовані на управлінні ризиками, і знання, що ґрунтуються на мисленні, заснованому на ризику, оскільки це все є інструментами, які використовують у процесі прийняття рішень.

Основні складові ризик-орієнтованого мислення, до яких відносимо ідентифікацію, аналіз, оцінку та лікування (підхід до управління ризиками, в основу якого покладена аналогія з процесом лікування організму людини у медицині, що складається з універсальних алгоритмів незалежно від типу хвороб), виокремлюють низку завдань у цьому процесі. Під час визначення ризиків та можливостей можна використовувати мозковий штурм, SWOT-аналіз, документування. На другому етапі аналізу ризиків та можливостей необхідно зрозуміти ймовірність реалізації та наслідків ризику. На етапі оцінки ризиків та можливостей важливо з'ясувати пріоритетність поставлених завдань. На заключному ж етапі мислення, що ґрунтується на ризиках, варто запланувати включення заходів контролю для того, щоб полегшити («пом'якшити») ризики використання можливостей.

Сучасні стандарти систем управління, такі як ISO 9001, ISO 14001 та ISO 45001, визначають ризик як «ефект невизначеності» (Сучасні стандарти систем управління). Ефект невизначеності означає, що кількісна оцінка ризику носить малоймовірнісний характер, а от вимоги до осіб, що приймають рішення підвищуються. На нашу думку, ризик-орієнтоване мислення зможе сприяти зменшенню невизначеності, тим самим забезпечивши основу для прийняття рішень у невизначеному середовищі, а також сприяти виявити та усунути ризики, щоб попередити можливі проблеми.

Для того, щоб населення держави відчувало себе соціально захищеним, система соціального забезпечення захищає його від ризиків. Найбільшими ризиками сучасного працюючого населення є втрата працездатності та безробіття (соціальний ризик). Окрім того, до вищезазначеного можна додати потребу у соціальних послугах, зниження доходів нижче прожиткового мінімуму, втрата годувальника (смерть) та ін. Соціальнозначущі проблеми, які виникають щодня, вимагають впровадження у стратегію управління культури мислення, базовим аспектом якого є ризик. Керівництво будь-якої організації, застосовуючи бізнес-стратегію, повинно вимагати від співробітників мислити саме так, щоб досягти поставлених завдань і цілей. Мислення засноване на ризику створить міцну базу знань, забезпечить стабільність якості товарів і послуг, підвищить задоволення та довіру клієнтів тощо.

Окрім того, розпочалося та ефективно триває обговорення та вивчення стратегії ESG (Environmental, Social, & Governance), у якому третя складова Governance якраз і є прозорою звітністю, що включає та враховує ризик-орієнтоване мислення, ризик-орієнтований підхід та облік ризиків (відкрите обговорення ризиків).

Зважаючи на становлення людиноцентричної економіки на сучасному етапі, де на перший план виходять особистості, що приймають рішення, слід впроваджувати та використовувати систему управління ризиками, яка заснована на ризик-орієнтованому мисленні.

Отже, результати дослідження свідчать, що використовуючи ризик-орієнтоване мислення, застосовуючи проактивний підхід до управління ризиками, організації зможуть

уникати проблем і використовувати можливості до того моменту, як вони виникнуть у процесі досягнення стратегічних та тактичних цілей. Окрім того, мислення, що базується на ризиках сприятиме формуванню управлінських компетенцій всіх рівнів управління.

Список використаних джерел

- Сучасні стандарти систем управління ISO 9001, ISO 14001, ISO 45001, URL: <https://www.vippesaro.com/wp-content/uploads/2020/07/INTEGRATED-MANAGEMENT-SYSTEM-MANUAL.pdf>
- Environmental, Social, and Governance (ESG) Investing: An Evaluation of the Evidence Wayne Winegarden URL: https://www.pacificresearch.org/wp-content/uploads/2019/05/ESG_Funds_F_web.pdf

References

- Suchasni standarty system upravlinnia ISO 9001 , ISO 14001, ISO 45001, URL: <https://www.vippesaro.com/wp-content/uploads/2020/07/INTEGRATED-MANAGEMENT-SYSTEM-MANUAL.pdf> [in Ukrainian]
- Environmental, Social, and Governance (ESG) Investing: An Evaluation of the Evidence Wayne Winegarden URL: https://www.pacificresearch.org/wp-content/uploads/2019/05/ESG_Funds_F_web.pdf [in Ukrainian]

Гнатчук О.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

РИЗИК-ОРІЄНТОВАНЕ МИСЛЕННЯ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Oksana Hnatchuk – Associate Professor of the Department of Philosophy and Cultural Studies, Faculty of Philology, Yuri Fedkovich Chernivtsi National University, o.gnatchuk@chnu.edu.ua

Kuziuk M.

Scientific supervisor: **Shapovalova T.**, associate professor
Lviv Polytechnic National University

MECHANISMS AND WAYS TO INSTITUTIONALIZE SOCIAL POLICY IN THE FIELD OF SOCIAL WELFARE OF CHILDREN DEPRIVED OF PARENTAL CARE

Background: Institutionalization of social policy in the field of social welfare of children deprived of parental care is a very urgent problem in the modern world. According to UNICEF, more than 140 million children in the world need social protection, including children deprived of parental care. Institutionalization of social policy in the field of social security for children deprived of parental care means the creation and development of a state support system that provides children with the necessary housing, food, medical care, education and psychological support. Institutionalizing social policy is essential to ensure children have the resources and support they need to develop and live fulfilling lives.

Purpose: Identifying ways and tools that can ensure the effective institutionalization of social policy in the field of social welfare of children deprived of parental care, and providing them with appropriate conditions for the development and exercise of their rights to a full life.

Methods: The theoretical research method consisted in the analysis of documents used to study the works of scientists regarding the study of the processes of institutionalization of social policy in the field of social security.

Results: The study showed that the institutionalization of social policy is a key element of creating an effective system of social protection, which provides children deprived of parental care

with the necessary conditions for full development and exit from difficult life situations. The study indicates that an important component of the institutionalization of social policy is the creation of an effective system of management and coordination of work between various state authorities and public organizations that provide social protection for children deprived of parental care.

Conclusion: It is also worth noting that for the Ukrainian social security system in the context of the institutionalization process, the issue of implementing social control, that is, public control in this area, is relevant and acute. In our opinion, the inclusion of public control is one of the ways to improve the activities of social institutions in the field of social protection of children deprived of parental care.

Keywords: institutionalization, social policy, social security, social protection, social orphans, children, deprived of parental care.

Інституціоналізація соціальної політики у сфері соціального забезпечення дітей, позбавлених батьківського піклування, є дуже актуальною проблемою в сучасному світі. За даними ЮНІСЕФ, у світі понад 140 мільйонів дітей потребують соціального захисту, включаючи дітей, позбавлених батьківського піклування. Інституціоналізація соціальної політики у сфері соціального забезпечення дітей, позбавлених батьківського піклування, означає створення і розвиток системи державної підтримки, яка забезпечує дітей необхідним житлом, харчуванням, медичним обслуговуванням, освітою та психологічною підтримкою. Інституціоналізація соціальної політики є важливою, щоб забезпечити дітей необхідними ресурсами та підтримкою, щоб вони мали можливість розвиватися та жити повноцінним життям (ЮНІСЕФ, 2023).

Інституціоналізація соціальної політики у сфері соціального забезпечення дітей, позбавлених батьківського піклування, означає створення системи законодавчих та нормативних актів, програм та проєктів, які забезпечують захист та підтримку цієї категорії дітей. Основною метою інституціоналізації соціальної політики є забезпечення дітей, позбавлених батьківського піклування, всіма необхідними засобами для їхнього розвитку та добробуту. Для цього необхідно забезпечити такі соціальні послуги, як психологічна та медична допомога, навчання, працевлаштування, проживання в умовах, що відповідають стандартам гідності та безпеки.

Інституціоналізація соціальної політики також передбачає створення системи контролю за дотриманням прав дітей та їхнього захисту від будь-яких форм насильства, зловживання та експлуатації. Для цього необхідно розвивати механізми надання правової допомоги та консультацій дітям, які опинилися в складних життєвих ситуаціях. Інституціоналізація соціальної політики у сфері соціального забезпечення дітей, позбавлених батьківського піклування, є важливим елементом на шляху до створення справедливого та рівного суспільства, де кожна дитина має право на гідне життя та розвиток (Ради Європи, 2022).

Інституціоналізація соціальної політики - це процес створення інституційних механізмів та правил, які регулюють реалізацію соціальної політики. Цей процес включає в себе створення законодавчої бази, розробку імплементаційних механізмів, а також встановлення системи контролю та моніторингу за виконанням соціальної політики. Інституціоналізація соціальної політики є важливим елементом будь-якої соціальної системи, оскільки вона сприяє забезпеченню стабільності та прогресу в соціальній сфері. Цей процес дозволяє забезпечити доступність та якість соціальних послуг для всіх громадян, зменшити відмінності в рівні соціальної захищеності різних груп населення, а також сприяє підвищенню ефективності соціальної політики шляхом удосконалення системи її реалізації. У процесі інституціоналізації соціальної політики важливо враховувати потреби різних груп населення, а також забезпечувати широку участь громадськості у прийнятті рішень щодо соціальної політики. Крім того, інституціоналізація соціальної політики повинна забезпечувати стабільність та незалежність від змін політичної кон'юнктури, щоб забезпечити тривалість та ефективність соціальної політики в майбутньому (Ярошенко, Семигіна & Сухицька, 2018).

Ефективний процес інституціоналізації соціальної політики щодо соціального забезпечення дітей, позбавлених батьківського піклування, включає наступні шляхи:

- Створення законодавчої бази;

- Створення імплементаційних механізмів;
- Встановлення системи контролю та моніторингу;
- Забезпечення участі громадськості(Медяник, 2021).

Щодо створення законодавчої бази варто відзначити необхідність створення законодавчої бази, яка визначає права та обов'язки установ, які забезпечують соціальний захист дітей, позбавлених батьківського піклування, а також права та обов'язки самих дітей. Законодавство повинно включати механізми контролю за дотриманням прав дітей та якості соціальних послуг. Щодо створення імплементаційних механізмів – це визначає необхідність створення механізмів, які забезпечують реалізацію законодавства щодо соціального забезпечення дітей, позбавлених батьківського піклування. Це може включати створення соціальних служб, які забезпечують дітям проживання в піклувальних установах, забезпечення освіти та медичної допомоги, а також підтримку у знаходженні сімей для усиновлення чи опіки. Варто відзначити, що на базі проведеного аналізу системи соціального захисту дітей, позбавлених батьківського піклування, ми можемо відзначити, що в Україні є ґрунтовна законодавча база, що регулює дану сферу соціальної політики, а також система соціальних установ, що уповноваженні забезпечувати реалізацію всіх прав дитини.

Тези щодо встановлення системи контролю та моніторингу та забезпечення участі громадськості, потребують детальнішого дослідження, адже саме вони є мало розповсюдженими в українській соціальній політиці. Встановлення системи контролю та моніторингу визначає те, що необхідно встановити механізми контролю та моніторингу за виконанням соціальної політики щодо дітей, позбавлених батьківського піклування. Це може включати здійснення інспекцій, проведення аудитів та оцінювання якості надання соціальних послуг, а також забезпечення механізмів звернення дітей чи осіб, які їх піклуються, у випадку порушення їх прав. Забезпечення участі громадськості передбачає необхідність забезпечення широкої участі громадськості у процесі прийняття рішень щодо соціального забезпечення дітей, позбавлених батьківського піклування. Для цього необхідно створити механізми, які забезпечують доступність інформації про соціальне забезпечення дітей, позбавлених батьківського піклування, а також можливість громадськості брати участь у процесі прийняття рішень.

Один зі способів забезпечити участь громадськості – це створення місцевих органів управління соціальним забезпеченням дітей, позбавлених батьківського піклування, в яких братимуть участь представники громадських організацій та представники цільової аудиторії. Вони будуть займатися питаннями соціального забезпечення дітей, позбавлених батьківського піклування, обговорювати проблеми та шляхи їх вирішення, робити пропозиції щодо поліпшення соціальної політики. Також важливо забезпечити можливість громадських організацій та інших зацікавлених сторін брати участь у процесі розробки соціальних програм та проєктів для дітей, позбавлених батьківського піклування. Для цього можна проводити консультації, дискусії, громадські слухання, на яких можна обговорити потреби та інтереси цільової аудиторії, а також запропонувати власні ідеї та рішення щодо вдосконалення соціальної політики(Карий & Панас, 2015).

Дослідження даної теми, свідчить про важливість розвитку інституційних механізмів забезпечення соціального захисту цієї категорії дітей. Дослідження показало, що інституціоналізація соціальної політики є ключовим елементом створення ефективної системи соціального захисту, яка забезпечує дітям, позбавленим батьківського піклування, необхідні умови для повноцінного розвитку та виходу зі складних життєвих ситуацій. Дослідження вказує на те, що важливою складовою інституціоналізації соціальної політики є створення ефективної системи управління та координації роботи між різними органами державної влади та громадськими організаціями, які забезпечують соціальний захист дітей, позбавлених батьківського піклування.

Варто також відзначити, що для української системи соціального забезпечення у контексті процесу інституціоналізації є актуальним та гострим питання впровадження соціального контролю тобто контролю громадськості у даній сфері. На нашу думку, включення громадського контролю є одним зі шляхів покращення діяльності соціальних установ у сфері соціального захисту дітей, позбавлених батьківського піклування.

Список використаних джерел

- Карий, О., & Панас, Я.(2015). Місцеві ініціативи та залучення громадськості до здійснення місцевого самоврядування.
- Медяник, В.(2021). Адміністративно-правове забезпечення державної соціальної політики в Україні.
- Ради Європи, (2022). Стратегія Ради Європи з прав дитини на 2022–2027 рр.: «Права дитини на практиці: від стабільної реалізації до спільного новаторства».
- ЮНІСЕФ, (2023). Усі діти мають право виживати, процвітати та реалізовувати свій потенціал – на користь кращого світу.
- Ярошенко, А., Семігіна Т., & Сушицька, Н., (2018). Історія та теорія соціальної політики України.

References

- Karyi, O., & Panas, Ya.(2015). Mistsevi initsiatyvy ta zaluchennia hromadskosti do zdiisnennia mistsevoho samovriadiuvannia. [in Ukrainian]
- Medianyuk, V.(2021). Administratyvno-pravove zabezpechennia derzhavnoi sotsialnoi polityky v Ukraini. [in Ukrainian]
- Rady Yevropy, (2022). Stratehiia Rady Yevropy z prav dytyny na 2022–2027 rr.: «Prava dytyny na praktytsi: vid stabilnoi realizatsii do spilnoho novatorstva». [in Ukrainian]
- YuNISEF, (2023). Usi dity maiut pravo vyzyvaty, protsvitaty ta realizovuvaty svii potentsial – na koryst krashchoho svitu. [in Ukrainian]
- Yaroshenko, A., Semyhina T., & Sukhytska, N., (2018). Istoriia ta teoriia sotsialnoi polityky Ukrainy. [in Ukrainian]

Кузюк М.

Наук. керівник: **Шаповалова Т.**, к. екон. наук, доцент
Національний університет «Львівська політехніка»

МЕХАНІЗМИ ТА ШЛЯХИ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Marjana Kuziuk – Student, Department of Sociology and Social Work,
mariana.kuziuk.sz.2019@lpnu.ua

Malets M., Shapovalova T.

Lviv Polytechnic National University

THE ROLE OF THE MANAGER IN THE PROCESS OF ENSURING A FAVORABLE SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL CLIMATE FOR TEAM ACTIVITIES IN THE SOCIAL SPHERE INSTITUTION

Background: Formation of a good social and psychological atmosphere in the team is one of the most important tasks of the modern personnel management system of the organization. A positive atmosphere, the absence of conflict situations, established communication within the team are signs of the success of the organization, which allows it to create effective industrial relations and achieve important economic indicators of its activity. A good socio-psychological climate is rightly considered one of the most important factors in increasing the productivity and motivation of employees, therefore the search for effective ways of forming positive relations between team members will always be a relevant and desirable task. The main goals of modern management should be to create a favorable social and psychological atmosphere for their colleagues.

Purpose: to study the role of the manager in the formation of factors of a favorable social and psychological climate in the collective of the organization.

Methods: generalization, the essence of which is the implementation of systematic actions to collect data, which scientists present in their articles and textbooks into a single one, with the aim of determining characteristic features and regularities.

Conclusion: Creating a socio-psychological climate is one of the complex processes. Its adjustment rests on the shoulders not only of the manager himself (although he is assigned the main role), but also of the employees who should help him in this.

Key words: social sphere institution, socio-psychological climate, manager.

Процес створення здорового психосоціального клімату вимагає від керівників організацій розуміння психології людей, їхніх емоційних станів, емоцій, душевних переживань, проблем і стосунків у колективі. Колектив, у свою чергу – це група людей, об'єднаних спільними цілями і завданнями, які розвиваються на високому рівні в ході спільної суспільно значущої діяльності. Іншими словами, можна сказати, що колектив – це мала група, яка досягла найвищого ступеня розвитку.

Психологія вдома та за кордоном дає різні характеристики малим групам (колективам). Так, наприклад, американські психологи Д. Картрайт і А. Зандер стверджують, що група складається з індивідів, які часто спілкуються один з одним, визначають себе як членів однієї групи, поділяють спільні норми щодо своїх інтересів, беруть участь в єдиній системі розподілу обов'язків; ототожнення зі спільними цілями та ідеалами; бачення групи як джерела задоволення; перебування в стані кооперативної взаємозалежності тощо.

Важливими для ефективного управління та встановлення хороших відносин керівником в організації є три типи ознак:

- задоволеність працею;
- захопленість працею;
- відданість організації (Базалійська, 2016).

Те, наскільки у працівників розвинені ці ознаки, суттєво визначає результати їхньої роботи. Ступінь, до якого працівники володіють цими характеристиками, суттєво визначає результати їх роботи, показники прогулів, показники плинності тощо. Стійкість поведінки людини відіграє важливу роль у встановленні її стосунків із оточенням. (Базалійська, 2016)

Якщо людина стійка, відповідальна і в цілому передбачувана, оточення сприйме її позитивно. Якщо вона часто буває неврівноваженою, непостійною, схильною до непередбачуваних кроків, колектив поставиться до такої людини негативно.

Часто в гармонійному колективі складається система ділових і особистих відносин, які добре доповнюють один одного і відіграють різні ролі в задоволенні потреб та інтересів членів команди.

Існує ряд факторів, які визначають психосоціальний клімат колективу, зокрема: глобальне макросередовище, локальне макросередовище, фізичний мікроклімат, задоволеність роботою, характер трудового процесу, організація праці, якість спільної діяльності, психологічні сумісність, характер спілкування, стиль керівництва. (HR-ліга, 2007)

Отже, визначивши чинники, які впливають на формування сприятливого соціально-психологічного клімату, можна сказати, що керівництво організації може істотно впливати на характер міжособистісних стосунків у колективі та задоволеність працівника умовами праці.

Завдання поліпшення соціально-психологічного клімату в першу чергу має лягти на плечі керівників. Його основними функціями повинні бути:

- правильний підбір персоналу, який стосується не тільки кваліфікації, а й його психоаналізу. Завдання керівника – роз'яснити роль кожного співробітника і допомогти йому адаптуватися на новому робочому місці;
- будувати безконфліктні та дружні стосунки в колективі та поза ним. Для цього необхідно дотримуватись усіх вимог до методів психологічного впливу: критика, похвала, покарання, правила спілкування, а також виконання таких критеріїв, як лідерство, далекоглядність, послідовність, твердість, неупередженість, комунікабельність, розсудливість тощо.

Для запобігання мобінгу рекомендовано:

- регулярні тренінги з командоутворення та коучингу, soft skills;
- соціальна інтеграція команд і менеджерів;
- застосування творчих прийомів і методів управління;
- використання нестандартних прийомів вирішення трудових конфліктів та їх попередження;
- використання психосоціальних методів управління, суть яких зводиться до впливу на спосіб життя індивідів і колективів з метою зміни їх орієнтирів у трудовій і творчій діяльності, а також на соціально-психологічні інтереси колективу. (Карамушка, Москальов, 2011)

Тому виконання керівниками цих завдань значно покращить соціально-психологічний клімат колективу, сприятиме створенню міцної корпоративної культури, яка допоможе перетворити щоденні трудові обов'язки та професійні стосунки на приємні, різноманітні та насичені.

Невірно думати, що наводити лад у колективі повинен один керівник і що він відповідає за мікроклімат у колективі. Співробітники теж повинні допомагати йому в цьому, намагатися уникати проблем у спілкуванні, розуміти і підтримувати один одного. Це допоможе запобігти тому, що називається «незадоволення кліматом», яке включає природні коливання в емоційному стані команди, періодичні підйоми та падіння настрою більшості членів, які можуть відбуватися протягом дня та протягом тривалого часу. Вони пов'язані зі зміною характеру взаємин усередині групи або зовнішнього середовища. (Карамушка, Москальов, 2011)

З метою оптимізації соціально-психологічного клімату необхідно сформувати відносини довіри, підтримки, позитивну психологічну атмосферу. Для цього перш за все потрібно забезпечити правильне й ефективне спілкування в організації.

Оптимізація соціально-психологічної атмосфери в колективі передбачає формування таких факторів: наявність у колективі фахівців різного рівня кваліфікації, щоб працівники-початківці бачили свою кар'єрну перспективу, якісні працівники відчували повагу молоді, чисельність колективу та статеву структуру колективу; наявність неформальної структури в групі; автономність; ступінь ізольованості групи; психологічна сумісність членів групи є психосоціальним показником згуртованості групи, забезпечення безконфліктного спілкування, координації індивідуальних дій в умовах спільної діяльності. Взаємне прийняття партнерів по спілкуванню і спільній діяльності, засноване на оптимальному узгодженні індивідуально-психологічних особливостей, таких як ціннісні орієнтації, соціальні установки, інтереси, мотивації, потреби і т.д.. (Холодницька, 2017)

Чим різноманітнішим буде склад колективу, тим оптимальніше буде розподілена робота з урахуванням індивідуальних особливостей працівників, тим більше буде можливостей маневрувати таким колективом.

Тому керівництво закладу має приділяти пильну увагу заходам, які сприяють поліпшенню морально-психологічного середовища колективу, а саме:

- навчання співробітників організації, як обов'язкова складова успіху;
- проводити соціально-психологічні тренінги;
- організовувати свята та неформальні зустрічі з працівниками. (Холодницька, 2017)

Слід підкреслити, що комунікація повинна враховувати рівність індивідуальних позицій, відкритість і довіру між колегами, спрямованість менеджера на співрозмовника, особистісні способи самовираження і поліфонічність діалогу (можливість кожного учасника висловити свою позицію під час зустрічі).

Керівники не повинні забувати, що добре організована і вміло проведена командна робота позитивно впливає на настрій співробітників. Тому вони повинні знати, чого від них очікують підлегли і за яких умов вони з радістю працюють разом.

Оскільки кожен працівник індивідуальний, неможливо мати успішні міжособистісні стосунки без вибору творчих підходів і відповідних вербальних виразів та супутніх невербальних сигналів для кожної ситуації.

Таким чином, створення соціально-психологічного клімату є складним процесом. Його створення лежить не тільки на плечах керівника (хоча він відіграє першочергову роль), але й на тих працівниках, які повинні допомагати.

Тому модель соціально-психологічного клімату в організації необхідно представляти як систему взаємозв'язків між трьома елементами: когнітивним (уявлення та знання членів колективу один про одного), емоційним (почуття та ціннісні ставлення членів колективу один до одного та до колективу в цілому) та ідеологічним (орієнтація членів команди на співпрацю з іншими членами команди).

Використовуючи цю модель, можна краще вивчати соціально-психологічний клімат у колективі та вчасно і якісно впливати на нього. Будь-які заходи можна впроваджувати лише тоді, коли вони мають економічний або соціальний ефект для установи. (Балабанова, Сардак, 2011)

Це досягається шляхом використання працівників у найбільш сприятливому співвідношенні між результатами праці та масштабами їх використання (продуктивність праці) і, відповідно, використання працівників у найбільш сприятливому співвідношенні між результатами праці персоналу та витратами на персонал (ефективність праці). (Балабанова, Сардак, 2011)

Соціальна ефективність запропонованих заходів визначається ступенем задоволення інтересів і потреб працівників, таких як нормальні умови праці, мотивація, правовий захист і підтримка кар'єрного зростання.

Таким чином, комплексне впровадження запропонованих заходів дозволить гармонійно поєднати оптимізацію соціально-психологічного клімату в організації з покращенням фінансово-економічних показників.

Список використаних джерел

- Базалійська, Н. П. (2016). Формування сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі підприємства. Вісник Одеського національного університету, 2, 56-60. Retrieved from: <http://elar.khmn.edu.ua/jspui/handle/123456789/5014>
- Балабанова, Л. В. & Сардак, О.В. (2011). Управління персоналом: підручник. Київ: Центр учбової літератури. Retrieved from: https://econom.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/07/Upravl_personalom_Balabanova2011.pdf
- Карамушка, Л.М., & Москальов, М.В. (2011). Психологічні умови підготовки майбутніх менеджерів до управління змінами в організації. (Монографія). Київ. Retrieved from: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/11567/1/Moskalyov_Monografiya.pdf
- Холодницька, А.В. (2017). Регулювання соціально-трудових відносин: сучасний стан та перспективи розвитку. (Колективна монографія). ТПК «Орхідея». Ніжин. Retrieved from: http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/16453/ilovepdf_com-94-105.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- HR-Ліга. (2007). Соціально-психологічний клімат у трудовому колективі. Retrieved from: <https://hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=656>

References

- Bazaliiska, N. P. (2016). Formuvannia spryiatlyvoho sotsialno-psykholohichnoho klimatu v kolektyvi pidpriemstva. Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu, 2, 56-60. Retrieved from: <http://elar.khmn.edu.ua/jspui/handle/123456789/5014> [in Ukrainian]
- Balabanova, L. V. & Sardak, O.V. (2011). Upravlinnia personalom: pidruchnyk. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. Retrieved from: https://econom.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/07/Upravl_personalom_Balabanova2011.pdf [in Ukrainian]
- Karamushka, L.M., & Moskalov, M.V. (2011). Psykholohichni umovy pidhotovky maibutnikh menedzheriv do upravlinnia zminamy v orhanizatsii. (Monohrafiia). Kyiv. Retrieved from: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/11567/1/Moskalyov_Monografiya.pdf [in Ukrainian]
- Kholodnytska, A.V. (2017). Rehuliuвання sotsialno-trudovykh vidnosyn: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku. (Kolektyvna monohrafiia). TPK «Orkhidea». Nizhyn. Retrieved from: http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/16453/ilovepdf_com-94-105.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian]
- HR-Liha. (2007). Sotsialno-psykholohichniy klimat u trudovomu kolektyvi. Retrieved from: <https://hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=656> [in Ukrainian]

Малець М., Шаповалова Т.

Національний університет «Львівська політехніка»

РОЛЬ КЕРІВНИКА У ПРОЦЕСІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПРИЯТЛИВОГО СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ ДІЯЛЬНОСТІ КОЛЕКТИВУ В УСТАНОВІ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Marian Malets – Student, Department of Sociology and Social Work, kateryna.romaniuk.sz.2019@lpnu.ua

Tatiana Shapovalova – PhD in Economics, Associate Professor, Department of Sociology and Social Work, tetiana.v.shapovalova@lpnu.ua

Medina T.

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

GENDER POLICY AT THE INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION: CURRENT PROBLEMS AND ACTIVITIES

Background: Loneliness as a problem of personality existed at all times, but nowadays it's becoming more important like a social problem. It is hard to find yourself and realize your identity because of steep conditions in all spheres of life of society. A state of loneliness, according to sociologists, is related with social factors and is appreciated as a comparative quality of person that is influenced by social reality.

Purpose: to outline the main factors of social loneliness in modern society.

Methods: Method of analysis, method of thoughts comparison, method of theoretical and empirical exploring of blighty and foreign sociologists were used.

Results: According to sociologists, an integral features of loneliness are: the low level of social identity and interpersonal trust, faint adaptation of person to conditions in society, lack of pleasure in personal life, faith of individual that his behavior is determined by himself. Social loneliness can be related with imperfection of society, people's insensibility, loss of close person or insulation.

Conclusion: At the present historical stage social loneliness is growing up in geometric progression. Feeling of abandonment, needlessness and alienation actualize the problem of loneliness. Understanding of the loneliness phenomenon doesn't have unique source of definition, but a common feature of all these theories is the fact, that this problem is formed by the influence of social factors, personal identity with other people and self-identification.

Keywords: solitude, social loneliness, identification, self-identification, social exclusion.

Реалізація гендерної політики на рівні сучасної української держави спрямована на подолання дискримінації за ознакою статі, боротьбу з гендерними стереотипами, посилення ролі жінок у процесі прийняття рішень на всіх рівнях. Стратегічна ціль утвердження цінностей гендерної рівності у суспільстві загалом реалізується в різних інституціях – державних установах, органах місцевого самоврядування, закладах середньої та вищої освіти. Порушення питань гендерної рівності на рівні окремих закладів і установ стає нормою. Важливим кроком на цьому шляху в сфері освіти стало схвалення Кабінетом Міністрів України Стратегії впровадження гендерної рівності у сферу освіти до 2020 року (20 грудня 2022 року) та затвердження операційного плану з її реалізації на 2022-2024 роки (Розпорядження КМУ, 2023). Висвітлення проблем розробки гендерної політики на рівні окремого закладу вищої освіти, здійснене у відповідь на згадане розпорядження, являє собою актуальну проблему.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича є класичним університетом, у гендерній структурі професорсько-викладацького складу якого спостерігаються типові процеси, притаманні для університетів України. Гендерний аналіз, проведений для складання Плану гендерної рівності Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (План

гендерної рівності Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2023), виявив наявність деяких особливостей (див. табл. 1). Кількісний аналіз складу співробітників ЧНУ дає можливість зробити висновок про наявність незначного дисбалансу в загальній кількості співробітників у бік більшого представництва жінок. Виявлена тенденція зумовлена не лише перебуванням чоловіків-викладачів у Збройних силах України. Ця тенденція поглиблюється з часів незалежності України, ймовірно, процес триватиме й надалі, оскільки, на думку І. Грабовської, «...освіта і наука в країні активно відсуваються на маргінеси суспільного життя, втрачаючи привабливість через втрату як престижності, так і фінансової забезпеченості» (Грабовська І., 2016).

Таблиця 1

Розподіл працівників ЧНУ за посадами та науковими ступенями за статтю (станом на 01 березня 2023 року), в абсолютній кількості та у відсотках

	Всього	Чоловіки	Жінки	Відсоток чоловіків	Відсоток жінок
Загальна кількість працівників	1865	804	1061	41	59
Адміністрація	5	4	1	80	20
Керівники структурних підрозділів (декани/деканеси)	12	9	3	75	25
Завідувачі кафедр	73	42	31	57,6	42,4
Науково-педагогічні працівники	959	383	576	40	60
Кандидати наук	636	224	412	35,2	64,8
Доценти	447	174	273	39	61
Доктори наук	167	101	66	59,5	39,5
Професори	122	75	47	61,5	38,5
Заслужені працівники освіти	51	39	12	76,5	23,5

Результати таблиці 1 дозволяють також зробити висновок про наявність гендерного дисбалансу (сегрегації), який проявляється в зменшенні кількості жінок на керівних посадах із зростанням рівня службової ієрархії.

Результати міжнародного проекту «Коли наука – жінка: фактори, що визначають наукову кар'єру жінок у Польщі та Україні» (за підтримки Паризького університету Дофіна, Франція, 2020-2022 рр.), ґрунтувались на дослідженні, проведеному в Чернівецькому національному університеті членами Української асоціації дослідників освіти (Заболотна О. та ін., 2022). Використання різних методів (статистичного, кількісного – онлайн-опитування та якісного – глибинних інтерв'ю) дало можливість зробити висновок про наявність гендерної сегрегації серед викладачів університету. Зокрема, у 45 % випадків роботу на керівних посадах часто або переважно отримують чоловіки; жінки мають перевагу у виконанні обов'язків, пов'язаних із турботою про студентів (37 %).

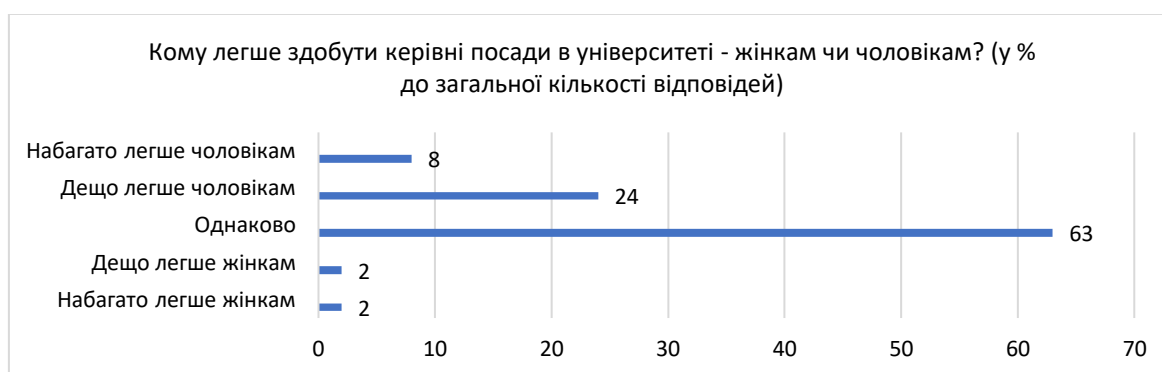

Рисунок 1. Розподіл відповідей на запитання «Кому легше здобути керівні посади в університеті?» (%)

Як видно з рисунку 1, хоча більшість респондентів (63 %) не відзначили жодних відмінностей у здобутті керівних посад чоловіками і жінками, 32 % зазначили, що це дещо або набагато легше чоловікам, у той час як лише 4 % відповіли, що це дещо або набагато легше жінкам.

Попри те, що основний акцент дослідження був зроблений на вивчення найважливіших аспектів формування наукової кар'єри в залежності від статі в STEM-науках, проте його результати дозволили виявити маркери гендерної нерівності. Зокрема, чоловіки мають переваги у таких видах діяльності, як працевлаштування та відбір нових працівників (14%), доступ до неформального впливового кола колег (12 %), отримання наставництва при прийнятті кар'єрних рішень (16%), привабливі або бажані завдання і ролі (12 %).

За результатами дослідження були сформульовані рекомендації, які лягли в основу Плану гендерної рівності, розробленого відповідно до «Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022-2024 роки з її реалізації» (Заболотна О. та ін., 2022).

1. **Нормативний рівень.** Розробити Концепцію впровадження гендерної рівності у Чернівецькому національному університеті, яка визначатиме скоординовану системну діяльність університету, скеровану на забезпечення гендерної рівності.

2. **Організаційно-адміністративний рівень.** Створити інформаційно-ресурсний гендерний центр, який може складатися з двох відділів: ресурсно-консультативного та освітнього. Ресурсно-консультативний відділ може займатися акумулюванням інформації, збором даних, проведенням наукових досліджень, пов'язаних із гендерною рівністю, допомогою при введенні гендерного компоненту у наукові дослідження тощо. Освітній відділ може опікуватися організацією тренінгів із тематики, пов'язаної з особистісним зростанням, професійною орієнтацією, лідерством тощо, участю студентів, викладачів і адміністрації в програмах, обмінах тощо).

Створити посаду уповноваженого з гендерних питань, до кола обов'язків якого включити ведення роз'яснювальної роботи серед викладачів і студентів, розгляд скарг, координування в наданні психологічної і юридичної підтримки.

Результатом роботи ініціативної групи, створеної для розробки Плану гендерної рівності Чернівецького національного університету, до якої були запрошені представники різних факультетів та структурних підрозділів університету, стало напрацювання таких основних напрямів у реалізації гендерної політики на рівні університету:

- Створення розділу на сайті університету з інформаційними матеріалами щодо реалізації принципу гендерної рівності,
- регулярний збір, аналіз та оприлюднення гендерної статистики університету,
- формування щорічного «гендерного календаря», у якому будуть відмічені інформаційно-просвітницькі заходи, присвячені зазначеним важливим датам,
- проведення тренінгів та семінарів для студентів стосовно протидії сталкінгу, моббінгу та інших видів насильства,
- проведення тренінгів для студентів з питань недискримінаційних мовлення/мови,
- популяризація передового досвіду, пов'язаного з підтримкою кар'єри жінок-науковиць на факультетах та у підрозділах,
- розробка програми з підвищення кваліфікації педагогічних працівників та перепідготовки кадрів з питань гендерної рівності і недискримінації,
- підготовка до друку та видання збірки «Жінки-науковиці ЧНУ»,
- впровадження процедури подання скарги щодо настання випадку гендерно зумовленого насильства, сексуального домагання, дискримінації за ознакою статі на робочому місці.

Вбачається доцільним використання найкращих напрацювань у реалізації гендерної політики в закладах вищої освіти. Зокрема, національна програма Athena SWAN, яка діє в університетах Великобританії, «...надає бронзові, срібні й золоті нагороди університетам, які можуть продемонструвати підвищення рівня позитивної практики в галузі найму, утримання та просування жінок у сфері вищої освіти» (Царенко І., 2015). Задля цього в університеті Шеффілд Халем були розроблені програми наставництва жінок, які планують написання докторських дисертацій; здійснюється обмін персоналом між департаментами для забезпечення гендерного балансу в кадрових цілях; створюються жіночі мереж в STEM науках; здійснюється навчання гендерної рівності за допомогою ресурсного гендерного центру (там само).

Сподіваємося, що реалізація гендерної політики на рівні університету сприятиме поширенню гендерної культури європейського рівня, яка може змінити поведінку співробітників не лише конкретного закладу освіти, але й впливатиме на світогляд здобувачів, випускників університету. У подальшому це сприятиме їх кращій самореалізації, формуванню гендерної компетентності та професійного розвитку в напрямку утвердження гендерної рівності.

Список використаних джерел

- Грабовська, І. (2016) Жінка-лідер очима успішних молодих науковиць (спроба наукових висновків з «ненаукових» розмов. *Рівність, лідерство, спілкування в європейських прагненнях української молоді: гендерний дискурс* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. Тернопіль, 5-7 жовтня 2016 р. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. С. 27-29. URL: <http://surl.li/gojfd> (дата перегляду 23.04.2023)
- Заболотна, О., Шудлю, С., Медіна, Т., Загоруйко, Л. (2022) Коли наука - жінка: моніторинг гендерної рівності в університеті. *Анотований звіт за результатами дослідження STEM-підрозділів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*. Чернівці, 2022.
- План гендерної рівності Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. (2023) Чернівці, 2023. URL: http://www.chnu.edu.ua/index.php?page=ua/zaginf/04%20ofic_inf/01%20normdocs (дата перегляду 23.04.2023)
- Розпорядження КМУ. (2022) «Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022-2024 роки з її реалізації» від 20 грудня 2022 р. № 1163-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text> (дата перегляду 23.04.2023)
- Царенко, І. О. (2015) Гендерна політика у сфері вищої освіти: проблеми нерівності та шляхи їх вирішення. *ЕКОНОМІКА: реалії часу*. 2015. № 3(19). С. 110-117.

References

- Hrabovska, I. (2016) Zhinka-lider ochyma uspishnykh molodykh naukovyts (sproba naukovykh vysnovkiv z «nenaukovykh» rozmov. *Rivnist, liderstvo, spilkuvannia v yevropeiskyykh prahnnennakh ukrainskoi molodi: hendernyi dyskurs* : zbiryk materialiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Ternopil, 5-7 zhovtnia 2016 r. Ternopil: TNPU im. V. Hnatiuka, 2016. S. 27-29. URL: <http://surl.li/gojfd> (data perehliadu 23.04.2023) [in Ukrainian]
- Zabolotna, O., Shchudlo, S., Medina, T., Zahoruiko, L. (2022) Koly nauka – zhinka: monitorynh hendernoivivnosti v universyteti. *Anotovanyi zvit za rezultatsamy doslidzhennia STEM-pidrozhdiliv Chernivetskoho natsionalnoho universytetu imeni Yuriiia Fedkovycha*. Chernivtsi, 2022. [in Ukrainian]
- Plan hendernoivivnosti Chernivetskoho natsionalnoho universytetu imeni Yuriiia Fedkovycha. (2023) Chernivtsi, 2023. URL: http://www.chnu.edu.ua/index.php?page=ua/zaginf/04%20ofic_inf/01%20normdocs (data perehliadu 23.04.2023) [in Ukrainian]
- Rozporiadzhennia KМУ. (2022) «Pro skhvalennia Stratehii vprovadzhennia hendernoivivnosti u sferi osvity do 2030 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv na 2022-2024 roky z yii realizatsii» vid 20 hrudnia 2022 r. # 1163-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text> (data perehliadu 23.04.2023) [in Ukrainian]
- Tsarenko, I. O. (2015) Henderna polityka u sferi vyshchoi osvity: problemy nerivnosti ta shliakhy yikh vyrishennia. *EKONOMIKA: realii chasu*. 2015. # 3(19). S. 110-117. [in Ukrainian]

Медіна Т.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ

Tetiana Medina – Candidate of sciences in Sociology (Ph.D), Associate Professor, Department of Philosophy and Cultural Studies. tetiana.medina.mszuuz.2022@lpnu.ua

UKRAINIAN COMPANIES AS A PART OF TRANSNATIONAL CORPORATIONS: SOCIAL RESPONSIBILITY

Background: Solving the problem of social responsibility in the activities of all participants in economic and social life in Ukraine involves the use of positive international experience in this area. This paper considers the activities of a particular Ukrainian enterprise operating in the field of IT technologies and being a division of the transnational corporation NASDAQ, as a successful example of implementing the principles of social responsibility in the practice of doing business in Ukraine.

Purpose: To establish, based on the analysis of open documents of the NASDAQ corporation and the activities of its Lviv office, the real components of corporate social responsibility practiced by this corporation in Ukraine.

Methods: Methods of substantive analysis of available documents of the NASDAQ corporation and its Lviv office.

Results: The NASDAQ Corporation demonstrates activities in Ukraine that can be called fully compliant with the principles of corporate social responsibility. The corporation's activities testify to the reality of corporate social responsibility both within the scope of ensuring internal social responsibility and in what concerns international relations, in particular, this is evidenced by the corporation's behavior in the direction of responding to the full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine.

Conclusion: In conclusion, the example of the activity of the Lviv office of the transnational corporation NASDAQ convincingly proves that corporate social responsibility is an important component of modern business, and companies that adhere to the principles of CSR can carry out their activities more effectively, contributing to the development of not only their financial interests, but also social and economic development of the country

Keywords: corporate social responsibility, NASDAQ corporation, social protection of employees.

Провідні держави світу на даний час активно впроваджують концепцію корпоративної соціальної відповідальності (КСВ), за логікою якої компанії інтегрують соціальні та екологічні питання у свою бізнесову діяльність. КСВ, в свою чергу, розглядають як частину корпоративної культури компанії, яка має бути основою для її подальшого розвитку. В транснаціональних корпораціях корпоративна культура транслюється на національні підрозділи корпорації з відповідною адаптацією до культурних та економічних особливостей тих країн, де вони діють.

Адаптація соціальної політики України до стандартів ЄС вимагає перенесення вже існуючих практик соціально відповідальної діяльності українських підприємств в складі провідних міжнародних корпорацій в загальну практику економічного та соціального життя України.

В якості такого прикладу розглянемо практику діяльності Львівського офісу корпорації NASDAQ. Для аналізу поставленої проблеми, в першу чергу, проаналізуємо шляхи формування багатоступеневої програми формування і реалізації загальної корпоративної культури корпорації, а також її впливу на практичну діяльність конкретного підприємства.

З огляду на достатньо сурову конфіденційність інформаційної діяльності корпорації маємо можливість розглянути тільки відкриту зовнішню доступну частину формування корпоративної культури корпорації, а на основі внутрішньої інформації українського підрозділу корпорації проаналізувати, як корпоративні правила транснаціональної корпорації впливають на практику діяльності українських підприємств і який приклад це може надати для інших підприємств, що працюють в галузі ІТ технологій в Україні.

Згідно відкритої інформації заявленої у ВІКІПЕДІЇ NASDAQ – американський позабіржовий ринок, що підтримує венчурні проекти і спеціалізується на акціях високотехнологічних компаній.

Станом на січень 2023 рік ринкова капіталізація NASDAQ складала \$ 18 трлн ,загальна кількість працівників – 756 432. Річний дохід за 2022 рік – 6,23 млрд \$ (Сайт NASDAQ <https://www.nasdaq.com>).

Одним з перспективних напрямків розвитку корпорації є діяльність із диверсифікації NASDAQ у технологічну компанію з акцентом на надання послуг по дослідженню інформаційних даних. Всього в світі в даному напрямку працюють 69 офісів NASDAQ у 54 країнах.

В межах саме цієї концепції NASDAQ у 2017 році в м. Львові було створено новий структурний підрозділ корпорації, що виконує розробку і реалізацію проєктів в напрямку дослідження інформаційних даних.

Львівський офіс з невеликою чисельністю працівників є єдиною в Україні філією цієї корпорації.

Основним документом, який регламентує всю діяльність корпорації NASDAQ вважається Кодекс корпоративного управління, який був прийнятий одним з перших в світі у 2003 році. Варта згадати, що міжнародний стандарт ISO 26000, що є покроковим керівництвом для реалізації соціальної відповідальності будь-якої організації, був прийнятий тільки у 2010 році.

Корпоративний кодекс NASDAQ вимагає, щоб всі компанії, які ведуть торги на її біржі, мали етичний кодекс поведінки, який регулює поведінку працівників компанії та взаємовідносини із зацікавленими сторонами. Тому, можливо специфічним виявом КСВ можна вважати той факт, що NASDAQ не має офісів у рф і корпорація призупинила торги цінними паперами низки компаній, які працюють на території росії, через кілька днів після того, як 24 лютого 2022 року російська армія вторглася в Україну.

Компанії, що ведуть торги на біржі NASDAQ мають регулярно публікувати фінансову звітність та іншу інформацію про свою діяльність, а також повинні дотримуватись принципів корпоративної соціальної відповідальності, зокрема, відповідати за соціальні та екологічні наслідки своєї діяльності.

Це лише деякі з основних положень корпоративного кодексу. Корпоративний кодекс NASDAQ можна вважати важливим інструментом для забезпечення високих стандартів корпоративного управління. Він встановлює стандарти, які допомагають зберегти довіру інвесторів та забезпечити стабільність ринку.

Деякі з українських великих банків намагаються підтримувати основні положення корпоративного кодексу управління в частині забезпечення соціальної відповідальності як самих банків так і всіх своїх клієнтів, але, на жаль, ця робота дуже далека від завершення. Адже для ефективного вирішення проблеми соціальної відповідальності в Україні необхідна 100 відсоткова участь у її вирішенні всіх підприємств і організацій країни.

Соціальна відповідальність українських компаній та організацій зазвичай спрямовується, насамперед, на трудові відносини і заходи із захисту здоров'я, безпеки споживачів. Менш поширеними є заходи щодо захисту природних ресурсів та взаємодії з громадою: лише третина компаній здійснює соціальні інвестиції в розвиток громади, половина – не вживає заходів з охорони довкілля. Найбільш активними у сфері соціальної відповідальності є, насамперед, представництва іноземних суб'єктів господарювання, які переносять та впроваджують сучасні світові практики (Корпоративна соціальна відповідальність: моделі та управлінські практика, 2011).

Львівський офіс NASDAQ бере активну участь у роботі регіонального комітету ІТ підприємств регіону (Lviv IT Cluster об'єднує більше 260 підприємств галузі). Керівники корпорації NASDAQ регулярно доносять через офіс оперативну інформацію про ініціативи в галузі забезпечення соціальної відповідальності в світі і навіть виступають з доповідями для ІТ – спільноти Львівщини.

Окремо слід відзначити ініціативу NASDAQ, яка була заявлена на її сайті і подана в Комісію по цінним паперам і біржам США (SEC) про те, щоб зобов'язати всі 3249 компанії, які котуються на її біржі забезпечити расове, етнічне і гендерне різноманіття серед їх членів ради директорів. Ці принципи є обов'язковими і для персоналу львівського офісу.

Дієвим прикладом для України можна вважати діяльність NASDAQ в забезпеченні внутрішньої соціальної відповідальності в межах діяльності львівського офісу. Як відомо, до неї відносяться:

- охорона здоров'я працівників та безпека праці;
- додаткове медичне та соціальне страхування співробітників;
- недержавне пенсійне забезпечення працівників;
- стабільність заробітної плати;
- надання допомоги працівникам у критичних ситуаціях.

Аналіз фактичного стану виконання корпорацією своїх зобов'язань по відношенню до працівників Львівського офісу демонструє:

- стабільність заробітної плати дотримується від дня заснування Львівського офісу; зарплата нараховується і виплачується «по-білому», що суттєво відрізняє підприємство від більшості українських ІТ – фірм;
- відрахування до пенсійного фонду забезпечують всім працівникам згідно існуючого українського законодавства максимальний розмір пенсії при досягненні пенсійного віку;
- всі працівники забезпечені медичним і соціальним страхуванням, що дозволяє лікування (в т.ч. стоматологічне) у кращих клініках м. Львова та дуже суттєві виплати в разі страхових випадків;
- в період військового часу всім працівникам була надана допомога для закупки генераторів та інших приладів безперебійного електроживлення;
- всі працівники мають право на додаткові відпуски за сімейними обставинами, окрім щорічної відпуски;
- працівники по закінченню кожного року отримують підвищення зарплати, а також разову премію в розмірі посадового окладу за сумлінну працю;
- після трьох років роботи працівники щорічно починають отримувати акції підприємства (тобто фактично перетворюються на співвласників корпорації);
- кожен працівник має можливість перевести благодійний внесок до відповідних фондів з подальшою подвійною компенсацією.

Цей приклад відповідального соціального захисту працівників підприємства є дуже показовим, адже у соціальній сфері України проблема фінансування соціального захисту та соціального забезпечення сьогодні стоїть особливо гостро. Досить довго переважним джерелом її фінансового забезпечення був бюджет держави.

У державному бюджеті України за 2015-2020 роки видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення складали 21.4 % від загального бюджету. У 2021 році виконання фінансування витрат на потреби соціального захисту в Україні склало 339.3 млрд. гривень, (це 22.8 % від загальної суми 1490.3 млрд. гривень) (Богдан, 2021).

Агресивний напад росії призвів до спотворення умов фінансування соціальної сфери в Україні у 2022 році, яке зараз здійснюється, в основному, за рахунок міжнародної фінансової допомоги.

Досвід соціально відповідальної діяльності українських підприємств в складі транснаціональних корпорацій (на прикладі Львівського офісу корпорації NASDAQ) показує, що фінансування соціального захисту в Україні в післявоєнний час має бути переорієнтовано на збільшення долі позабюджетних та зовнішніх джерел. Міжнародний досвід (наприклад, Великобританії) може бути використаний шляхом залучення міжнародних страхових компаній та відповідних практик забезпечення соціального захисту працівників іноземних та вітчизняних підприємств, які будуть відбудовувати Україну.

Міжнародні інвестиції в українську економіку мають бути орієнтовані на забезпечення необхідного рівня соціального захисту населення країни.

У підсумку, приклад діяльності Львівського офісу транснаціональної корпорації NASDAQ переконливо доводить, що корпоративна соціальна відповідальність є важливою складовою сучасного бізнесу, і компанії, які дотримуються принципів КСВ, можуть

здійснювати діяльність ефективніше, сприяючи розвитку не тільки своїх фінансових інтересів, але й соціальному та економічному розвитку країни.

Список використаних джерел

Корпоративна соціальна відповідальність: моделі та управлінські практика: підручник (2011) Наук. ред. Редькіна О.С.
 Богдан Т. Бюджетні видатки 2021 року: злети і падіння. URL: http://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/505515_byudzhetni_vidatki_2021_roku_zleti_i.html
 NASDAQ URL: <https://www.nasdaq.com>

References

Korporativna sotsialna vidpovidalnist: modeli ta upravlinski praktyka: pidruchnyk (2011) Nauk. red. Redkina O.S. [in Ukrainian]
 Bohdan T. Biudzhetni vydatky 2021 roku: zlety i padinnia. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/505515_byudzhetni_vidatki_2021_roku_zleti_i.html [in Ukrainian]
 NASDAQ URL: <https://www.nasdaq.com>

Монтицький О., Климанська Л.

Національний університет «Львівська політехніка»

УКРАЇНСЬКІ ПІДПРИЄМСТВА У СКЛАДІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ: СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Oleksii Montytskyi – Student, Department of Sociology and Social Work, oleksii.montytskyi.mszuu.2022@lpnu

Larysa Klymanska – Doctor of Political Science, Professor, Department of Sociology and Social Work, Larysa_kl@ukr.net

Ostash R., Zelenko N.

Lviv Polytechnic National University

DOMESTIC REALITIES OF SOCIAL WELFARE FOR FAMILIES WITH CHILDREN: PROBLEMS AND WAYS OF OVERCOMING

Background: Social protection of families with children is a key element of Ukraine's social policy. The state plays an important role in formation of the family, since it undertakes the proper functioning and protection from social upheavals that have a negative impact on society, in particular on families with children.

Purpose: outline domestic realities of social protection of families with children: problems and solutions.

Methods: method of analysis, comparison, evaluation and generalization.

Results: Having analyzed the opinions of the authors of scientific articles, the main problems of social security for families with children in Ukraine are: regulatory, financial, economic. In our opinion, while developing ways to eliminate these shortcomings, the first thing to do is overcome the problems in the context of poverty.

Conclusion: Today, domestic realities of social security for families with children are not at a high level. Because there are a number of shortcomings that need to be addressed, particularly in the context of poverty alleviation. Therefore, the state must solve these problems, because it has undertaken the obligation of decent functioning of families with children.

Keywords: social security, families with children, state assistance.

Сім'я є основою держави та одним з найважливіших її соціальних інститутів. Відтак, держава відіграє дуже важливу роль у формуванні сім'ї, оскільки вона бере на себе зобов'язання щодо гідного функціонування та захисту сім'ї від соціальних, політичних, економічних потрясінь. Основною та глобальною перипетією є соціально-економічні та політичні кризи, які неабияк негативно проявляються на матеріальному становищі сімей з дітьми, рівні та якості їх життя, народженні та вихованні дітей тощо. Саме система соціального забезпечення повинна пом'якшувати вплив цих негативних чинників та швидко адаптуватись до викликів сьогодення.

Важливим законодавчим актом в регулювання життєдіяльності сімей з дітьми є Конституція України, відтак у ній зазначається, що сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою (Стаття 51 Конституції України, 1996). Конституція України надає право дітям на належні умови життя, на можливості розвиватися духовно, фізично, інтелектуально, морально тощо (Бурлака, 2020). Наступним нормативним актом є «Концепція державної сімейної політики». Дана концепція має на меті розв'язати та регулювати проблеми щодо життєдіяльності сімей. Загалом концепція визначає стратегії і пріоритетні напрями державної політики щодо сім'ї, а відтак системи заходів, щодо вирішення державних проблем, які впливають на сім'ї з дітьми (Концепція державної сімейної політики, 1999). Також у Сімейному кодексі України закріплюється у статті 5, що держава створює людині умови для материнства та батьківства, забезпечує охорону прав матері та батька, а також матеріально і морально підтримує батьківство та материнство (Сімейний кодекс України, 2002).

Державна допомога сім'ям з дітьми є одним із нагальних заходів для покращення їх матеріального становища, зокрема забезпечення життєвих потреб сімей. Державна допомога сім'ям з дітьми відіграє на сьогодні важливу роль, адже подекуди це єдине джерело доходів сім'ї (Бурлака, 2017). Таким чином було прийнято у 1992 році Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», саме цей закон є основою соціального забезпечення сімей з дітьми в Україні. Відповідно до ст. 2 у Законі зазначаються наступні види державної допомоги: допомога у зв'язку з вагітністю та пологами; допомога при народженні дитини; допомога при усиновленні дитини; допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування; допомога на дітей одиноким матерям.

Розмір виплат сім'ям з дітьми в Україні в період 2021-2023 рр. подано у таблиці 1.

Таблиця 1.

Розмір виплат сім'ям з дітьми 2021-2023 р.

Найменування допомоги / рік	2021	2022	2023
Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами	620,25 грн.	670, 25 грн.	671 грн.
Допомога при народженні дитини	41 280 грн. (одноразово 10 320 грн., решта суми виплачуються протягом 36 місяців рівними частинами 860 грн.)	41 280 грн. (одноразово 10 320 грн., решта суми виплачуються протягом 36 місяців рівними частинами 860 грн.)	41 280 грн. (одноразово 10 320 грн., решта суми виплачуються протягом 36 місяців рівними частинами 860 грн.)
Допомога при усиновленні дитини	41 280 грн. (одноразово 10 320 грн., решта суми виплачуються протягом 36 місяців рівними частинами)	41 280 грн. (одноразово 10 320 грн., решта суми виплачуються протягом 36 місяців рівними частинами)	41 280 грн. (одноразово 10 320 грн., решта суми виплачуються протягом 36 місяців рівними частинами)
Допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування	Діти до 6 р. – 5 250 грн.; Діти від 6 до 18 р. – 6 545 грн.	Діти до 6 р. – 5 680 грн.; Діти від 6 до 18 р. – 7 082,50 грн.	Діти до 6 р. – 5 680 грн.; Діти від 6 до 18 р. – 7 082,50 грн.
Допомога на дітей одиноким матерям	Діти до 6 р. – 2 100 грн.; Діти від 6 до 18 р. – 2 618 грн.; Діти від 18 до 23 р. (які навчаються) – 2 481 грн.	Діти до 6 р. – 2 272 грн.; Діти від 6 до 18 р. – 2 833 грн.; Діти від 18 до 23 р. (які навчаються) – 2 684 грн.	Діти до 6 р. – 2 272 грн.; Діти від 6 до 18 р. – 2 833 грн.; Діти від 18 до 23 р. (які навчаються) – 2 684 грн.

Загалом, наведені дані демонструють, що фінансове забезпечення сімей з дітьми впродовж 2021-2023 років є досить незначним, тобто мінімальним. У зв'язку з повномасштабним вторгненням підняття виплат взагалі не проводилося.

Вітчизняні реалії надання державної допомоги сім'ям з дітьми не є втішними, зокрема актуальними проблеми соціального забезпечення сімей з дітьми є:

- нормативно-правові: в Україні є досить багато нормативно-правових документів, що встановлюють відносини в сфері надання державної допомоги сім'ям з дітьми. Сьогодні є значна кількість різноманітних нормативних документів, що регулюють соціальний захист сімей з дітьми, та водночас ті акти ускладнюють своїм масивом правове регулювання цього напрямку (Вуйченко & Шатохін, 2021). Оскільки законодавча база, що регулює надання державної допомоги сім'ям з дітьми пройшла досить складний етап, через постійне реформування та змін законодавства, це за собою спричинило прийняття щоразу нових нормативних актів. Водночас проблема полягає саме у реалізації норм, тобто контролі з боку держави за дотриманням нормативних документів.
- економічні: ще один вид глобальної проблеми в нашій державі, адже не забезпечується достатній рівень споживання для сімей з дітьми, лише мінімальний; не заохочують до пошуку додаткових джерел існування для працездатних членів сім'ї; не існує єдиного механізму оцінки соціальної ефективності надання соціальної допомоги (Курносенко, 2014).
- фінансові: наступна умовна та важлива гілка проблем, які впливають на матеріальний стан сімей з дітьми. Певні види допомоги надаються без урахування доходів одержувачів, також грошові виплати мають досить малі суми, тобто є мінімальними.

Цікавим на наш погляд є німецький досвід забезпечення сімей з дітьми, який доцільно адаптувати до українських реалій, оскільки Німеччина починає піклуватись про дитину з початку її народження і до повноліття, постійно підтримуючи матеріально. Україна не зовсім дотримується цього принципу, оскільки виплати на дітей до 18 років виплачується тільки на дітей з інвалідністю, по втраті годувальника, або ж у яких помер батько або мати, та на дітей-сиріт до 18 чи 23 років. Вітчизняна практики не здійснює такої підтримки, лише частко намагається, як у Німеччині, хоча запозичення німецького досвіду неабияк покращило українську модель.

У Німеччині існують наступні виплати: батьківська допомога (підтримує батьків, які після народження дитини працюють менше або зовсім не працюють, щоб доглядати за дитиною. Сума допомоги від 300 до 1800 євро на місяць залежно від доходу батьків до народження дитини); допомога по вагітності та пологах (Розмір допомоги залежить від заробітку за останні три місяці. Максимум 13 євро на день.); допомога на дитину та доплата (Дитяча допомога становить 5460 євро у 2022 році та 6024 євро у 2023 році. Існує також допомога на догляд, освіту чи навчання. Це становить 2928 євро. Сім'ї з низьким рівнем доходу можуть отримати допомогу на дитину. Її також називають доплатою на допомогу на дітей. Залежно від ситуації в сім'ї доплата за дитину може становити до 250 євро. Зокрема Німеччина надає фінансову підтримку у сумі 250 євро сім'ям з дітьми, які є біженцями з України і мають посвідку на проживання, яка включає дозвіл на роботу не менше ніж на шість місяців. У деяких випадках право на отримання дитячої допомоги мають особи, які досягли 18 років, але до прикладу, повинні довести, що проходять професійне навчання. (Федеральне міністерство у справах сім'ї, людей похилого віку, жінок та молоді). Якщо провести фінансову паралель німецької з українською моделлю надання соціальних допомог сім'ям з дітьми, то одразу помітно значний розрив у сумах виплат.

Отже, сьогоденна практика соціальної допомоги сім'ям з дітьми не є на високому рівні. Оскільки існує досить багато проблем, зокрема нормативно-правові, економічні та фінансові тощо. Наша держава намагається потроху переходити на сучасні, більш модернізовані напрями надання допомоги, працює у напрямі подолання інформаційних та організаційних проблем. Водночас для подолання даних проблем велике значення має наявність фінансового підґрунтя їх вирішення. Сфера фінансів на сьогодні є під великим тягарем, через війну в нашій державі, це все тягнеться і утворює масу проблем від якої насамперед потерпають сім'ї з дітьми. Тому насамперед слід боротися та вирішувати питання бідності шляхом: заохочення зайнятості населення і

трансформації ринку праці; удосконалення механізму оплати праці та створення умов для гідної праці; реформування системи соціального захисту; гідної соціальної підтримки сімей, дітей та молоді; поліпшення медичного забезпечення населення (Фатюха & Здорова, 2018).

Саме в контексті подолання проблем бідності, держава може вирішити питання проблем сімей з дітьми. Адже всі державні інституції мають підтримувати зусилля батьків, щодо забезпечення нормальних умов життя сімей з дітьми у суспільстві.

Список використаної літератури:

- Бурлака, О. (2017). Особливості призначення і виплати допомоги при народженні дитини. *Наукові записки. Серія: Право*, 47-52. Retrieved from URL: https://www.cuspu.edu.ua/images/nauk_zapiski/pravo/%D0%92%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA_2_28_03_2017-5.pdf#page=47
- Бурлака, О. (2020). Сучасний стан правового регулювання соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні. *Підприємництво, господарство і право*, 128-133. Retrieved from URL: <http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/2/22.pdf>
- Вуйченко, М.А., & Шатохін А.М. (2021). Правові аспекти соціального захисту сімей з дітьми. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*, № 10, 141-142. Retrieved from URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/grail-of-science/article/view/16472/14670>
- Заболотня, Ю.В. (2020). Реалізації принципу цільового використання коштів соціальної підтримки для сімей з дітьми в Україні. *Матеріали II науково-практичної конференції: «Дослідження актуальних питань юридичних наук»*, 119-122. Retrieved from URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/law/48dec2020/48dec2020.pdf#page=119>
- Закон України № 2811-ХІІ «Про державну допомогу сім'ям з дітьми». (Ред. від 16.09.2022). Retrieved from URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text>
- Конституція України – від 28.06.1996 №254к/96-ВР. Retrieved from URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>
- Концепція державної сімейної політики від 17.09.1999 р. №1063-ХІV. Retrieved from URL: [URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063-14#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063-14#Text)
- Курносенко, Л. (2014). Державна соціальна допомога сім'ям з дітьми: проблеми і напрями вдосконалення. *Актуальні проблеми державного управління*, 111-114. Retrieved from URL: [http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/Zbirnuk%20\(60\)%204.pdf#page=11](http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/Zbirnuk%20(60)%204.pdf#page=11)
- Сімейний кодекс України від 10.01.2002р. № 2947-ІІІ. Retrieved from URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
- Фатюха, Н.Г., & Здорова, К.О. (2018). Подолання бідності в Україні. *Економічний простір № 132*, 107-117. Retrieved from URL: <http://srd.pgasa.dp.ua:8080/bitstream/123456789/779/1/Fat%D1%96ukha.pdf>
- Федеральне міністерство у справах сім'ї, людей похилого віку, жінок та молоді. (2023) Retrieved from URL: <https://www.bmfsfj.de/bmfsfj>

References

- Burlaka, O. (2017). Osoblyvosti pryznachennia i vyplaty dopomohy pry narodzhenni dytyny. *Naukovi zapysky. Serii: Pravo*, 47-52. Retrieved from URL: https://www.cuspu.edu.ua/images/nauk_zapiski/pravo/%D0%92%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA_2_28_03_2017-5.pdf#page=47 [In Ukrainian]
- Burlaka, O. (2020). Suchasnyi stan pravovoho rehuliuвання sotsialnoho zakhystu simi, dytynstva, materynstva ta batkivstva v Ukraini. *Pidpryemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, 128-133. Retrieved from URL: <http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/2/22.pdf> [In Ukrainian]
- Vuichenko, M.A., & Shatokhin A.M. (2021). Pravovi aspekty sotsialnoho zakhystu simei z ditmy. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Hraal nauky»*, №10, 141-142. Retrieved from URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/grail-of-science/article/view/16472/14670> [In Ukrainian]
- Zabolotnia, Yu.V. (2020). Realizatsii pryntsypu tsilovoho vykorystannia koshtiv sotsialnoi pidtrymky dlia simei z ditmy v Ukraini. *Materialy II nauково-praktychnoi konferentsii:*

- «Doslidzhennia aktualnykh pytan yurydychnykh nauk», 119-122. Retrieved from URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/law/48dec2020/48dec2020.pdf#page=119> [In Ukrainian]
- Zakon Ukrainy # 2811-KhII «Pro derzhavnu dopomohu simiam z ditmy». (Red. vid 16.09.2022). Retrieved from URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text> [In Ukrainian]
- Konstytutsiia Ukrainy – vid 28.06.1996 №254k/96-VR. Retrieved from URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> [In Ukrainian]
- Kontseptsiiia derzhavnoi simeinoi polityky vid 17.09.1999 r. №1063-XIV. Retrieved from URL: [URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063-14#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063-14#Text) [In Ukrainian]
- Kurnosenko, L. (2014). Derzhavna sotsialna dopomoha simiam z ditmy: problemy i napriamy vdoskonalennia. Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia, 111-114. Retrieved from URL: [http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/Zbirnik%20\(60\)%204.pdf#page=11](http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/Zbirnik%20(60)%204.pdf#page=11) [In Ukrainian]
- Simeinyi kodeks Ukrainy vid 10.01.2002r. № 2947-III. Retrieved from URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> [In Ukrainian]
- Fatiukha, N.H., & Zdorova, K.O. (2018). Podolannia bidnosti v Ukraini. Ekonomichnyi prostir № 132, 107-117. Retrieved from URL: <http://srd.pgasa.dp.ua:8080/bitstream/123456789/779/1/Fat%D1%96ukha.pdf> [In Ukrainian]
- Federalne ministerstvo u spravakh simi, liudei pokhyloho viku, zhinok ta molodi. (2023) Retrieved from URL: <https://www.bmfsfj.de/bmfsfj> [In Ukrainian]

Осташ Р., Зеленко Н.

Національний університет «Львівська політехніка»

ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІМЕЙ З ДІТЬМИ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Ostash Rostyslav – student, Department of Sociology and Social Work, rostyslav.ostash.sz.2020@lpnu.ua

Zelenko Natalia – candidate of Economic Sciences, Department of Sociology and Social Work, nataliia.m.zelenko@lpnu.ua

Romaniuk K., Shapovalova T.

Lviv Polytechnic National University

DEVELOPMENT OF THE PENSION SYSTEM IN THE CONTEXT OF ITS REFORM

Background: In today's world, the pension system is one of the most important components of a country's social policy. The development of the pension system is an urgent issue for many countries, including Ukraine, as demographic, economic and social conditions are changing, which affect the functioning of the pension system. Ukraine faces the need to reform its pension system due to its growing elderly population and the lack of financial stability of the pension system. In this regard, the Government of Ukraine is reforming the pension system to ensure its sustainability and efficiency.

Purpose: To analyze and evaluate the development of the pension system in Ukraine in the context of its reform, and to identify problems and prospects for development.

Methods: Theoretical method – to analyze the works of domestic scientists. Economic analysis method – to assess the economic efficiency of the pension system and various options for its reform, as well as to calculate the cost and financial sustainability of the pension system. Forecasting method – to develop forecasts for the development of the pension system and its reform, to identify possible risks and options for their prevention. The combination of these research methods will provide a more complete and objective study of the topic and obtain research results that will allow us to draw

conclusions and recommendations for the further development of the pension system in Ukraine in the context of its reform.

Results: Through the analysis of the pension system in Ukraine, we were able to identify the stages of its development, problems, and highlight the main aspects of reforming this system.

Conclusion: Thus, the results of the study confirmed the theory that the pension system is indeed undergoing reform. Moreover, this reform requires time and work. We have highlighted the tips that we believe are important and will contribute to the full provision of benefits to people receiving payments from the Pension Fund.

Keywords: Pension Fund, pension, reform, pension system, social insurance.

Пенсійна система в Україні вже багато років знаходиться в динамічному стані. Цей процес пов'язаний з демографічною, економічною, соціальною кризами, зумовленими зокрема і війною, яку веде Російська федерація з нашою країною вже дев'ять років. Тому, на нашу думку, є актуальним здійснити аналіз існуючого стану пенсійної системи і розглянути проблеми її реформування.

Очевидно, що країни з розвинутою економікою знайшли хороше поєднання державної та приватної пенсії у вигляді збалансованої трирівневої системи. Звичайно кожна країна відповідно до свого розвитку, національних особливостей, менталітету та можливостей вибудовує цю систему самостійно, але майже усе базується на цій трирівневій системі. Ось і у Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування в Україні» від 9 липня 2003 року було втілено напрями реформування системи пенсійного забезпечення. Згідно із цим законом система пенсійного забезпечення складається з трьох рівнів. Перший рівень – солідарна система або державне пенсійне забезпечення; другий рівень – накопичувальна пенсійна система; третій рівень – недержавне пенсійне забезпечення або добровільно-накопичувальна система.

Така пенсійна система повинна розподілити усі можливі ризики, пов'язані з поганою демографічною ситуацією в суспільстві, коливаннями в економіці та на фінансовому фронті, між трьома її складовими. Слід сказати, що саме завдяки такому розподілу ризиків можна зробити пенсійну систему більш економічно збалансованою та стійкою, що застрахує майбутніх пенсіонерів та працівників від зниження доходів після виходу на пенсію і допоможе впевнитися, що їхня пенсія буде на достатньому рівні.

У зв'язку з цим, реформування пенсійної системи стає необхідним кроком для забезпечення її сталості та ефективності в майбутньому, для забезпечення належного рівня життя пенсіонерів та сталого розвитку економіки України.

Як вже було сказано, на сучасному етапі в Україні повноцінно діє саме солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного забезпечення. Змістом цієї системи є солідарна відповідальність, яка введена німецьким науковцем О. Бісмарком, яка означає сплату страхових внесків працюючих до непрацюючих громадян – пенсіонерам у нашому випадку. Саме від Радянського Союзу було перейнято солідарну систему Україною. Сучасний дослідник О. Кацьора розглянув етапи становлення сучасного першого рівня пенсійного забезпечення в Україні.

Перший етап (1991-2003 роки). Діяла бездіяльність та параметри, які були введені ще у Радянському союзі. Але було введено дещо нове – спеціальні пенсії для прокурорів, народних депутатів, державних службовців, суддів та інших. Через це зросла кількість пенсіонерів, пенсійні витрати, а ще нерівність між пенсіонерами. Розмір пенсій був низьким, та переважна більшість отримували однакову суму.

Другий етап (2004 рік – вересень 2011 року). Саме на початку 2004 року було введено трирівневу систему пенсійного. Накопичувальну пенсійну систему так і не було введено, через дефіцит коштів у солідарній системі. І саме на цьому етапі відбулись значні зміни на першому рівні пенсійного забезпечення, які діють по цей час: персоніфікація обліку; контроль за сплатою внесків для визначення страхового стажу; створено нову пенсійну формулу (обраховується не лише страховий стаж людини, а і заробіток); роз'яснено джерела фінансування, як за рахунок бюджету, так і за рахунок Пенсійного фонду.

Третій етап (2011 – 2014 роки). Відбувається підвищення пенсійного віку, страхового стажу задля стимулювання населення до продовження страхового періоду. Зміна відсотку сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Четвертий етап (2014-2017 роки). Важкий етап, адже відбулися жорсткі обмеження щодо підвищення та замороження пенсій. Військовий конфлікт на сході України спонукав до запровадження економії та консолідації соціальних видатків.

П'ятий етап. Пенсійна реформа-2017 року. Осучаснення розмірів пенсій. Запровадження нового порядку виходу на пенсію залежно від наявного страхового стажу; змінюється порядок визначення мінімального розміру пенсії; змінюється порядок індексації та перерахунку пенсій. Щороку проводитимуть перерахунок раніше призначених пенсій, збільшуючи показник середньої заробітної плати, який враховується для обчислення пенсії.

Наступним етапом пенсійної реформи передбачалось введення накопичувальну пенсійну систему, щоб кожен пенсіонер отримував тільки ті кошти, які він сам, його рідні чи роботодавець заощадили на його користь. На початку 2022 року планувалось введення цієї системи, але цього не трапилось. (Кацьора, 2018)

Ці етапи показують нам усі стадії розвитку пенсійної системи в Україні і допомагають нам провести аналогії та зрозуміти, які зміни необхідні для пенсійної системи у сучасних реаліях.

Також хочемо виділити важливі аспекти та завдання на які ми звернули увагу при вивченні питання реформування пенсійної системи в Україні:

- оптимізація пенсійних виплат та мінімізація ризиків для пенсійного фонду;
- важливість створення конкурентного середовища на ринку пенсійних послуг для забезпечення максимальної вигоди для споживачів;
- збільшення інформаційної прозорості та доступності для учасників;
- забезпечення гнучкості та адаптивності пенсійної системи до змін у демографічній та економічній ситуації в країні;
- питання соціальної справедливості в пенсійній системі – важливий аспект, який необхідно враховувати при розробці та впровадженні реформ;
- роль держави в забезпеченні ефективного та сталого пенсійного забезпечення;
- міжнародний досвід реформування пенсійної системи та його застосування в Україні.

Україна має декілька недоліків у пенсійній системі, які потребують реформування, зокрема це:

- Демографічна проблема: українське населення старіє, це означає зростання кількості пенсіонерів та зменшення кількості працездатного населення, яке платить внески до пенсійного фонду. Крім того, внаслідок війни ми бачимо великі демографічні процеси, пов'язані з міграцією населення та загибель економічно активного населення.

- Низький рівень зайнятості та зарплатні: в Україні високий рівень безробіття, пов'язаний з руйнацією і припинення діяльності підприємств, а також окупацією територій України внаслідок військових дій, та низькі заробітні плати, що призводить до меншої кількості людей, які платять внески до пенсійного фонду.

- Недостатнє фінансування: пенсійний фонд часто заборговує перед урядом, через недостатнє фінансування пенсійної системи від сплати єдиного соціального внеску;

- Низький рівень пенсій: українські пенсії є серед найнижчих в Європі, що призводить до складних умов життя пенсіонерів та змушує багатьох з них працювати після пенсійного віку.

- Низький рівень довіри до пенсійної системи: багато людей не мають довіри до пенсійної системи, що призводить до меншої кількості людей, які добровільно вносять кошти до пенсійного фонду.

Ці проблеми потребують комплексного рішення та реформування пенсійної системи України та зміни закону про загальнообов'язкове соціальне страхування.

Також хочемо зазначити про ще дві реформи у пенсійній системі, які ми очікуємо в найближчому часі. І це введення другого рівня пенсійного забезпечення – накопичувальної системи, а також ліквідація Фонду соціального страхування, а точніше приєднання його до Пенсійного фонду України. Це може означати як мінімум перенесення усіх виплат соціального

страхування до пенсійної системи, збільшення обов'язків Пенсійного фонду, разом з тим можливий перерозподіл фінансів на забезпечення страхових і пенсійних виплат.

Звичайно, що головним викликом пенсійної системи України такий самий, як і в усьому світі – тотальне старіння населення. Ми не можемо прирівнювати Україну до інших більш розвинених країн, адже вони в рази економічно стабільніші, аніж наша держава. Але в таких складних умовах, в яких знаходиться Україна, нам не потрібно здаватися та діяти. Так само і державній пенсійній системі забезпечення, яка захищає осіб не тільки від бідності у старості, але й забезпечує добробут учасників бойових дій, які отримали інвалідність внаслідок війни.

Отже, результати дослідження свідчать про те, що пенсійна система України знаходиться на етапі реформування і для того, щоб бути ближче до світового досвіду слід виокреми декілька пропозицій:

- Ввести другий рівень пенсійної системи – накопичувальна систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, щоб послабити навантаження на перший рівень пенсійного страхування;
- Закрити усі борги Пенсійного фонду України перед державою;
- Підтримувати недержавну систему пенсійного забезпечення;
- Врегульовувати демографічні та економічні проблеми України;
- Покращувати законодавчу базу пенсійного забезпечення;
- Збільшувати пенсію за віком на 1 відсоток від середньої заробітної плати за відповідний рік наднормативного стажу.
- Заохочувати працездатних осіб працювати та сплачувати страхові внески.

Список використаних джерел:

- Кацьора, О. В. (2018). Пенсійне страхування та пенсійна реформа в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»* Випуск 2(43) URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/24977/1/%D0%9A%D0%B0%D1%86%D1%8C%D0%BE%D1%80%D0%B0%20%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%20%D0%92%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87.pdf>
- Україна. Закон *Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування* № 1058-IV (2003) URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>
- Україна. Закон *Про збір на обов'язкове пенсійне страхування* № 37 (1997) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400/97-%D0%B2%D1%80#Text>
- Шумило, М. М. (2017). Сучасний стан та перспективи розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні (за матеріалами наукового повідомлення на засіданні Президії НАН України 21 грудня 2016 р.). *Вісник Національної академії наук України*, (2), 76-87. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/114464/11-Shumylo.pdf?sequence=1>

References:

- Katsora, O. V. (2018). Pensiine strakhuvannia ta pensiina reforma v Ukraini. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriiia «Pedahohika. Sotsialna robota»* Vypusk 2(43) URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/24977/1/%D0%9A%D0%B0%D1%86%D1%8C%D0%BE%D1%80%D0%B0%20%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%20%D0%92%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87.pdf> [In Ukrainian]
- Ukraina. Zakon Pro zahalnooboviazkove derzhavne pensiine strakhuvannia № 1058-IV (2003) URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> [In Ukrainian]
- Ukraina. Zakon Pro zbir na oboviazkove pensiine strakhuvannia № 37 (1997) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400/97-%D0%B2%D1%80#Text> [In Ukrainian]
- Shumylo, M. M. (2017). Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku systemy pensiinoho zabezpechennia v Ukraini (za materialamy naukovoho povidomlennia na zasidanni Prezydii NAN Ukrainy 21 hrudnia 2016 r.). *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*, (2), 76-87. URL:

<http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/114464/11-Shumylo.pdf?sequence=1>
[In Ukrainian]

Романюк К., Шаповалова Т.

Національний університет «Львівська політехніка»

РОЗВИТОК ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ЇЇ РЕФОРМУВАННЯ

Kateryna Romaniuk – Student, Department of Sociology and Social Work,
kateryna.romaniuk.sz.2019@lpnu.ua

Tatiana Shapovalova – PhD in Economics, Associate Professor, Department of Sociology and Social Work, tetiana.v.shapovalova@lpnu.ua

Sasovets V.

Scientific supervisor: **Shapovalova T.**, associate professor
Lviv Polytechnic National University

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF SOCIAL PROTECTION OF PERSONS AFFECTED BY RADIATION EXPOSURE

Background: The study of the international experience of social protection of persons affected by radiation exposure is important for the development of social policy and ensuring the protection of the rights of this category of people. Unfortunately, radiation exposure can cause serious illnesses and health damage, and the restoration of health and social rehabilitation of such people requires significant efforts and resources. In this context, the study of international experience can help identify best practices and approaches to social protection of victims of radiation exposure in different countries. In addition, such research can contribute to increasing attention to the problem of radiation protection and protection of the rights of victims of radiation exposure at the international level and attracting additional resources for their social protection.

Purpose: Analysis of information on how different countries of the world provide social protection for persons affected by radiation exposure. The study is aimed at identifying best practices and opportunities for improving social protection for this category of people in countries where this issue needs to be addressed.

Methods: The theoretical research method consisted in the analysis of documents used to study works on international programs of social protection affected by radiation exposure. For a better understanding of the problem, an empirical method was used, namely, a study was conducted on the analysis of the effectiveness of social policy measures - "State social guarantees in the social security of victims of the consequences of radiation exposure."

Results: Comprehensive social protection programs for radiation victims are an important element in ensuring the safety and well-being of the population affected by radiation. The development and implementation of such programs aims to provide adequate medical, financial and social support for victims and their families, which helps to improve their quality of life and social integration. International experience shows that countries that develop and implement such programs provide effective support to victims and reduce the impact of radiation on their health and social life.

Conclusion: In general, the international experience of social protection of persons affected by radiation exposure emphasizes the importance of addressing the long-term consequences of radiation exposure and ensuring that victims receive the necessary support and resources to rebuild their lives. To ensure effective social protection, it is necessary to coordinate the efforts of international and

national bodies, develop and implement effective strategies and measures to ensure social protection, and pay due attention to informing the population about radiation risks and measures to prevent them.

Keywords: social protection, social security, social program, radiation exposure.

Проблема соціального захисту осіб, постраждалих від впливу радіації в Україні постала ще в квітні 1986 року під час аварії на Чорнобильській атомній станції. Найбільшої актуальності ця проблема набирає саме в цей період, коли весь світ, зокрема і Україна знаходиться перед ядерною загрозою, яку спричиняє Російська федерація, захоплюючи атомні електростанції на українській території та погрожуючі ядерною зброєю. На наш погляд важливим є вивчення міжнародного досвіду соціального захисту громадян, які постраждали від ядерного випромінювання.

Міжнародний досвід соціального захисту осіб, постраждалих від радіаційного опромінення, відноситься до різних політик та заходів, які країни вживають для підтримки людей та громад, що постраждали від радіаційного опромінення. Це включає тих, хто був підданий впливу радіації внаслідок ядерних аварій, ядерних випробувань або інших джерел радіації.

Потреба в соціальному захисті для осіб, постраждалих від радіаційного опромінення, була вперше визнана в результаті атомних бомбардувань Хіросіми та Нагасакі в 1945 році. З тих пір міжнародні організації, такі як Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) та Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), працюють над встановленням норм та стандартів радіаційного захисту та підтримують країни в реалізації ефективних заходів соціального захисту. Деякі з ключових складових соціального захисту для осіб, постраждалих від радіаційного опромінення, включають доступ до медичної допомоги та моніторингу, компенсації збитків або шкоди, соціальну та психологічну підтримку, а також освіту та інформацію про безпеку від радіації. Різні країни розробили різні підходи до забезпечення соціального захисту, залежно від їхніх конкретних обставин та ресурсів (IAEA, 2015).

Різні країни мають власні програми соціального захисту осіб, постраждалих від радіаційного опромінення. У Японії існують різні програми та законодавчі акти, які забезпечують соціальний захист для осіб, постраждалих від радіаційного опромінення. Одна з найважливіших програм - це сяка сталася в 2011 році. Ця програма забезпечує фінансову компенсацію для людей, які були евакуйовані з району навколо АЕС, а також для працівників АЕС та їхніх сімей, які постраждали від опромінення. Крім того, у Японії діє Закон про заходи соціального захисту для постраждалих від радіаційного опромінення, який забезпечує медичну допомогу та інші види соціального захисту для постраждалих від радіаційного опромінення (OECD, 2012).

Варто відзначити, що у Японії існує розгалужена система соціальних програм для раніше згаданої категорії. Ось кілька прикладів таких програм: «Program for Relief and Support for Nuclear Disaster Victims» - ця програма має на меті надання допомоги постраждалим від радіаційного опромінення, зокрема медичної допомоги, допомоги в забезпеченні житлом та матеріальної підтримки. «Compensation for Nuclear Damage» - ця програма передбачає компенсацію для осіб, які зазнали втрату здоров'я або матеріальних збитків в результаті аварії на АЕС «Фукусіма-1». «Disaster Victims Support Act» - ця програма передбачає підтримку для жертв катастроф, зокрема різні види допомоги, включаючи матеріальну підтримку та допомогу в забезпеченні житлом. Загалом, Японія має різні програми соціального захисту для осіб, постраждалих від радіаційного опромінення, і ці програми постійно оновлюються та удосконалюються для забезпечення максимального захисту та підтримки постраждалих. Крім того, Японія також співпрацює з міжнародними організаціями, такими як Всесвітня організація охорони здоров'я та Міжнародне агентство з атомної енергії, для координації зусиль у забезпеченні соціального захисту для постраждалих від радіаційного опромінення (Fukushima On The Globe, 2013).

У США соціальний захист для осіб, постраждалих від радіаційного опромінення, надається через програми, що фінансуються державою. Програма допомоги для осіб, постраждалих від ядерних випробувань (The Radiation Exposure Compensation Act Program)- ця програма надає фінансову допомогу людям, які постраждали від радіаційного опромінення, в результаті проведення ядерних випробувань, які були здійснені США з 1945 по 1962 рік. Ця програма надає

компенсацію за медичні витрати, втрату працездатності та інші збитки, пов'язані з радіаційним опроміненням. Програма допомоги для осіб, постраждалих від радіаційного зараження (The Department of Labor's Energy Employees Occupational Illness Compensation Program) – ця програма надає допомогу для людей, які постраждали від радіаційного опромінення на робочому місці в ядерній промисловості або на замовлення держави. Програма надає фінансову допомогу для медичних витрат та компенсацію за втрату працездатності. Програма допомоги для ветеранів, постраждалих від радіаційного опромінення (The Veterans Affairs Radiation Exposure Compensation Program): ця програма надає допомогу для ветеранів, які були піддані радіаційному опроміненню під час війни. Програма надає фінансову допомогу для медичних витрат та компенсацію за втрату працездатності (United States Department of Labor, 2022).

Канада також має декілька програм соціального захисту для постраждалих від радіаційного опромінення. Програма компенсації для постраждалих від радіаційного опромінення (Radiation-Exposed Persons Compensation Act) – ця програма надає фінансову компенсацію для осіб, які були опромінені внаслідок ядерних вибухів або які працювали на ядерних установках в Канаді з 1 січня 1950 року. Компенсація може включати в себе відшкодування витрат на медичні послуги, втрату доходів та інші види збитків. Програма медичної допомоги для постраждалих від радіаційного опромінення (Radiation-Related Disease Compensation Program) - ця програма надає медичну допомогу для осіб, які були опромінені внаслідок ядерних вибухів або які працювали на ядерних установках в Канаді з 1 січня 1950 року і стали хворими на радіаційно-пов'язані захворювання, такі як рак. Програма підтримки для сімей постраждалих від радіаційного опромінення (Radiation-Exposed Family Members Program) – ця програма надає підтримку для сімей осіб, які були опромінені внаслідок ядерних вибухів або які працювали на ядерних установках в Канаді з 1 січня 1950 року. Ця підтримка може включати в себе консультації з психологами, фінансову допомогу та інші види підтримки.

Багато країн займаються соціальним захистом на випадок радіаційного опромінення. Деякі з них включають:

- Японія: У Японії існує програма соціального захисту для тих, хто був постраждалий внаслідок катастрофи на Фукусімі в 2011 році. Вона включає компенсацію, медичні послуги та житло.
- США: У США соціальний захист від радіаційного опромінення забезпечується федеральним законом про компенсацію за радіаційні ураження. Ця програма надає компенсацію для тих, хто був постраждалий від радіації під час роботи в ядерній промисловості.
- Канада: У Канаді програма соціального захисту для постраждалих від радіації називається Канадською програмою компенсації за радіаційні ураження. Вона надає компенсацію та медичну допомогу для тих, хто був постраждалий від радіаційних уражень у результаті роботи в ядерній промисловості або внаслідок випадкової радіаційної експозиції.

В цілому, міжнародний досвід соціального захисту осіб, постраждалих від радіаційного опромінення, підкреслює важливість вирішення довгострокових наслідків радіаційного впливу та забезпечення того, щоб постраждалі отримали необхідну підтримку та ресурси для відновлення свого життя. Для забезпечення ефективного соціального захисту потрібно координувати зусилля міжнародних та національних органів, розробляти та впроваджувати ефективні стратегії та заходи зі забезпечення соціального захисту, та надавати належну увагу інформуванню населення про ризики від радіації та заходи їх запобігання.

Список використаних джерел

- Fukushima On The Globe, (2013). Nuclear Disaster Victims' Support Act.
IAEA, (2015). Preparedness and Response for a Nuclear or Radiological Emergency.
OECD, (2012). Japan's Compensation System for Nuclear Damage.
United States Department of Labor, (2022). Energy Employees Occupational Illness Compensation Program Act (EEOICPA) and the Radiation Exposure Compensation Act (RECA).

References

- Fukushima On The Globe, (2013). Nuclear Disaster Victims' Support Act.
 IAEA, (2015). Preparedness and Response for a Nuclear or Radiological Emergency.
 OECD, (2012). Japan's Compensation System for Nuclear Damage.
 United States Department of Labor, (2022). Energy Employees Occupational Illness Compensation Program Act (EEOICPA) and the Radiation Exposure Compensation Act (RECA).

Сасовець В.

Наук. керівник: **Шаповалова Т.**, к. екон. наук, доцент
Національний університет «Львівська політехніка»

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ОСІБ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД РАДІАЦІЙНОГО ОПРОМІНЕННЯ

Violeta Sasovets – student of the Sociology and Social Work Department of Lviv Polytechnic National University, violeta.sasovets.szz.2019@lpnu.ua

Senchenko K.

Scientific supervisor: **Guk O.**, associate professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv

SOCIO-PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF EXTERNALLY DISPLACED UKRAINIANS IN GERMANY

Background: The problem of social and psychological adaptation of externally displaced Ukrainians is extremely urgent today, as millions of citizens were forced to leave Ukraine as a result of the full-scale invasion. Given the differences in language, culture, religion, and administrative structure of the host countries, the problem of adaptation has become extremely acute for many. Without proper support and resources to help them integrate into their new communities, internally displaced persons may deal with a variety of challenges, including isolation, discrimination, and mental health issues such as anxiety, depression, and post-traumatic stress disorder. This can make it difficult for them to rebuild their lives and achieve a sense of security and stability.

Purpose: To identify the conditions that influence the successful psychosocial adaptation of externally displaced Ukrainians.

Methods: The theoretical method was aimed at studying scientific papers and articles on the topic of social and psychological adaptation. An empirical method was also used, which included the Methodology for Diagnosing Socio-Psychological Adaptation by K. Rogers and R. Diamond and a questionnaire of our own design aimed at studying the difficulties and problems faced by people in the new social environment.

Results: In general, most of the respondents have average levels of indicators according to the Rogers and Diamond methodology for diagnosing social and psychological adaptation, but a low level of social adaptation, emotional comfort and striving to dominate was also found in some of the respondents. The analysis of our own questionnaire showed that the process of adaptation of externally displaced Ukrainians is influenced by such factors as language skills, access to medical services, government support, education and employment, and social and cultural environment.

Conclusions: The results of the study revealed that although most of the respondents have average adaptation indicators, externally displaced Ukrainians experience a range of problems and need support and additional measures.

Keywords: adaptation, social and psychological adaptation, externally displaced Ukrainians, integration, social environment

Проблема соціально-психологічної адаптації зовнішньо переміщених українців наразі є надзвичайно актуальною, позаяк після 24 лютого 2022 року, у наслідок повномасштабного вторгнення мільйони громадян вимушені були покинути Україну.

Соціально-психологічна адаптація зовнішньо-переміщених українців в інших країнах є надзвичайно важливою з кількох причин. Біженці, які покинули рідну країну через конфлікт, переслідування чи інші форми насильства, часто переживають значні травми та потрясіння. Можливо, вони втратили членів сім'ї, друзів, свої домівки та засоби до існування, і, можливо, їм довелося залишити все, аби шукати безпеки в новій країні. Крім того, соціально-психологічна адаптація українців може принести користь і приймаючим країнам. Зовнішньо-переміщені люди приносять із собою безліч навичок, знань і досвіду, які можуть бути цінними для їхніх нових спільнот. Надаючи таким людям необхідну підтримку та ресурси для успішної інтеграції, вони можуть зробити внесок у соціальне, культурне та економічне життя своїх нових громад.

Соціально-психологічна адаптація – це результат процесу взаємодії індивіда і соціального середовища, який призводить до оптимального балансу між цінностями індивіда і середовища. Передбачає наявність індивідуальних особливостей, які дозволяють особистості вирішувати проблеми і справлятися з новими умовами. Адаптивність є результатом успішної соціально-психологічної адаптації особистості.

Соціальна адаптація означає пристосування особистості до нового соціального оточення, шляхом встановлення зв'язків з іншими об'єктами та суб'єктами (Енциклопедія для фахівців соціальної сфери 2012).

Можливості соціально-психологічної адаптації особистості визначають завдяки онтогенетичній соціалізації, яка полягає в міжособистісному спілкуванні та взаємодії особистості й інших учасників соціального середовища. Результатом адаптованості залишається набуття нових механізмів і норма соціальної поведінки, нових виховних установок, особливостей характеру й темпераменту (Семигіна Т. 2004)

Згідно з І.Мамедлі, соціально-психологічну адаптацію можна розглядати у двох аспектах. Перший тип адаптації характеризується активним ініціативним впливом на соціальне середовище, коли людина намагається облаштуватись в новому місці проживання. Другий тип – це пасивний тип, в якому домінує конформістська тенденція, коли людина приймає вимоги, норми, правила та цінності соціального середовища без запуску процесу активної самозміни в конформістському, пасивному способі. Цей тип адаптації не є повноцінним і може викликати відчуття дискомфорту, незадоволеності собою та незавершеності. (Mammadli I.M. 2013)

Позаяк через війну багатьом людям довелося залишити Україну та виїхати за кордон, ми вирішили дослідити тему соціально-психологічної адаптації зовнішньо-переміщених українців, на прикладі Німеччини.

Вибіркою дослідження стали українці та українки, які вимушені були покинути країну та перебувають наразі у Німеччині, а саме у місті Потсдам. Загалом в дослідженні прийняло участь 28 людей.

Загалом, можна сказати, що більшість досліджуваних має середні рівні показників за методикою діагностики соціально-психологічної адаптації Роджерса та Даймонда, що свідчить про те, що вони не є ні дуже адаптованими, ні дуже неадаптованими до соціального середовища. Однак, виявлення низького рівня соціальної адаптації, емоційного комфорту та прагнення до домінування у частини досліджуваних може свідчити про потребу в додатковій підтримці та допомозі з боку соціального середовища.

Відповідно до результатів власного опитування, більшість людей, які перебувають у Німеччині, знаходяться тут протягом тривалого періоду часу, більш ніж рік. Окрім того, можна зазначити, що значна частина опитаних не задоволена своїм соціальним оточенням та колом спілкування, зокрема 46% відповідей свідчать про те, що людям не вистачає комунікації та спілкування. Опитування показало, що причиною такого стану може бути не лише проблеми з мовою, а й незвичність нового середовища та занадто зайнятий робочий графік, деяких опитаних. Також, варто звернути увагу на те, що більшість людей переїхали до Німеччини з родиною, що може впливати на їхню інтеграцію в нове середовище.

З опитування виявилось, що є досить значна частка людей, які ще не мають доступу до медичних послуг у Німеччині через бюрократичні процедури оформлення страхування. Це може становити проблему для людей, особливо для тих, у кого є невідкладні медичні потреби, або для сімей з дітьми, які потребують регулярного медичного огляду.

З тих, хто має доступ до медицини, лише половина задоволена якістю надання медичних послуг, що свідчить про проблеми у медичній системі Німеччини. Опитувані зазначали довгі черги та очікування на прийом, необхідність у перекладачах та високі витрати на деякі медичні процедури. Отже, є проблеми, які потрібно вирішувати в медичній системі Німеччини, зокрема забезпечення швидкого доступу до медичних послуг та покращення якості надання медичної допомоги.

Також багато людей, які були вимушені переселитись до Німеччини, знаходяться в пошуку роботи та житла. Відносно важливих критеріїв у пошуку роботи, можна побачити, що більшість опитуваних не мають особливих вимог до компаній та роботодавців, але зарплатня залишається важливою для більшості з них. Також можна було спостерігати, що багато людей зазначають про зміну пріоритетів у пошуку роботи, що може бути пов'язано зі складнощами у пошуку роботи або зі зміною життєвої ситуації. Щодо житла, значна кількість опитуваних проживають з родиною або винаймають житло, що може бути пов'язано зі складнощами у пошуку власного житла.

Результати опитування також свідчать про низьку якість надання державними установами послуг для зовнішньо-переміщених українців в Німеччині. Це може бути проблемою для них у процесі адаптації та інтеграції в нову країну. Наприклад, постійні черги та відсутність можливості без запису отримати необхідні послуги можуть стати перешкодою для ефективного вирішення питань з працевлаштування, освіти, охорони здоров'я тощо. Довгий термін очікування на відповідь та некоректний переклад можуть також спричинити стрес та незручності для зовнішньо-переміщених осіб. Це може призвести до погіршення їхньої психологічної та соціальної доброти, що може негативно вплинути на їхню адаптацію в новому середовищі.

Опитування також показало, що незнання мови є серйозною проблемою для зовнішньо-переміщених українців. Це може ускладнювати комунікацію з оточуючими людьми, включаючи колег на роботі, роботодавців, лікарів та представників державних установ. Для того, щоб українці могли краще інтегруватися та адаптуватися до життя в Німеччині, важливо мати можливість вивчати німецьку мову. Це може допомогти їм знайти роботу, отримати необхідну медичну допомогу та зрозуміти культурні особливості країни. Проте, дослідження також показало, що доступ до курсів німецької мови є обмеженим, і існує нестача місць у школах з вивчення мови. Це може ускладнити процес навчання та затримати інтеграцію українців у німецьке суспільство.

Отже, є необхідність у стимулюванні та підтримці українців у їхній мовній адаптації, зокрема шляхом надання доступу до курсів німецької мови та інших ресурсів для самостійного навчання. Це може допомогти забезпечити більш успішну інтеграцію та адаптацію українців у німецьке суспільство.

Більше половини біженців відчують труднощі через нерозуміння культури, традицій та цінностей, що може бути пов'язано зі зміною оточення та адаптацією до нової культури. Крім того, понад 60% біженців відчують дискомфорт через свій соціальний статус, оскільки вони не мають власного житла та відчують себе менш цінними через походження з країни третього світу.

Також, більшість біженців відчують на собі прояви зневаги та дискримінації. Вони стикаються з цим явищем у різних контекстах - від образ на вулицях до дискримінації в університетах. Це може бути пов'язано зі стереотипами та неправильними уявленнями про біженців, а також з конкуренцією за ресурси та можливості.

Результати опитування та діагностики соціальної адаптації вказують на те, що опитувані українські переселенці можуть потребувати додаткової підтримки у процесі соціальної адаптації в новій країні.

Отже, успішна адаптація зовнішньо-переміщених українців в Німеччині є складним процесом, на який впливають різні фактори, такі як знання мови, доступ до медичних послуг, державна підтримка, освіта та працевлаштування, а також соціальне та культурне середовище

Незважаючи на те, що Німеччина докладает значних зусиль для надання підтримки та допомоги українцям, залишаються проблеми, які перешкоджають повній інтеграції людей у суспільство. Впливаючи на ці фактори за допомогою політики та соціальних програм, які підтримують зовнішньо-переміщених осіб у процесі адаптації, можна покращити результати та сприяти успішній інтеграції в німецьке суспільство. Необхідні подальші дослідження та постійні зусилля з підтримки біженців, щоб сприяти позитивним результатам як для зовнішньо-переміщених українців, так і для приймаючих їх громад.

Список використаних джерел:

Семигіна Т. (2004) Робота в громаді: практика й політика. Київ: КМ Академія
 Мамедлі І. (2013). Роль цінностей у формуванні етнічної ідентичності мігрантів. Баку
 Енциклопедія для фахівців соціальної сфери (2012) за ред. І. Зверєвої. Київ; Сімферополь:
 Універсум

References:

Semyhina T. (2004) Robota v hromadi: praktyka y polityka. Kyiv: KM Akademiia [In Ukrainian]
 Mamedli I. (2013). Rol tsinnosti u formuvanni etnichnoi identychnosti mihrantiv. Baku [In Ukrainian]
 Entsyklopediia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery (2012) za red. I. Zvierievoi. Kyiv; Simferopol:
 Universum [In Ukrainian]

Сенченко К.

Наук. керівник: Гук О., к. пед. н., доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ЗОВНІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНИХ УКРАЇНЦІВ У НІМЕЧЧИНІ

Kateryna Senchenko – student of Master degree, katia.sen4enko@gmail.com

Shapovalova T.

Lviv Polytechnic National University

CURRENT MARKET OF SOCIAL SERVICES IN UKRAINE

Background: The existing tradition of the state's extensive presence in the market for social services as a provider and guarantor of their minimum necessary amount has formed a set of corresponding consumer expectations, and this market is one of the most difficult objects for transformation, because it is a market where goods with very special properties are circulated. These goods are to be consumed by people regardless of their income. Liberalization of the market of social services forms an opportunity to organize competitive interaction between economic entities of all organizational and legal forms and forms of ownership in the process of meeting the basic needs of modern society, as well as initiates a dynamic expansion of the range of social services offered to consumers.

Purpose: To analyze and evaluate the prerequisites and state of development of the social services market in Ukraine in the context of reforming the social service system.

Methods: Theoretical method - to analyze the works of domestic and foreign scholars. Forecasting method - to develop forecasts for the development of the social services market and reform of the social services sector, to identify possible risks.

Results: Having analyzed the reform of the social services system in Ukraine, we were able to identify the problems of creating a market for social services and highlight the main aspects of reforming this system.

Conclusion: Conclusion: Thus, the results of the study confirmed the need to reform the system of social services provision by creating a market through the denationalization of the "budgetary sphere" and the involvement of socially oriented organizations and commercial structures.

Keywords: Social services, social services market, risks of providing social services, administrative barriers.

У сучасній Україні потреба в соціальних послугах у населення значно перевищує пропозицію. Державна система надання соціальних послуг не задовольняє повною мірою запити населення. У зв'язку з цим існує об'єктивна необхідність залучення нових постачальників соціальних послуг, тобто створення ринку соціальних послуг.

У 2019 році було ухвалено Закон України «Про соціальні послуги» № 2671-VIII, де на законодавчому рівні вперше прописувалося, що постачальником соціальних послуг можуть бути юридичні та фізичні особи, фізичні особи – підприємці, а також будь які некомерційні об'єднання громадян. Отже, законодавчо закріплено, що надавачами соціальних послуг можуть бути як державні організації, так і недержавні – приватні структури, а це означає, що можна констатувати факт створення в Україні інституту соціального підприємництва, який здатний узяти на себе вирішення частини соціальних проблем суспільства.

В подальшому, для реалізації Закону «Про соціальні послуги» було прийнято низку підзаконних актів, які регламентують процедуру надання соціальних послуг на ринковій основі, а саме: Постанова КМУ «Про затвердження Порядку регулювання тарифів на соціальні послуги» № 428 від 01.06.2020 р.; Постанова КМУ «Про організацію надання соціальних послуг» № 587 від 01.06.2020 р.; Постанова КМУ «Про затвердження Порядку проведення моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг» № 449 від 01.06.2020 р.; Постанова КМУ «Про питання призначення і виплати компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги з догляду на непрофесійній основі» № 859 від 23 вересня 2020 р.; Постанова КМУ «Про Реєстр надавачів та отримувачів соціальних послуг» №99 від 27.01.2021р.; Наказ Міністерства соціальної політики України «Про затвердження примірної форми договору про надання соціальних послуг шляхом соціального замовлення та компенсації надавачам вартості соціальних послуг № 146 від 24.03.2021.

У лютому місяці поточного року в Єдиній інформаційній системі соціальної сфери було впроваджено розділ про надавачів соціальних послуг, Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг. Аналізуючи перелік надавачів соціальних послуг, зареєстрованих в цьому реєстрі на березень 2023 року, ми з'ясували, що частка державного сектору значно привалює над часткою недержавного сектору і становить 73% до 17%. При чому частка соціально орієнтованих некомерційних організацій, котрі надають соціальні послуги, становить 14%, а частка приватних комерційних організацій – 3%. На основі цих даних можна стверджувати, що процес створення ринку соціальних послуг в Україні знаходиться на початковому етапі.

Важливими аспектами роздержавлення «бюджетного сектору» надавачів соціальних послуг є: спрямованість загального вектору державної політики з 2019 року на роздержавлення послуг у соціальній сфері, створення конкурентного середовища, економія державних коштів та підвищення якості соціальних послуг; поява нових учасників на ринку соціальних послуг: соціально-активні некомерційні організації, соціальний бізнес та активні групи населення; політика щодо забезпечення доступу до бюджетних коштів недержавних суб'єктів; перспективи розширення мережі закладів – надавачів соціальних послуг у світлі сучасної державної політики.

Досягнення значущих і продуктивних результатів процесу роздержавлення «бюджетного сектору» можливе лише за умови усвідомленого і суб'єктного включення до нього самих надавачів послуг у соціальній сфері: недержавних постачальників, включно із соціально орієнтованими некомерційними організаціями та приватним сектором економіки.

Участь соціально орієнтованих некомерційних організацій та приватних комерційних організацій у соціальній сфері може позитивно сприяти: появі здорового конкурентного середовища: збільшенню доступності та якості соціальних послуг шляхом розширення їх спектра; розширенню можливостей для споживачів вибору постачальника послуг у соціальній сфері, а також їхньої варіативності; підвищенню ефективності використання бюджетних коштів, що виділяються на надання громадянам послуг у соціальній сфері; підвищенню прозорості системи надання населенню послуг у соціальній сфері; створенню можливостей впровадження інновацій, врахування регіональної специфіки і, як наслідок, поліпшення якості соціального обслуговування.

Роздержавлення «бюджетного сектору» соціальних послуг тягне за собою низку негативних факторів, таких як звільнення персоналу цих установ, вирішення майнових питань, руйнацію існуючих можливостей надання соціальних послуг. Для уникнення виникнення цих факторів, на нашу думку потрібно змінити форму власності існуючим державним установам, що надають соціальні послуги.

Вже зараз в Україні відбувається експеримент переходу у використанні бюджетних коштів від утримання державних закладів охорони здоров'я до оплати відповідних соціальних послуг, який регламентується Постановою КМУ «Деякі питання реалізації експериментального проекту з надання в закладах охорони здоров'я, які належать до сфери управління Міністерства соціальної політики, окремих соціальних послуг деяким категоріям осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах» № 248 від 21 березня 2023 року.

Аналіз міжнародного досвіду дозволяє стверджувати, що державна установа, яка реформується з державної форми власності на комерційну отримує наступні вигоди: зменшення гарантованого обсягу державного (регіонального) замовлення і передача соціальних послуг, які надавала установа «у ринок»; умовне обмеження на розпорядження майновим комплексом; різке зростання обсягу діяльності, підтриманої бюджетними ресурсами, яку можна вести, тільки беручи участь у конкурсних процедурах; нова взаємодія з громадськістю, в т.ч. в опікунських і громадських радах, у незалежній оцінці та новій взаємодії з клієнтами та інших спільнотах (Звіт про світовий ринок соціальних послуг, 2023).

Учасники процесу реформування системи надання соціальних послуг переслідують свої цілі. Так, держава переслідує цілі роздержавлення соціальних послуг, створення конкуренції у сфері виробництва соціальних послуг, підвищення якості соціальних послуг, збільшення асортименту соціальних послуг, нарощення потужностей. Тоді, як інші учасники, соціально орієнтовані некомерційні організації та приватні комерційні організації, мають за цілі оновлення послуг та напрямів діяльності, отримання більш стійкого і тривалого фінансування, прагнення до частково оплачуваних послуг, мати можливість створення спеціалізованих послуг для певної цільової групи та можливість швидкого реагування на її запит.

Ризики взаємодії між державними органами влади, як замовника соціальних послуг, та надавачами цих послуг полягають у тому, що дуже часто інтереси соціально орієнтованих некомерційних організацій та приватних комерційних організацій не збігаються з очікуваннями органів виконавчої влади та громадян, а саме: інтерес органів виконавчої влади – це багато якісної роботи з мінімальними витратами; громадяни не довіряють і не готові платити соціально орієнтованим некомерційним організаціям та приватним комерційним організаціям навіть не ринкову ціну.

Аналіз наукових джерел присвячених дослідженню ринку соціальних послуг таких науковців, як К.П. Коваль, К.В. Дубич, М.Г. Кучер, М.О. Бук дає можливість надати характеристику наявного стану ринку соціальних послуг в Україні. Він характеризується наступними засадами: уразливість клієнта і невідчутність соціальних послуг; одночасність процесів виробництва і споживання послуг; неможливість для клієнта оцінити і порівняти «конкуруючі пропозиції»; обмануті надії клієнта через неможливість оцінити послугу до моменту її отримання; наявність гарантій на послуги є кращою за якість цієї послуги; підозрілість клієнта априорі.

Як відомо, будь який бізнес, зокрема і соціальний вимушений працювати в умовах ризиків і невизначеності, що негативно впливає на нього. Не виключенням є і соціально

орієнтовані некомерційні організації та приватні комерційні організації, котрі виходять на ринок соціальних послуг. Вони можуть стикнутися особливими ризиками, щодо нестачі фінансового забезпечення, пов'язаного зі специфікою бюджетного фінансування; затримка або не отримання державного (регіонального) замовлення, яке б забезпечило рентабельність установи; обов'язок забезпечити надання послуги в будь-який момент часу.

Варто проаналізувати і вірогідні ризики, які можуть мати негативний вплив на діяльність учасників ринку послуг в соціальній сфері, такі як: завищені вимоги, що застосовуються до учасників ринку; невміння виділити і грамотно оформити соціальну послугу (стандартизація); відсутність навичок підприємницької діяльності, позапроектної стійкості; мала продуктивність, неможливість тиражування; дуже специфічна послуга або цільова група; послуга затребувана, але не купується (споживач неплатоспроможний, оскільки не закупаються); відсутність досвіду роботи у сфері державного та регіонального замовлення; ризик втрати соціальної спрямованості діяльності; неможливість включення фахівців соціальної сфери та психологів до програм підвищення кваліфікації; адміністративні бар'єри.

На нашу думку слід більш детально розглянути такий ризик, як адміністративний бар'єр.

Адміністративний бар'єр, це перешкода організації до здійснення діяльності, що створюється нормативними та розпорядчими документами, діями (бездіяльністю) органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Адміністративні бар'єри можуть виникати в галузі соціальної сфери, в діяльності учасників ринку соціальних послуг а також під час здійснення некомерційної діяльності, а саме: для всіх недержавних постачальників у зв'язку з дозвільними правилами, ведення, контролю та звітності діяльності учасника ринку в цій якості; в галузі соціальної сфери, пов'язаній з неефективним або збитковим регулюванням для всіх господарюючих суб'єктів; для діяльності некомерційних організацій (реєстрація, внесення змін в статут, облік та звітність, перевірки і т.д.); неурегульованість або неякісна реалізація заходів міжвідомчої діяльності щодо забезпечення доступу СО НКО та ПКО до надання послуг в соціальній сфері.

Основними ознаками існування адміністративних бар'єрів, на усунення яких учасники ринку соціальних послуг несуть додаткові трансакційні витрати, є: нестача інформації та не зрозумілість і непрозорість правил; правила, що часто змінюються; наявність закритого переліку вимог; брак місця (наприклад, неможливість дистанційної взаємодії); наявність розмірковувань чиновника; бар'єри міжвідомчої взаємодії; поганий адміністративний процес; невиконання функцій відомством і перенесення витрат на отримувача послуги; надмірність вимог та складність процедур; примус до хабаря; відсутність доступної інфраструктури.

Закупівля замовником соціальних послуг на ринку може здійснюватися двома шляхами: споживач на основі ваучеру, користуючись Державним реєстром надавачів соціальних послуг, самостійно обирає виробника цих послуг або органи виконавчої влади здійснюють конкурсний відбір постачальників послуг. І в тому і в іншому випадку до постачальників соціальних послуг мають бути застосовані чіткі і зрозумілі правила, які гуртуються на показниках обсягу, якості (стандарту) надання соціальних послуг та граничних відхилень, а також способів виконання замовлення та категорії споживачів послуг. Цей Порядок формується органами влади з урахуванням загальних вимог, встановлених Урядом України.

За виконанням замовлення постачальником соціальних послуг обов'язково має здійснюватися громадський контроль, або незалежний моніторинг та оцінка з метою контролю за якістю наданих послуг, дотримання умов договору та з метою надання інформації отримувачам послуг.

Список використаних джерел:

Бук, М. О.(2021). Ведення випадку як технологія надання соціальних послуг. *Сучасний стан забезпечення трудових прав і прав у сфері соціального забезпечення та перспективи його поліпшення* : матеріали ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції. Харків, 4 червня 2021. Харків : ХНУВС, 246-248. URL: <https://www.google.com/search>

- Дубич, К.В. (2015). *Механізми державного управління системою надання соціальних послуг*. (дисертація доктора наук). Національна академія державного управління при президентіві України. Київ. URL: http://www.enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11777/Dubych_dysertatsia.pdf;jsessionid=B845578162FC45952348B8DEB4DF5213?sequence=1
- Коваль, К.П. (2021). *Механізми удосконалення надання соціальних послуг на основі європейських стандартів соціального захисту населення*. (дисертація доктора філософії). Національний університет «Чернігівська політехніка». Чернігів. URL: <http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle>
- Міністерство соціальної політики України. (2023). Нормативно-правова база. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/?t=6&from=&till=&g=171&cat=0&dn=&words=#tagpanel>
- Thebus inessre search company (2023). Global Social Services Market Report. URL: <https://www.thebusinessresearchcompany.com/report/social-services-global-market-report>

References:

- Buk, M. O. (2021). Vedennia wypadku yak tekhnolohiia nadannia sotsialnykh posluh. *Suchasnyi stan zabezpechennia trudovykh prav i prav u sferi sotsialnoho zabezpechennia ta perspektyvy yoho polipshennia : materialy IX Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Kharkiv, 4 chervnia 2021. Kharkiv : KhNUVS, 246-248. URL: <https://www.google.com/search> [In Ukrainian]
- Dubych, K.V. (2015). Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia systemoiu nadannia sotsialnykh posluh. (dysertatsiia doktora nauk). Natsionalna akademiia derzhavnoho upravlinnia pry prezydentovi Ukrainy. Kyiv. URL: http://www.enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11777/Dubych_dysertatsia.pdf;jsessionid=B845578162FC45952348B8DEB4DF5213?sequence=1 [In Ukrainian]
- Koval, K.P. (2021). Mekhanizmy udoskonalennia nadannia sotsialnykh posluh na osnovi yevropeyskykh standartiv sotsialnoho zakhystu naselennia. (dysertatsiia doktora filosofii). Natsionalnyi universytet «Chernihivska politekhnika». Chernihiv. URL: <http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle> [In Ukrainian]
- Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy. (2023). Normatyvno-pravova baza. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/?t=6&from=&till=&g=171&cat=0&dn=&words=#tagpanel> [In Ukrainian]
- Thebus inessre search company (2023). Global Social Services Market Report. URL: <https://www.thebusinessresearchcompany.com/report/social-services-global-market-report> [In Ukrainian]

Шаповалова Т.

Національний університет «Львівська політехніка»

СУЧАСНИЙ РИНОК СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Tatiana Shapovalova – PhD in Economics, Associate Professor, Department of Sociology and Social Work, tetiana.v.shapovalova@lpnu.ua

Shestakova K.Scientific supervisor: **Shapovalova T.**, associate professor
Lviv Polytechnic National University

EU STRUCTURAL FUNDS AND SUPPORT FOR THE IMPLEMENTATION OF SOCIAL PROJECTS: THE POLISH EXAMPLE

Background: EU structural funds play an important role in the process of managing projects aimed at solving social problems. After joining the EU, Poland was able to use structural funds to modernize the social and economic sphere and change the paradigm of development of local communities. Ukraine has a chance to become a member of the European Union. This will give Ukraine the opportunity to use the support of European donors for the purpose of post-war reconstruction and to reform the system of social assistance.

Purpose: Determine the main directions of using EU structural funds and the role of project management in obtaining and using structural funds.

Methods: Statistical data from official sources of Poland and the European Commission were used for the analysis. The findings are relevant to the management of the social sphere, human resource management, and change management in organizations.

Results: EU structural funds are an important tool of economic and social policy. Project management is an integral part of the process of receiving and using financial support from structural funds. There are three groups of the beneficiaries, state institutions of the social sphere, private enterprises, and non-governmental organizations.

Conclusion: The project manager must always be well prepared for this activity. He must also understand the specifics of the cohesion policy of the European Union. Polish experience in these matters can help Ukraine on the way to reforming the sphere of social protection.

Keywords: project management, the European Structural Funds, European Union, local community, social policy.

Структурні фонди Європейського Союзу відіграють важливу роль у процесі управління проєктами, що спрямовані на розв'язання соціальних проблем. Соціально-економічна політика ЄС орієнтується, перш за все, на вирівнювання економічного та соціального розвитку країн ЄС, модернізацію та реструктуризацію підприємств усіх форм власності та, відповідно, підвищення рівня добробуту мешканців держав Євросоюзу. У цьому контексті важливим є приклад Польської республіки. Після вступу до ЄС Польща змогла використати допомогу структурних фондів з метою модернізації соціально-економічної сфери та зміни парадигми розвитку місцевих громад.

Україна має шанс стати членом Європейського Союзу. Це надасть українській державі можливість використати підтримку європейських донорів з метою повоєнної відбудови. Окрім того, Україні доведеться реформувати вже існуючу систему надання соціальної допомоги та привести її у відповідність до базових стандартів, які панують в ЄС. Досвід Польщі дає зрозуміти, що засоби, які пропонують структурні фонди ЄС, можуть стати одними з найважливіших інструментів соціальної інтеграції українського суспільства. При цьому важливо розуміти, що процес отримання та використання коштів з фондів ЄС відбувається за допомогою проєктної діяльності, яка сьогодні перетворилась на невід'ємну частину управління соціальною сферою у Польщі.

Відтак важливо *визначити* основні напрямки використання структурних фондів ЄС і показати роль проєктного менеджменту в отриманні та використанні коштів структурних фондів. Слід враховувати, що аналіз цих напрямків передбачає використання широкого спектру *методів* збору та аналізу інформації. У першу чергу йдеться про вторинний аналіз статистичних даних з офіційних джерел Польщі та Європейської Комісії. В сукупності отримані дані дозволяють зробити висновки, які методологічно пов'язані із стратегічним

менеджментом організацій соціальної сфери, управлінням людськими ресурсами та управлінням змінами в організаціях.

Структурні Фонди ЄС сягають корінням Римського договору, в одній із статей якого зазначена ідея соціального та економічного згуртування країн, які приєдналися до договору (Treaty establishing the European Economic Community). У процесі реформування та розширення Європейського Союзу, а також після підписання Ліссабонського трактату, політика згуртування вийшла на новий рівень. Внаслідок цього були сформовані спеціальні європейські структурні та інвестиційні фонди, *The European Structural and Investment Funds*. В різні періоди могли незначно міняти назви фондів, проте в цілому вони незмінні. Це, зокрема, Європейський фонд регіонального розвитку, Європейський соціальний фонд, Фонд згуртованості, Європейський сільськогосподарський фонд сільського розвитку, Європейський морський фонд (Małuszyńska E., Mazur G. Unia Europejska 2014+).

Польща вступила до ЄС 1 червня 2004 р. Відтоді і до 2020 р. в країні було реалізовано 298313 проєктів, які повністю або частково профінансовані з означених фондів (Mapa dotacji Unii Europejskiej. Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej). Парадоксальним чином, у рамках кожного фонду фінансуються проєкти, що охоплюють соціальну сферу. В якості прикладу можна навести тематику і джерело фінансування реалізованих та запланованих проєктів у м. Катовіце (Projekty MOPS realizowane z funduszy europejskich). 1) Проєкт «*Ми це зможемо! Програма професійної та соціальної активізації у м. Катовіце*», реалізований в рамках Регіональної операційної програми Силезького воєводства на 2014-2020 рр., співфінансований Європейським соціальним фондом. Виконавцем проєкту є катовицький міський центр соціальної допомоги; 2) Грант на покращення цифровізації та безпеки «*Цифрова громада*», розрахований на 2022-2023 роки. Проєкт фінансується Європейським фондом регіонального розвитку. Заплановано навчання у сфері кібербезпеки для 450 співробітників міських шкіл та придбання комп'ютерного обладнання (зокрема, пристрій для збору та обробки даних, отриманих з інших пристроїв та засобів, ноутбуки з додатковим обладнанням, інтерактивні сенсорні екрани).

Станом на 2017 р. працівники 87,50% територіальних громад та закладів соціальної сфери Польщі пройшли навчання з управління проєктами, 18,75% громад користувались пропозиціями зовнішніх компаній, які допомагають у підготовці проєктних заявок (Szara K., Majka A., Korzyści z wykorzystania, с. 390). Аналіз проєктів, реалізованих у 43 громадах Підкарпатського регіону Польщі), засвідчив, що громади реалізували проєкти, які, на думку респондентів, покращили їх доступ до освіти, культури та вплинули на привабливість та тривалість дозвілля. Оцінка показує, що отримані кошти також сприяли збільшенню доходів жителів громади, а також розвитку підприємництва. Респонденти усвідомлювали, що ефективне використання допомоги ЄС проявляється у сталому місцевому розвитку і пов'язане з додатковою діяльністю у сфері отримання коштів (Szara K., Majka A., Korzyści z wykorzystania, с. 393-394).

Як показала практика, реалізація подібних ініціатив залежить від якості управління проєктом. Уміння керівника проєкту – один з найвагоміших чинників успішної реалізації ініціативи, яка фінансується з коштів ЄС (Januszkiewicz A., Kowalska M. Kompetencje kierowników projektów unijnych, с. 84). Опитування 107 керівників проєктів, що були реалізовані у 2004-2006 та 2007-2013 рр. показало, що 98,7% отримали додаткові знання і навички у рамках різноманітних курсів та тренінгів. Між іншим, йшлося про управління проєктами, пошуки коштів з джерел ЄС, управління персоналом та командою, техніки комунікації, перемовини, маркетинг, коучинг, менторинг (Januszkiewicz A., Kowalska M. Kompetencje kierowników projektów unijnych, с. 88). Учасники опитування підкреслювали, що серед усіх необхідних навичок найскладнішими виявились мотивування працівників та уміння вести перемовини.

Підсумовуючи, підкреслимо: *по-перше*, структурні фонди ЄС – важливий інструмент економічної та соціальної політики. Проєктний менеджмент – невід'ємна складова у процесі отримання та використання коштів структурних фондів. *По-друге*, бенефіціарами

фінансування можуть бути як державні установи соціальної сфери, так і приватні підприємства та позаурядові організації. Проте у будь-якому випадку керівництво проєктом вимагає умінь та навичок, а також розуміння специфіки політики згуртованості Європейського Союзу. Польський досвід у цих питаннях може допомогти Україні на шляху реформації сфери соціального захисту.

Список використаних джерел

- Treaty establishing the European Economic Community (1957). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11957E/TXT>
- Małuszyńska E., Mazur G. (2015). Unia Europejska 2014+. Warszawa.
- Mapa dotacji Unii Europejskiej. Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej (2023). <https://mapadotacji.gov.pl/>
- Szara K., Majka A. (2017). Korzyści z wykorzystania funduszy unijnych w gminach Podkarpacia. W: Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy, nr 49. <https://www.ur.edu.pl/files/ur/import/Import/2017/4/tekst29-Szara.pdf>
- Januszkiewicz A., Kowalska M. (2015). Kompetencje kierowników projektów unijnych. W: Zeszyty naukowe Politechniki Łódzkiej. Nr 1196 Organizacja i zarządzanie. Z. 59. http://repozytorium.p.lodz.pl/bitstream/handle/11652/996/Kompet_kierow_projek_Januszki_ewicz_2015.pdf?sequence=1
- Projekty MOPS realizowane z funduszy europejskich. Miejski ośrodek pomocy społecznej w Katowicach. (2023). <https://www.mops.katowice.pl/node/177>

References

- Treaty establishing the European Economic Community (1957). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11957E/TXT>
- Małuszyńska E., Mazur G. (2015). European Union 2014+. Warszawa.
- Map of European Union subsidies. Ministry of Development Funds and Regional Policy (2023). <https://mapadotacji.gov.pl/>
- Szara K., Majka A. (2017). Benefits from the use of EU funds in the communes of Podkarpacie. In: Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy, nr 49. <https://www.ur.edu.pl/files/ur/import/Import/2017/4/tekst29-Szara.pdf>
- Januszkiewicz A., Kowalska M. (2015). Competences of EU project managers. W: Zeszyty naukowe Politechniki Łódzkiej. Nr 1196. Organizacja i zarządzanie. Z. 59. http://repozytorium.p.lodz.pl/bitstream/handle/11652/996/Kompet_kierow_projek_Januszki_ewicz_2015.pdf?sequence=1
- MOPS projects implemented with European funds. Municipal Social Welfare Center in Katowice. (2023). <https://www.mops.katowice.pl/node/177>

Шестакова К.

Наук. керівник: **Шаповалова Т.**, к. екон. наук, доцент
Національний університет «Львівська політехніка»

СТРУКТУРНІ ФОНДИ ЄС ТА ПІДТРИМКА РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЄКТІВ: ПОЛЬСЬКИЙ ПРИКЛАД

Kateryna Shestakova – student of the Sociology and Social Work Department of Lviv Polytechnic National University, Kateryna.Shestakova.mSZUUz.2022@lpnu.ua

Venher V.

Scientific supervisor: **Shapovalova T.**, associate professor
Lviv Polytechnic National University

FEATURES OF THE STATE POLICY IN THE FIELD OF SOCIAL SECURITY FOR ORPHANS AND CHILDREN DEPRIVED OF PARENTAL CARE

Background. Unfortunately, according to the Ministry of Social Policy, as of 2022, there were almost 70,000 orphans and children deprived of parental care in Ukraine, and about 10,000 children become orphans every year. Knowing that we are now living in a difficult time, a time of war, we understand that the number of orphans and children deprived of parental care will increase even more, so the state must provide every child with the necessary protection and care that is necessary for their well-being, taking into account her guardians or other persons responsible to her by law, and to this end take all appropriate measures to give the child the opportunity to develop comprehensively and adapt to life in society.

Purpose: determine the specifics of providing state social assistance to orphans and children deprived of parental care.

Methods: method of analysis, synthesis, comparative method and generalization, analysis of documents.

Results: Depending on the form of state social assistance provided to orphans and children deprived of parental care, they can be divided into:

1) state social assistance provided in cash (full state support, scholarship, special scholarships, assistance for orphans and children deprived of parental care, reimbursement of daily expenses during vacations, one-time monetary assistance for graduates, etc.);

2) state social benefits provided in kind (housing, etc.).

3) Social patronage and social support as the main forms of social assistance to orphans and children deprived of parental care.

Conclusion: state social assistance for children is awarded in monetary form to foster parents for each foster child and to adoptive parents for each adopted child, and in accordance with the legislation, the amount of state social assistance for an orphan child or a child deprived of parental care is 2.5 subsistence minimums for children of the appropriate age, for children with disabilities - 3.5 subsistence minimums.

Keywords: an orphan child; children deprived of parental care; social patronage; social support.

Здавна у нашій країні побутує вислів: «Діти – наше майбутнє». Мабуть, нікого не треба переконувати в тому, що майбутнє нашої країни залежить від того, якими підрастають сьогодні її найменші громадяни. Добре, коли дитина зростає в сім'ї, яка створює всі умови для її всебічного розвитку. Однак існують ситуації, коли діти з різноманітних причин лишаяться без батьківського піклування, тоді держава бере на себе зобов'язання утримувати та виховувати таких дітей. На жаль, в Україні, за даними Міністерства соціальної політики, станом на 2021 рік було майже 70 тисяч дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а щороку сиротіє близько 10 тисяч дітей. Знаючи, що ми зараз проживаємо нелегкий час, час війни, ми розуміємо, що таких дітей стане ще в рази більше, тому держава повинна забезпечити кожній дитині такий захист і піклування, які потрібні для її блага.

Дитина-сирота – це дитина, в якій померли чи загинули батьки; а діти, позбавлені батьківського піклування, - це діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами Національної поліції,... (Закон України, № 2342-IV).

В Україні система соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування розроблена та представлена таким чином:

1. Система соціального страхування: мінімальне матеріальне забезпечення витрат на харчування, взуття та одяг; житлове забезпечення; забезпечення гарантованого першого робочого місця; разова мінімальна державна фінансова допомога при закінченні дітьми закладу опіки; мінімальне щомісячне утримання дітей за умови навчання їх у вищих навчальних закладах.
2. Універсальні моделі соціальної допомоги: мінімальне медичне обслуговування; пільгові умови при вступі до професійно-технічних вищих навчальних закладів.
3. Система адресних соціальних допомог: забезпечення дітей іграшками, що сприяють розвитку, спортивним інвентарем, газетами і журналами пізнавального та виховного спрямування; мінімальне грошове забезпечення батьків-вихователів, прийомних батьків.
4. Пільги як переважне право. (Карп'як, 2018)

У разі, якщо дитина залишилась сиротою або позбавлена батьківського піклування, вона має право, відповідно до законодавства, бути насамперед усиновлена або влаштована під опіку, піклування, у прийомну сім'ю або дитячий будинок сімейного типу. Саме ці форми влаштування дитини є сімейними, тобто дають змогу дитині виховуватись і зростати в сім'ї. До закладу для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (медичні, навчальні, виховні та інші заклади та установи, в яких проживають діти – сироти і діти, позбавлені батьківського піклування) дитина може бути влаштована тільки у разі, якщо було вичерпано всі можливості для її влаштування в сім'ю.

Державна соціальна допомога на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні призначається і виплачується щомісяця в грошовій формі батькам-вихователям на кожну дитину-вихованця і прийомним батькам на кожну прийомну дитину. Відповідно до Закону України № 1751-2001-п, розмір державної соціальної допомоги становить 2,5 прожиткового мінімуму для дітей відповідного віку, для дітей з інвалідністю - 3,5 прожиткового мінімуму для дітей відповідного віку. Для осіб з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, віком від 18 до 23 років, які навчаються у закладах загальної середньої освіти, за денною формою навчання у закладах професійної, фахової передвищої та вищої освіти, до закінчення відповідних закладів освіти розмір державної соціальної допомоги становить 2,5 прожиткового мінімуму для працездатної особи, для осіб з інвалідністю - 3,5 прожиткового мінімуму для працездатної особи. (Постанова Кабінету Міністрів України, № 1751-2001-п,) Розмір одноразової допомоги дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування, після досягнення 18-річного віку щороку встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Розглядаючи нормативно-правове забезпечення сирітства в Україні, потрібно виділити такі основні допомоги:

- 1) право на повне державне забезпечення в навчальних закладах мають діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, віком до вісімнадцяти років та особи з числа даної категорії дітей при продовженні навчання до 23 років або до закінчення відповідних навчальних закладів,
- 2) особам із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які навчаються, крім повного державного забезпечення виплачується стипендія в розмірі, який на 50% перевищує розмір стипендії у відповідному навчальному закладі, а також виплачується 100% заробітної плати, яка нарахована в період виробничого навчання та виробничої практики,
- 3) особам із числа даної категорії дітей, які навчаються, до завершення навчання виплачується щорічна допомога для придбання навчальної літератури в розмірі трьох місячних стипендій,
- 4) випускники навчальних закладів із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, забезпечуються за рахунок навчального закладу або відповідної установи у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, одягом і взуттям, а також одноразовою грошовою допомогою в розмірі не менше шести прожиткових мінімумів для осіб відповідного віку. (Зіньковська, 2021)

Головною формою соціальної допомоги дітям-сиротам та дітям, позбавлених батьківського піклування, є соціальний патронаж – система заходів щодо підтримки умов,

необхідних для забезпечення життєдіяльності даної категорії дітей, з метою подолання життєвих труднощів, підвищення їх соціального статусу.

Також, важливу роль у соціальній допомозі таким дітям виконує соціальний супровід – це діяльність соціальних працівників, спрямована на створення потрібних соціально-психологічних умов для розвитку прийомних дітей та дітей-вихованців у прийомних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу.

В Україні існують різні форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: державні заклади або середовище, яке максимально наближене до сімейного. За умови втрати дитиною батьківського піклування відповідний орган опіки та піклування вживає вичерпних заходів щодо надання дитині статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, і забезпечує її влаштування в сім'ї громадян України – на усиновлення, під опіку або піклування, у прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу. Адже державна політика щодо дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування спрямована на забезпечення права дитини зростати в сімейному оточенні.

У висновку потрібно сказати, що держава намагається створити умови для підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, проте жодна з форм виховання таких дітей, а також жодна допомога не замінить дитині сімейного тепла, затишку і розвитку, тому державна політика має зосередитись на усуненні причини соціального сирітства: стабілізації економічної та політичної ситуації в країні, підтримки нових сімей та покращення сімейного благополуччя та допомогти їм.

Список використаних джерел:

- Зінковська, А. (2021). Особливості державної політики в сфері влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.
- Карп'як, К.В.(2018). Гарантії захисту прав і свобод дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.
- Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (2005).
- Постанова Кабінету Міністрів України № 1751. (2001). Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми.

References

- Zinkovska, A. (2021). Osoblyvosti derzhavnoi polityky v sferi vlashtuvannia ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia. [In Ukrainian]
- Karpiak, K.V.(2018). Harantii zakhystu prav i svobod ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia. [In Ukrainian]
- Zakon Ukrainy «Pro zabezpechennia orhanizatsiino-pravovykh umov sotsialnoho zakhystu ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia» (2005). [In Ukrainian]
- Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy # 1751. (2001). Pro zatverdzhennia Poriadku pryznachennia i vyplaty derzhavnoi dopomohy simiam z ditmy. [In Ukrainian]

Венгер В.

Наук. керівник: **Шаповалова Т.**, к. екон. наук, доцент
Національний університет «Львівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Viktoriia Venher – Student, Department of Sociology and Social Work,
viktoriia.venher.sz.2019@lpnu.ua

PENSION PROVISION: DOMESTIC AND WORLD PRACTICES

Background: Pension provision of citizens of Ukraine currently remains one of the most important problems of the socio-economic development of the state. The existing system of pension insurance does not adequately fulfill its main task, since the size of pensions mostly does not provide an opportunity to maintain a minimum standard of living.

Purpose: To investigate the features of pension provision for persons who have reached retirement age in Ukraine and world experience.

Methods: A method of analysis, evaluation, comparison and generalization.

Results: After analyzing the state of the pension system, it can be considered a crisis, because the pension does not protect pensioners from poverty, the system is also socially unfair, the Pension Fund receives significant subsidies from the budget in order to be able to pay pensions to the elderly.

Conclusion: It can be concluded that the state of pension provision in Ukraine today is quite low. The pension system needs to be reformed, namely, the introduction of reforms in the solidarity system, the creation of an accumulation system and the development of voluntary pension provision, because reducing the level of pension payments cannot be a real alternative, as it will lead to an increase in poverty among elderly citizens. Therefore, the reforms should be aimed at reducing the inflow of new pensioners and increasing the number of people paying pension contributions.

Keywords: retirement age, pension system, pension system reform, joint pension system.

Соціальний захист громадян є однією з найважливіших функцій держави. Рівень соціального захисту, а в першу чергу – рівень їх пенсійного забезпечення залежить від стану економіки та державного регулювання соціальних процесів, що здійснюється через систему соціального страхування. Головна мета пенсійного страхування полягає у забезпеченні необхідних умов для життєдіяльності громадян, які досягли пенсійного віку. Так як в Україні спостерігається високий рівень старіння населення, що призводить до збільшення кількості людей, які будуть претендувати на пенсію, то питання пенсійного забезпечення стає все більш актуальним.

Пенсійна система України формується з трьох рівнів пенсійного забезпечення. Перший рівень – солідарна система (Пенсійний фонд України). На даний момент солідарна система пенсійного страхування України перебуває в умовах трансформації економіки і потребує суттєвого реформування. Все це внаслідок значних проблем, які виникли через кризові явища в економіці та недосконалість законодавчого регулювання пенсійного забезпечення, що призвело до втрати можливості повноцінно запровадити державне пенсійне страхування та гарантувати гідний рівень життя громадян (Ткаченко, 2018).

Відтак, другий рівень – обов'язкова накопичувальна система. Цей рівень пенсійної системи передбачає обов'язкові накопичувальні внески всіх працюючих громадян, наразі цей рівень не запроваджений. Ідея запуску 2-го рівня пенсійної системи в тому, щоб людина, працюючи, у майбутньому мала змогу забезпечити себе пенсією і щоб цього їй вистачало для гідного життя. При цьому солідарна система, яка сьогодні працює за принципом «працюючий платить за пенсіонера», залишиться, але не завжди буде єдиним чи головним джерелом існування для пенсіонерів. Запровадження другого рівня дасть змогу не залежати від держави та законів, забезпечити персоніфікацію і індивідуалізацію накопичених коштів, забезпечити диференціацію розмірів пенсій залежно від накопичень людини, підвищити ефективність управління пенсійної системи шляхом передачі функції управління пенсійними активами недержавним компаніям (Хруняк, 2020).

Третій рівень – система добровільного недержавного пенсійного забезпечення. Система недержавного Пенсійного забезпечення впроваджується в нашій країні не надто успішно. Роботодавці на даний момент не прагнуть відраховувати кошти до цих фондів через

відсутність, перш за все, інформації щодо їх діяльності. Основна ж маса громадян не поінформована, а службовці, які безпосередньо піднімають ці питання на підприємстві, поки недостатньо підготовлені в цьому напрямку. Розробка своїх пенсійних програм і створення власних недержавних пенсійних фондів підприємства допоможуть подолати досить високий рівень недовіри до недержавних фінансових структур.

На даний момент солідарна система пенсійного страхування України функціонує сповна та намагається забезпечувати розмір пенсій, який б надавав можливість підтримувати мінімальний рівень життєдіяльності. Проте на діючу систему пенсійного забезпечення несуть вплив проблеми соціального характеру, а саме те, що діюча солідарна система пенсійного забезпечення є соціально несправедливою – у першу чергу і найбільшою мірою стосовно найбідніших верств населення (Леваєва & Кучеренко, 2018).

Крім того, через погіршення демографічної ситуації: низькі показники народжуваності, старіння нації, тривалість життя, що є дуже на низькому рівні і не відповідає світовому стандарту. Останні роки можна активно спостерігати значне навантаження на працюючу частину населення і бюджет країни. Співвідношення платників внесків і пенсіонерів виглядає так: на 100 платників внесків припадає 95 пенсіонерів (можна вважати, що один працюючий утримує 1,05 пенсіонера).

Станом на 01.01.2023 року загальна чисельність пенсіонерів склала 10,7 осіб, від загальної кількості пенсіонерів (74,06%) отримують пенсії за віком. За даними 2023 року мінімальна пенсія становить 2093 гривні, середній розмір пенсії – 4622 гривні та максимальний розмір дорівнює десятиєм прожитковим мінімумам – 20 930 гривень. Розмір пенсій, які отримують Українці: менше 2000 тис. – 0,6%; від 2 001 до 3 000 грн – 38,4%; від 3 001 до 4 000 грн – 23,5%; від 4 001 до 5 000 грн – 11,4%; від 5 001 до 10 000 грн – 19,1%; понад 10 000 – 6,9%. Якщо не впроваджувати ніякі реформи, то стан пенсійного забезпечення буде лише погіршуватися, за прогнозами можемо спостерігати, яка кількість пенсіонерів буде отримувати мінімальну пенсію: у 2025 р. – 33,9%; у 2030 р. – 39,7%; у 2040 р. – 49,7%; у 2050 р. – 53,4%.

Також, в пенсійній системі України існують проблеми, які ускладнюють процес її модернізації. Серед цих проблем можна виділити недосконалість старої пенсійної системи, відсутність правового поліпшення в сфері додаткового пенсійного забезпечення (Шалієвська, 2020). Також, розмір пенсій значно варіюється в залежності від стажу роботи та розміру заробітної плати. Високе податкове навантаження на працівників та роботодавців, високі пенсійні внески при низьких пенсійних виплатах і недостатні обсяги страхових внесків для пенсійного забезпечення також складають складність в системі.

Розвиток пенсійного забезпечення є актуальним питанням у кожній країні. Слід зазначити що в ряді країн ЄС проводять значну кількість реформ, що зводяться до різноманітних комбінацій: зниження розмірів окремих видів пенсій, поступового підвищення пенсійного віку та страхових внесків, стимулювання створення приватних пенсійних фондів, обмеження передчасного виходу на пенсію (Кобилянська, 2021).

Проаналізувавши пенсійне забезпечення за віком у країнах СНД та Прибалтики можна констатувати, що в кожній державі є свої базові умови, необхідні для отримання особою пенсії за віком на загальних підставах (вік, стаж, періоди, що зараховуються до стажу роботи), її структура, порядок призначення. У багатьох країнах пенсія за віком структурно складається з декількох частин. У першій частині закріплений фіксований розмір пенсії за віком, який встановлюється на рівні прожиткового мінімуму і в обов'язковому порядку забезпечується державою. Друга частина залежить від суми коштів, які знаходяться на індивідуальному особовому рахунку шляхом сплати страхових внесків (Пархоменко-Куцевіл, 2023).

У країнах ЄС державна пенсійна система включає в себе загальні або універсальні пенсії. Вони призначаються органами загальнообов'язкового державного страхування. Більшість країн виплачує всім пенсіонерам пенсії, незалежно від того скільки часу вони проживають на території даної країни. Головною умовою для виходу на пенсію в Данії є пенсійний вік, який становить 65 років, але протягом 2024-2027 років він буде збільшений до 67 років. Державна пенсія призначається в повному обсязі за умови проживання в даній країні не менше 40 років та досягненні пенсійного віку. Мінімальна пенсія у Данії станом на 2023 рік становить 13,5

тисяч крон, що дорівнює 62 775 гривень. Як бачимо, цей розмір майже в 30 раз перебільшує розмір мінімальної пенсії в Україні.

Вважається, що пенсійна система США є однією з найдосконаліших у світі. У цій країні діють державна та недержавна пенсійні системи. Ця система не є досконалою, але розміри пенсій вищі, ніж у середньому в європейських країнах. Враховуючи функціонування змішаних систем, американці мають можливість отримувати три пенсійні виплати одночасно. У солідарній системі пенсіонери отримують не власні кошти, а кошти з податків працюючих платників (Дяконова & Пахненко, 2019). Право на пенсію виникає у громадян з 65,5 років незалежно від статі та за умови наявності страхового стажу не менше 10 років. У США мінімальна пенсія у 2023 році становить 733 долари (приблизно 27 854 грн.), що у 13 раз більше ніж в Україні.

Особливим є пенсійне забезпечення у Швеції, що передбачає комбіноване пенсійне забезпечення двох рівнів: універсальну народну пенсію; додаткову пенсію (трудова), пов'язану із заробітком. Також є створені квазі-обов'язкові професійні схеми (рахунки), які охоплюють близько 90 % всіх робітників. Кошти на дані рахунки індексуються в залежності від динаміки номінальної заробітної плати. Особливістю даної системи є квазі-накопичувальні рахунки, тобто пенсійні внески враховуються на персональних накопичувальних рахунках і встановлюються на тривалий термін (Прокопенко & Міщенко, 2018). Умовні рахунки щорічно збільшуються за рахунок розподілу залишків пенсій померлих осіб того ж віку. Пенсійний вік для жінок – 62 роки, для чоловіків – 65 років. Трудові пенсії та надбавка до пенсії призначаються після досягнення 61 року. Розмір пенсійних виплат залежить від суми внесків на рахунки та від очікуваної тривалості життя в пенсійному віці. Станом на 2021 рік мінімальна пенсія у Швеції становила 1334 шведських крон (4 522 грн.).

Зазначимо, що майже у всіх країнах обов'язковим правилом виходу на пенсію є наявність страхового стажу та встановлений пенсійний вік. Бачимо, що мінімальний розмір пенсії у Данії та США дуже високий порівняно з Україною, тому функціонування багаторівневої пенсійної системи є виправданим. Отже, процес реформування пенсійної системи України має бути послідовним, базуватися на підвищенні рівня відповідальності громадян за своє майбутнє, стимулюванні їх заощаджувати частину зароблених коштів на старість, а головною метою має бути зменшення впливу чинників зовнішнього середовища на пенсійну систему задля забезпечення гідних пенсійних виплат (Горбунова, 2018).

Список використаних джерел

- Горбунова, О. А. (2018). Реформування системи пенсійного забезпечення: зарубіжний досвід та можливості використання в Україні. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки*, (3), 118-125. Retrieved from URL: <http://journal.puet.edu.ua/index.php/nven/article/download/1505/1318>
- Дяконова, І. І., & Пахненко, О. М. (2019). Державне та недержавне пенсійне забезпечення в країнах ЄС: висновки для України. Retrieved from URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/82469/1/Diakonova_pension%20system_per.pdf
- Кобилянська, Ю. Я. (2021). Системи пенсійного забезпечення європейських країн. Retrieved from URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/47841/1/%D0%9A%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D0%BB%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%AE.pdf>
- Леваєва, Л., & Кучеренко, М. А. (2018). Аналіз сучасного стану системи пенсійного забезпечення в Україні. *Економічний вестник університета. Сборник научных трудов ученых и аспирантов*, (36-1), 215-229. Retrieved from URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-suchasnogo-stanu-sistemi-pensii-nogo-zabezpechennya-v-ukrai-ni>
- Пархоменко-Куцевіл, О. (2023). Реформування системи пенсійного забезпечення: європейські практики та досвід для України. *Наукові перспективи*, (1 (31)). Retrieved from URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/download/3544/3564>

- Прокопенко, В. Ю., & Міщенко, В. С. (2018). Пенсійне забезпечення: вітчизняна практика та зарубіжний досвід. *Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки*, (4), 418-427. Retrieved from URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vkhnu_ekon_2018_4_41.pdf
- Ткаченко, Н. М. (2018). Пенсійне забезпечення, право на пенсію, розміри, нарахування, пенсійна реформа. Retrieved from URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pensiyne-zabezpechennya-pravo-na-pensiyu-rozmiri-narakhuvannya-pensiy-na-reforma>
- Хруняк, І. М. (2020). Пенсійне забезпечення в Україні. Retrieved from URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/40463/1/%D0%A5%D1%80%D1%83%D0%BD%D1%8F%D0%BA%20%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%20%D0%9C%D0%B8%D1%85%D0%B0%D0%B9%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87%20%D0%A1%D0%97%D0%BC-21.pdf>
- Шалієвська, Л. І. (2020). Пенсійне забезпечення в системі економічної безпеки держави: монографія. Retrieved from URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3685>

References

- Horbunova, O. A. (2018). Reformuvannya systemy pensiinoho zabezpechennia: zarubizhnyi dosvid ta mozhlyvosti vykorystannia v Ukraini. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Serii: Ekonomichni nauky*, (3), 118-125. Retrieved from URL: <http://journal.puet.edu.ua/index.php/nven/article/download/1505/1318> [In Ukrainian]
- Diakonova, I. I., & Pakhnenko, O. M. (2019). Derzhavne ta nederzhavne pensiine zabezpechennia v krainakh YeS: vysnovky dlia Ukrainy. Retrieved from URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/82469/1/Diakonova_pension%20system_paper.pdf [In Ukrainian]
- Kobylianska, Yu. Ya. (2021). Systemy pensiinoho zabezpechennia yevropeiskyykh krain. Retrieved from URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/47841/1/%D0%9A%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D0%BB%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%AE.pdf> [In Ukrainian]
- Levaieva, L., & Kucherenko, M. A. (2018). Analiz suchasnogo stanu systemy pensiinoho zabezpechennia v ukraini. *Ekonomicheskii vestnik universiteta. Sbornik nauchnykh trudov uchenykh i aspirantov*, (36-1), 215-229. Retrieved from URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-suchasnogo-stanu-sistemi-pensii-nogo-zabezpechennya-v-ukrai-ni> [In Ukrainian]
- Parkhomenko-Kutsevil, O. (2023). Reformuvannya systemy pensiinoho zabezpechennia: yevropeiski praktyky ta dosvid dlia Ukrainy. *Naukovi perspektyvy*, (1 (31)). Retrieved from URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/download/3544/3564> [In Ukrainian]
- Prokopenko, V. Yu., & Mishchenko, V. S. (2018). Pensiine zabezpechennia: vitchyzniana praktyka ta zarubizhnyi dosvid. *Visnyk KhNAU. Serii: Ekonomichni nauky*, (4), 418-427. Retrieved from URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vkhnu_ekon_2018_4_41.pdf [In Ukrainian]
- Tkachenko, N. M. (2018). Pensiine zabezpechennia, pravo na pensiiu, rozmiry, narahuvannya, pensiina reforma. Retrieved from URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pensiyne-zabezpechennya-pravo-na-pensiyu-rozmiri-narakhuvannya-pensiy-na-reforma> [In Ukrainian]
- Khruniak, I. M. (2020). Pensiine zabezpechennia v Ukraini. Retrieved from URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/40463/1/%D0%A5%D1%80%D1%83%D0%BD%D1%8F%D0%BA%20%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%20%D0%9C%D0%B8%D1%85%D0%B0%D0%B9%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87%20%D0%A1%D0%97%D0%BC-21.pdf> [In Ukrainian]

Shaliievska, L. I. (2020). Pensiine zabezpechennia v systemi ekonomichnoi bezpeky derzhavy: monohrafiia. Retrieved from URL:<http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3685> [In Ukrainian]

Войцишин Д.

Наук. керівник: **Зеленко Н.**, к. екон. наук

Національний університет «Львівська політехніка»

ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ВІТЧИЗНЯНА ТА СВІТОВІ ПРАКТИКИ

Diana Voitsyshyn – student of the Sociology and Social Work Department of Lviv Polytechnic National University, diana.voitsyshyn.sz.2020@lpnu.ua

Yaremchuk S.

Scientific supervisor: **Shapovalova T.**, associate professor

Lviv Polytechnic National University

CAPITALIZATION OF THE PENSION SYSTEM AS THE MAIN DIRECTION OF PENSION REFORM IN UKRAINE

Background: The economic and demographic crises burdened by the war create a significant social problem that concerns the pension provision of Ukrainian citizens. In addition, it should be taken into account that 40% of the Pension Fund's expenses are covered by transfers from the state budget. The current pension system is not able to provide pensioners with a decent life and therefore needs to be revised and reformed.

Purpose: Study of issues related to the current state, problems and prospects of the development of the pension system in Ukraine.

Methods: The method of analysis, the method of comparing opinions, the method of theoretical and empirical research of statistical data was used.

Results: The pension system in Ukraine consists of three levels, the first and main of which is the joint pension system. Although it does not provide an adequate level of provision for pensioners and generally has problematic prospects. At the same time, the second and third levels - mandatory and voluntary savings systems - can increase pension savings. And this is the path of reforming the pension system followed by most countries of the world. However, there is currently no second level of pension provision in Ukraine. Therefore, the deputies introduced the draft law "On accumulative pension provision", the purpose of which is to transform the pension system of Ukrainian citizens by creating an additional support - a mandatory accumulative system, which will allow citizens to make additional individual pension savings for old age.

Conclusion: Currently in Ukraine, the implementation of the so-called second level of the mandatory accumulated pension system as an additional element of the pension system, with the aim of forming pension savings and increasing the overall replacement ratio of the main indicator of the adequacy of pension payments, is relevant for the restoration of the proper level of pension provision.

Keywords: pension, solidarity pension system, accumulative pension system, reform.

За даними ООН, Україна входить в топ-15 країн світу з найшвидшими темпами скорочення населення. Причому у найближчі десятиріччя скорочення населення відбуватиметься майже виключно за рахунок населення працездатного віку. За умови збереження поточних показників народжуваності, смертності та міграцій, ООН прогнозує зменшення чисельності населення України до 2050 р. на 28%, водночас частка осіб віком 60

років і старше зростає до 32%. Середній варіант прогнозу передбачає поступове підвищення сумарного коефіцієнту народжуваності до 1,8 дитини на 1 жінку у 2050 р. і зростання очікуваної тривалості життя в середньому на 5 років; за таких умов населення скоротиться на 18%, а рівень старіння зростає до 34%. Співвідношення між чисельністю населення пенсійного і працездатного віку зростає майже вдвічі. Демографічні зміни в Україні загалом відповідають глобальним тенденціям, але відбуватимуться більш швидкими темпами порівняно з рештою країн світу (World Population Prospects, 2022).

Низький рівень народжуваності та збільшення тривалості життя матимуть істотні наслідки для публічних фінансів, особливо для пенсійної системи. Нині в Україні менше ніж 13 мільйонів офіційно зайнятих, з яких 2,7 млн осіб пенсійного віку. Виходить так, що ті, хто працює, повинні утримувати понад 11 млн пенсіонерів, 6,3 млн дітей до 14 років, 2,2 учнів та студентів, 1,7 млн безробітних та близько 1 млн непрацюючих людей з інвалідністю. За інших рівних умов, скорочення чисельності населення працездатного віку обумовить зменшення кількості платників єдиного соціально внеску. Водночас видатки на соціальний захист літніх людей, зокрема пенсійні видатки, зростатимуть разом із збільшенням частки людей похилого віку. За прогнозами Пенсійного фонду, через 30 років дві третини українців віком старше 65 років не матиме права на державну пенсію. Крім цього треба зважати, що 40% видатків Пенсійного фонду покриваються коштом трансферу з державного бюджету.

Нинішня пенсійна система не в змозі забезпечити пенсіонерам гідне життя і тому потребує перегляду і реформування. Отже, мета доповіді - дослідження питань, пов'язаних з сучасним станом, проблемами та перспективами розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні. Нині експерти обговорюють багато варіантів, серед яких називають: підвищення пенсійного віку; збільшення ставки внесків до Пенсійного фонду; розвиток капіталізованої (накопичувальної) пенсійної системи і розширення пенсійних фондів та ін. На нашу думку, найоптимальніший варіант – запровадження другого рівня пенсійної системи, тобто накопичувального пенсійного забезпечення. Аргументом цього виступає те, що країни в усьому світі активно проводять реформу пенсійної системи, яка найчастіше передбачає збільшення використання накопичувальних пенсійних програм, якими керує приватний сектор.

Накопичувальні та приватні пенсійні плани накопичили значні активи для фінансування майбутніх пенсійних виплат у всьому світі. Пенсійні активи становили 58,9 трлн доларів США в ОЕСР на кінець 2021 року та 60,6 трлн доларів США з урахуванням звітних юрисдикцій, що не входять до ОЕСР. При цьому пенсійні активи становлять 105% від загального ВВП зони ОЕСР. Це збільшення більш ніж на 7% порівняно з кінцем 2020 року, коли пенсійні активи становили 54,3 трлн доларів США в ОЕСР і 56,3 трлн доларів США в країнах ОЕСР і за її межами. Внески на пенсійні плани зросли в 2021 році, і в середньому за останні два десятиліття. Активи були в основному накопичені в пенсійних фондах, що становить 37,7 трлн доларів США, або 64% активів в ОЕСР і 38,5 трлн доларів США в ОЕСР і за її межами на кінець 2021 року (OECD, 2023).

Система пенсійного забезпечення в Україні згідно законодавства складається з трьох рівнів: 1) солідарна пенсійна система; 2) накопичувальна пенсійна система; 3) система недержавного пенсійного забезпечення. Перший рівень належать до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. За даними Пенсійного фонду України (Платники єдиного соціального внеску та застраховані особи, 2021) станом на жовтень 2021 року кількість застрахованих осіб в обов'язковій солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (далі – солідарна система) складає 12,17 мільйона осіб, з них 9,75 мільйона осіб найманих працівників та 1,35 мільйона осіб фізичних осіб-підприємців, чисельність пенсіонерів складає 10,9 мільйона осіб.

Другий та третій рівні становлять систему накопичувального пенсійного забезпечення. При цьому, другий рівень, а саме обов'язкова накопичувальна система, наразі в Україні відсутня. Розбудова ж третього рівня - системи недержавного пенсійного забезпечення, здійснюється з 2003 р. після набрання чинності Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» (Про недержавне пенсійне забезпечення, 2003). Станом на 30.06.2021 р. у

Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 63 недержавні пенсійні фонди (НПФ). Загальна кількість учасників НПФ – 888,3 тисяч осіб, отримують пенсійні виплати 88,2 тисяч осіб. Загальна вартість активів НПФ 3,712 мільярди гривень. За час функціонування система добровільного накопичувального пенсійного забезпечення НПФ здійснено 1,196 мільярди гривень пенсійних виплат. Сума добровільних внесків у систему добровільного накопичувального пенсійного забезпечення склала 2,496 мільярдів грн, а сума інвестиційного доходу на ці внески за час функціонування системи склала 2,789 мільярдів грн. Тобто недержавні пенсійні фонди за період свого існування закумулювали більше 5 мільярдів грн добровільних пенсійних накопичень за участі в ній понад 950 тисяч громадян України.

Громадяни України можуть бути учасниками одночасно різних рівнів пенсійної системи. Така система «дозволяє розподілити між трьома її складовими ризики пов'язані із змінами в демографічній ситуації (до чого більш чутлива солідарна система) та з коливаннями в економіці і на ринку капіталів (що більше відчувається у накопичувальній системі). Такий розподіл ризиків дозволяє зробити пенсійну систему більш фінансово збалансованою та стійкою, що застраховує працівників від зниження загального рівня доходів після виходу на пенсію і є принципово важливим та вигідним для них» (Андрусенко, 2018: с. 132). Незважаючи на в цілому успішні економічні показники роботи системи добровільного накопичувального пенсійного рівня залучення осіб до добровільних пенсійних програм (7% від працюючого населення) система добровільного накопичувального пенсійного забезпечення недостатня і добровільна система не справляється з основною метою - суттєвого доповнення солідарної розподільчої системи на макроекономічному рівні, та забезпечення гідного рівня життя після виходу на пенсію.

У контексті реалізації пенсійної реформи в Україні народними депутатами від партії «Слуга народу» 17 квітня 2023 р. зареєстрований проект Закону України «Про накопичувальне пенсійне забезпечення» № 9212 (Про накопичувальне пенсійне забезпечення, 2023). Нині він перебуває на етапі розгляду в Комітеті Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів. Прийняття законопроекту має на меті надати громадянам України вже з 1 січня 2023 року можливість формувати обов'язкові особисті пенсійні накопичення, за рахунок яких вони у майбутньому одержать додаткове, до їх пенсій із солідарної системи, джерело пенсійних виплат, що певною мірою покращить їх забезпечення у старості. Законопроектом передбачається встановити обов'язкову участь у системі накопичувального пенсійного забезпечення всіх категорій працюючих осіб до досягнення ними 55 років та обов'язкову сплату роботодавцями пенсійних внесків на користь таких найманих працівників. Так, роботодавці сплачуватимуть 1% у 2023, 1,5 %; у 2024, 2 % у 2025 роках від розміру заробітної плати працівників, а Держава буде співфінансувати такі внески на паритетних засадах за рахунок коштів Державного бюджету України. При цьому, розмір єдиного соціального внеску, який сплачується роботодавцем, залишається незмінним (22%), накопичувальний внесок включається до складу єдиного соціального внеску.

Прийняття законопроекту передбачає витрати Державного бюджету України у перший рік запровадження накопичувальної пенсійної системи за орієнтовними розрахунками в розмірі 30,8 млрд грн, з них 15,4 млрд грн – на компенсацію фондам загальнообов'язкового державного соціального та пенсійного страхування втрат від недонадходжень єдиного соціального внеску, 15,4 млрд грн – на сплату додаткового накопичувального внеску за рахунок коштів державного бюджету на користь учасників системи.

Законопроектом пропонується встановити, що кошти накопичувальної системи є власністю учасників системи у розмірі, накопиченому на їх індивідуальних накопичувальних пенсійних рахунках, а у випадку смерті особи право власності на пенсійні заощадження переходять до її спадкоємців. Ним запропонована комбінована модель функціонування системи накопичувального пенсійного забезпечення, яка передбачає акумулювання внесків в уповноваженому пенсійному фонді, створеному державою, на період до 31.12.2025 року, після чого учасник системи може обрати для себе будь-який авторизований недержавний пенсійний фонд, куди будуть сплачуватись внески на його користь та формуватися пенсійні накопичення.

З усього вищесказаного можна зробити **висновок**, що нині в Україні актуальним для відновлення належного рівня пенсійного забезпечення є впровадження так званого другого рівня пенсійної системи - обов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення, як додаткового елемента пенсійної системи, з метою формування пенсійних накопичень та збільшення сукупного коефіцієнта заміщення - головного індикатора достатності пенсійних виплат. Втім, запровадження другого рівня пенсійної системи не є заміником першого рівня, солідарної системи, яка надалі продовжить бути базовим елементом пенсійної системи. Водночас це дасть можливість громадянам України отримувати після досягнення пенсійного віку додаткові пенсійні виплати за рахунок внесків до накопичувальної пенсійної системи. Також воно поступово приводитиме до підвищення рівня соціального захисту людей пенсійного віку, залучення потужного внутрішнього довгострокового інвестиційного ресурсу, що сприятиме збільшенню інвестицій в національну економіку.

Кроком до реалізації пенсійної реформи є внесення у Верховну Раду України проекту Закону України «Про накопичувальне пенсійне забезпечення» № 9212, мета якого - трансформація системи пенсійного забезпечення громадян України шляхом створення додаткової опори – обов'язкової накопичувальної системи, яка дозволить здійснювати громадянам додаткові індивідуальні пенсійні накопичення на старість. Законопроект спрямований на визначення правових, економічних та організаційних засад загальнообов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення в Україні, які дозволять забезпечити необхідні регулятивні та організаційні умови для запровадження другого рівня системи пенсійного забезпечення. При цьому створення в країні системи обов'язкової накопичувальної системи дозволяє вирішувати не тільки завдання посилення рівня соціальної захищеності населення, а й економічного зростання країни, оскільки індивідуальні накопичення громадян, які формуються в обов'язковій накопичувальній системі, інвестуються в економіку країни.

Список використаних джерел

- Андрусенко Н. (2018). Реформування пенсійної системи: ризики і загрози. *Праця і зарплата*. № 20.
- Платники єдиного соціального внеску та застраховані особи (2021). 26.10.2021. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2149410-platnyky-yedynogo-sotsialnogo-vnesku-ta-zastrahovani-osoby-2/>
- Про накопичувальне пенсійне забезпечення (2023). Проект Закону України від 17.04.2023 р. № 9212. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41768>
- Про недержавне пенсійне забезпечення (2003). *Закон України* від 09.07.2003 р. № 1057-ІУ. Редакція від 01.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text>
- OECD (2023). Pension Markets in Focus 2022, www.oecd.org/finance/pensionmarketsinfocus.htm.
- World Population Prospects (2022). United Nations Population Division. URL: <https://esa.un.org/unpd/wpp/Download/Standard/Population/>

References

- Andrusenko N. (2018). Reformuvannia pensiinoi systemy: ryzyky i zahrozy. *Pratsia i zarplata*. № 20. [In Ukrainian]
- Platnyky yedynoho sotsialnogo vnesku ta zastrakhovani osoby (2021). 26.10.2021. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2149410-platnyky-yedynogo-sotsialnogo-vnesku-ta-zastrahovani-osoby-2/> [In Ukrainian]
- Pro nakopychuvalne pensiine zabezpechennia (2023). Proiekt Zakonu Ukrainy vid 17.04.2023 r. # 9212. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41768> [In Ukrainian]
- Pro nederzhavne pensiine zabezpechennia (2003). Zakon Ukrainy vid 09.07.2003 r. # 1057-IU. Redaktsiia vid 01.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text> [In Ukrainian]
- OECD (2023). Pension Markets in Focus 2022, www.oecd.org/finance/pensionmarketsinfocus.htm.

World Population Prospects (2022). United Nations Population Division. URL: <https://esa.un.org/unpd/wpp/Download/Standard/Population/>

Яремчук С.

Наук. керівник: **Шаповалова Т.**, к. екон. наук, доцент
Національний університет «Львівська політехніка»

КАПІТАЛІЗАЦІЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ ЯК ОСНОВНИЙ НАПРЯМ ПЕНСІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Serhii Yaremchuk – student of the Sociology and Social Work Department of Lviv Polytechnic National University, serg.doc.cv@gmail.com

Yur Ju.

Scientific supervisor: **Shapovalova T.**, associate professor
Lviv Polytechnic National University

ANALYSIS OF THE EXISTING SYSTEM OF CONTROL IN SOCIAL INSTITUTIONS: DISADVANTAGES AND ADVANTAGES

Background: In today's world, control over the activities of social institutions is one of the key components of their success. Control is a necessary element in the effective management of institutions, as it allows you to track the fulfillment of tasks, compliance with requirements and standards, and ensures a timely response to possible problems. Today, many social institutions use various control systems to ensure the efficiency of their work. However, not all of them are perfect. Some control systems can be too complex and costly, while others are too simple and inadequate. Therefore, it is important to analyze the existing control systems in social sector institutions and find out their advantages and disadvantages.

Purpose: to analyze the existing control system in social institutions, to identify the shortcomings and advantages of this system.

Methods: The method of analysis, the method of comparison of opinions, the method of theoretical and empirical study of works by domestic and foreign scholars are used.

Results: Our research has shown what problems exist in the system of control in social sector institutions that can negatively affect the quality of social services and the satisfaction of users' needs. In particular, the study considers such aspects as the insufficient number of controlling bodies, the lack of clear criteria for assessing the quality of social services, and the lack of openness and accessibility of information about the activities of social institutions. The advantages of the existing control system that can be used to improve this system are also identified.

Conclusion: When it comes to the control system in social institutions, there are both positive and negative aspects. On the one hand, the existence of an oversight system can ensure a high level of service quality and consumer protection. On the other hand, the control system may be ineffective if it does not work properly or if there are not enough inspectors to conduct inspections. In addition, corruption schemes and other negative phenomena may arise in the control process. Therefore, it is important to constantly analyze and improve the control system in order to optimize it and improve the performance of social institutions.

Keywords: existing control system, social sphere, advantages, disadvantages.

У сучасних умовах, коли швидко змінюються економічні, політичні, соціальні та культурні умови, ефективна система контролю є ключовим фактором успішної роботи установ соціальної сфери. Контроль – це складна та багатоаспектна проблема, яка вимагає інтегрованого підходу.

Системи контролю в установах соціальної сфери можуть включати в себе різні елементи, такі як контроль якості послуг, внутрішній контроль фінансів, контроль діяльності працівників та інші.

Один із ключових елементів системи контролю в установах соціальної сфери - це контроль якості послуг. Для цього можуть використовуватися різні методи, такі як аудит якості, опитування клієнтів, моніторинг діяльності працівників та інше (Дубич, 2015). Важливо визначити, які методи контролю якості застосовуються в конкретній установі, як вони організовані та які результати вони дають. У більшості випадків, установи соціальної сфери, такі як школи, медичні заклади, дитячі садки тощо, мають свої стандарти надання послуг. Контроль якості зазвичай здійснюється через системи внутрішнього контролю якості, аудиторські перевірки та звіти. Для забезпечення високої якості надання послуг, установи соціальної сфери можуть застосовувати різні методи контролю якості. Один із найпоширеніших методів - це аудит якості, який полягає в оцінці діяльності установи з точки зору відповідності встановленим стандартам та процедурам.

Опитування клієнтів є іншим методом контролю якості, що дозволяє отримати повну інформацію про те, як клієнти сприймають надані їм послуги та чи задоволені вони цими послугами. Для цього можуть використовуватися анкети, інтерв'ю та інші інструменти збору даних.

Моніторинг діяльності працівників - це ще один метод контролю якості, який полягає в спостереженні за роботою працівників та відстеженні результатів їхньої діяльності. Цей метод дозволяє виявляти проблеми в організації роботи та розробляти заходи щодо їх вирішення.

Установи соціальної сфери зазвичай мають встановлені стандарти надання послуг, які визначають вимоги до якості надання послуг та процедури, які повинні дотримуватися. Контроль якості здійснюється через системи внутрішнього контролю якості, аудиторські перевірки та звіти, які дозволяють оцінити рівень відповідності установи встановленим стандартам та процедурам.

Результати контролю якості допомагають установам соціальної сфери покращувати якість наданих послуг та виявляти проблеми в роботі, що потребують вирішення. Відповідно, важливо забезпечити ефективну організацію контролю якості та враховувати отримані результати при розробці стратегії подальшого розвитку.

Поряд з використанням різних методів контролю якості, важливо також забезпечити надання належних умов для працівників установ соціальної сфери, що дозволяє їм забезпечувати якісне та ефективне надання послуг. До таких умов можна віднести забезпечення необхідного обладнання та інфраструктури, надання можливості професійного розвитку та підвищення кваліфікації, створення комфортних умов праці та ін. (Дорошук, 2022).

Також важливо взаємодіяти з клієнтами та брати до уваги їхні побажання та вимоги, що дозволяє забезпечити найбільш ефективне та якісне надання послуг.

Узагальнюючи, контроль якості є важливим елементом діяльності установ соціальної сфери, який дозволяє забезпечити найвищу якість надання послуг та відповідність встановленим стандартам та процедурам. Різні методи контролю якості дозволяють отримати повну інформацію про діяльність установи та виявляти проблеми, що потребують вирішення.

Щодо контролю фінансів, в установах соціальної сфери важливо контролювати витрати та доходи, а також вести облік фінансових операцій. Для цього можуть використовуватися бухгалтерські програми та інші інструменти фінансового менеджменту. Установи соціальної сфери, як правило, отримують фінансування від держави або інших джерел. Контроль за використанням коштів може здійснюватись через систему фінансового контролю, аудиторські перевірки та звіти. Установи повинні дотримуватись встановлених правил щодо використання коштів, збереження фінансової дисципліни та дотримання бюджетних норм. Крім того, може бути проведений контроль за правильністю ведення бухгалтерського обліку та документообігу. Фінансовий контроль може проводитися як внутрішньо, так і зовнішньо, залежно від того, чи здійснюється контроль державними органами чи внутрішніми аудиторами установи. Усі ці заходи спрямовані на забезпечення ефективного використання фінансових ресурсів та запобігання корупції.

Контроль діяльності працівників є важливим елементом системи контролю в установах соціальної сфери. Для цього можуть використовуватися різні методи, такі як моніторинг робочого часу, оцінка роботи працівників, аудит роботи та інше. Після визначення основних елементів системи контролю в конкретній установі, необхідно дослідити, як ці елементи взаємодіють між собою та як їх можна оптимізувати для досягнення кращих результатів.

Один з основних елементів системи контролю в установах соціальної сфери - це моніторинг робочого часу. Цей метод використовується для відстеження того, скільки часу працівник проводить на робочому місці. Моніторинг може здійснюватися з використанням спеціального програмного забезпечення, яке фіксує час приходу та відходу працівника, а також перерви на обід та інші перерви. Даний метод дозволяє контролювати дотримання графіка роботи та регламентів установи.

Інший елемент системи контролю - це оцінка роботи працівників. Він використовується для визначення ефективності роботи працівників, їхнього внеску у досягнення цілей установи. Оцінка може здійснюватися за допомогою системи балів, яка враховує якість виконаної роботи, дотримання термінів та інші параметри. Цей метод дозволяє здійснити персональну оцінку працівника та встановити конкретні завдання для підвищення його ефективності.

Третій елемент системи контролю – це аудит роботи, який дозволяє провести аналіз роботи установи та виявити недоліки, які можуть впливати на її ефективність. Аудит може здійснюватися як внутрішніми, так і зовнішніми аудиторами, які оцінюють роботу установи та надають рекомендації щодо покращення роботи.

Оптимальне використання цих елементів системи контролю може допомогти установам соціальної сфери досягти кращих результатів та покращити якість надання послуг.

Отже, установи соціальної сфери також повинні дотримуватись різноманітних правил та регуляцій, які можуть встановлюватись на рівні держави або самої установи. Для забезпечення дотримання правил, в установах можуть застосовуватись різноманітні види контролю, включаючи системи внутрішнього контролю, інспекції, різноманітні форми звітності та інші методи.

Щодо контролю за безпекою, то установи соціальної сфери повинні забезпечувати безпеку для своїх користувачів та працівників. Контроль за безпекою може здійснюватись через системи контролю доступу, відеоспостереження, контроль за дотриманням правил пожежної безпеки та інші заходи.

Таким чином, система контролю в установах соціальної сфери є важливою складовою їхньої діяльності, оскільки вона забезпечує надання якісних та доступних послуг для населення. Однак, як будь-яка система, вона має свої переваги та недоліки.

Розглянемо основні переваги системи контролю в установах соціальної сфери:

- **Забезпечення якості послуг:** система контролю дозволяє забезпечити високу якість послуг, що надаються в установах соціальної сфери. Це досягається за рахунок відстеження якості послуг та вжиття заходів для покращення їх якості.
- **Захист прав споживачів:** система контролю дозволяє забезпечити захист прав споживачів послуг установ соціальної сфери. Контроль забезпечує, що надані послуги відповідають встановленим стандартам та вимогам.
- **Ефективність роботи установ:** система контролю дозволяє забезпечити ефективну роботу установ соціальної сфери. Це досягається за рахунок відстеження роботи установ та вжиття заходів для покращення їх роботи.
- **Підвищення довіри громадськості:** наявність системи контролю дозволяє підвищити довіру громадськості до установ соціальної сфери. Громадськість більш спокійна, коли знає, що контроль проводиться та якість послуг відповідає встановленим стандартам (Данильчук, 2020).
- **Зменшення ризиків:** система контролю дозволяє зменшити ризики та небезпеки, пов'язані з наданням послуг установами соціальної сфери. Контроль дозволяє вчасно виявляти та вирішувати проблеми, що можуть призвести до небезпечних ситуацій для споживачів послуг.

- Удосконалення комунікації: наявність системи контролю дозволяє покращити комунікацію між установами соціальної сфери та громадськістю. Контроль дозволяє відстежувати проблеми та питання, що виникають, та вчасно реагувати на них.
- Покращення іміджу установ: система контролю дозволяє покращити імідж установ соціальної сфери. Контроль дозволяє відстежувати та вирішувати проблеми, що можуть вплинути на імідж установ, та підвищує довіру громадськості.
- Підвищення фінансової ефективності: система контролю дозволяє покращити фінансову ефективність установ соціальної сфери. Контроль дозволяє відстежувати витрати та знаходити способи зниження витрат без погіршення якості наданих послуг.

А до недоліків системи контролю в установах соціальної сфери можна віднести:

- Високі витрати: система контролю потребує великих фінансових витрат. На організацію системи контролю витрачаються значні кошти на утримання контролюючих органів, підготовку фахівців тощо.
- Бюрократія: система контролю може призвести до збільшення бюрократичних процедур та складності управління установами соціальної сфери.
- Можливість корупції: система контролю може бути піддається корупції, яка може призвести до порушення рівноваги та зниження ефективності системи контролю. Крім того, корупційні схеми можуть приводити до недостовірної звітності та складності контролю за фінансовими потоками в установах соціальної сфери.
- Неповний охоплюючий контроль: система контролю може бути неповною та неохоплюючою, що може дозволити установам соціальної сфери пропускати певні порушення.
- Не ефективне використання ресурсів: іноді система контролю може забирати значну кількість ресурсів (людських, фінансових), але не давати достатнього результату, тобто не забезпечувати якість та безпеку установ соціальної сфери.
- Перевантаження контролюючих органів: у зв'язку з великою кількістю установ соціальної сфери, які потребують контролю, контролюючі органи можуть бути перевантажені, що призведе до зниження ефективності контролю.
- Відсутність гарантії прав установ соціальної сфери: відсутність гарантій прав установ соціальної сфери може призвести до неправильного застосування системи контролю та порушення їхніх прав та інтересів.

Отже, після аналізу недоліків та переваг існуючої системи контролю в установах соціальної сфери, можна стверджувати, що ця система не є ідеальною і потребує реформування. Серед недоліків можна виділити відсутність ефективного механізму контролю за діяльністю працівників установ, яка може спричинити зловживання владою та недостатню увагу до потреб користувачів послуг. Також часто відсутність розгалуженої системи звітності та регулярних оглядів діяльності установ.

Однак, існують і позитивні аспекти, такі як наявність державного регулювання, яке забезпечує стандартизацію та якість послуг, а також розробка процедур, які дозволяють працівникам установ бути професійними та відповідальними.

Отже, з усього вищесказаного можна зробити висновок, що для того, щоб удосконалити систему контролю в установах соціальної сфери, необхідно реформувати існуючі механізми контролю та впроваджувати нові, зокрема відділи контролю та звітності. Також важливо забезпечити широку участь громадськості та користувачів послуг у процесі контролю та забезпечити відкритість та прозорість діяльності установ. Тільки таким шляхом можна досягти максимальної ефективності та якості соціальних послуг.

Список використаних джерел

Дубич, К. В. (2015). *Механізми державного управління системою надання соціальних послуг* (Doctoral dissertation, Національної академії державного управління при Президентові України). URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11777/Dubych_dysertatsia.pdf?sequence=1

- Данильчук, О. П. (2020). Удосконалення системи контролю за якістю послуг як умови підвищення конкурентоспроможності організації. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/38321/1/%D0%94%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%BB_%D1%87%D1%83%D0%BA_%D0%9E.%D0%9F._%D0%9F%D0%A3%D0%90-41.pdf
- Дорошук, Я. В. (2022). Удосконалення функції контролю на підприємстві (на прикладі ПП «Торговий дім «Євромоторс», м. Хмельницький). URL: http://78.152.183.36/bitstream/123456789/12764/1/%d0%94%d0%b8%d0%bf%d0%bb%d0%be%d0%bc_%d0%94%d0%be%d1%80%d0%be%d1%89%d1%83%d0%ba.pdf

References

- Dubych, K. V. (2015). Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia systemoiu nadання sotsialnykh posluh (Doctoral dissertation, Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy). URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11777/Dubych_dysertatsia.pdf?sequence=1 [In Ukrainian]
- Danylchuk, O. P. (2020). Udoskonalennia systemy kontroliu za yakistiu posluh yak umovy pidvyshchennia konkurentospromozhnosti orhanizatsii. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/38321/1/%D0%94%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%BB_%D1%87%D1%83%D0%BA_%D0%9E.%D0%9F._%D0%9F%D0%A3%D0%90-41.pdf [In Ukrainian]
- Doroshchuk, Ya. V. (2022). Udoskonalennia funktsii kontroliu na pidpriemstvi (na prykladi PP «Torhovyi dim «Yevromotors», m. Khmelnytskyi). URL: http://78.152.183.36/bitstream/123456789/12764/1/%d0%94%d0%b8%d0%bf%d0%bb%d0%be%d0%bc_%d0%94%d0%be%d1%80%d0%be%d1%89%d1%83%d0%ba.pdf [In Ukrainian]

Юр Ю.

Наук. керівник: **Шаповалова Т.**, к. екон. наук, доцент
Національний університет «Львівська політехніка»

АНАЛІЗ ІСНУЮЧОЇ СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ В УСТАНОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ: НЕДОЛІКИ ТА ПЕРЕВАГИ

Julia Yur – student of the Sociology and Social Work Department of Lviv Polytechnic National University, urjulia2@gmail.com

Zaryshniuk S., Andreichuk S.
Lviv Polytechnic National University

STATE REGULATION OF THE TRANSITION OF SERVICEMEN FROM MILITARY SERVICE TO CIVILIAN LIFE: CURRENT STATE AND PROSPECTS

Background: Today, the war started by Russia back in 2014 continues. As a result, tens of thousands of our compatriots took up arms and stood up to defend the independence and sovereignty of their homeland. At the same time, this war raised another urgent issue, namely the issue of reintegration and socialization of servicemen into peaceful life. After the victory, many people will return to their communities, and the state, first of all, at the legislative and administrative levels, must create all the conditions for them. During this period, we will proceed to the recovery of the country and sustainable development. Therefore, it is important to provide people with tools for their own development so that they integrate into families and the economy of the community, and receive a civilian specialty.

Keywords: military aggression, veteran, reintegration, socialization, social protection

Сьогодні наша держава зіткнулася з неабияким викликом – це повномасштабне військове вторгнення Росії в Україну. Тисячі наших співвітчизників, не знаючи і не уявляючи, що таке війна, взяли до рук зброю і стали на захист незалежності та суверенітету своєї батьківщини. Починаючи з 2014 року захисники і захисниці виборювали та захищали право для України на її успішне майбутнє. Сьогодні ж настав час держави захистити їх права, створивши відповідну систему захисту і соціалізації ветеранів.

За даними Міністерства у справах ветеранів України на сьогодні в нашій державі налічується близько 1,2 млн. осіб, які мають ветеранський статус і майже 400 тисяч із них – ветерани АТО/ООС (*Урядовий портал, 2023*), а після перемоги зазначеної категорії осіб стане ще більше. Тому після нашої перемоги у війні ми маємо реінтегрувати велику кількість людей в суспільство, в територіальні громади і економіку. Що правда перед цим необхідно дати оцінку стану їх ментального здоров'я, фізичного стану, а вже потім надати можливість працевлаштуватись, отримати якусь спеціальність, яка потрібна у мирний час, або, скажімо, розпочати та розвивати власний бізнес.

В рамках підтримки та забезпечення реалізації цих кроків державні законодавчі органи, та органи виконавчої влади, Президент України вже сьогодні приділяють цим питанням надзвичайно великої уваги. Так ще 30 березня 2023 року прем'єр міністр України Денис Шмигаль анонсував, що Кабмін починає реформу політики щодо ветеранів в основі якої стане формування цілісної та комплексної ветеранської політики, виділивши при цьому вісім основних завдань, таких як: адаптація військовослужбовців до цивільного життя, медичні послуги та психологічна підтримка, економічні можливості для ветеранів, перекваліфікація та навчання, послуги для ветеранів, житло для ветеранів, інститут помічника ветерана, створення сервісних офісів у справах ветеранів, вшанування подвигу ветеранів на рівні держави, громади та всього суспільства (*РБК-Україна, 2023*).

Окреме місце в рамках повернення військовослужбовців з військової служби до цивільного життя приділено в проект Указі Президента щодо впровадження цього року Стратегії формування системи переходу від військової служби до цивільного життя на період до 2032 р. і який був схвалений Кабінетом Міністрів України 7 квітня 2023 року. Система переходу включатиме психологічну та правову допомогу, соціальну, професійну, культурну адаптацію військовослужбовців, ветеранів війни, членів їхніх сімей, членів родин полеглих Захисників і Захисниць України, надання сучасних та дієвих інструментів для безпроблемної суспільної та економічної реінтеграції цих осіб. (*Урядовий портал, 2023*)

Цікавою, на наш погляд є ініціатива Міністерства ветеранів щодо переходу від військової служби до цивільного життя за досвідом НАТО, яку схвалив і підтвердив Уряд України. В рамках цієї ініціативи Міністерство у справах ветеранів разом із Міністерством освіти та науки відпрацьовує Центри ветеранського розвитку в закладах освіти, що *дає змогу створити гнучкі та доступні інструменти опанування цивільної спеціальності*. Міністерство працює над пілотним проєктом інституту помічника ветеранів у Львівській, Миколаївській, Дніпропетровській, Вінницькій областях. Координувати їх діяльність будуть Сервісні центри для ветеранів. *Метою Міністерства є створення екосистеми сприяння інтеграції ветеранів у мирне життя. Паралельно із цим Міністерство ініціює відкриття «ветеранських вікон» в ЦНАП де будуть доступні всі наявні послуги»* (Слово і діло. Аналітичний портал, 2-23)

Варто зазначити, що питання реінтеграції військовослужбовців посідало чільне місце і в попередні роки. Зокрема, варто згадати Програму діяльності Кабінету Міністрів України, яка була затверджена постановою КМУ від 12 червня 2020 року № 471 (*Постанова КМУ, № 471*)). В цій Програмі було визначено основні пріоритети діяльності Мінветеранів такі як: відновлення та повноцінне життя, пам'ять та повага, реінтеграція в суспільство. Реалізація зазначених пріоритетів дозволить:

- отримати послуги із санаторно-курортного лікування та психологічної реабілітації, відновлення фізичного та психологічного здоров'я до необхідного рівня понад 70 тис. ветеранів війни;

- отримати грошові компенсації за належні для отримання жилі приміщення понад 4,5 тис. ветеранам війни;
- отримати послуги з соціальної та професійної адаптації, отримати можливість для власного розвитку, зайнятості та започаткувати власні справи понад 20 тис. ветеранів війни;
- розробити комплексну програму героїзації ветеранів війни в суспільстві та сформувати позитивний образ ветерана;
- залучити ветеранів війни до процесу шкільного та позашкільного національно-патріотичного виховання молоді, зокрема через програму підвищення кваліфікації для викладення відповідних дисциплін;
- створити та ввести в експлуатацію Національне військове меморіальне кладовище, відкрити Меморіал світлої пам'яті загиблих захисників України, поховання ветеранів війни, відповідно до уніфікованого ритуалу;
- створити та ввести в експлуатацію Єдиний державний реєстр ветеранів війни та сервіс "Е-ветеран".

Актуальним, на нашу думку, в контексті питання реінтеграції військовослужбовців, є Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування служби зайнятості, соціального страхування на випадок безробіття, сприяння продуктивній зайнятості населення, у тому числі молоді, та впровадження нових активних програм на ринку праці» № 2622-IX, який був прийнятий Верховною Радою України 21 вересня 2022 року. Відповідно до цього Закону роботодавець отримуватиме від держави компенсацію ЄСВ або частини заробітної плати з Фонду по безробіттю, якщо, зокрема, працевлаштує учасників бойових дій. Також передбачається компенсація роботодавцю частини витрат на оплату праці за працевлаштування учасників АТО/ООС. (Закон України № 2622-IX)

Отже, можна зробити висновок, що аналізуючи нормативно-законодавчі акти, які прийняті протягом останніх трьох років, вказують на те, що підтримки ветеранів війни, зокрема їх реінтеграція та соціалізація на рівні Держави є на досить високому законодавчому рівні.

Список використаних джерел

- Реформа підтримки ветеранів. (2023) Урядовий портал. <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/bezpeka-ta-oborona/reforma-pidtrimki-veteraniv>
- Кабмін починає реформу політики щодо ветеранів: названо 8 головних завдань. (2023, 30 березня). РБК-Україна. <https://www.rbc.ua/rus/news/kabmin-pochinae-reformu-politiki-shchodo-1680185175.html>
- Уряд запустив стратегічний проект переходу від військової служби до цивільного життя. (2023). Урядовий портал. <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-zapustyv-stratehichniy-proekt-perekhodu-vid-viiskovoi-sluzhby-do-tsyvilnoho-zhyttia>
- Уряд готує стратегію повернення військових у мирне життя за досвідом НАТО. (2023, 10 квітня). Слово і Діло. Аналітичний портал. <https://www.slovoidilo.ua/2023/04/10/novyna/suspilstvo/uryad-hotuye-stratehiyu-povernennya-vijskovykh-myrne-zhyttia-dosvidom-nato>
- Програма діяльності Кабінету Міністрів України. Постанова КМУ №4711 (2020) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/471-2020-%D0%BF#Text>
- Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування служби зайнятості, соціального страхування на випадок безробіття, сприяння продуктивній зайнятості населення, у тому числі молоді, та впровадження нових активних програм на ринку праці: Закон України № 2622-IX (2022). <https://www.msp.gov.ua/news/22405.html>

References

- Reforma pidtrymky veteraniv. (2023) Uryadovyy portal. <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/bezpeka-ta-oborona/reforma-pidtrimki-veteraniv> [In Ukrainian]

- Kabmin pochynaye reformu polityky shchodo veteraniv: nazvano 8 holovnykh zavdan'. (2023, 30 bereznya). RBK-Ukrayina. <https://www.rbc.ua/rus/news/kabmin-pochinae-reformu-politiki-shchodo-1680185175.html> [In Ukrainian]
- Uryad zapustyv stratehichnyy proekt perekhodu vid viys'kovoyi sluzhby do tsyvil'noho zhyttia. (2023). Uryadovyy portal. <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-zapustyv-stratehichnyi-proekt-perekhodu-vid-viiskovoi-sluzhby-do-tsyvilnoho-zhyttia> [In Ukrainian]
- Uryad hotuye stratehiyu povernennya viys'kovykh u myrne zhyttia za dosvidom NATO. (2023, 10 kvitnya). Slovo i Dilo. Analitychnyy portal. <https://www.slovoidilo.ua/2023/04/10/novyna/suspilstvo/uryad-hotuye-stratehiyu-povernennya-vijskovyx-myrne-zhyttia-dosvidom-nato> [In Ukrainian]
- Prohrama diyal'nosti Kabinetu Ministriv Ukrayiny. Postanova KMU №4711 (2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/471-2020-%D0%BF#Text> [In Ukrainian]
- Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo reformuvannya sluzhby zaynyatosti, sotsial'noho strakhuvannya na vypadok bezrobittya, spryyannya produktyvniy zaynyatosti naselennya, u tomu chysli molodi, ta vprovadzhennya novykh aktyvnykh program na rynku pratsi: Zakon Ukrayiny № 2622-IKH (2022). <https://www.msp.gov.ua/news/22405.html> [In Ukrainian]

Заришнюк С., Андрейчук С.

Національний університет «Львівська політехніка»

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПЕРЕХОДУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ВІД ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Sofiia Zaryshniuk – Student, Department of Sociology and Social Work, sofiia.zaryshniuk.mszuuz.2022@lpnu.ua

Andreichuk Stanislav – Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Department of Sociology and Social Work, A_Stanislav@ukr.net

Zhovnir S.

*The State Organization «Institute of Economics and Forecasting
of the National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv*

UKRAINIAN REFUGEES IN EUROPE: MAIN TRENDS, INTEGRATION PROSPECTS, CHALLENGES FOR THE POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE

Background: Russia's war against the Ukrainian people led to massive forced displacement of people in search of protection. The legal acts adopted at the level of the European Union and individual member states regulate the issue of providing broader protection and legal status to citizens fleeing the war in Ukraine, granting them the right to residence and access to the European labor market.

Purpose: To determine the prospects and risks of integration of temporary protection beneficiaries from Ukraine into the EU.

Methods: Methods of system analysis, statistical analysis, economic-mathematical methods, graphical, abstract-logical method.

Results: The integration of temporary protection beneficiaries from Ukraine into host societies may lead to irreversible emigration, loss of human capital, personnel shortages in the national labor market and create risks for the successful recovery and reconstruction of Ukraine and its economy after the end of the war.

Conclusion: It is important that citizens who left Ukraine for temporary protection return and work or develop their business for the benefit of the Ukrainian economy. For this, the Ukrainian authorities need to clearly define the prospects for post-war economic recovery and civil society development, implement European standards in the social and labor sphere, and create opportunities for decent work in Ukraine.

Keywords: Russian-Ukrainian war, Refugees, Temporary protection beneficiaries from Ukraine, Labor migration, Integration, Labor market

Загарбницька російська війна проти українського народу вже призвела до багатьох жахливих наслідків: масової загибелі людей, кризи вимушеного переміщення, депортації і насильницького переміщення українців на територію країни-окупанта, широкомасштабних руйнувань, воєнного екоциду, економічних потрясінь. Російські воєнні злочини і злочини проти людяності спрямовані на знищення української культурної ідентичності, української нації і української державності. Реальна кількість вбитих, травмованих, зниклих безвісті українців невідома, а масштаби їхнього вимушеного переміщення для тимчасового захисту від війни є безпрецедентними.

Агентство ООН у справах біженців (УВКБ ООН) повідомляє, що число біженців з України в країнах Європи станом на кінець квітня 2023 р. наближається до 8,2 млн (UNHCR Operational Data). Для врегулювання питання надання більш широкого захисту і правового статусу біженцям з України, які втекли від війни, на рівні Євросоюзу та окремих держав-членів було прийнято низку відповідних нормативно-правових актів. Насамперед, Радою Європейського Союзу було одностайно ухвалено імплементаційне рішення 2022/382 від 4 березня 2022 р. про запровадження тимчасового захисту для людей, які тікають з України внаслідок російського вторгнення. За даними УВКБ ООН, станом на 25.04.2023 р. вже понад 5 млн українських біженців зареєстровані для тимчасового захисту або аналогічних національних схем захисту в Європі (UNHCR Operational Data). Спостерігаємо тенденцію до зростання цього показника упродовж місяця, порівняно з цифрою у понад 4,9 млн осіб станом на 20.03.2023 р.

За інформацією Євростату (Eurostat Statistics Explained), основними країнами, які прийняли найбільшу кількість бенефіціарів тимчасового захисту з України на кінець лютого 2023 р., стали Німеччина (1034,6 тис.), Польща (993,8 тис.) і Чехія (447,8 тис.). В кожній з таких європейських країн, як Іспанія, Італія, Болгарія, Румунія, Нідерланди, тимчасовий захист отримали понад 100 тис. українських біженців (рис. 1).

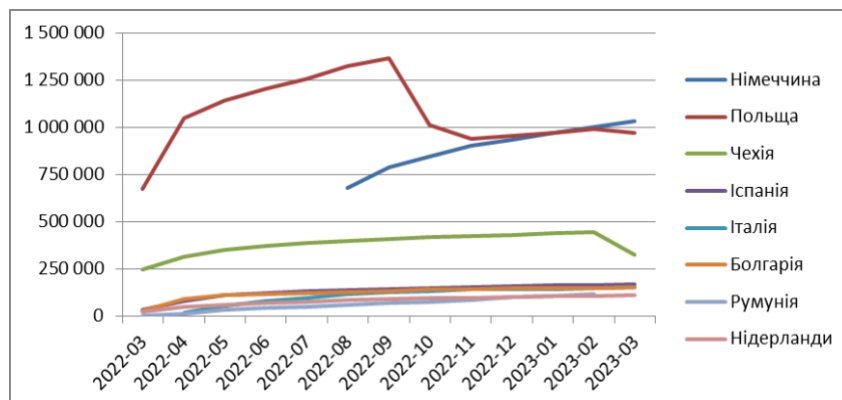

Рис. 1. Країни ЄС з кількістю бенефіціарів тимчасового захисту з України від 100 тис. осіб на кінець березня 2023 р.

Джерело: Складено за даними Євростату (Eurostat Data Browser)

Пов'язані з війною обмеження на виїзд для українських чоловіків призовного віку впливають на статево-віковий розподіл тих, які втікають від війни з України. Переважна більшість осіб, які прибули до європейських країн після 24.02.2022 р. і скористались там тимчасовим захистом, це жінки і діти. При цьому до 60% тих, хто залишив Україну, працездатного віку. У віковій структурі прибулих найбільшими є частки жінок у віці від 18 до 34 років (25,6%) й у віці від 35 до 64 років (17,1%). На чоловіків у цих вікових категоріях припадає 8,9% і 7,1% відповідно (рис. 2).

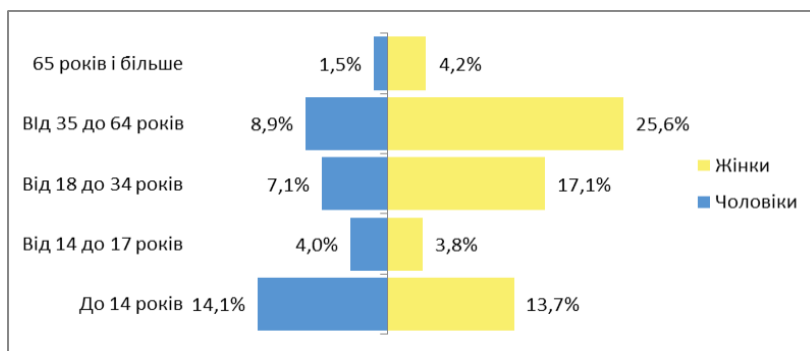

Рис. 2. Структура бенефіціарів тимчасового захисту з України в країнах ЄС за статтю і віком, на кінець березня 2023 р., %
Джерело: Складено за даними Євростату (Eurostat Statistics Explained)

Від самого початку повномасштабної російської збройної агресії Польща стала однією з головних країн світу, які прийняли перші масові хвилі біженців. Упродовж року чисельність біженців в Польщі суттєво коливалась: на фоні нових хвиль прибуваючих, українці повертались додому, переміщались до інших країн Європи та світу. Щодо динаміки працездатного населення, спостерігаємо зменшення числа отримувачів тимчасового захисту з України у віці від 18 до 64 років на понад 200 тис. осіб з близько 700 тис. осіб у серпні-вересні 2022 р. до майже 500 тис. осіб у березні 2023 р., що складає біля 50% у загальній структурі біженців (рис. 3).

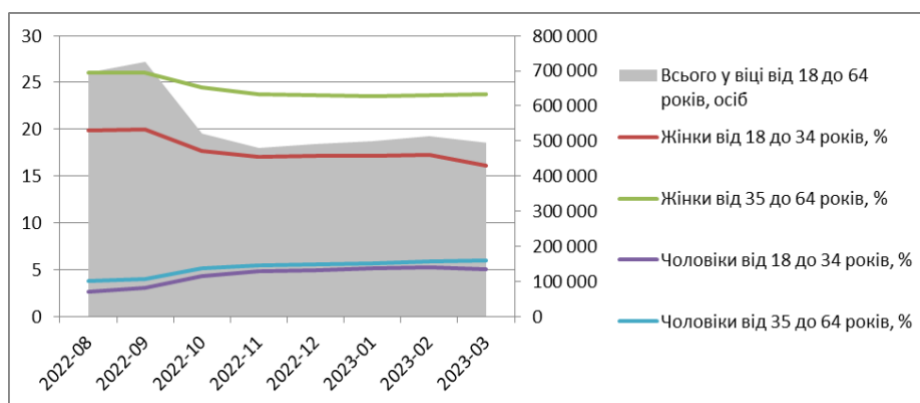

Рис. 3. Динаміка кількості і структури бенефіціарів тимчасового захисту з України в Польщі за статтю і обраними віковими категоріями, серпень 2022 р. – березень 2023 р.
Джерело: Розраховано за даними Євростату (Eurostat Data Browser)

Натомість у Німеччині з серпня 2022 р. по березень 2023 р. кількість осіб у віці від 18 до 64 років зросла більш ніж на 200 тис. осіб з близько 400 тис. осіб до понад 600 тис. осіб, що складає біля 60% у структурі українських біженців в Німеччині (рис. 4).

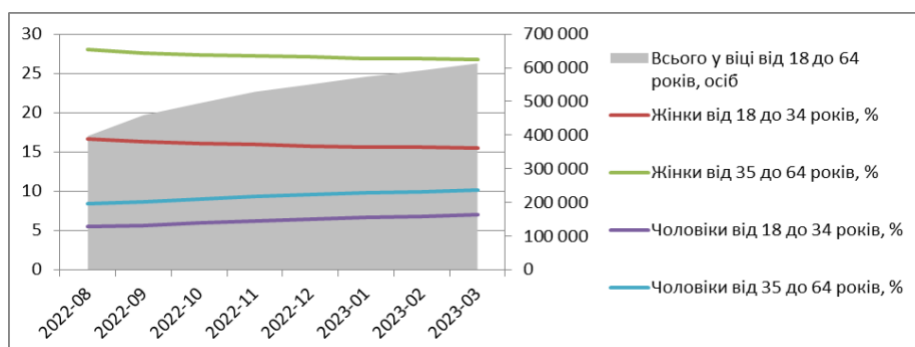

Рис. 4. Динаміка кількості і структури бенефіціарів тимчасового захисту з України в Німеччині за статтю і обраними віковими категоріями, серпень 2022 р. – березень 2023 р.
Джерело: Розраховано за даними Євростату (Eurostat Data Browser)

Порівнюючи дві країни, які прийняли найбільшу кількість біженців з України, бачимо, що попри існуючі обмеження на виїзд для чоловіків призовного віку, у структурі отримувачів тимчасового захисту як в Німеччині, так і в Польщі спостерігається стійка тенденція зростання частки чоловіків у віці від 18 до 64 років.

Українці, які скористались тимчасовим захистом в ЄС, отримали право на проживання, доступ до ринку праці, освіти, охорони здоров'я. Слід зазначити, що в порядку денному ЄС в останні роки все більшого значення набуває питання інтеграції громадян країн, що не є членами ЄС, які законно проживають у державах-членах ЄС, адже визнано, що успішна інтеграція необхідна для максимізації економічних і соціальних переваг імміграції як для окремих осіб, так і для суспільства.

Опинившись за кордоном, багато українців прагнуть інтегруватись в приймаючі суспільства насамперед через ринок праці. Легше і швидше цей процес відбувається через активну державну політику на ринку праці та усунення перешкод для працевлаштування, попередній досвід трудової міграції, зацікавленість роботодавців в українських працівниках, наявність чисельної української діаспори. Завдяки курсам з вивчення мови, а також програмам професійного навчання українські біженці отримують можливість розвивати свій трудовий потенціал на іноземних ринках праці.

Слід зазначити, що до повномасштабної війни міграційна присутність українців в країнах ЄС щороку збільшувалась. Це відбувалось на фоні зростання масштабів трудової міграції і розширення можливостей офіційного працевлаштування українських громадян в європейських країнах, про що свідчив ріст кількості чинних дозволів на проживання в країнах ЄС громадянам України, у тому числі діючих дозволів на проживання, пов'язаних з оплачуваною діяльністю. Зростаючі масштаби закордонної трудової міграції українців вже тоді набували загрозливого характеру, закладаючи ризики майбутнього кадрового дефіциту на національному ринку праці.

Нині інтенсивне скорочення чисельності наявного населення внаслідок масового виїзду українців за кордон несе не лише ризики для обороноздатності держави під час війни, але й супроводжується втратою людського капіталу, що є одним з вирішальних факторів для успішного відновлення і відбудови країни та її економіки після закінчення війни.

Досвід інших країн світу показує, що спричинена війною тимчасова еміграція може трансформуватись у тривале проживання за кордоном або навіть постійну зміну країни проживання. Частина українських біженців, адаптувавшись до умов проживання та інтегрувавшись у приймаючі спільноти (вивчивши мову, працевлаштувавшись, вступивши на навчання до учбових закладів, створивши сім'ї з іноземними громадянами, придбавши нерухомість), ймовірно залишиться там на довгий період або назавжди. В перспективі головними викликами для України стануть незворотна еміграція громадян працездатного віку, насамперед висококваліфікованих фахівців, а також неповернення молоді після отримання освіти за кордоном. Ризики зростають через новий підхід ЄС до міграційного менеджменту, який об'єднує політики у сфері міграції, притулку, інтеграції та заохочення імміграції необхідних європейському ринку праці фахівців.

В цьому контексті українській владі необхідно: сформулювати чіткі перспективи повоєнного відновлення економіки і розвитку громадянського суспільства, які б стимулювали повернення громадян; спрямувати зусилля на створення можливостей для гідної зайнятості в Україні, високі соціальні стандарти, стимулювати створення робочих місць з високою оплатою праці; впроваджувати європейські стандарти у соціально-трудої сфері в рамках європейської інтеграції.

Список використаних джерел

UNHCR: Operational Data Portal: Ukraine Refugee Situation. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#category-2-348481>
Eurostat Statistics Explained: Temporary protection for persons fleeing Ukraine – monthly statistics. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics->

explained/index.php?title=Temporary_protection_for_persons_fleeing_Ukraine_-_monthly_statistics#Where_in_the_EU_did_people_fleeing_Ukraine_go.3F

Eurostat Data Browser: Beneficiaries of temporary protection at the end of the month by citizenship, age and sex – monthly data. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/migr_asytpsm/

References

UNHCR: Operational Data Portal: Ukraine Refugee Situation. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#category-2-348481>

Eurostat Statistics Explained: Temporary protection for persons fleeing Ukraine – monthly statistics. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Temporary_protection_for_persons_fleeing_Ukraine_-_monthly_statistics#Where_in_the_EU_did_people_fleeing_Ukraine_go.3F

Eurostat Data Browser: Beneficiaries of temporary protection at the end of the month by citizenship, age and sex – monthly data. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/migr_asytpsm/

Жовнір С.

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ

УКРАЇНСЬКІ БІЖЕНЦІ В ЄВРОПІ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕГРАЦІЇ, ВИКЛИКИ ДЛЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Svitlana Zhovnir – Candidate of Geographical Sciences, Senior Researcher, Department of Socio-economics of Labor, iana_zh@meta.ua